

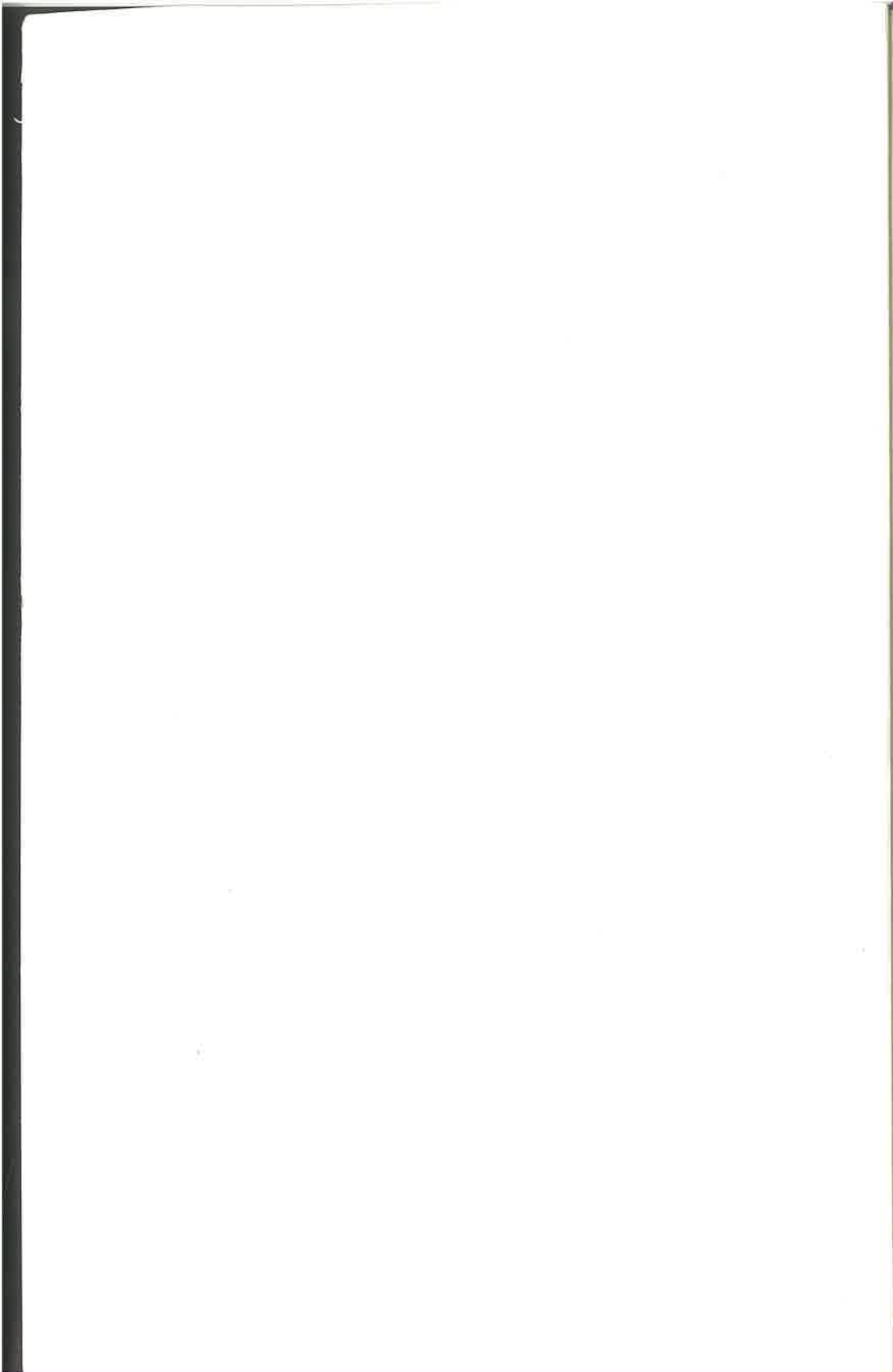
MUNZUR ÇEM

GRAMER

Türkçe Açıklamalı

**KIRMANCCA
(ZAZACA)**

DENG
Yayımları

Munzur Çem

Türkçe Açıklamalı

KIRMANCCA (ZAZACA)
GRAMER

DENG
yayınları

Deng Yayınları : 60
Birinci Baskı : Aralık 2003, İstanbul
İkinci Baskı : Ekim 2013, İstanbul

ISBN : 978-975-7011-84-2

Kapak ve İç Baskı:

Deniz Ofset Matbaacılık Yayıncılık
Gümüşsuyu Caddesi Topkapı Center B Blok Kat:2 No:403
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 613 30 06

sayfa düzeni ve kapak tasarımı: Kamer Beysülen

Adres

Evin Turizm İnş. Yayıncılık Ticaret Limited Şirketi
Kurtismailpaşa 5. sokak Fırat Apt: No: 1 Kat:2
Ofis / Diyarbakır
Tel: 0412 223 895 23

Munzur ÇEM

Türkçe Açıklamalı
KIRMANCCA (ZAZACA) GRAMER

DENG
yayımları

**“Her vaş koka xo ser o royeno,
her teyr bi perranê xo firdano”**

İÇİNDEKİLER (TEDEYÎ)

ÖNSÖZ (VATEYO VERÊN)	17
KIRMANCCA (ZAZACA) ALFABE ÜZERİNE (DERHEQA ALFABEYÊ KIRMANCKÎ DE)	20

SÖZ (ÇEKUYE)

1. Seslendirme bakımından sözcükler (goreyê vengcidayîşî çekuyî)	27
1.1. Tek heceli sözcükler (çekuyê yewheceyinî)	27
1.2. Çok heceli sözcükler (çekuyê zafheceyinî).....	27
2. Yapıları bakımından sözcükler (awankerdişî ra gore çekuyî)	27
2.2. Türemiş sözcükler (çekuyê virasteyî)	27
2.2.1. Önek rolü oynayan edatlarla türetilmiş sözcükler (çekuyê ke bi edatanê wayîrê rolê prefiksî amê virastene)	27
2.2.2. Sonek ile türetilmiş sözcükler (çekuyê ke bi suffiksan virazîyê).....	28
2.3. Bileşik sözcükler (çekuyê pêrabesteyî)	28
3. Gramatik anlamları itibariyle sözcükler (mana gramatikî ra gore çekuyî)....	29
4. Eşanlımlı ve eşslesli sözcükler (çekuyê hemmana û hemvengî)	29

İSİM (NAME) .....

31

1. İSİM ÇEŞİTLERİ (ÇÊŞÎDÊ NAMEYAN)	31
1.1. Varlık adları (nameyê çiyî)	31
1.2. Eylem adları (nameyê karan)	31

2. TANIMLADIKLARI VARLIKLARIN DURUMUNA GÖRE İSİMLER (ÇÎYÊ KE DAYÎNÊ TARÎFKERDENE, GOREYÊ ÎNAN NAMEYÎ) .....

31

2.1. Özel isimler (nameyê taybetî)	31
2.2. Cins isimler (nameyê cinsî)	32
3. NİCELİKLERİNE GÖRE İSİMLER	32
(ZAFÎ Û KEMÎYE RA GORE NAMEYÎ)	
3.1. Tekil isimler (nameyê yewhûmarî)	32
3.2. Çoğul isimler (nameyê zafhûmarî)	32
3.2.1. Yalın isimler (nameyê xoserî).....	32
3.2.2. Bükümlü isimler (nameyê anteyî)	32
3.2.2.1. Geçişli fiillerde (karanê transîtifan de)	32

3.2.2.2. Geçişsiz fiillerde (karanê întansîtfan de)	32
4. İSİM TAMLAMASINDA (ÎZAFEYA NAMEYÎ DE)	33
4.1. Tamlanan isim çoğul ise (nameyo temambîyaye ke zafhûmar bo)	33
4.2. Tamlayan isim çoğul ise (nameyo temamkerdox ke zafhûmar bo)	33
4.3. Tamlanan ve tamlayan birlikte çoğul iseler (temambîyaye û temamkerdox ke pîya zafhûmar bêne)	33
5. CİNSLERİNE GÖRE İSİMLER (GOREYÊ CINSÎ NAMEYÎ)	33
5.1. Eril isimler (nameyê nêrî)	34
5.2. Dişil isimler (nameyê makîyî/mayikî)	38
6. HİTAPTA İSİM (HÎTAB DE NAMEYÎ)	41
6.1. Eril özel isimlerde (nameyanê nêrîyê taybetîyan de)	41
6.2. Dişil özel isimlerde (nameyê makîyê taybetîyan de)	42
7. HALLERİNE GÖRE İSİMLER (GOREYÊ HALAN NAMEYÎ)	43
7.1. Yalın ve bükümlü dişil isimler (nameyê ante û nêanteyê makîyî)	43
7.2. Yalın ve bükümlü eril isimler (nameyê ant û nêanteyê nêrî)	43
8. BELİRTİLİ VE BELİRTİSİZ İSİMLER (NAMEYÊ DÎYAR Ê NEDÎYARÎ)	44
9. İSMİN HALLERİ (HALÊ NAMEYAN)	46
9.1. İsmın hallerinin yapılışı (awankerdişê halanê nameyî)	46
9.1.1. Şahıs zamirleri ile (bi zemîranê kesî)	46
9.1.2. Soru zamirleri ile (bi zemîranê persî)	46
9.1.3. İsim ile (bi nameyî)	48
10. İSİM VE ZAMİRLE YAPILAN CÜMLELERE ÖRNEKLER	49
(CUMLEYÊ KE NAME Ê ZEMÎRAN RA VIRAZÎNÊ, NİMÛNEYÊ ÎNAN)	
10.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarda (demo nikayin, hîra û ameyox de)	49
10.2. Geçmiş zamanlarda (demanê vîyarteyan de).....	50
10.3. İsim tamalamasında tamlayan (îzafeya nameyî de temamkerdox)	52
KIRMACCADA ERİL-DİŞİL (KIRMANCKÎ DE NÊR Ê MAKÎ).....	64
1. Bir sıfat tarafından tamlanan isimler (nameyê ke hetê sifetî ra ênê temamkerdene)	64
2. Dişil cins şeyleri nitelendiren sıfatlarda cinsiyet (sifetê ke wesfê çîyanê makîyan danê, înan de cînsîyet)	64
3. “-îye” soneki ile oluşan isimlerde cinsiyet	

(nameyê ke bi suffiksê “-îye” virazînê, înan de cînsiyet)	65
4. Fiilden türetilen ve sıfat gibi de kullanılan zamirlerde cinsiyet.....	65
(zemîrê ke kar ra virazînê û sey sifetî kî pê kar êno kerdene, înan de cînsiyet)	
5. İşaret sıfatlarında eril ve dişil (sifetanê işaretî de nêr û makî)	66
6. Fiillerde eril ve dişil (karan de nêr û makî)	66
6.1. Olmak, doğmak fiilinde (karê bîyêne/bîyayene de)	66
6.2. Geçişsiz fiillerde (karanê înransîtîfan de)	67

KIRMANCCADA ÇOĞUL (KIRMANCKÎ DE ZAFHÛMAR)	71
1. İsimlerde çoğul (nameyan de zafhûmar)	71
2. Sıfatlarda çoğul (sifetan de zafhûmar)	74
3. Fiillerde çoğul (karan de zafhûmar)	74
4. Çoğul sonekleri (suffiksê zafhûmarîye)	74

SIFAT (SIFET)	77
1. Yapıları bakımından sıfatlar (awankerdişî ra göre sifetî)	77
1.1. Basit sıfatlar (sifetê sadeyî)	77
1.2. Türemiş sıfatlar (sifetê virasteyî)	77
1.2.1. Edatlarla türetilen sıfatlar (sifetê ke bi edatan virazînê)	77
1.2.2. Soneklerle türetilen sıfatlar (sifetê ke bi suffiksan virazînê)	78
1.2.2.1. İsim ya da sıfat + sonek (name ya kî sifet + suffiks)	79
1.2.2.2. Fiillerden sıfat türetme (karan ra virastîşê sifetî)	80
1.3. Bileşik sıfatlar (sifetê pêrabesteyî)	81
2. Anlam bakımından sıfatlar (goreyê mana sifetî)	82
2.1. Nitelme sıfatları (sifetê senîniye).....	82
2.2. Belirtme sıfatları (sifetê dîyarkerdene)	83
2.2.1. İşaret sıfatları (sifetê işaretî)	83
2.2.2. Sayı sıfatları (sifetê hûmarnameye)	83
2.2.3. Soru sıfatları (sifetê persî)	83
2.2.4. Belgisiz sıfatlar (sifetê nedîyarîye)	83

3. CİNSİYET VE NİCELİĞE GÖRE SIFATLAR (CİNSİYET Û ÇIQASÎYE RA GORE SIFETÎ)	90
---	-----------

4. SIFATLARDA DERECELENDİRME (SIFETAN DE PÊVERONAYÎŞ/TÊVERSANAYÎŞ)	91
5. SIFATLARDA ÇEKİM (SIFETAN DE ANTIŞ)	96
5.1. Sıfat, özne olan ismi tamlıyorsa	
(nameyo ke kerdox o sifet ke ey îzafê bikero)	96
5.1.1. Eril isimlerde çekim (nameyanê nêran de antiş)	97
5.1.1.1. Sesli harfle biten eril tekil isimler de çekim	
(nameyê nêriyê yewhûmarê ke bi herfa vengine qedînê înan de antiş)	97

5.1.1.2. Sessiz harfle biten eril tekil isimler de çekim (nameyê nêriyê yewhûmarê ke bi herfa bêvenge qedînê înan de antiş).....	97
5.1.2. Dışil tekil isimler de çekim (nameyanê makîyê yewhûmaran de antiş)	98
5.1.3. Çoğul isimlerde çekim (nameyanê zafhûmaran de antiş)	98
5.2. Sıfat nesneyi tanımlıyorsa (sifet ke çî/obje tarîf bikero)	99
5.2.1. Sesli harfle biten eril isimler (nameyê nêriyê ke bi herfa vengine qedînê)	99
5.2.2. Dışil isimler (nameyê makîyî)	100
5.2.3. Çoğul isimler (nameyê zafhûmarî).....	100
ZAMÎR (ZEMÎR)	101
1. Şahıs zamirleri (zemîrê kesî)	101
1.1. “Olmak (bîyene)” fiilinin çekiminde şahıs zamirleri (antişê karê bîyene de zemîrê kesî)	102
1.2. Şahıs zamirlerinin kullanılmasına dair cümle örnekleri (derheqa zemîranê kesî de cumleyê nimûneyî)	102
1.2.1. İsimle yapılan cümle (cumleya ke bi name virazîna)	102
1.2.2. Zaman çekimlerine göre zamirle yapılan cümle (antişê deman ra gore bi zemîr virastişê cumle)	102
1.2.3. Geçişsiz fiillerle yapılan cümleler (cumleyê ke bi karanê întansîtîfan virazînê)	103
1.3. Tamlamada zamir (îzafe de zemîr)	106
1.4. Fiilden türetilen ve sıfat gibi de kullanılan zamirler (zemîrê ke kar ra virazînê û sey sifetî ki pê kar êno kerdene)	108
1.5. “Xo”, “yewbînî” ve “pîya” zamirleri (zemîrê “xo”, “yewbînî” û “pîya”yî)	109
2. İşaret zamirleri (zemîrê nîşankerdene)	110
2.1. Yakın olan varlıkların isimlerinin yerini alan zamirler (zemîrê ke cayê nameyanê çîyanê nêzdî gênê)	110
2.2. Uzak varlıkların isimlerinin yerini alan zamirler (zemîrê ke cayê name-yanê çîyanê durî gênê)	111
3. Soru zamirleri (zemîrê persî)	112
4. İyelik ya da mülkiyet zamirleri (zemîrê wayîrîye)	116
5. Belgisiz zamirler (zemîrê nedîyarîye)	117
5.1. İsim bağlantılı belgisiz zamirler (zemîrê nedîyarîye yê ke girêdayîyê name yê)	118
5.2. Sayılarla bağlantılı belgisiz zamirler (zemîrê nedîyarîye yê ke girêdayîyê hûmaran ê)	120

FIİL (KAR)	123
YAPILARINA GÖRE FİİLLER (AWANKERDİŞÎ RA GORE KARÎ)	123
1. Basit fiiller (karê sadeyî)	123
2. Türemiş fiiller (karê virasteyî)	124
2.1. Fiil öneki yardımıyla oluşan fiiller (karê ke bi ardimê/hetkarîya preverbî virazînê)	124
2.1.1. Tek heceli önekle oluşan fiiller (karê ke bi preverbo yewheceyin virazînê)	124
2.1.2. Çok heceli önekle oluşan fiiller (karê ke bi preverbo zafheceyin virazînê)	126
3. Bileşik fiiller (karê pêrabesteyî)	127
3.1. İsim yardımıyla (bi ardimê/hetkarîya nameyî)	127
3.2. Sıfat yardımıyla (bi ardimê sifetî)	128
3.3. Fiil yardımıyla (bi ardimê karî)	128
3.4. Zamir yardımıyla (bi ardimê zemîrî)	129
3.5. Yansımalarından oluşan fiiller (karê ke bi zimîfayîş virazînê)	129
FİİL YAPILARI VE ÇEKİM İLİŞKİSİ (ELAQADARÎYA AWANKERDİŞÊ KARAN Û ANTİŞÎ)	131
1. Çekimde fiil ekleri (antiş de preverbê karan)	131
1.1. Basit fiiller (karê sadeyî)	131
1.2. Türemiş fiiller (karê virasteyî).....	132
1.2.1. isim + fiil (name + kar).....	132
1.2.2. sıfat + fiil (sifet + kar).....	132
1.2.3. fiil + fiil (kar + kar).....	132
1.2.4. örnek + fiil (preverb + kar).....	133
2. Fiillerde olumsuzlama (karan de negatîfiye)	135
FİİL ÇATILARI (KOZMAGÊ KARAN)	138
1. Geçişsiz fiil (karo întansîtîf).....	138
2. Geçişli fiil (karo transîtîf).....	139
3. Etken fiil (karo aktîf).....	139
4. Edilgen fiil (karo passîf)	139
4.1. Gelmek fiili ile (bi karê ameyene)	139
4.2. Gelmek fiili olmaksızın (bê karê ameyene).....	141
4.3. Fiil köküne göre aktif ve pasif form (goreyê koka karî formo aktîf û passîf)	142
5. Ettirgen fiil (karo dakerdox).....	142
MASTAR (MESDER)	143
1."Ene" ya da "yene" sonekleriyle (bi suffiksanê "ene" ya kî "yene")	143

2. "İş" ya da "yîş" sonekleriyle (bi suffiksânê "iş" ya kî "yîş"î)	143
YARDIMCI FİİLLER (KARÊ ARDIMKERÎ/HETKARÎ)	145
1. Biyene/biyayene (olmak)	145
2. Besekerdene (edebilmek, yapabilmek)	145
3. Dayene (vermek)	146
4. Ameyene (gelmek)	146
5. Şîkiyayene (edebilmek, yapabilmek)	147
FİİL ÇEKİMİ (ANTİŞÊ KARAN)	148
1. Şimdiki zaman (demo nikayin)	148
2. Şimdiki zaman/geniş zaman (demo nikayin/demo hîra)	149
3. Gelecek zaman (demo ameyox)	150
4. Dili geçmiş zaman (demo vîarteyo dîyar)	152
5. Mişli geçmiş zaman (demo vîarteyo nedîyar)	154
6. Şimdiki zamanın hikayesi (demo vîrateyo nikayin)	156
7. Mişli geçmiş zamanın hikayesi (demo vîarteyo nedîyaro verên)	157
8. Şimdiki zamanın rivayetî (demo vîarteyo rîwayetin)	158
9. Sanal geçmiş zaman/gelecek zamanın hikayesi (demo vîarteyo nîyetin).....	158
OLMAK, BULUNMAK, DOĞMAK, DÖNÜŞMEK VE VAROLMAK, MALİK OLMAK FİİLLERİNİN ÇEKİMİ (ANTİŞÊ KARANÊ BÎYENE VE ESTBÎYENE)	161
A. OLMAK, DOĞMAK, DÖNÜŞMEK (BÎYENE)	161
1. OLMAK (BÎYENE/BÎYAYENE-1)	161
1.1. Şimdiki zaman (demo nikayin)	161
1.1.1. Kuzey ağzı (fekê bakurî).....	161
1.1.2. Güney ağzı (fekê başûrî -Pîran-Sêwrege-).....	162
1.1.3. "Bîyene-1" fiilinin soru zamirleriyle çekimi (bi zemîranê persî antişê karê "bîyene-1"î)	163
2. OLMAK, DÖNÜŞMEK, DOĞMAK (BÎYENE-II)	164
2.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zaman (demo nikayin, hîra û ameyox)	164
2.2. Şimdiki zaman-II (demo nikayin-II)	165
2.3. Gelecek zaman-II (demo ameyox-II).....	165
2.4. Dili geçmiş zaman (demo vîarteyo dîyar).....	166
2.4.1. Olmak-I (bîyene-I).....	166
2.4.2. Olmak-II (bîyene-II).....	167
2.5. Mişli geçmiş zaman (demo vîarteyo nedîyar).....	168
2.5.1. Olmak-I (bîyene-I).....	168
2.5.2. Olmak-II (bîyene-II).....	168
2.6. Şimdiki zamanın hikayesi (demo vîarteyo nikayin).....	169

2.6.1. Olmak-II (bîyene-II)	169
2.7. Mişli geçmiş zamanın hikayesi (demo vîyarteyo nedîyaro verên)	170
2.7.1. Olmak-II (bîyene-II).....	170
2.8. Şimdiki zamanın rivayeti (demo vîyarteyo rîwayetin)	170
2.9. Sanal geçmiş zaman/gelecek zamanın hikayesi (demo vîyarteyo nîyetin)	170
3. ŞART KİPİ İLE OLMAK FİİLİNİN ÇEKİMİ (BI RAWEYA ŞERTÎ ANTIŞÊ KARÊ BÎYENE)	171
3.1. Geniş zaman (demo hîra)	171
3.1.1. Olmak-I (bîyene-I).....	171
3.1.2. Olmak-II (bîyene-II).....	172
3.2. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar).....	172
3.2.1. Olmak-I (bîyene-I).....	172
3.2.2. Olmak-II (bîyene-II).....	173
4. VAROLMAK, SAHÎP OLMAK (ESTBÎYENE)	174
4.1. Geniş zaman (demo hîra)	174
4.1.1. Varolmak anlamında (mana estbîyene de).....	175
4.1.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de).....	175
4.2. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)	177
4.2.1. Varolmak anlamında (mana estbîyene de).....	177
4.2.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de).....	177
4.3. Mişli geçmiş zaman (demo vîyarteyo nedîyar).....	178
4.3.1. Varolmak anlamında (mana estbîyene de).....	178
4.3.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de).....	178
5. ŞART KİPİ İLE (BI RAWEYA ŞERTÎ).....	180
5.1. Geniş zaman (demo hîra)	180
5.1.1. Varolmak ve doğmak anlamında (mana estbîyene û maya xo rabîyene de).....	180
5.1.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de).....	180
5.1.2.1. Birinci hal (halo yewin).....	180
5.1.2.2. İkinci hal (halo diyin).....	181
5.2. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar).....	182
5.2.1. Varolmak anlamında (mana estbîyene de).....	182
5.2.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de).....	183
5.2.2.1. Birinci hal (halo yewin).....	183
5.2.2.2. İkinci hal (halo diyin).....	183
5.3. Şimdiki zamanın rivayeti (demo vîyarteyo rîwayetin)	184
5.4. Sanal geçmiş zaman/gelecek zamanın hikayesi	

(demo viyarteyo nîyetin).....	184
5.4.1. Varolmak anlamında (mana estbîyene de)	184
5.4.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de).....	185

6. EMİR, İSTEK VE İZİN HALİ

(HALÊ FERMANÎ, WAŞTIŞ Û MUSADEYÎ).....	185
6.1. Olmak anlamında (mana bîyene de).....	185
6.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de).....	186

KİPLER (RAWAYÎ).....

1. GEREKLİLİK KİPİ (KÎPÊ GANÎYÎYE).....	189
2. İSTEK KİPİ (KÎPÊ WASTENE).....	189
3. ŞART KİPİ (KÎPÊ ŞERTÎ).....	191
4. EMİR KİPİ (KÎPÊ FERMANÎ).....	194

EDAT (EDAT) .....

1. Önedatlar (veredatî/prepozîsyonî).....	198
2. Ardedatlar (peyedatî/postpozîsyonî)	199
3. Ön ve ardedatlar birlikte (veredat Û peyedatî piya).....	200
4. Olumsuzluk edatları (edatê negatîfîye).....	201
5. Yön bildiren edatlar (edatê ke hetî/îstîkametî nîşan danê).....	203
6. Yer gösteren edatlar (edatê ke ca nîşan danê).....	204

ZARF (ZERFE).....

1. Zaman zarfları (zerfê demî).....	211
1.1. Sabit zaman zarfları (zerfê demê sabîtî).....	212
1.2. Devam niteliğinde zaman zarfları (zerfê demê perîyodîkî).....	212
1.3. Tekrarlamalı zaman zarfları (zerfê demê tekrarinî)	212
2. Yer zarfları (zerfê cayî)	212
2.1. Edat almayan yer zarfları (zerfê ca yê ke edatî nêgênê).....	213
2.2. Edat alan yer zarfları (zerfê ca yê ke edatî gênê).....	213
2.2.1. “Ra” edatı ile (bi edatê “ra”yî)	213
2.2.2. “De” edatı ile (bi edatê “de”yî)	213
2.2.3. “Der” edatı ile (bi edatê “der”î).....	214
2.2.4. “Ro” edatı ile (bi edatê “ro”yî).....	214
3. Yön zarfları (zerfê hetî).....	215
4. Durum zarfları (zerfê rewşe/halî).....	216
5. Soru zarfları (zerfê persî).....	217
6. Nicelik zarfları (zerfê çiqasîye).....	218

BAĞLAÇ (BESTOX).....

1. Basit bağlaçlar (bestoxê sadeyî).....	219
--	-----

2. Tekrarlanan ya da birlikte söylenen bağlaçlar (bestoxê ke tekrar benê ya kî pîya vajînê).....	219
3. Kırmıncada bulunan belli başlı bağlaçlar (zêde-kêm bestoxê ke kirmanckî de estê).....	219
ÜNLEM (İNTERJEKSİYON)	239
1. Asıl ünlemler (înterjeksîyonê eslî).....	239
2. Ünlem olarak kullanılan diğer kelimeler (kelîmeyê binê ke sey înterjeksî-yonî pê kar kerîno).....	248
SAYILAR (HÛMARNAMEYÎ)	250
1. Asal sayılar (hûmarnameyê bingeyî).....	250
1.1. Birler (yewî/juyî, yewan/juyan).....	250
1.2. Onlar (desî/desan).....	251
1.3. Yüzler (seyî/seyan).....	252
1.4. Binler (hezarî/hezaran).....	253
1.5. Asal sayıların sonuna “-emêna”, “-emîne” ve “an/yan” soneklerinin gelmesiyle oluşan sayısal ifadeler (îfadeyê hûmarkîyê ke peyê hûmarnameyê bingeyî ameyîşê suffiksânê “-emêna”, “-emîne” û “an/yan” ra virazînê).....	256
1.5.1. Öznenin yerine geçen zamirler olarak (zemîrê ke hurendîya kerdoxî gênê se/jê înan).....	257
1.5.1.1. Geçişsiz fiil ile (bi karo întersîtîf)	257
1.5.1.2. Geçişli fiil ile (bi karo transîtîf).....	257
1.5.2. Hem özne hem de nesnenin yerini almaları hali (hem hurendîya kerdoxî hem ê çîyî ke bigêrêne)	258
1.5.3. Belirtme sıfatı olarak (sey sîfetê nişandayene).....	259
1.5.3.1. Geçişsiz fiillerle (bi karanê întersîtîfan).....	260
1.5.3.2. Geçişli fiillerle (bi karanê transîtîfan).....	260
1.5.3.3. Özne ile nesne birlikte cümlede yer alırlarsa (kerdox û çî/obje ke pîya cumle de ca bigêrê).....	261
1.6. Zaman ölçü birimleri (yêwekê peymeyê demî)	262
2. Kesirler (kesîrî)	262
2.1. Kesir sayılar (hûmarnameyê kesîrî)	262
2.2. Ondalık kesirler (kesîrê desrayinî).....	264
2.3. Parça bildiren bazı terimler (tayê termê ke parçeyan nişan danê).....	265
3. Sıra sayılar (hûmarnameyê rêzkî).....	265
4. Zarfal sayılar (hûmarnameyê zerfkî).....	276
4.1. Tekrarlanan sayılar (hûmarnameyê tekrarkerdeyî).....	277
4.2. Karşılaştırma (pêveronayîş/têversanayîş).....	277
4.3. Alt ve üst sınırları bildiren sayılar (hûmarnameyê ke sîndorê ser û binî nişan danê).....	278
4.4. Zaman birimlerine ilişkin sayılar	

(hûmarnameyê ke yewekanê demî nişan danê).....	280
4.5. Öteki ölçü birimlerine ilişkin sayılar (derheqa yewekanê peymeyanê bînan de hûmarnameyî).....	285
4.5.1. Uzunluk ölçüleri (peymeyê dergîye).....	286
4.5.2. Ağırlık ölçüleri (peymeyê giranîye).....	287
4.5.3. Hacim ölçüleri (peymeyê hacimî).....	288
4.5.4. Yüzey ölçüleri (peymeyê rîverîye).....	290
4.5.5. Çiftleri bildiren sayılar (hûmarnameyê ke çutan/citan nişan danê)	290
4.5.6. Tekrarlanan sayı sözcükleri (hûmarnameyanê tekrarkerdeyî).....	290
4.5.7. Diğerleri (êyê bîni).....	293
4.5.8. Bazı matematik terimleri (tayê termê matematikî)	294
TAMLAMA (ÎZAFE)	296
1. İsim tamlaması (îzafeya nameyî)	296
1.1. Tamlanan isim dişil olursa (nameyo temambîyaye ke makî bo).....	296
1.2. Tamlanan isim eril olursa (nameyo temambîyaye ke nêri bo)	297
2. Sıfat tamlaması (îzafeya sifetî)	302
2.1. Dişil isimler + sıfat (nameyê makî + sifet).....	302
2.2. Eril isimler + sıfat (nameyê nêri + sifet).....	303
3. Çekimde tamlama (antiş de îzafe).....	306
4. Belirtisiz tamlama (îzafeya nedîyare).....	309
4.1. Belirtisiz isim tamlaması (îzafeya nameyî ya nedîyare).....	309
4.2. Belirtisiz sıfat tamlaması (îzafeya sifetî ya nedîyare).....	310
5. Zamirle yapılan tamlama (îzafe bi zemîr)	311
6. Zincirleme tamlamalar (îzafeya rêzilkî)	314
6.1. Tamlananı birden çok kelimden oluşan tamlamalar (îzafeyê ke temambîyayê xo yew ra zafêri/vêşêri çekuyan ra virazîyo)	314
6.2. Tamlayanı birden çok kelimden oluşan tamlamalar (îzafeyê ke temamkerdoxê xo yew ra zafêri çekuyan ra virazîyo)	315
6.3. Tamlayanın bir ya da birden çok yeni tamlama olması (temamkerdox ke yew ya kî yew ra zêder îzafeya newîye bo)	315
6.4. Hem tamlananın hem de tamlayanın birden çok kelimededen oluşması (hem temambîyaye hem kî temamkerdox ke yew ra zêderî çekuyan ra virazîyo)	315
6.5. Yalın halde zincirleme sıfatlar (sifetê rêzilkîyê xoserî)	315
6.6. Zincirleme tamlamalara cümle örnekleri (îzafeyanê rêzilkîyan rê sey nimûne cumleyî)	317
CÜMLE (CUMLE)	320
1. Cümle çeşitleri (çêşidê cumle).....	320
1.1. İhtiva ettiği kelime sayısı bakımından (goreyê hûmaranê çekuyan).....	320
1.1.1. Tek kelimededen oluşan cümle	

(cumleya ke yew çekuye ra virazîna)	320
1.1.2. Birden çok kelimededen oluşan cümle	
(cumleya yew ra veşêri/zêder çekuyan ra virazîna).....	321
2. Cümlelerin öğeleri (unsurê cumle).....	321
2.1. Temel öğeler (unsurê bingeyî).....	321
2.1.1. Özne (kerdox)	321
2.1.1.1. Aktif cümlede özneyi bulma	
(cumleya aktîfe de dîyayîşê kerdoxî)	322
2.1.1.2. Kelime cinsine göre özne (cinsê kelîmeyî ra gore kerdox)	324
2.1.1.3. Pasif cümlede özne	
(cumleya passîfe de kerdox)	325
2.1.1.4. Gizli Özne (kerdoxo nimite)	325
2.1.2. Yüklem (kardar).....	325
2.1.2.1. Yüklem ve cümlede birlikte yer aldığı kelime cinsleri	
(çekuyê ke bi kardarî ra pîya cumle de ca gênê)	326
2.1.2.2. Yükleme göre cümle (kardarî ra gore cumle).....	327
2.1.2.3. Yüklemsiz cümleler (cumleyê bê kardarî).....	328
2.2. Yardımcı öğeler (unsurê hetkarî).....	328
2.2.1. Nesne (çi/obje)	328
2.2.2. Tümleç (temamker).....	328
3. Cümlede öğelerin dizilişi (cumle de rêzbîyayîşê unsuran)	332
3.1. İsim cümlesinde (cumleya nameyî de)	332
3.2. Cümlede temel öğelerin yanısıra yardımcı öğelerin yer alması durumunda öğelerin dizilişi (leweyê/kişta unsuranê bingeyîyan de ke unsurê hetkarî kî cumle de ca bigêrê rêzbîyayîşê unsuran).....	332
3.3. Geçişsiz fiillerle yapılan cümleler	
(cumleyê ke bi karanê întansîtîfan virazînê).....	333
3.4. Geçişli fiillerle yapılan cümleler	
(cumleyê ke bi karanê transîtîfan virazînê).....	334
4. Anlamlarına göre cümleler (mana ra gore cumleyî).....	334
4.1. Olumlu cümle (cumleya pozîtîfe).....	334
4.2. Olumsuz cümle (cumleya negatîfe).....	335
5. Soru cümlesi (cumleya persî).....	336
5.1. Vurgu yoluyla soru cümlesi yapma	
(cumleya persî ya ke bi accentî/şîdenayîşî virazîna)	336
5.2. Soru cümlelerinde vurgu yoluyla anlam değiştirme	
(cumleyanê persî de bi raya accentî/şîdenayîşî vurnayîşê mana)	337
5.3. Soru edatlarıyla soru cümlesi yapma	
(bi edatanê persî virastîşê cumleya persî).....	337
5.4. Soru sıfatlarıyla soru cümlesi yapma	
(bi sîfetanê persî virastîşê cumleya persî).....	339

5.5. Soru zamirleriyle soru cümlesi yapma (bi zemîranê persî virastişê cumleya persî).....	339
6. Ünlem cümleleri (cumleyê îterjeksiyoni).....	341
7. Yapılarına göre cümleler (awankerdişî ra gore cumleyî)	342
7.1. Basit Cümleler (Cumleyê sadeyi)	342
7.2. Bileşik cümleler (cumleyê pêrabesteyî)	342
7.3. Sıra cümleler (cümleyê rêzkî)	342
7.4. Kaynakça (Çimeyi)	345

ÖNSÖZ

Dilin toplumların yaşamında oynadığı rolün önemine, burada özel olarak değinmeye gerek yok sanıyorum. İnsanlar üretim ilişkilerini onun vasıtasıyla sürdürüyor, duygularını onunla ifade ediyor, geçmişlerini gelecek kuşaklara onunla aktarıyorlar. Bilimsel araştırmalar, anadil ile insan ilişkisinin daha anne karnında iken başladığını ortaya koymaktadır. Hem birey hem de toplumsal yaşamda sahip olduğu bu büyük önemden dolayı anadile ilişkin haklar, bir çok uluslararası antlaşma ve sözleşmede saygı gösterilmesi ve korunması gereken temel hak-lar arasında yer almaktadır. Tabii çağımızda bu hak sadece dilin özgürce konuşulması ile sınırlı değil, onun aynı zamanda yazı dili olarak öğrenilmesi ve kullanılmasında da içermektedir.

Yine sahip bulunduğu önem nedeniyledir ki asimilasyon yoluyla bir halkın ulusal değerlerini ortadan kaldırmak, onu zorla kendisi olmaktan çıkartıp başka bir şeye dönüştürmek isteyenlerin başvurdukları yöntemlerin başında dil yasağı geliyor.

Kürt halkının, özellikle de Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Kürtlerin, son 80 yıl boyunca, bu politikanın en şiddetlisiyle yüzyüze yaşadığı açıktır. Denilebilir ki bu dönemde yer küremizin başka hiç bir yerinde hiç bir halk, Kürtlere uygulanan ölçüde sistematik ve katı kurallara bağlanmış bir asimilasyon uygulaması görmedi. Dil ve kültürümüz, bu dönem boyunca sadece okullarda, devlet dairelerinde, çarşı-pazarda ya da basın-yayın alanında yasak olmanın tahribatını yaşamadı; buna öylesine bir ırkçı beyin yıkama yöntemleri eşlik etti ki pek çok insanımız kendi kimliğine, tarihine, dil ve kültürel değerlerine yabancılaştı; onları önemsiz şeyler gibi görmeye başladı, hatta onlardan utanç duyar hale geldi. Yine aynı nedenle Türk eğitim sistemiyle yüzyüze gelip de Kürt olmanın ve Kürtçe konuşmanın ezikliğini şu veya bu ölçüde yaşamamış Kürt çocuğu yoktur dersek, durumu abartmış olmayız sanırım.

Şunu açıkça belirtmek gerekir ki Kürt dili ve özellikle de onun Kırmancça lehçesi bugün oldukça büyük güçlüklerle yüz yüze bulunuyor. Dil ve kültürümüz kaybolma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ancak, buna bakarak umutsuzluğa düşmeye de gerek yok. Kürtler, sayısal olarak büyük bir halktır. Kürt dili ve kültürü çok uzın bir geçmişe sahiptir, diğer bir deyişle kökleri oldukça sağlam bir zemine oturuyor. Zaten eğer böyle olmasaydı, yüzyıllık asimilasyon çabaları karşısında,

şimdiye kadar çoktan eriyip gitmesi gerekirdi. Eğer dilimize gereği gibi sahip çıkar, onun kaybolmaması, yazılı ve sözlü planda daha çok kullanılması için gerekli adımları atabilirsek, asimilasyon çarkının tahribatlarının önüne geçebilir, gidişatı tersine çevirebiliriz. Bunun için elbet çok ciddi bir uyanışa, silkinme ve çalışmaya gereksinmemiz var.

Bu yönlerdeki çabalara bir katkı olacağı düşüncesiyle hazırlanmış olan elinizdeki çalışmada Kırmancanın kuzey, yani Dersim, Erzincan, Gıngım (Varto) yöresi ağzı esas alınıyor. Ancak bunu, herhangi bir şekilde bu ağzın çerçevesi dışına çıkılmadığı anlamında da algılamamak gerekir. Gramer ve doğru yazım kuralları bakımından, **Vate** dergisi çevresinden arkadaşların oluşturduğu ve benim de aralarında bulunduğum grup tarafından düzenlenen periyodik toplantılarda bugüne kadar varılmış olan sonuçlar bu çalışma için de temel teşkil etti. Terimler bakımından ise bir yandan çalışmanın konusunu teşkil eden kuzey ağzı esas alınırken bir yandan da yukarıda adı geçen grubun terminolojide standartlaşmayı sağlamak amacıyla yaptığı çalışmaların sonuçları mümkün olduğunca en üst düzeyde yansıtılmaya çalışıldı. Böylece okuyucu farklı yörelerde ya da ağızlarda bulunan değişik sözcükleri ya da aynı sözcüğün farklı varyantlarını bir arada görme olanağı elde etmiş olmaktadır. Yine gerektiğinde dipnotlar şeklinde de kuzey ağzının konuşulmadığı yörelerden örneklere ve açıklayıcı bilgilere yer verildi.

Okuyucu kimi cümlelerde kesme çizgileri arasında bilgilere rastlayacak. Bu şekilde yazılmış olan kelime ya da cümle bölümleri, cümle de mutlaka yer alması gerekmeyen, anlamayı kolaylaştırmak amacıyla yazılmış olan kısımlardır. Örneğin, “Şuwanan mal ko ro berd. (Çobanlar davarı dağa –dağ yamacından yukarıya doğru- götürdüler)” cümlesinde “-**dağ yamacından yukarıya doğru-**” kısmı sırf anlamayı kolaylaştırmak amacıyla yazılmış olup cümlede yer alması zorunlu değil.

Çalışma, Türkçe açıklamalı olduğu için başlık ve arabaşlıklar Türkçeye göre verildi, ancak tekst açıklamalarının sıralamsı Kırmanca-Türkçe şeklinde ya-pıldı.

Örnek:

“Bağlaç (bestox)

1. Basit bağlaçlar (bestoxê sadeyî)”

Burada “Bağlaç (bestox)” konunun ana başlığı, “1. Basit bağlaçlar (bestoxê sadeyî)” ise arabaşıktır ve görüldüğü gibi sıralama Türkçe-Kırmanca şeklindedir. Buna karşılık “**manga (inek), lamba (lamba), kêna/çena (kız), hewla (helva), dewa (dava), lavda (lavda)**” sözcüklerinde sıralama, bir öncekini tersine Kırmanca-Türkçedir.

Kitapta, aynı kelimenin farklı varyantlarına ya da aynı anlamı veren kelimelere (eşanamlı) sıkça ratlanıyor. Varyantların yazılışında şayet parantez kullanılmışsa, parantezin dışındaki form ya da formlar asıl, parantez içerisinde olanlar ise tali form anlamına gelmektedir. Örneğin su: **awe (uwe, awke, axwe)**. Eşanamlı sözcüklerin yazılışında parantez kullanılmış değil. **Cu/heyat** aynı anlamı veren (eşanamlı/sinonim) iki kelimeye örnek teşkil etmektedirler.

Bazan da parantez içerisinde yazılanlar varyant değil, aynı cümle formunu kur-

mada kullanılabilen ayrı sözcüklerdir. Orneğin; “**Qelega to**” cümlesi “**Qelega to (mi, ey, aye, ma, şima, înan)**” ya da “**Qelega to/mi/ey/aye/ma/şima/înan**” şeklinde yazılışlar böyledir. Bu şekilde yazılmış olanları, aynı cümleyi bütün bu sözcükleri ayrı ayrı kullanarak da kurabileceğimiz anlamını vermektedir.

Okuyucu kitapta Türkçe ve Kırmancca kimi kısaltmalarla da karşılaşacak:

Kırmancca kısaltmalar; “**n**” (nêri/eril), “**m**” (makî/dişil), **zh** (zafhûmar/çoğul), Türkçe kısaltmalar ise “**e**” (eril), “**d**” (dişil), **ç** (çoğul) TDK de Türk Dil Kurumu anlamını vermektedir.

Kitabın hazırlanışı sırasında **Yusuf Elitog**, **Haydar Diljên** ve özellikle de **Alan Dilpak**, tekstleri okuyarak tashihe ilişkin eksikliklerin giderilmesinde katkılar sundular. Gösterdikleri bu dayanışmadan ötürü kendilerine teşekkür ederim.

KIRMANCCA (ZAZACA) ALFABE ÜZERİNE

Ortadoğu'nun en eski halklarından biri olan Kürtlerin bugünkü durumu üzerine fazla şey söylemeye gerek yok sanıyorum. Onların üzerinde yaşadıkları topraklar, iradelerine aykırı olarak parçalanmış, ayrı devletlerin sınırları içerisinde yaşamaya mecbur bırakılmışlar. BM kararıyla şu an güvenlik altında bulunan Irak Kürdistanı'nın bir bölümü bir yana bırakılırsa, Kürt halkı hiç bir parçada özgür değil. Onun en sıradan ulusal ve demokratik talepleri dahi söz konusu devletler tarafından suç olarak kabul ediliyor, baskı ve şiddetle karşılık görüyor.

Bu politikanın da yaşamın her alanında olduğu gibi Kürt dili ve kültürü üzerinde olumsuz etkiler yaratması, onda ciddi tahribatlara yol açması kaçınılmazdı ve nitelikim öyle de oldu. Kürtler, 20. yüzyıl boyunca ortak bir alfabeye kavuşma olanağına bile sahip olamadılar, bugün hala da değiller. Türkiye ve Suriye devlet sınırları içerisinde yaşayan Kürtler Latin, İran ve Irak sınırları içerisinde yaşayanlar Arap, eski Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yaşayanlar Kiril, batı dünyasında yaşayanlar ise ağırlıklı olarak yine Latin alfabesini kullanmaktalar. Yani ülkelerinin parçalanmışlığına paralel olarak, kullandıkları alfabe de parçalıdır.

Kırmancca (Zazaki, Kırdki, Dımılki) konuşan Kürtler tek alfabe (latin alfabesi) ile yazıyorlar. Ne var ki bu avantajlarına rağmen, bugün hala da kullanılan harfler bakımından standart bir alfabeye kavuşabilmiş değiller. Bu açıdan anarşik bir tablo ile karşı karşıya olduğumuzu söylemek abartma sayılmaz. O kadar ki, dil alanında sıradan bir çalışması ve birikimi bulunmayan, kendi köyünde konuşulmanın ötesinde kırmanckiye bilmeyen, hatta dilimizle yeni tanışmaya başlayan yabancılar bile alfabe ile ilgili olur olmaz konuşabiliyor, kendilerine göre "alfabe!" yaratmaktan ya da "doğru yazım kuralları" ortaya atmaktan çekinmiyorlar.

Kullanılmakta olan alfabeği esas alacak olursak Kırmancca (Zazaca) ile yazan kesimi iki ana gruba ayırabiliriz:

1. Grup: Kamuran Ali Bedirhan'nın hazırladığı alfabeği kullanan kesimdir.

2. Grup: Bedirhan'ın alfabeğini kullanmayanlardır ki bunlar da kendi aralarında ortak bir alfabe üzerinde anlaşabilmiş değiller, kullandıkları alfabeler farklıdır.

Birkaç istisna dışında, Kırmancca ile yazma çalışmalarının başladığı yıllar, esas olarak 1975 sonrası dönemdir. Örneğin, bu dönemde Türkiye'de çıkmakta olan aylık Özgürlük Yolu dergisi ile 15 günlük Roja Welat gazetesi, sayfalarında az da olsa Kırmancca yazılara yer vermişlerdi. Yine aynı yıllarda 4 sayı çıkan ve tümüyle Kürtçe olan Tirêj dergisi ise ülkemizin kuzey parçasında konuşulmakta olan Kurmancca ve Kırmancca lehçeleri ile yayınlanmıştı.

12 Eylül cuntasından sonraki dönemde, Kürtler tarafından önceleri yurtdışında, 90'lı yıllarda ise buna ek olarak Türkiye'de çıkartılan periyodik yayınlarda Kırmancaya ayrılan yer daha da arttı, onunla yazılmış kitap sayısı giderek çoğalmaya başladı. Kırmanca periyodik dergiler de yine bu dönemde yayın hayatına başladılar. Örneğin üç ayda bir yayınlanan dil ve kültür dergisi Vate'nin, bu satırlar yazıldığı sıralarda 19. sayısı çıkmıştı.

1975'lerden sonraki süreçte Kırmanca yazan Kürtlerin bir bölümü Bedirhan'ın alfabesini olduğu gibi alırken, diğer bölümü küçük bir değişikliklerle yaptılar aynı şeyi. Değişiklik şuydu: Bilindiği gibi Bedirhan, alfabesinde Türkçe alfabedeki "ı" harfine denk düşen sesi ifade etmek için "i", "i" harfine denk düşen sesi ifade etmek için ise "ı" harflerini kullanıyor. Söz konusu kesimler ise bu iki harfi onun yaptığı gibi değil, Türkçe alfabede yer aldığı şekliyle, yanî ı ve i şeklinde kullandılar. Ancak bugün bu farklılık ortadan kalkmış, Kürtler esas itibariyle Bedirhan'ın hazırladığı alfabeyi kullanmaktadırlar.

1990'larda Kırmanca ile yazmaya başlayan kimi kesimler ise Bedirhan'ın alfabesini kullanmayı daha baştan itibaren reddetme yoluna gittiler.

Bu tutumun nedeni, dili yazı planında daha rahat kullanma ya da öğrenmede kolaylık sağlama türü düşünceler değildi. Bu, tümüyle politik bir tercih, "ne olursa olsun bizimkisi Kurmanclarınkiyle aynı olmasın" anlayışının bir sonucuydu. Kuşkusuz, bu da dille ilgili çalışmalarda olmaması gereken yanlış bir tutumdur. Dil ve alfabe ile ilgili çalışmaların, ideoloji ve politikadan mutlak surette ayrı tutulması, onlardan bağımsız olarak yürütülmesi gerektiğini ayrıca belirtmeye gerek yok sanıyorum. Alfabe konusuna kafa yorarken, esas olan, kimi temel özellikler bakımından onun yeterli olup olmadığını saptanmasıdır. Örneğin, alfabede dilin temel sesleri gereği gibi verilebiliyor mu? O, yeterince sade midir? Pedagojik açıdan öğrenmeyi kolaylaştıran bir yapıya sahip bulunuyor mu vs.?

Beri taraftan elbet hiç bir alfabeye dokunulamaz gözüyle bakmamak gerekir. Mükemmel sayılabilecek bir alfabenin yaratılması ise genellikle kısa sürede gerçekleştirilebilecek bir şey değil. Bu konuda farklı görüşler ve değişiklik talepleri her zaman söz konusu olabilmektedir. Yüzyıllardır yazan, zengin bir edebiyata, dil üzerine araştırma yapan köklü kurumlara sahip halkların alfabeleri bile hala tam olarak oturabilmiş değil. Örneğin, Almanya'da bugün alfabe ve doğru yazım kuralları konusunda tartışmalar sürüyor, bu yönde çalışmalar yapılıyor.

Bu açıdan, Kırmanca yazım hayatına sonradan giren kimi kesimlerin yapıları gereken kanımca şu olmalıydı: İtirazları olsa ya da eksik bulsalar bile o ana kadar kullanılmış olan alfabeyi esas alacak, ama konuyu tartışmaya açarak ortak ve daha iyi bir alfabeyi ortaya çıkartma işini zamana bırakacaklardı, ancak öyle olmadı. Bahsi geçen çevreler sözümona "eksik" diye nitelendirdikleri bir alfabeye karşı çıkarken daha beterini yaptılar ve küçümsenemeyecek bir kargaşaya yol açtılar.

Kişi olarak Bedirhan tarafından hazırlanmış olan alfabeyi çok mükemmel gören ve değişmemesi gerektiğini savunan bir anlayışa sahip değilim. Tersine bu yönde

bilimsel çalışma ve tartışmaların yapılması ve daha iyi bir alfabenin ortaya çıkarılması gerektiğine inanmaktayım. Ancak bu, söz konusu alfabe ile yazmamı da engellemiyor elbet. Aralarında bulunduğum bir grup arkadaş tarafından İsveç'te yayınlanmakta olan **Vate** dergisinin de esas aldığı Bedirhan'a ait Kürt alfabesini benimsiyor ve onunla yazıyorum. Bu alfabe şu 31 herften oluşmaktadır:

A B C Ç D E Ê F G H I Î J K L M N O P Q R S Ş T U û V W X Y Z
a b c ç d e ê f g h i î j k l m n o p q r s ş t u û v w x y z

Görüldüğü gibi Türkçe alfabede yer alan **Ğ ğ Ö ö Ü ü** harfleri Kürtçe alfabede yoklar. Buna karşılık Kürtçe alfabede bulunup da Türkçede yer almayan harfler ise şunlardır: **Ê ê, Î î, Q q, û û, W w, X x**.

Alfabede yer alan 31 harften 8 tanesi sesli, 23 tanesi ise sessizdir.
Sesli harfler (herfê vengîni): **a e ê i î o u û**

Bunlardan 5 tanesi uzun sesli, 3 tanesi ise kısa sesli harflerdir.
Uzun sesliler (dergvengî): **a, ê, î, o, û**
Kısa sesliler: (kilmvengî): **e, i, u**

Sessiz harfler (herfê bêvengî): **b c ç d f g h j k l m n p q r s ş t v w x y z**

Harflerin okunuşuna gelince:

a- Bu harf Türkçedeki gibi okunur: adir (ateş), barut (barut) parçe (parça), bar (yük.)

b- Türkçedeki gibi okunur: ban (bina, ev), lamba (lamba), Bîdlîs (Bitlis)

c- Türkçedeki gibi okunur: ca (yer), cêr (aşağı), cor (yukarı) cun/con (harman)

ç- Türkçedeki gibi okunur: çim (göz), Çewlig, Çemîşgezek, çêneke (kız)

d- Türkçedeki gibi okunur: dest (el), deşte (düzlük, ova), Diyarbekîr, Dêrsîm

e- Türkçedeki gibi okunur: ez (ben), Erzingan, Erzirom, Elife (Elif)

ê- Türkçe alfabede yok: êrxat (ırgat), êlçî (elçi)

f- Türkçedeki gibi okunur: fek (ağız), firrine (fırın), Ferad, fariskî, Fransa

g- Türkçedeki gibi okunur: giran (ağır), girris (giysi), Gimgim

h- Türkçedeki gibi okunur: her (eşek), herme (kol), Hollanda

i- Türkçedeki "ı" gîbî okunur: bin (dip), kirmanc, solin (tuzlu)

î- Türkçedeki "i" gîbî okunur: îsot (biber), Îran, Îrlanda, îdare (idare)

j- Türkçedeki gibi okunur: jan (acı, keder), jêhatî (becerekli), Japonya

k- Türkçedeki gibi okunur: karker (işçi), kar (iş), Kurdîstan, Kirmancîye

l- Türkçedeki gibi okunur: luye (tulki), lal (lal), lazut (mısır), lorike (ninni)

m- Türkçedeki gibi okunur: ma (biz), mase (balık), mîye (koyun), Mûş

n- Türkçedeki gibi okunur: nan (ekmek), newe (yeni), nenug (tırnak)

o- Türkçedeki gibi okunur: oda (oda), ordu (ordu), orojî (yokuş)

p- Türkçedeki gibi okunur: parçe (parça), payîz (sonbahar), Pîran, Palî

q- Türkçede bu ses yok, “k” sesinin kalınıdır, genizden gelir: qılançike (saksağan), qeleme (kalem), Qıbrıs (Kıbrıs)

r- Türkçedeki gibi okunur: rind (iyi), radyo (radyo), Riha (Urfa)

s- Türkçedeki gibi okunur: simer (saman), sîye (gölge), Sêwrege (Siverek)

ş- Türkçedeki gibi okunur: şaş (şaş), şeş (altı), şima (siz), şewe (gece)

t- Türkçedeki gibi okunur: tarîx (tarih), Tirkîya (Türkiye), tuye (dut)

u- Türkçedeki “ü” ile “u” arası bir sestir: uca (ora, orası), uşîre (çubuk), ufî (ütü)

û- Türkçedeki “u” ya denk düşer: ûsul (usul), Ūris (Rus), domanû (çocuk-lar)

v- Türkçedeki gibi okunur: verg (kurt), varek (kuzu), vate (söz)

w- Türkçede bu ses yoktur. İngilizcedeki “w” gibi telaffuz edilir: ware (yayla), wisar (ilkbahar), welat (yurt, ülke)

x- Türkçede bu ses yoktur: xirab (kötü), Xarpêt (Harput), xorî (derin.) Ayrıca Türkçedeki yumuşak “g(ğ)” sesine denk düşen ses de yine bu harfle ifade ediliyor: xêrîv (yabancı, garip), xurbet (gurbet), axa (ağa)

y- Türkçedeki gibi okunur: yar (yar), yarenîye (şaka), yadîgar (yadigar)

z- Türkçedeki gibi okunur: zaf (çok), zern (altın), zaza.

Kırmanca de **c ç k p r t l** harflerinin birden fazla varyantları ya da tonları vardır. Şimdi bu gruba giren harflerin yer aldığı kelimelerden örnekler seçelim:

c: cêr (aşağı), cînîke (kadın), cêv (cep), cêvî (vadi)

c: ca (yer), cew (arpa), can (can)

ç: çêver (kapı), çêneke (kız), çê (ev)*, çarçewe (çerçeve.)

ç: çakuç (çekiç), çay (çay), çekçeko (çekirge), çi? (ne?)

ç: çêleke, çem (nehir), çîr: (parçalanması zorn ağaç, cızırtı ya da cırtlama sesi)

k: ker (sağır), kalık (dede), kewaniye (evin iç işlerinden 1. dereceden sorumlu kadın), kal (yaşlı, ihtiyar)

k: kal (çiğ), kemer (taş), keyna (kız)

l: la (ip), loxe (lox), lêylege (leylek), lajek (oğlan çocuğu)

l: lap (1- ayı pençesi, iri el 2- çorba kıvamında, bol sulu un ve ekmek kırıntısından oluşan köpek yiyeceği), lone (delik), lape (avuç), limayene (homurdamak)

p: pîr (pir, dede), parçe (parça), paskule (tekme)

p: pîre (yaşlı kadın), pepug (guguk kuşu), pan (yassı)

r: rêçe (iz), raye (yol), bir (orman), rind (iyi.) Bu kelimelerde yer alan “r”, üze-

* Kırmancanın güney ağzında (Palu, Çewlig, Piran), bu gruba giren kimi kelimeler, “ç” yerine “k” harfiyle başlarlar (Keyber, kêna, keye/kê.) Görüldüğü kadarıyla “k” ile başlayan bu form, doğru olanıdır. Başka bir deyişle “ç”li form değişime uğramış haldir (Bkz. Vate Dergisi, Payız 1999, sayı 9, s. 4 ve devamı, Stockholm)

rine basılarak, yani vurgulu olarak söylenir, ağızdan iki “r” gibi çıkar.

r: pêro (hepsi), rakerdene (açmak), gird/girs (büyük)

t: tarî (karanlık), tenîye (is), tenya (yalnız)

t: tûrik (kıl torba), toraq (çökelek), tal (acı, boş)

Beri taraftan Bedirhan’ın alfabesinde yer alan “u” ve “û” harfleriyle ifade edilen sesler arasındaki farkın büyüklüğü nedir, bunların ayrı harflerle ifade edilmesi ne ölçüde gerçekçidir, onu da tartışmak gerekir. Açıktır ki bu iki ses arasındaki fark oldukça küçüktür ve pratikte ikisini çoğunlukla birbirinden ayırt etmek güçlük arz eder. O nedenle de bu harflerden birini kaldırmak ve her iki sesi aynı harfle ifade etmek, Kürt alfabesinde üzerinde durulmaya değer bir eksikliğe yol açacak gibi gözüküyor bana.

Vurgulu (sert) “r” nin çift ya da tek “r” ile yazılması konusunda da Kırmancca yazarlar arasında görüş birliği yok. Kimilerine göre bu sesleri iki “r” ile yani “rr” tarzında yazmak gerekli değil, yazı dili gelişip yaygınlaştıkça bu konu kendiliğinden çözülür. Kimilerine göre ise bunların iki “r” ile yazılması gereklidir, çünkü bu iki ses arasındaki vurgu farkı, nisbeten hem büyük, hem de bu durumda olan kelime sayısı bir haylidir. Özellikle de Kırmancayı bilmeyen, onu sonradan öğrenmeye çalışanlar bakımından bunun önemi inkar edilemez.

Kişisel görüşüm de ikinci tezden yanadır. Ancak bu noktada halledilmesi gereken bir sorun daha var. Vurgulu “r”, kelimenin ortasında değil de başında ya da sonunda yer alırsa ne olacak? Örneğin; bir (orman), robar/rovar (1. nehir 2. giysi yıkama, yıkanma), rêwike (küçük ayran tulumu), rapor (rapor), por (saç.) Burada koyu olarak yazılmış “r” harfleri vurguludur. Bu durumda da çift “r” (rr) kullanılacak mı, yoksa tek “r” ile mi yetinilecek? Bu noktanın da tartışılması gerektiği inancındayım. Ben, bu gibi hallerde yani vurgulu “r” nin kelimenin başına ya da sonuna gelmesi durumunda, tek “r” kullanılmasından yanayım ve bu çalışmada da öyle yaptım.

Yine, Bedirhan’ın alfabesinde ki “i” ve “î” harfleri de tartışmayı gerektirecek durumlar. Şöyle ki; yukarıda da değinildiği gibi, bu alfabede “i” Türk-çedeki “i” harfine denk düşüyor. Buna karşılık “î” Türkçedeki “i” nin karşılığıdır. Oysa “i” batı dillerinde de aynı sesi, yani Kürtçe ile Türkçedeki “i” sesini veriyor. Dolayısıyla Kürt alfabesindeki “i” ile “î” nin yer değiştirmelerinde yarar var. “î” öteki dillerde olduğu gibi “i” olarak kalmalı, “î” ise Türkçedeki “i” nin yerini almalı, hatta tercihen de internette sorunsuz olarak kullanılabilen bir harf alınmalı.

Ayrıca kimileri, yukarıda belirtilen c, ç, k, p, t harflerinin vurgulu ve vurgusuz varyantlarını farklı harflerle ifade etme yoluna gidiyorlar ki buna katılmıyorum. Çünkü söz konusu sesler arasındaki farklar, ayrı harflerle yazılmayı gerektirecek büyüklükte ya da önemde değil. Farklı varyantları farklı harflerle ifade etme

yoluna gidildi mi harf sayısı gereksiz yere artar, yazı dili hantallaşır, okuma-yazma güçleşir.

Bu, yani her ses varyantını ayrı harf ve işaretlerle ifade etme durumu, ancak dilbilimsel ya da araştırma niteliğindeki çalışmalar söz konusu olduğunda başvurulması gereken bir yöntemdir.

Kaldı ki bu sadece bizim dilimize özgü bir olgu da değil. Hemen hemen bütün dillerin bu tür sorunları var. Bu konuya, Türkçeden birkaç örnek verelim:

yeter: Burada birinci “e” ile ikinci “e” aynı sesi vermiyorlar. Birinci “e” Kürtçedeki “ê” sesine, ikinci “e” ise yine Kürtçe ile aynı “e” sesine denk düşmektedir. **Çeşit, çeşme, yemek, kelime** ve daha pek çok sözcükte aynı durum söz konusudur.

kar: Türkçede bu kelimenin iki anlamı var. Bir anlamı kazanç, ticaret ya da öteki yatırımlardan elde edilen paradır. Öteki anlamı ise kış mevsiminde yağın beyaz soğuk nesnedir (Kırmanccada vewre/vore.) Birinci, yani kazanç anlamında kullanıldığı zamanki “a” ile ikinci anlamda kullanıldığı zamanki “a” arasında, ses olarak fark var.

reyhan: Bu sözcükte de görüldüğü gibi Türkçede de vurgulu ve vurgusuz “r” ayrımı, aynen Kürtçedeki gibidir.

Tabii burada esas olarak dikkat çekmeye çalıştığımız nokta, yukarıdaki örneklerle dile getirilen farklılıkların ayrı harf ya da işaretlerle ifade edilmemiş olmalarıdır.

Beri taraftan, Kırmancca yazarlar arasında “ü” herfine yer verenler var ki bu da yanlıştır. Çünkü dilimizde tam olarak “ü” sesi mevcut değil. Bir çok dilde olduğu gibi bizde de kimi harfler yanyana geldiklerinde, ifade ettikleri sesler az ya da çok değişikliğe uğrayabiliyor. Sayıları çok az da olsa Kırmanckinin kimi kelimelerinde yer alan “ü” ye yakın sesin varlığı da bundan ileri gelmektedir. Örnek olarak kimileri tarafından **lüye** (tilki), **tüye** (dut), **ju/jü (bir)**, **cün, dü** şeklinde yazılan sözcüklerine bakabiliriz.

Dersim ağzındaki tersine, bazı yörelerde tilki karşılığı olan sözcüğün erili kullanılır ki bu da **lu**’dur. Bu grup kelimelerde dişil form, erilin sonuna “e” harfinin gelmesiyle oluşur. Buna göre ise örneğimizdeki **lu, lue** şeklini alır. İki sesli harf yanyana gelince araya “y” kaynaştırma harfi girdiğinden **lu** sonuçta kuzey ağzındaki gibi **lüye**’ye dönüşür. Söylenme güçlüğünden dolayı da **Luye** kelimesindeki “u” sesi hafifçe değişikliğe uğrayarak ağızdan yarım “ü” şeklinde çıkar. Erili **tu** olan **tuye** kelimesinin durumu da aynıdır. **Tu**, aynı zamanda bazı yörelerde ikinci tekil şahıs zamiridir. Bu zamir, cümle içerisinde “**biyayene (olmak)**” fiili ile kullanıldığında, **u** harfi yine hafifçe değişerek **ü** sesine yakın bir ses halini alır. Örneğin: “**No nonê tu yo**” derken **tu yo**, ağızdan **tü yo** sesine yakın bir sesle çıkıyor. **Ju** sözcüğünün Dersim’de yaygın bir diğer formunun **zu** olduğu biliniyor. Burada, “**j**” den sonra gelen “**u**” harfinin, “**ü**” ye yaklaşması da yine aynı güçlükten kaynaklanmaktadır. Dersim’de harman karşılığı olan kelimenin de dört varyantını biliyorum: **con, cun, cuyîn, coyîn**. Bunlardan “**cun**” varyantındaki

“u” harfi yine bazı yörelerde “ü”ye yakın sesle söylene de aslı “u” ile söylenen formdur: “cun” ya da “cuyîn.” “Du” sözcüğü bakımından durum farklı değil. Yani “d” den sonraki harf “ü” değil, “u”dur. Zaten bunun diğer bir varyantı olan “duman” kelimesi de bu durumu gayet açık olarak ortaya koyuyor. Dolayısıyla da kelimenin ikinci harfi olan “u”nun “ü” şeklinde yazılmasının haklı bir gerekçesi yok.

Kürtçe alfabede “ê”, “î” ve “û” uzun sesli harflerendir. Bu harflerle diğer bir sesli harfin arasına kaynaştırma harfi olarak “y” geldiği takdirde, ses fazla uzayacağından, Bedirhan bunların “^” suz yazılmaları gerektiğini söylemektedir. Örneğin, bu kurala göre “rindîye” (iyilik) sözcüğünün “rindiye” şeklinde yazılması gerekir. Ne var ki kanıma göre tartışmayı gerektiren bir nokta olduğundan, böylesi bir değişikliği yapma yoluna gitmedim. Yani, “rindîye”, “camerdîye (yiğitlik)”, “nêweşîye (hastalık)” vb. sözcükleri oldukları gibi yazıldılar.

Alfabe ile ilgili bu bölümü bitirmeden önce şu önemli noktayı da vurgulamak istiyorum. Konuyu, sadece Türkiye devlet sınırları içerisinde yaşayan Kürtlerin konuştukları iki lehçe çerçevesinde ele almak yeterli olmaz. Elbet bu düzeyde atılacak adımlar gerekli ve önemlidir. Ancak, daha uzun vadeli düşünerek sorunu aynı zamanda bütün lehçe ve ağızları kapsayacak şekilde, yani Kürt dilinin bütünü bakımından irdelemek gerekiyor. Dönem, Kürtlerin dil, tarih, coğrafya, kültür vb. alanlarda birbirlerini daha iyi tanımaları ve bu amaçla ulusal çapta projeler üretmeleri dönemidir.

SÖZ (ÇEKUYE)

Bir ya da birden çok anlamı olan ses birliğine söz ya da kelimeye, sözcük denir.

Kırmanccada sözcükler dört ana gruba ayrılırlar:

1. Seslendirme bakımından sözcükler (vengcidayîşî ra gore çekuyî)
2. Yapıları bakımından sözcükler (awankerdişî ra gore çekuyî)
3. Gramatik anlamları itibariyle sözcükler (mana gramatîkî ra gore çekuyî)
4. Eşanlamlı ve eşsesli sözcükler (çekuyê hemana û hemvengî)

1. Kırmanccada sözcükler seslendirme bakımından iki gruba ayrılırlar

1.1. Tek heceli sözcükler (çekuyê yewheceyîni): ban (bina, ev), nan (ekmek), bar (yük), yew/jew/zu/ju (bir), çay (çay), ro/çem (nehir)

1.2. Çok heceli sözcükler (çekuyê zafheceyîni): baxçe (bahçe), bira (erkek kardeş), derman (ilaç), ronîştene (oturmak), werdene (yemek)

2. Yapıları bakımından sözcükler (awankerdişî ra gore çekuyî)

2.1. Basit sözcükler (çekuyê basîti): Bu sözcükler, herhangi bir ek ya da birden fazla kelimenin biraraya gelmesiyle oluşmamış yani türetilmemiş olan sözcüklerdir. Ban (ev), dare (ağaç), hêga (tarla), gule (gül), sipî (beyaz), kemer (taş), awe (su)

2.2. Türemiş sözcükler (çekuyê virasteyî): Bunlar ekler yardımıyla oluşmuş sözcüklerdir. Söz konusu ekler, önek olarak kelimenin başında ya da sonek olarak kelimenin sonunda yer alırlar. Kimi hallerde arada yer alan ekler de vardır.

2.2.1. Önek rolü oynayan edatlarla türetilmiş sözcükler (çekuyê ke bi edatanê wayîrê rolê prefiksî amê virastene)

bê: bêedeb-n/bêedebe-m (edepsiz), bêdil (gönülsüz, isteksiz), bêcan (cansız, halsiz), bêxêr (hayırsız), bêtevat (sabırsız, dayanıksız), bêsol (tuzsuz), bêber (evlatsız, ürünsüz, kısır)

bi: bixo (kendi başına), bibext (mert, baht sahibi), bike! (yap), bişime! (iç), bide! (ver)

bî: bîya! (getir!)

me: mevaze! (deme!, söyleme!), **meke** (yapma), **mewane** (okuma), **meqîrrê** (bağırma)

nê: nêna-m/nêno-n (gelmiyor), nêzana-m/nêzano-n (bilmiyor), nêkena-m/nêkeno-n (yapmıyor), nêxebitîna-m/nêxebitîno-n (çalışmıyor)

nî: nîno/nîna (gelmiyor), nîweno (yemiyor)

ni: nizana-m/nizano-n (bilmiyor), nigêna/nigêno (almıyor), nîweno (yemiyor)

Not: “Ni” ve “nî” edatları aslında “nê” edatının iki ayrı varyantıdır.

2.2.2. Sonek ile türetilmiş sözcükler (çekuyê ke bi suffiksan virazîyê)

Örnekler:

azadî, cînîke, asinin, zernin, berzîn, derzêni/derzîni, pêroyîni, kinîyayene, va-
jîyayene, camêrdîye, rindîye, dênîskar, sextekar, xizmetkare/xizmetkarî, jukek,
zureker/zurekere, tîzekerî, peskofî/peskovî, mêrkuj, sirkut, gerdanlix, toximlix,
dilet, çarlet, gijolek, poşman, qereman, dewlemend, destmale/desmale/dismalî,
dişmen, poşman, betermenda, nêmenda, nêmende, şermok, tersok, serrane, so-
dirane, visonek, şermonek, tersonek, tersonekêni, tersonekiye, rindîye, kerdox,
vatox, berdoxe, girewtoxe, viraştoxî, hêrinayoxî, avrêz (avrêj), carut, asarên,
înasarên, pîştîser/poştîser, vêreser, dengeser, arsız, îmansız, winasî, kirdasî, bos-
tan, beyntar, goştar, goştarî, şewtere/sewtere, baştir, zaftir,
vaşturiye/vaştirî/vaşturî, neru/nerî, kengula, marula, destur, pencurr, pencur-
rik, kemûne, rayver, gilover, namvet, arvançî, raywan/saydwan/seydvon,
gawan/gawon/gawûn, şivan, berîwane/berîwavnî, asnawer/azneber, bewxte-
war, şalwarî, gonewer, serewerd, serewerde/serewerdî, dersxane, çayxane,
xêrxwaz, xêrxwaze, bextîyar, cityer, hêşyar/hîşyar/heşar, paryen, deryen, cityer,
guazyer/gozêre, gulyer, birayey, koyê, amayene, bîyayene, diyin, hîrêyin, diyine,
amayîş, zanayîş, datîza/dayza/dereza/deza, nezan, şermîzar/şermezar, namzed,
awzê, awzîm, awzîmek.

2.3. Bileşik sözcükler (çekuyê pêrabesteyî): Bunlar, birden fazla sözcüğün birleşmesiyle oluşmuş sözcüklerdir.

2.3.1. Birden çok ismin birleşmesiyle oluşan sözcükler

(çekuyê ke bi yew ra vêşêrî nameyan virazînê): (aw + do), dedkêna/dedeçêna
(ded + kêna), birakêna/biraçêna (bira + kêna), xebatkar (xebat + kar), genimgunî
(genim + gunî), vêreher (vêre + her)

2.3.2. İsim ve sıfatın birleşmesiyle oluşan sözcükler

(çekuyê ke pêrabestişê name û sifet ra virazînê)

a. İsim + sıfatın oluşturduğu sözcükler: mêrxas (mêr + xas), gonegerm (goni + germ) 2, zerresîya (zerre + sîya), sabirteng (saber + teng), sarehuşk (sare + huşk), firnepiloz (firne + piloz), çîlsur (çîl + sur.)

b. Sıfat + isim: sorgule (sor + gule), huşkedar (huşk + dar)

c. Sıfat + sıfat: şilgerm (şîl + germ), qirrbelek (qirr + belek)

2.3.3. İsim ile fiil kökünden oluşan sözcükler

(çekuyê ke sifet û koka karî ra virazînê): xêrxwaz (xêr + xwaz), Roj-hat (roj + hat), awdaye/avdaye (aw/av + da + ye)

2.3.4. Sıfat ile fiil kökünden oluşmuş sözcükler

(çekuyê ke sifet û koka karî ra virazînê): surkerde (sur + kerd + e), berzkerde (berz + kerd + e), berzbîyaye (berz + bî + yaye), dergbîyaye (derg + bî + yaye)

2.3.5. Önek ile fiil kökünden oluşan sözcükler

(çekuyê ke preverb û koka karî ra virazînê): cirakerde (cira + kerd + e), cagirewte/cagurete (ca + girewt + e/ca + guret + e), pabeste (pa + best + e), ronîşte (ro + nişt + e), denaye (de + na + ye), pazeleqîyaye (pa + zeleqîya + ye), rakerde (ra + kerd + e), rabîyaye (ra + bî + yaye), têvdaye (têv + da + ye), têvwete (têw + vet + e.)

3. Gramatik anlamları itibariyle sözcükler

(manaya gramatîke ra gore çekuyî)

isim (name-n)

sıfat (sifet-n)

zamir (zemîr-n)

fiil (kar-n)

edat (edat-n)

bağlaç (bestox-n)

tanım edatı (artîkel-n)

ünlem (înterjeksiyon-n)

zarf (zerfe-m)

sayı sözcüğü (hûmarname)

Görüldüğü gibi gramatik anlamları itibariyle kelime cinsi sayısı 10'dur.

4. Eşanlamlı ve eşesli sözcükler (çekuyê hemmana û hemvengî)

4.1. Eşanlamlı (hemmana) kelime örnekleri: rind/baş-e (iyi), ariste/eşkera-e (açık, belli), rindeke/sosine/delale-d (güzel, hoş)

4.2. Eşsesli (hemveng) kelime örnekleri: puç (1. çorap 2. çürük), tuj (1. acı 2. keskin), tal (1. boş 2. kinin acısı), kal (1. yaşlı 2. çiğ, pişmemiş)

1. “Sonek (sonek) ile türetilmiş sözcüklere örnekler” bölümünün hazırlanmasında, Malmisanij’in Vate dergisinin 1 ve 12. Sayılarında yayımlanan **“Kirmanc-kî (Kirdkî) de Suffiksî”** başlıklı yazılarından yararlandı. Daha geniş bilgi için bahsi geçen yazılara bakılabilir.

2. “Gonegerm” sözcüğü, “gonî” ve “germ “ sözcüklerinin birleşmesinden oluşmasına rağmen, konuşma dilinde “gonî” sözcüğünün son harfi olan “î” “e” şeklini alır ve “gonegerm” olarak söylenir.

İSİM (NAME)

TANIMLAMA (TARÎF)

Varlıkları belirten, onları tanıtan sözcüklere isim denir.

1. İSİM ÇEŞİTLERİ (ÇÊŞÎDÊ NAMEYAN)

1.1. Varlık adları (nameyê çîyî)

welat (ülke), dare (ağaç), nan (ekmek), manga (inek), heş (ayı), luye (tilki), Çewlîg, Alîşêr, Koçkîrî, Kurdistan, bawerîye (inanç), pêşnîyaz (öneri.)

1.2. Eylem adları (nameyê karan)

Kırmanccada (Zazaca)fiillerin iki türlü mastar formu var. Bunlardan biri **-yene**, **-ene**, ötekisi ise **-iş**, **-yîş**, **-îyayîş** sonekleriyle biten mastarlardır. Yine kırmanccada söz konusu mastar formları aynı zamanda eylem isimleri substantifdirler. Başka bir deyişle Kurmanccadaki gibi Kırmanccada da fiillerin isim ve mastar formları aynıdır. Örneğin, nuştene/nuştîş: yazmak/yazma, wendene/wendiş: okumak/okuma, hêrîyayene/hêrîyayîş: satın alınmak/satın alınma.

Yeri gelmişken, şunu da belirtmek gerekir ki Kırmanccanın konuşulduğu bütün alanlarda her iki form aynı ölçüde kullanılmıyor. Örneğin güney ağzında (Çewlig, Diyarbekir, Sêwrege/Sêwregî, Elaziz) esas olarak kullanılan form **-iş**, **-yîş**, **-îyayîş** sonekleriyle biten formdur. Bu yörelerde **-yene**, **-ene** sonekleriyle biten forma hemen hemen hiç rastlanmıyor. Kuzey Ağzında: Dersim, Erzincan, Erzurum yöresinde her iki form birlikte kullanılmakla birlikte, ağırlık kısmen **-yene**, **-ene** ile biten formdadır. Hatta Dersim yöresinde **-iş**, **-yîş**, **-îyayîş** sonekleriyle biten formun, nisbeten dah çok isim formu (substantif) olduğu da söylenebilir ki ben de böyle kullanmaktan yanayım. Kuzey ağzının konuşulduğu Gımgım (Varto) yöresinde ise **-iş**, **-yîş**, **-îyayîş** sonekleriyle biten form kaybolmuş durumdadır.

2. TANIMLADIKLARI VARLIKLARIN DURUMUNA GÖRE (ÇÎYÊ KE DAYÎNÊ TARÎFKERDENE, GOREYÊ ÎNAN NAMEYÎ)

İsimler, isim olarak verildikleri ya da belirttikleri varlıkların durumuna göre ikiye ayrılırlar.

2.1. Özel isimler (nameyê taybetî)

Zerîfa, Mesture Xanim Erdelanî, Cîgerxwîn, Pîremerd, Baytar Nurî, Şêx Mahmud Berzencî, Şêx Seid, Ahmedê Xanî, Sêy Qazî, Sey Usên, Bedîrxan Beg, Sey

Rıza, Kürdîstan, Dêrsim, Botan, Xerzan, Erdelan, Hewreman, Amed, Duzgin Bava, Yado, Îvîsê Seykalî,...

2.2. Cins isimler (nameyê cinsî)

Henî (çeşme), çem (nehir), cêvî (vadi), ko (dağ), merge (çayır), vaş/vas (ot), genim (buğday), nenuğ (turnak), derya (deniz)

3. NİCELİKLERİNE GÖRE İSİMLER (ÇIQASÎYE RA GORE NAMEYÎ)

3.1. Tekil isimler (nameyê yewhûmarî): cew/n (arpa), her/n (eşek), dare/m (canlı ağaç), teyr/n (kuş), qılançike/m (saksagan), hêlî/n (kartal), zarance/m (keklik), gule/m (gül), binevşe/m (çiğdem), şîlan/m (kuşburnu), şîliye/m (yağmur), torzên/n (balta), harguş/n (tavşan.)

3.2. Çoğul isimler (nameyê zafhûmarî)

3.2.1. Yalın isimler (nameyê xoserî)

Kırmanccada isimler yalın halde iken çoğul olabilirler ve kural olarak da sonlarına"-i" (Kürtçe alfabe de "î") gelir. Örneğin; kitab/kitabî, defter/defterî, qeleme/qelemî, ga/gayî, tomofile/tomofîlî, gule/gulî, lamba/lambayî (lambeyî.)

Çoğul ile ilgili daha geniş bilgi için "Kırmanccada Çoğul" başlıklı bölüme bakılabilir.

3.2.2. Bükümlü isimler (nameyê anteyî)

3.2.2.1. Geçişli fiillerde (karanê transîtifan de)

3.2.2.1.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zaman ile emir kipinde (demo nikyain, hîra, ameyox û kîpê fermanî de)

Kural olarak bu hallerde isimlerin sonuna "an" çoğul takısı gelir. İsmiñ sesli harfle bitmesi haline "y", kaynaştırma harfi olarak araya girer. Gayan (öküzleri), camêrdan (erkekleri), xortan (delikanlıları), lajekan (erkek çocukları), koyan (dağları), hêgayan (tarlaları), merreyan (fareleri), çiçegan (çiçekleri), kênekan/çênekan (kızları), veyvikan (gelinleri)

3.2.2.1.2. Geçmiş zamanlarda (demanê vîyarteyan de)

Geçmiş zamanı ifade eden cümlelerde, çoğul isimler kural olarak yalın haldeki gibi "î" soneki ile biterler. **Örnek:** Gayî berdî. (Öküzleri götürdüler.) Kitabî hêriyayî (Kitapları satın aldılar.) Banî virastîbî. (Evləri/evler yapmışlardı.)

3.2.2.2. Geçişsiz fiillerde (karanê întansîtifan de)

Geçişsiz fiillerin bütün zamanlarında özne olan isimler çoğul halde "î" soneki ile biterler. **Örnek:** Mordemî ênê (Adamlar geliyorlar.) Cînîyî şîbî (Kadınlar gitmişlerdi.) Domanî kuwnê ra (Çocuklar yatıyorlar.) Lajekî berbayî/bermayî (Erkek çocuklar ağladılar.)

4. İSİM TAMLAMASINDA (ÎZAFEYA NAMEYÎ DE)

4.1. Tamlanan isim çoğul ise (nameyo temambîyaye ke zafhûmar bo) Tamlanan ismin çoğul olması durumunda, ismin sonuna "ê" eki gelir. Bir görüşe göre bu ek aslında "ên" dir, ancak "n" konuşma dilinde düşmüş. Bu çalışmada, konuşma dilindeki form olan "ê" esas alındı. **Örnek:** kompîturê buroyî (büronun bilgisayarları), domanê Ferhadî (Ferhad'ın çocukları), solê sporciyan (sporcuların ayakka-bıları)

4.2. Tamlayan isim çoğul ise (nameyo tamamkerdox ke zafhûmar bo) Tamlayan ismin çoğul olması halinde, ismin sonuna "an" takısı gelir.

Örnek:

Qelega şagirdan (öğrencilerin kalemi), maya domanan (çocukların annesi), roportajê rojnamevanan (gazetecilerin röportajları), Yine burada da isim sesli harfle bittiği taktirde, araya "y" kaynaştırma harfi girer ve tamlanan takısı yê, tamlayan takısı ise yan şeklini alırlar. Pîrê êzdîyan (Ezdilerin piri), îstîrfiyê gayan (öküzlerin boynuzları), qîrîna luyan (tilkilerin bağırtısı), perrê tuyan (dutların yaprakları.)

4.3. Tamlanan ve tamlayan birlikte çoğul iseler

(temambîyaye û tamamkerdox ke pîya zafhûmar bêne)

Mamostayê mekteban (okulların öğretmenleri), gramerê ziwanan (dillerin gramerleri), dînê kurdan (Kürtlerin dinleri), qelemê şagirdan (öğrencilerin kalemleri), dest û payê karkeran (işçilerin el ve ayakları), çadeyê şaristanan (kentlerin cadde-leri), lojinê fabrikayan (fabrikaların bacaları)

5. CİNSLERİNE GÖRE İSİMLER (GOREYÊ CINSÎ NAMEYÎ)

Kırmanccada hem yalın ve hem de bükümlü isimlerin cinsleri; yani eril mi dişil mi oldukları bellidir. Hem eril, hem de dişil cinsi olan isimlerde, eril cinse ait ismin sonuna "e" soneki gelmek suretiyle dişil cinsin ismi ortaya çıkar.

Örnekler:

Eril: her (eşek), lu (tilki), heş (ayı), kurebeşk (porsuk), kuze (sansar), mele (çer-kerge), merre (fare)

Dişil: here, luye, heşe, kurebeşke, kuzeye, meleye, merreye Kırmanccanın kuzey ağzında "e" ile biten dişil isimler, en büyük grubu oluştururlar. Güney ağzında ise aynı durum "e" yerine Tükçedeki "ı" sesine yakın (e ile ı arası) bir sesle ifade edilir ki kanımca bu, "e"nin değişikliğe uğramış formudur. Ayrıca, güney ağzının konuşulduğu kimi yörelerde, örneğin Çewlig'de eril/dişil farkı önemli ölçüde ortadan kalkmış durumdadır. Konuyla ilgili daha geniş bilgi edinmek isteyenler, eril-dişil konusunun işlendiği bölüme bakabilirler. Dilimizde, bugüne kadar isimleri cinslerine göre tasnife tabi tutan detaylı çalışmalar yapılabilmemiş değil. Kır-

manccanın bu yönden standardizasyonu yok. İsim kelimelerin cinsleri, yöreden yöreye farklılıklar gösterebiliyorlar. Diğer bir deyişle bir yörede dişil olan bir sözcük başka bir bölgede pekala eril olabiliyor. Özellikle de yabancı dillerden alınmış sözcükler bakımından bu fark hayli yaygındır.

5.1. Eril isimler (nameyê nêrî)

5.1.1. Bütün erkek canlılara ait özel isimler: Kalmem, Ferhad, Mîrzalî, Cemşîd, Azad, Serko, Gayo Qer (Kara Öküz - güçlü ve cesur kişiler için bir övgü lakabı olarak kullanılır-), Qartîpoz (masallarda geçen bir hayvan)

5.1.2. Erkek insanlara ait cins isimler ile akrabalık, arkadaşlık, dostluk, dinsel bağlar vb. ilişkilere ait isimler erildirler: pî/pêr/bawk/babî (baba), dat/ded/ap (amca), xal (dayı), bira/birar (erkek kardeş), kek, birayo pîl (ağabey), wereza (kız kardeşin oğlu yeğen), biraza/birarza (erkek kardeşin oğlu yeğen), laj (oğul), torin (torun), datîza/deza/lajê apî/dereza (amcaoğlu), doman/gede/tût/çeçek, mindal (çocuk), heval (arkadaş), embaz (arkadaş), dost (dost), yar (sevgili, yar), derguşkerte (sözlü), waştî (nişanlı), rayber (rehber), pîr (pir), dede (dede, pir) baba/bava (pir, dede), şêx (şeyh), murşid (mürşit), talib (talip), kewra (kirve), îqrar (ikrar, kirve), misayiv/birayê axrete (ahiret kardeşi, sağdıç), xizmetkar (hizmetçi), kole (köle).

5.1.3. Erkek hayvanlara ait cins isimler: ga (öküz), kel (teke), bizêk (oğlak), varek (kuzu), mozik (dana), her/çarpe (eşek), şêr (aslan), verg (kurt), kuze (sansar), kurebeşik (porsuk), beran/vosn (koç), boxe (boğa), lu (tilki), milawin (kertenkele), qantir (katır), pising (kedi), kutik (köpek), hargûş (tavşan), kurri/sîpa/sîpik/cahşik (sıpa), çêlik/lêyir/kudik (hayvan yavrusu)

5.1.4. Bütün sayı isimleri: yew/ju (bir), di (iki) new (dokuz), des (on) vîst (yirmi), se (yüz), hezar (bin)

5.1.5. Dil ve lehçe isimleri: kurdkî (Kürtçe), kirmanckî (Kırmancca), kirdaski (Kurmancca), sorankî (Soranca), hewramankî (Hevramanca), farskî (Farsça), ingilizkî (İngilizce), ruskî (Rusça), tirkkî (Türkçe)

5.1.6. Renk isimleri: Kesk (yeşil), sur (kırmızı), çequer (sarı), zerd (altın sarısı), kewe (mavî), sîya (siyah), surbozrax (soluk kırmızı), çîlsur (cirtlak kırmızı)

5.1.7. Muye (kıl), xavike (kaymak), sincî (ayrandan çökelek yapma sırasında artakalan su) dışında kalan hayvansal ürünler: çerme (deri), ron (yağ), toraq (çökelek), toraqo xam (yağsız çökelek), serto (orta derecede yağlı çökelek), lor (yağlı bir çökelek türü), pêndîr (peynir), tîrrêne (güneşte kurutulmuş çökelek), mast/most (yoğurt), şit/sit (süt), hingimên/hemgên (bal), hak (yumurta), goşt (et), qapeme (ateş karşısında çevrilerek pişirilen et), goştö surkerde (kızartılmış et),

xaşenaye/xaşkerde (haşlama, haşlanmış olan), goşto huşk (kurtulmuş et), qarme (kavurma), qarmê sacî (saç kavurması), vazd/vozd (içyağı), ton (ilik, içyağı), do (ayran), pirç (yün), rês (yünden yapılmış ip)

5.1.8. Ekmek türleri ile undan yapılan kimi yiyecekler erildirler: non (ekmek), nono qatkerde (sacda pişirilen kat kat yağlı ekmek), nono vozdkerde (içyağı ve yağla saç altında pişirilen kalın ekmek), mişte (mayalanmış hamurdan yapılan saç ekmeği), eşkeva (saç ekmeği), sîr (1-sarımsak 2-ayranda dövülerek macun hale getirilen ve ortasına oyulmuş çukura eritilmiş yağ doldurularak yenilen bir yemek), sirê sacî (silindir gibi yuvarlaklaştırılmış saç ekmeğinin kırılarak tepsiye dizilmesi ve üzerine sarmısaklı ayran ile eritilmiş tereyağı dökülmek suretiyle hazırlanan yemek)

5.1.9. Bir kısım oturma ve barınma yerleri ile parçaları: Keye/çê/kê (ev), derge/dergah (dergah), mekteb (okul), salon (salon), berteng (evin giriş kısmı, kapı girişi), gome (köm), ban (bina), ware (yayla evi), keyber/çêver (kapı), server (kapının üst kısmındaki ağaç), dês/dîwar (duvar), pençere (pencere), şîvig (saçak), kêran/çêran (evin damına atılan ağaç kalas), dolab (dolap), andol evlerde duvar diplerine yapılan, içine ve üzerine eşya konan tahta dolap), sekû (seki), text (taht, yatma yeri), eşkeft (derinliği fazla olmayan mağara)

5.1.10. Kimi coğrafik yerlerin isimleri erildirler: ko (dağ), gelî/cêvî (vadi), dere (dere), neqev (hendek), çem/ro (nehir), veroj (güneş alan yamaç), zime (az güneş alan yamaç), tir/zîndan (uçurum/zindan), çengel (dik kaya), vile/kert (iki dağ arasında kalan yüksek geçit yeri), dîyar (dağ ya da sütte gerisinde kalan yerlerin görüldüğü dağ ya da sırt, ülke, diyar), bend (bent), kaş (yamaç)

5.1.11. Kimi atmosferik cisim ve olay isimleri erildirler: Asmên (gök), roj/roz (güneş), paka (bulutsuz gök), va (rüzgar), hewr (bulut), bilisk (şimşek), torzîle (dolonun küçüğü, kuzu dişi), şilope (karla karışık yağmur), firtine (firtına), tef/tafan (tufan), duman (duman), xuşk (kıracağı, toprağın donmuş hali), puk (firtına)

5.1.12. Kuşların erkek cinslerinin isimleri erildirler: hêlî (kartal), bum/kund/puyo kor/pu (baykuş), darkutik (ağaçkakan), bilbil (bülbül), flamingo/suravêlik (flamingo), pepuk/pepug/keku (guguk), dik (horoz), diksilêman (ibibik kuşu), zerenc (keklik), çûçik serçe) çuk (serçe), penguen (penguen), qılançik (saksığan), serçe (milçik), tavûs (tavus), quling/siquling (turna)

5.1.13. “-iş”, -yîş”, -îyayîş” fiil sonekleri ile biten fiil mastarları ve bunların isim halleri erildirler: ameyîş (gelme), werdiş (yeme), hêrinayîş (satın alma), şimitiş (içme), bîyayîş (olma, doğma)

5.1.14. Kimi ot isimleri erildirler: mircor, heliz, anûx (kekik), karpuxk/poxk

(dil), nane (nane), nêrbend, waşê kekan (papatya), telu (diken), heregop (eşek di-keni), dimega, tarro sur, silmostik, sung (mantar), pumpar, gizêrik (havuç), more-sing (yemlik)

5.2.15. Müzik aletlerinden bazılarının isimleri erildir: temur/tomır/saz (saz), dawul/saz (davul), akordîyon (akordiyon), kemane (keman), kemençe (kemençe), pîyano (piyano), org (org), viyolonsel (viyolonsel), ud (ut)

5.1.16. Civa dışında kalan metal isimleri ile metaller dışındaki inorganik maddeler: Zern (altın), sêm (gümüş), zîv/paxir (bakır), asin (demir), sîyanur (si-yanür), komir, zibil (kömür), zilv/zibil (gübre), kirêc (kireç), kukurt (kükürt), fosfat (fosfat), alîmunyum (alimünyüm), çîmento (çimento), bêton (beton)

5.1.17. Gaz cisimlerin isimleri: oksîjen, hîdrojen, amonyak, ozon, klor, hel-yum

5.1.18. Haftanın günleri ile bazı özel günlerin isimleri: dişeme (pazartesi, sêşeme (salı), çarşeme (çarşamba), pancşeme (perşembe), êne (cuma), şeme (cu-martesî), yewşeme/bazar (pazar), Rozê Xizirî (Hızır Orucu), Gaxan (Noel), Rozê Gaxanî (Gaxan/Noel Orucu), Qere Çarşeme, Hotemal, Rozê Îmaman (12 Îmam Orucu)

5.1.19. Mevsim isimleri yer ve yön bildiren sözcükler: zimistan (kış), wisar/usar (ilkbahar), hamnan (yaz), payîz (sonbahar), vakur (kuzey), başur (güney), rojhelat (doğu), rojawan (batı), vakurê rojhelatî (kuzeydoğu), vakurê ro-jawanî (kuzeybatı), başurê rojhelatî (güneydoğu), başurê rojawanî (güneybatı), nat/nahet (bu taraf, bu yan), wet/dot/dohet (o taraf, o yan), cêr (aşağı), cor (yukarı), naver (bu yan, bu yaka), bover (karşı taraf, karşı yaka), nahêm (bu yaka, bu yan), dohêm (öte yaka, öte taraf), pey (arka), ver (ön), het (yan, yan taraf), devacêr (aşa-ğya doğru), devacor (yukarıya doğru)

5.1.20. Roje (gün) ve şewe/peşewe (gece) dışında kalan günün bölümleri: şodir (sabah), veraşodir/veraşor (sabaha karşı) sipêder (sabah), şefaq (şafak), şe-faqê şodirî (şafak vakti erken), peroj (öğlen), verê perojî (öğleden önce), pêyê pe-rojî (öğleden sonra), veraşan/verason (akşam üzeri), şan/son (akşam), dan (gündüzün yarısı), danê sodirî (günün öğleden önceki yarısı), danê şanî (günün öğleden sonraki yarısı), cem (gündüzün yarısı), cemê şodirî (günün öğleden önceki yarısı), cemê şanî (günün öğleden sonraki yarısı), lêl (alacaka-ranlık, bulanık), lêlê şodirî (sabah vakti alacakaranlığı), lêlê şanî/sonî (akşam vakti alacakaranlığı), muxirve (alacakaranlık), muzirvê şodirî (sabah vakti alacakaranlığı), muzirvê şanî/sonî (akşam vakti alacakaranlığı), muxirvo qalind (alacakaranlığın son aşma-sı, karanlık)

5.1.21. Tahıl isimleri: Genim/xele (buğday), genimo sur (bir cins buğday), kose (bir cins buğday), cew (arpa), korek/gilgil (darı), gilgil/lazut/misrî (mısır), çewder/şilêl (çavdar -Bazı yörelerde çavdar dişil olarak "çewdere" şeklinde telaffuz edilir-.)

5.1.22. Avrupa dillerinden alınan iletişim ya da iletişim araçlarına ait isimler çoğunlukla erildirler: radyo, televizyon, telefon, telgraf, e-mail, internet, program, konferans, mesaj, telefax, mesaj (mesaj)

5.1.23. Erkeklerle ait rütbe ve bürokratik ünvanlar ile meslek isimleri erildirler: toxtor/doktor (doktor), memurê sihhatî (sağlık memuru), mamoste/malim (öğretmen), mendîs (mühendis), teknîker (tekniker), teknîsyen (tek-nisyen), pîlot (pilot), şofor (şoför), makînîst (makinist), kaptan (kaptan), kaptan pîlot (kaptan pilot), astronot (astronot), kozmonot (kozmonot), kozmetîker (kozmetikçi), xeznedar (hazineci), tahsîldar (tahsildar), parlamenter (parlamenter), wekîlmilet (millet vekili), wezîr (bakan), serekwezîr (başbakan), serekkomar (devlet başkanı), peşmerge (peşmerge), gerilla (gerilla), nefer/er (er), onbaşî (onbaşı), çawîş (cavuş), ast subay (ast subay), zabıt (subay), tegmen (teğmen), usteğmen (üst teğmen), uzbaşî (yüzbaşı), bînbaşî (binbaşı), yarbay (yarbay), mîralay/albay (albay), general (general), tuxgeneral (tuğgeneral), tumgeneral (tümgeneral), korgeneral (korgeneral), orgeneral (orgeneral), mudir (müdür), katib (katip), katibê zabıtî (zabıt katibi), şef (şef), mudiro umumî (genel müdür).

5.1.24. Sonu "a" ile biten eril isim örnekleri: ga (öküz), hêga (tarla), maraba/moreba/moreva (maraba), dedza/dereza (amca oğlu), bira (erkek kardeş)

5.1.25. Sonu "e" ile biten eril isim örnekleri: astare (yıldız), kole (köle), mase (balık), goşare (küpe), gome (köm), gone (diken), xone (erkek kedi), tore (töre), qerqele (iskelet), çime (göz, kaynak), cele (harmanda dövülmemiş sap yığını), çele (kış ortasındaki 40 günlük dönem), roze (oruç)

5.1.26. Sonu "î" ile biten eril isim örnekleri: rî (yüz), xunî (hunî), henî (çeşme), tarî (karanlık), zanî (diz), kolî (odun), kofkançî (eğri çubuk), cêvî (vadi)

5.1.27. Sonu "o" ile biten eril isim örnekleri: ko (dağ), do (ayran)

5.1.28. Sonu "u" ve "û" ile biten kimi isimler: du/dû (duman), cu (hayat), pu/pû (baykuş), lu (tilki), tu/tû (dut)

5.1.29. Sonu sessiz harfle biten eril isim örnekleri: çenik (çene), goş (kulak), çim (göz), didan (diş), lew (dudak), dest (el), kakuç/çakuç (çekiç), birrek (testere), torzên (balta), zengen (kazma), ban (bina), ber/çêver (kapı), pîrç (yün), tawig (kızak), adir (ateş), cun/con/cuyin (harman)

5.1.30. Kimi bileşik isimler: dargoşt (üzerinde et dövülen kütük), sîrkut/sîr-

kutik (sarmısak dövülen kapçık), huskedar (çınar cinsi bir ağaç), hevalcêvî (insanlarda ikiz), dilet (hayvanlarda ikiz), biradost (bir aşiret ismi)

5.1.31. 3. Tekil şahıs zamiri: o (o)

5.1.32. Bîyene/bîyayene (olmak) fiilinin 3. eril tekil şahıs çekimi:

O kam o? O Cemşîd o.

5.2. Dişil isimler (mameyê makîyî)

5.2.1. Bütün dişî canlılara ait özel isimler: Xaskare, Gulîstane, Berîvane, Gule, Gulcane, Xane, Xime, Şîrîne, Dîlane, Ele, Keje, Delale, Xatune, Fîraze

5.2.2. Dişil cins insanlara ait cins isimler: maye/marde/dayike (anne), waye/wayike/ware (bacı), amike/eme (hala), xale (teyze), kêna/çêna (kız çocuğu), torine (kız torun), werezaye (kız kardeşin kızı olan yeğen), birakêna (erkek kardeşin kızı olan yeğen), xalcîniye (dayı karısı)

5.2.3. Dişî hayvanlara ait cins isimler: manga (inek), bize (keçi), bizêke (oğlak), vareke (kuzu), mozike (dana), here (eşek), şêre (aslan), deleverge (dişî kurt), dele (dişî köpek), kuzeye (sansar), kurrebeşike (porsuk), mîye (ko-yun), luye (tilki), marrula/milawine (kertenkele), kezale (ceylan), mayîne (kısırak)

5.2.4. Bir kısım oturma ve barınma yerleri: oda (oda), holike (üzeri dal ve otlar örtülen yazlık oturma yeri), çardaxe (çardak), mereke (samanlık), axure (ahır), qesre/saraye (saray), camîye (camî), xême (çadır), çadire (çadır), dêre/kîlîsa (kilise), dayra (daire, resmi çalışma bürosu), kela (kale), heyate (salon, eyam), gorre (ağıl), pawluka (fabrika), mixara (mağara), hope (havuz), maxaza (mağaza), supermarket (supermarket)

5.2.5. “Çele” (ocak) dışında kalan ay isimleri: sibate/gujîge (şubat), adare/marte (mart), nîsane (nisan), gulane (mayıs), hezîrane (haziran), temmuze (temmuz), tebaxe (ağustos), êlule (eylül), oktobre (ekim), teşrîne (kasım), kanûne (aralık)

5.2.6. Meyve isimleri dişildirler: saye (elma), murîye (armut), goze (ceviz), alunça/hêruge (erik), încîre/hêjîre (incir), simze/givêje/sêvze (aliç), qizbane/qizvane (melengiç ya da çitlembik), vame (badem), purtqale/portakale (portakal), mandalîna (mandalina), gilyaze/kîraze (kiraz), wîşna (vişne), mişmişe (kayısı), pirçikine, şeftalîye (şeftalî), zerdalîye (zerdalî), xibe (iğde) trîye/hengure/reze (üzüm), zeytune (zeytin), henare (nar), muze (muz), beye (ayva), nektarîne (nektarin)

5.2.7. Çiçek isimleri çoğunlukla dişildirler: gule (gül), gula veroje/ververoje/ververoje (ayçiçeği), binevşe (menekşe), belgezare (kardelen çiçeği), vilika verê vewre/vare (kardelen çiçeği), şamboye, nêrgize (nergis)

5.2.8. Dışıl ot isimlerine örnekler: mendike, hêluge, gilezangî/cêlezanî, singe, xîloke, wenca (yonca), nefele (bir yonca türü), tîrşike

5.2.9. Baklagiller, yumru bitkiler ve sebzelerin isimleri çoğunlukla dışıldirler: nuke/neha (nohut), nîske/mercû (mecimek), fasulya/lobî (fasulye), lovike (çalı fasulyesi tanesi), beqla (bakla), pîrasa (pîrasa), balcane/balcana sîyaye (patlıcan), lolike/balcane/balcana sure/tomatêse/firingî/şamike (domates), beşîla/qawune (kavun), şemamoke/qultike (güzel kokulu bir kavun türü), hindî/querpuze/zebeşe/buestun (karpuz), kundire/kuy (kabak)

5.2.10. Undan ve tahıl tanesinden yapılan kimi yiyecekler dışıldirler: Ronênî (yağa doğranmış ekmek), hêrîre (suda kaynatılıp pişirilen ve üzerine yağ dökülerek yenilen hamur şeklindeki yemek), keska (ayranla kaynatılmış ve ortasındaki çukura eritilmiş yağ dökülerek yenilen yemek), zerfetî (közlu sıcak kül ya da sac altında pişirilen, üst kabuğu çıkarıldıktan sonra içi oyulan ve ufaltılıp koni şekline getirilen, kenarlarına sarmısaklı ayran, orta kısmının üzerine ise yağ dökülen bir yemek)

5.2.11. Tawug (kızak) ve taksi dışında kalan cansız taşıma araçları: tomofile (otomobil), ereba (araba), kamone (kamyon), trêne (tren), tramvaye (tramvay), otobuse (otobüs), papure/vapure (vapur), gemîye (gemi), keleke (kelek), qayıke (kayık), tîyara (uçak), tomofile (otomobil), kaşane (karda çekilmek suretiyle, üzerine yük yüklenen ince uzun ağaç)

5.2.12. Kimi atmosferik cisim ve olay isimleri dışıldirler: Tîjî (güneş), aşme (ay), şîliye (yağmur), vewre/vare (kar), torge (dolu), tîrêjî (ışık demeti)

5.2.13. İsim ve sıftalardan türetilen isimler dışıldirler: germîye (sı-caklık), serdinîye (soğukluk), camêrdîye (erkeklik, yiğitlik), canikiye (yiğitlik –kadınlar için-), cambazîye (cambazlık), rayberîye (rehberlik), xêrxwazîye (iyilikseverlik)

5.2.14. Kıta isimleri dışıldirler: Asya (Asya), Ewropa (Avrupa), Afrîka (Afrika), Amerîka (Amerika), Antarktîka (Antarktika)

5.2.15. Şaristan/bajar (şehîr) ve ware (yayla) dışındaki yerleşim yerlerinin isimleri: Dewe (köy), mazra (mezra), taxe/mala (mahalle), nahîye (nahiye), qeza (kaza)

5.2.16. Kimi coğrafik yerlerin isimleri dışıldirler: deşte (ova), şuye/sirtî (sırt), yazîye (kır)

5.2.17. Müzik aletlerinden bazılarının isimleri dışıldir: Bilûre (kaval), qawale (kaval), neye (ney), kilarnete (kılarnet), tutike (düdük), zurna (zurna), cumbuşe (cümbüş), qanûne (kanun), flute (flüt), vilike (flüt, zurna)

5.2.18. Kuşların dışillerinin isimleri dışildirler: kerge (tavuk), varrike (piliç), qijike/qela/qirawile (karga), ordege (ördek), borane/kurkurrike (güvercin), kanarya (kanarya), pelikane (pelikan), qaze/bette (kaz), hehecike (kırlangıç), eleye (devekuşu), leglege (leylek), martiye (martı), tute (papağan), tufiya terraqe (muhabbet kuşu)

5.2.19. Kadınlara ait rütbe ve bürokratik ünvanlar ile meslek isimleri dışildirler: toxtore/doktore (doktor), hemşîra (hemşire), eba/ebîye (ebe), hemşîra hetkare (yardımcı hemşire), mamosta/malime (öğretmen), mendîse (mühendis), teknîkere (tekniker), teknîsyene (teknisyen), pîlote (pilot), şofore (şoför), makî-nîste (makînist), kaptane (kaptan), kaptan pîlote (kaptan pilot), astronote (satronot), kozmonote (kozmonot), kozmetikere (kozmetikçi), xeznedare (hazineci), tahsîldare (tahsildar), parlamentere (parlamentar), wekîlmilete (millet vekili), wezîre (bakan), serekwezîre (başbakan), serekkomare (devlet başkanı), mudire (müdür), katibe (katip), katiba zabîtî (zabît katibi), şefe (şef), mudira umumîye (genel müdür), mudira şubeyî (şube müdürü), peşmergeye (peşmerge), gerillaye (gerilla), nefere/ere (er), onbaşıye (onbaşı), çawîşe (cavuş), astsubaye (astsubay), zabite (subay), tegmene (teğmen), ustteğmene (üstteğmen), uzbaşıye (yüzbaşı), bînbaşıye (binbaşı), yarbaye (yarbay), mîralaye/albaye (albay), generale (general), tuxgenerale (tuğgeneral), tumgenerale (tümgeneral), korgenerale (korgeneral), orgenerale (orgeneral), mareşale (mareşal)

5.2.20. “-ene” “-yene” takıları ile biten fiil mastarlarının isimleri ile bunların isim (substantif) fromları dışildirler: ameyene (gelmek, gelme), werdene (yemek, yeme), hêrînayene (satın almak, satın alma), şîmitene (içmek, içme)

5.2.2.1. Üçüncü dışil tekil şahıs zamiri: a

5.2.22 Bîyene/bîyayene (olmak) fiilinin 3. dışil tekil şahıs çekimi: A kam a? A Delal a.

5.2.23. Sonu “a” ile biten dışil isimlere örnekler: manga (inek), lamba (lamba), kêna/çena (kız), hewla (helva), dewa (dava), lavda (lavda)

5.2.24. Sonu “e” ile biten dışil isimlere örnekler: dare (ağaç), saye (elma), cînîke (kadın), kêneke/çêneke (kız), bize (keçi), mîye (koyun), dele (dişi köpek), meymune (maymun), maye (anne), waye (kız kardeş), gule (gül), çiçege (çiçek), vilike (çiçek), awe (su), vare (kar), şîlîye (yağmur)

5.2.25. Sonu “î”yle biten dışil isimlere örnekler: sirsî (saban demiri), hengazî (karasaban), karđî (bıçak), çamûre/çamurrî (çamur), germî (çorba), goçênî (çuvaldız), destdarî/distarri (el değirmeni), derzênî (iğne), gimarî (pislik), şimondi (çarık bağı, ayakkabı bağı), şuyalendî (bez ya da ip kemer)

6. HITAPTA ISIM (HITAB DE NAMEYI)

6.1. Eril özel isimlerde (nameyanê nêrîyê taybetîyan de

6.1.1. Kırmacada, hitap anında erkek cinse ait özel isimler yalın haldeki gibidirler: Kalmem! Hesen! Serdar! Memed! Qemer! Bakil! Mîrza!

6.1.2. Eril cins isimlerin sonuna “o” getirmek suretiyle oluşan küçümseyici bir hitap tarzı da var: Kalo! Heso! Serdo! Zino! Memo! Qemo!, Bako!, Seydo!, Mîrzo!

6.1.3. İnsana ait ama özel olmayan isimlerle yapılan hitapta da eğer isim sesli bir harfle bitiyorsa değişmeden kalır. Örneğin, kalık! bira! datîza! dereza! wereza! tiral! kutık!

Tek heceli isimlerle yapılan hitaplarda isim eril ise sonuna”o” soneki gelir. Örneğin, ap: apo! ded: dedo! xal: xalo! ga: gawo! gur: guro! kuç: kuço! kelp: kelpo! heş: heşo! her: hero! şêr: şêro!

6.1.4. Tamlama şeklindeki hitaplarda, eril olan tamlayan ve tamlanan değişmez, aynı kalırlar:

6.1.4.1. Tamlanan ve tamlayan birlikte eril iseler (temambîyaye û tamamkerdax ke pîya nerî bêne)

Tamlama

lajê apî (amca oğlu)
tornê kalikî (dede torunu)
wayîrê keyeyî/çêyî (ev sahîbî)

Hitap formu

lajê apî! (amca oğlu!)
tornê kalikî! (dede torunu!)
wayîrê keyeyî! (ev sahîbî!)

6.1.4.2. Tamlanan dişil, tamlayan eril ise (eke temabîyaye makî, tamamkerdax nêrî bone):

Tamlama

wayîra keyeyî (ev sahibesi)
kêna/çêna apî (amca kızı)
waştîya bırayî (kardeş nişanlısı)

Hitap formu

wayîra keyeyî! (ev sahibesi!)
kêna/çêna apî! (amca kızı!)
waştîya bırayî! (kardeş nişanlısı!)

6.1.4.3. Tamlanan ve tamlayan birlikte dişil iseler (eke temambîyaye û tamamkerdax pîya makî bêne):

Tamlama

veyva dake (anemin gelini)
torna pîrîke (ninemin torunu)
kêna xale (teyze kızı)

Hitap formu

veyva dake! ((anemin gelini!)
torna pîrîke! (ninemin torunu!)
kêna xale! (teyze kızı!)

6.1.4.4. Tamlanan eril, tamlayan dişil olursa (eke temambîyaye nêrî, tamamkerdox makî bone):

Tamlama

lajê Seneme (Senem'in oğlu)
kêna emike (hala kızı)

Hitap formu

lajê Seneme! (Senemin oğlu!)
kêna emike! (hala kızı!)

6.2. Dişil özel isimlerde (nameyanê makîyê taybetîyan de)

6.2.1."E" ile biten ve birden çok heceden oluşan özel dişil isimlerin sonundaki"e" hitap sırasında düşer:

Yalın hal

Gulîstane
Bêrivane
Mizgîne
Perîxane
Dilfiraz
Gulşên

Hitap formu

Gulistan!
Bêrîvan!
Mizgîn!
Perîxan!
Dilfiraz!
Gulşên!

6.2.2. Bu gruba giren ve tek ya da iki heceden oluşan isimlerin sonlarındaki"e", yerini"ê" takısına bırakır.

Yalın hal

Sere
Zere
Waye
Xale

Hitap formu

Serê!
Zerê!
Wayê!
Xalê!

6.2.3. İsmın bir bölümünün düşmesi ve "ê" sonekinin sözcüğün kalan kısmının arkasına gelmesiyle oluşan bir hitap şekli ver ki bu argo bir formdur.

Yalın hal

Gulcane
Şîlane
Berîvane
Elife
Xanime

Hitap formu

Gulcê!
Şîlê!
Berê!
Elê!
Xanê!

6.2.4. Sonu "a" ile biten kadın isimleri hitapta değişikliğe uğramaz, yalın haldeki gibi kalırlar. Yeri gelmişken bu gruba giren isimlerin yabancı dillerden dilimize girdiğini de belirtmek gerekir.

Yalın hal

Fatma
Leyla
Sabuha
Suna

Hitap formu

Fatma!
Leyla!
Sabuha!
Suna!

7. HALLERİNE GÖRE İSİMLER (GOREYÊ HALAN NAMEYÎ)

Hallere göre isimler yalın (xoser) ve bükümlü (ante) olmak üzere ikiye ayrılırlar.

7.1. Yalın ve bükümlü dişil isimler (nameyê xoser û anteyê makîyî): Bu grup isimlerin yalın (xoser) ve bükümlü (ante) halleri birdir.

Örnekler:**Yalın**

dare
vilike
mîye
kêna
manga
kardî
simondî

Bükümlü

dare
vilike
mîye
kêna
manga
kardî
simondî

Örnekler:

Rengê dare (ağacın rengi), dergîya vilike (çiçeğin uzunluğu), şitê manga (ineğin sütü), fekê kardî (bıçağın ağzı), Kêna Serdarî (Serdar'ın kızı), tirrîya mîye (koyunun kuyruğu)

7.2. Yalın ve bükümlü eril isimler (nameyê xoser û anteyê nêrî): Bu gruba giren isimlerin bükümlü halleri, yalın hallerinin sonuna "î" sonekinin gelmesi suretiyle oluşurlar.

Örnekler:**Yalın**

merdim
Cemşîd
ga
do
du
pî

bükümlü

merdimî
Cemşîdî
gayî
doyî
duyî
pîyî

Konuşma dilinde, bazen kelimelerin sonuna gelen "î" söylenmez ve kelime yalın haldeki gibi telaffuz edilir.

Örnekler:

Yanlış

- Ez nan wen. (Ben ekmeği yiyorum.)
Berîvane çay Őimena. (Berivan çay içiyor.)
Bertal do Őimeno. (Bertal ayran içiyor.)
Merdimek kardî hêrînenno. (Adam bıçağı satın alıyor.)

Doğru

- Ez nanî wen.
Berîvane çayî Őimena.
Bertal doyî Őimeno.
Merdimek kardîyî herînenno.

8. BELİRTİLİ VE BELİRTİSİZ İSİMLER (NAMEYÊ DÎYAR Û NEDÎYARÎ)

İsimler belirtili ve belirtisiz olmak üzere ikiye ayrılırlar. Belirtili isim tamlamaları, belli olan yani bilinip tanınan, belirtisiz isim tamlamaları ise belli olmayan ya da tanınmayan şeylere ait isimlerdir.

8.1. Tekil isimlerde (nameyanê nêran de)

Eril (nêrî)

Belirtili (dîyar)

- lajek (oğlan)
kitab (kitap)
merdim (adam)
pî (baba)
du (duman)
hêga (tarla)
ko (dağ)
merre (fare)

Belirtisiz (nedîyar)

- lajekê (bir/herhangi bir oğlan)
kitabê (bir/herhangi bir kitap)
merdimê (bir/herhangi bir adam)
pîyê (bir/herhangi bir baba)
duyê (bir duman)
hêgayê (bir/herhangi bir kardeş)
koyê (bir/herhangi bir dağ)
merreyê (bir/herhangi bir fare)

Dişil (makî)

Belirtili (dîyar)

- dare (ağaç)
manga (inek)
lamba (lamba)
maye (anne)
vilike/vilike (çiçek)
kundire (kabak)

Belirtisiz (nedîyar)

- dare (bir/herhangi bir ağaç)
mangayê/mangê (bir/herhangi bir inek)
lambayê/lambê (bir/herhangi bir lamba)
mayê (bir/herhangi bir anne)
vîlikê/vilikê (bir/herhangi bir çiçek)
kundirê (bir/herhangi bir kabak)

kardî (bıçak)
goçênî (çuvaldız)

kardıyê (bir/herhangi bir bıçak)
goçênîyê (bir/herhangi bir çuvaldız)

8.2. Çoğul isimlerde (nameyanê zafhûmaran de)

Eril (nêrî)

Belirtili (dîyar)

lajekî (oğlanlar)
kitabî (kitap)
pîyî* (babalar)
hêgayî (tarlalar)
koyî (dağlar)
merreyî (farreler)

Belirtisiz (nedîyar)

tayê lajekî (bazı oğlanlar)
tayê kitabî (bazı kitaplar)
tayê pîyî (bazı babalar)
tayê hêgayî (bazı kardeşler)
tayê koyî (bazı dağlar)
tayê merreyî (bazı fareler)

Dişil (makî)

Belirtili (dîyar)

darî (ağaç)
mangayî** (inek)
lambayî (lamba)
mayî (anne)
vîlikî (çiçek)
kundirî (kabak)
kardîyî (bıçak)
goçênî (çuvaldız)

Belirtisiz (nedîyar)

tayê darî (bazı ağaçlar)
tayê mangayî (bazı inekler)
tayê lambayî (bazı lambalar)
tayê mayî (bazı anneler)
tayê vîlikî (bazı çiçekler)
tayê kundirî (bazı kabaklar)
tayê kardî*** (bazı bıçaklar)
tayê goçênî (bazı çuvaldızlar)

Örnek cümleler:

1. Belirtili tekil isimler (nameyê dîyarê yewhûmarî)

Eril (nêrî)

Lajek şono mekteb. (Çocuk okula gidiyor.)
Mamostayî kitab hêrîna. (Öğretmen kitap satın aldı.)
Merdim qesey keno. (Adam konuşuyor.)
Pî derse misneno ra kêna xo. (Baba kızına ders öğretiyor.)
Lozine ro du darîno we. (Bacadan duman yükseliyor.)

* Sesli harfle biten isimlerin çoğul formunda "y" araya bağlama harfi olarak girer (ga: gayî, manga: mangayî, pî: pîyî.)

** "a" ile biten dişil isimlerin çoğul formu konuşma dilinde "mangêyi, lambêyi" şeklindedir. Diğer bir deyişle tekil isimlerin sonundaki "a" harfi "ê" ye dönüşür.

*** Bir görüşe göre, aslında bu gruba giren kelimelerin arkasında "yî" soneki var, ("kardıyî", "goçênîyî") ne var ki konuşma dilinde bu sonek söylenmez.

Hêgayê xo birrame! (Tarlanı sür!)

Dişil (makî)

Dare rew bîye kewîye. (Ağaç erken yeşerdi.)

Manga zêna. (İnek doğuruyor.)

Alişêr lamba fino ra ci. (Alişer lambayı yakıyor.)

Maye komputer misna ra lajê xo. (Anne oğluna bilgisayar öğretti.)

Vilike rew ra roya. (Çiçek erkenden yeşermiş.)

Vîlika kundire her tim tîjî de nîyadana. (Kabak çiçeği hep güneşe bakar.)

2. Belirtisiz tekil isimler (nameyê nedîyarê yewhûmarî)

Eril (nêrî)

Lajekê bi komputer mektube nuşte. (Bir çocuk bilgisayarla mektup yazdı.)

Mamostayî kitabê hêrîna. (Öğretmen bir kitap satın aldı.)

Merdimê nawo cêr ro êno. (Bir adam aşağıdan geliyor.)

Beno nêbeno welatêde padişayêde xiravin beno. (Bir varmış bir yokmuş, ülkenin birinde kötü bir padişah varmış.)

Hala goş bidê ser, ko ra vengê êno. (Hele kulak verin, dağdan bir ses geliyor.)

Merreyê pêndîr werdo. (Bir fare peyniri yemiş.)

Dişil (makî)

Şo darê ser dormeyê xo de nîyade. (Bir ağaca çık etrafına bak.)

Mangayê/mangê vaş werdo qedeno. (Bir inek otu yemiş bitirmiş.)

Alişêrî lambayê/lambê fiste ra ci. (Alişer bir lambayı tutusturdu.)

Mayê cizik do domanî, xelesno. (Bir anne çocuğu emzirip kurtarmış.)

Mêşa hengimenî nîsta vîlikê ra. (Bal arısı bir çiçeğe konmuş.)

Kundirê çiçeg do. (Bir kabak çiçek açmış.)

3. Belirtili çoğul (zafhûmaro dîyar)

Lajekî şodir rew şonê mekteb. (çocuklar (erkek) sabahleyin erken okula gidiyorlar.)

Ma û pîyê domanan ci rê hîrê kitabî hêrînayî. (Çocukların anne ve babaları kendilerine üç kitap satın aldılar.)

Darî roje bi roje benê dergî. (Ağaçlar günden güne büyüyorlar.)

Gulane ama, mangayî zaf şit danê. (Mayıs gelmiş, inekler bol süt veriyorlar.)

Baxçeyê şîma de xêlê vîlikî royê?. (Bahçenizde epey çiçek açmış mı?.)

4. Belirtisiz çoğul (zafhûmaro nedîyar)

Tayê pîyî danê domananê xo ro. (Bazı babalar çocuklarını dövüyorlar.)

Tayê kitabî zaf bîyê kanî, nêwanîne. (Bazı kitaplar çok eskimiş, okunmuyor.)

Tayê mangayî hayê ko ra cerenê. (Bazı inekler dağda otluyorlar.)

9. İSMİN HALLERİ (HALE NAMEYAN)

9.1. İsmın hallerinin yapılışı (virastışê halanê nameyî)

9.1.1. Şahıs zamirleri ile (bi zemîranê kesî)

Yalın (xoser)*	Bükümlü (ante)**
ez	mi
ti	to
o	ey
a	aye
ma	ma
şima	şima
ê	înan

9.1.2. Soru zamirleri ile (bi zemîranê persî)

Yalın (xoser)

Şahıs (kes/şexis)	Nesne (çî)
kam-n (kim-e)	çi/çik -n (ne)
kamê- m (kim-d)	çike/çiye -m (ne)
kamî-zh (kimler-ç)	çi/çikî/çiyî- zh (nesneler)

Bükümlü (ante/tewenaye)

Şahıs (kes/şexis)	Şey (çî)
1. kamî (kim)	çikî/çinayî (ne)
2. (ê) kamî (kimin)	(ê) çiyî/çinayî (neyin)
3. kamî rê*** (kime, kimin için)	çiyî/çinayî rê (neye, ne için)
4. kamî ra (kimden)	çiyî/çinayî ra (neden, hangi şeyden)
5. kamî ro (kîme)	çiyî/çinayî ro (neden, neyi)
6. kamî de (kimde)	çiyî/çinayî de (nede, neyin içinde)
7. (e) ra kamî (kime)	(e) ra çiyî/çinayî (neye)
8. (e) ro kamî (kime)	(e) ro çiyî/çinayî (neye)
9. (e) de kamî de (kimde)	(e) de çiyî/çinayî de (nede)
10. (e) bi**** kamî (kiminle)	(e) bi çiyî/çinayî (ne ile)
11. (kam) ve kamî (kim kiminle)	(çî) ve çiyî/çinayî (ne ile)
12. (kam) ve kamî ra (kim ile kim)*	(çî) ve çiyî/çinayî ra (ne ile ne)

* Yalın isimlerin yerini alırlar. ** Bükümlü isimlerin yerini alırlar

*** Burada zamirden sonra yer alan **rê, ra, ro, de**'nin ardedatlar (postpozis-yon), zamirden önce yer alan **ra, ro, de, bi**'nin ise önedatlar (prepozisyon) olduklarını göz ardı etmek gerekir.

**** Yörelere göre **bi** yerine **be, ve, eve, ebe, ebi** gibi değişik varyantlar kullanılmaktadır.

* Dişil cins için konuşma dilinde duruma göre;

a) (kame) ve kamf ra (kimle kim)

b) (kam) ve kame (kim kiminle)

c) (kame) ve kame ra (kimle kim)

d) (çike) ve çikî ra/çiyî/veçinayî ra (ne ile ne)

e) (çik) ve çike ra/(çi) ve çiyê ra (ne ile ne)

f) (çike) ve çike ra/çiye ve çiyê ra (ne ile ne)

formları kullanılabilir.

9.1.3. İsim ile (bi nameyî)

Yalın (xoser)

Eril (nêrî)

zama (damat)

Bükümlü (ante/tewenaye)

Eril (nêrî)

1. zama (damat)

2. (ê) zamayî (damadın)

3. zamayî rê (damada)

4. zamayî ra (damattan)

5. zamayî ro (damattan, damadı)

6. zamayî de (damatta)

7. (e) ra zamayî (damata)

8. (e) ro zamayî (damata)

9. (e) de zamayî de (damatta)

10. (e) bi zamayî (damat ile)

11. (zama) bi zamayî ra

(damat ile damat)

Dişil (makî)

veyvike (gelin)

Dişil (makî)

veyvike (gelin)

(ê) veyvike (gelinin)

veyvike rê (geline)

veyvike ra (gelinden)

veyvike ro (gelinden, gelini)

veyvike de (gelinde)

(e) ra veyvike (geline)

(e) ro veyvike (geline)

(e) de veyvike de (gelinde)

(e) bi veyvike (gelin ile)

(veyvike) bi veyvike ra

(gelin ile gelin)

Çoğul (zafhûmar)

domanî (çocuklar)

Bükümlü (ante/tewenaye)

Çoğul (zafhûmar)

1. domanan (çocuklar)

2. (ê) domanan (çocukların)

3. domanan rê/(çocuklara)

4. domanan ra (çocuklardan)

5. domanan ro (çocuklardan/çocukları)

6. domanan de (çocuklarda)

7. (e) ra domanan (çocuklara)

8. (e) ro domanan (çocuklara)
9. (e) de domanan de (çocuklarda)
10. (e) bi domanan (çocuklar ile)
11. (domanan) bi domanan ra (çocuklar ile çocuklar)

10. İSİM VE ZAMİRLE YAPILAN CÜMLELERE ÖRNEKLER (CUMLEYÊ KE NAME Û ZEMÎRAN RA VIRAZÎNÊ, SEBA ÎNAN NİMÛNEYÎ)

10.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarda (demo nikayîn, hîra û ameyox de)

10.1.1. Geçişsiz fiil, yalnız hal (karo întransîtîf, halo xoser)

a) Eril tekil isimle

Kekilo şono. (Kekıl gidiyor.)
Azad êno. (Azad gelir/geliyor/gelecek.)

b) Eril tekil şahıs zamiri ile

O yo şono. (O gidiyor.)
O êno. (O gelir/geliyor/gelecek.)

c) Dişil tekil isimle

Berfîne ya şona. (Berfîn gidiyor.)
Berîvane êna. (Berivan gelir/geliyor/gelecek.)

d) Dişil tekil şahıs zamiri ile

A ya şona. (O gidiyor.)
A êna. (O gelir/geliyor/gelecek.)

e) Çoğul isimle

Kekil bi Berfîne ra wanenê. (Kekıl ile Berfîn okuyorlar/okurlar/okuyacak-lar)
Domanê yo/yê kay kenê. (Çocuklar oynuyorlar.)
Vergê zurrenê. (Kurtlar uluyorlar.)

f) Çoğul zamirle

Ê yo/yê wanenê. (Onlar okuyorlar.)
Ê yo/yê kay kenê. (Onlar oynuyorlar.)
Ê yo/yê zurrenê. (Onlar uluyorlar.)

10.1.2. Geçişli fiil, yalnız hal (karo transîtîf, halo xoser)

a) Eril tekil isimle

Ferhado waneno. (Ferhat okuyor.)
Kekil pojeno. (Kekıl pişiriyor/pişirir/pişirecek.)

b) Eril tekil zamirle

O yo waneno. (O okuyor.)

O pojeno. (O pişiriyor/pişirir/pişirecek.)

c) Dişil tekil isimle

Berivane ya/yo pojena. (Berivan pişiriyor.)

Roşna wanena. (Roşna okuyor, okur, okuyacak.)

d) Dişil tekil zamirle

A yo/ya pojena. (O pişiriyor.)

A wanena. (O okuyor, okur, okuyacak.)

e) Çoğul isimle

Kekil bi Berfine ra wanenê. (Kekıl ile Berfin okuyorlar/okurlar/okuyacak-lar.)

Domanî yo/yê nuşnenê. (Çocuklar yazıyorlar.)

f) Çoğul zamirle

Ê wanenê. (Onlar okuyorlar/okurlar/okuyacaklar.)

Ê yê/yo nusnenê. (Onlar yazıyorlar.)

10.2. Geçmiş zamanlarda (demanê vîyarteyan de)

10.2.1. Geçişsiz fiille (bi karê întansîtîfî)

a) Eril tekil isimle

Kekil şî. (Kekıl gitti.)

Azad ame. (Azad geldi.)

b) Tekil şahıs zamirleri ile

O şî. (O gitti.)

O ame. (O geldi.)

c) Dişil tekil isimle

Berivane şîye hewn ra. (Berivan uyudu.)

Berfine amê. (Berfin geldi.)

Roşna şîye. (Roşna gitti.)

d) Tekil şahıs zamirleri ile

A şîye hewn ra. (O uyudu.)

A amê. (O geldi.)

A şîye. (O gitti.)

e) Çoğul isimle

Kekil bi Berfine ra şî(yî) hewn ra. (Kekıl ile Berfin uyudular.)

Domanî ameyî. (Çocuklar geldiler.)

Vergî zurrabî. (Kurtlar ulumuştular.)

f) Çoğul zamirle

Ê şî(yî) hewn ra. (Onlar uyudular.)

Ê ameyî. (Onlar geldiler.)

Ê zurraybi. (Onlar ulumuştular.)

10.2.2. Geçişli fiil ile (bi karê transîfîfî)

a) Eril tekil isimle

Kekilî wend. (Kekıl okudu.)

Kekilî çî wend? (Kekıl ne okudu?)

Kekilî kitab wend. (Kekıl kitap okudu.)

Kekilî pot. (Kekıl pişirdi.)

Kekilî çî pot? (Kekıl ne pişirdi?)

Kekilî nan pot. (Kekıl ekmek pişirdi.)

b) Tekil şahıs zamirleri ile

Ey wend. (O okudu.)

Ey pot. (O pişirdi.)

c) Dişil tekil isimle

Berîvane şikit. (Berivan kırdı.)

Berfîne hêrîna. (Berfin satın aldı.)

d) Tekil şahıs zamirleri ile

Aye şikit. (O kırdı.)

Aye hêrîna. (O satın aldı.)

e) Çoğul isimle

Kekilî bi Berfîne ra herîna. (Kekıl ile Berfin satın aldılar.)

Domanan werd. (Çocuklar yediler.)

f) Çoğul zamirle

Înan hêrîna. (Onlar satın aldılar.)

Înan werd. (Onlar yediler.)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, 1. Grupta yer alan şahıs zamirleri yalın, 2. grupta yer alan şahıs zamirleri ise bükümlü isimlerin yerini alır ve kendileri de yalın ya da bükümlü diye adlandırılırlar. Herhangi bir cümlede ismin yalın mı bükümlü mü olduğu konusunda tereddüde düştüğümüzde, o ismin yerine zamiri kullanabiliriz. Sayet ismin yerini alan zamir 1. gruptaki zamirlerden biri ise bu demektir ki o isim yalın haldedir. Yok eğer ismin yerini alan zamir 2. grup. (bü-

kümlü) zamirlerden birisi ise o zaman ismin bükümlü olduğu ortaya çıkar.

10.3. İsim tamalamasında tamlayan (îzafeya nameyî de temamkerdox)

10.3.1. Eril (nêrî)

Roja welatî (Yurt Güneşi)
Kêna Kekilî (Kekil'in kızı)
Parçeyê nanî (Ekmeğin parçası)
Xezale (Hazal'ın evi)
Figaroyî (Figaronun Dügünü)

Sindorrê hêgayî (Tarlanın sınırı)

10.3.2. Dişil (makî)

Maya kêneke (Kızın annesi)
Astareyê şewe (Gece yıldızı)
Keyeyê (çêyê)
Veyveyê (Veyvê)
Mayîna Zêrîfa Xanîme (Zarife
Hanımın kısırağı)
Merga dewe
(köyün merası/çayırı)

10.3.3. çoğul (zafhûmmar)

Domanê kurdan (Kürtlerin çocukları)
Kitabê nustoxan (Yazarların kitapları)
Porrê cînîyan (kadınların saçları)
Leyîrê vergan (kurtların yavruları)

Buradaki isim tamlamalarının ilkinin örnek olarak alacak olursak, roj tamlanan, welati ise tamlayandır. Öteki tamlamalarda da tamlanan ve tamlayanı buna göre bulabiliriz.

Dikkat edileceği gibi bu tamlamalarda tamlanan yalın, tamlayan ise bükümlüdür. Kirmanckide tamlayan eril tekil ise ismin sonuna “î” soneki gelirken, dişil tekiler yalın haldeki durumlarını korurlar. Yukarıdaki kêneke, şewe, Xezale örneklerinde olduğu gibi. Coğul olan tamlayan ise yine örneklerde görülebi-leceği gibi“-an” çoğul ekini alırlar. Yeri gelmişken buradaki “an”ın değişik var-yantları bulunduğunu da belirtelim (-a, -û/ün, -o/on.)

Örnek cümleler:

1. Geçişiz fiillerle (bi karanê întansîtfan)

Geçişiz fiillerle yapılan cümlelerde özne olan isim, bütün zamanlarda (şimdiki, geniş, gelecek ve geçmiş zamanlarda) yalın haldedir. Tümleç olan isimler ise öznenin tersine bükümlüdürler.

1.1. Eril özne (kerdoxo nêrî)

Ez şêri mekteb. (Ben okula gideyim.)
O şî keye. (O eve gitti.)
O şono ware. (O yaylaya gidiyor/gider/gidecek.)
Ferhad şîyo ware. (Ferhad yaylaya gitmiş.)
O yo êno keye. (O eve geliyor.)

Ez şona tiyatro*. (Ben tiyatroya gidiyorum/giderim/gideceğim.)
Şima şibi hewn ra. (Siz uyumuştunuz.)
Lajek maya xo ra newe biyo. (Çocuk yeni doğmuş.)

1.2. Dişil özne (kerdoxo makî)

A ya êna keye. (O eve geliyor.)
Bêrîvane şona tiyatro. (Berivan tiyatroya gidiyor/gider.)
Bêrîvane şiya tiyatro. (Berivan tiyatroya gitmiş.)
Cînîke şîbî bir. (Kadın ormana gitmişti.)
Xaskare hewn der a. (Haskar uykudadır.)
Xaskare hewn de bîye. (Haskar uykudaydı.)
Pitike berbena/bermena. (Bebek ağlıyor.)

1.3. Çoğul özne (kerdoxo zafhûmar)

Ferhad bi(ve) Xaskare ra çay şimenê. (Ferhad ile Haskar çay içiyorlar.)
Domanî înternet de kay kenê. (Çocuklar internette oynuyorlar.)
Cînî(yî) şîyê ware. (Kadınlar yaylaya gitmişler.)
Înan televizyon û komputurî virastî. (Onlar televizyon ve bilgisayarlar yaptılar.)

2. Geçişli fiillerle yapılan cümlelerde (cumleyê ke bi karanê transîtîfan virazînê)

2.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarda (dema nikayîn, hîra û ameyox de)

Geçişli fiillerle yapılan cümlelerde özne olan isim şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarda yalın, buna karşılık nesne (obje) olan isim bükümlüdür.

2.1.1. Eril özne (kerdoxo nêrî)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + çî/obje name)

Kekil nanî** pojeno. (Kekil ekmeği pişiriyor.)
Serhad vergî perreno. (Serhad kurtu kovalıyor.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

O qeleman hêrînenno. (O kalemleri satın alıyor.)
Ez mektube nivîsnen. (Ben mektup yazıyorum.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

* Şimdiki zamanın "Ezo şona tiyatro. (Ben tiyatroya gidiyorum), gelecek zamanın ise "Ez do şona tiyatro. (Ben tiyatroya gideceğim) formları olduğunu unutmamak gerekir.

** Konuşma dilinde, bazı kelimelerde, sondaki "î" düşer. Örneğin buradaki "nanî" sözcüğü "nan", "kitabî" sözcüğü ise "kitab" şeklinde olur.

Kekil ey pojeno. (Kekil onu pişiriyor.)
Serhad înan hêrîneneno. (Serhad onları satın alıyor.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Ez aye nivîsnen. (Ben onu yazıyorum.)
O ey pêgêno. (O onu tutuyor/yakalıyor.)
Ma înan de qesey kenîme. (Biz onlarla konuşuruz.)

2.1.2. Dışıl özne (kerdoxo makî)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Roşna mektube nivîsnena. (Roşna mektup yazıyor.)
Berna senaryoyê filmî wanena. (Berna film senaryosu okuyor.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

A kitabî wanena. (O kitabı okuyor.)
A mektube nivîsnena. (O mektup yazıyor.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Roşna aye nivîsnena. (Roşna onu yazıyor.)
Berna ey nivîsnena. (Berna onu yazıyor.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

A ey wanena. (O kitabı okuyor.)
A aye nivîsnena. (O onu yazıyor.)

2.1.3. Çoğul özne (kerdoxo zafhûmar)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Berna bi(ve) Rojda ra kitaban wanenê. (Berna ile Rojda kitapları okuyorlar.)
Kêneyî (çêneyî) mektuban nivîsenenê. (Kızlar mektupları yazıyorlar.)
Ferhad bi Kekilî ra çar nanan hêrînenê. (Ferhad ile Kekil dört ekmeğin satın alıyorlar.)
Domanî kitabın roşenê. (Çocuklar kitapları satıyorlar.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Ê kitabın wanenê. (Onlar kitapları okuyorlar.)
Ê mektuban nivîsenenê. (Onlar mektupları yazıyorlar.)
Ê çar nanan hêrînenê. (Onlar dört ekmeğin satın alıyorlar.)
Ê kitabın roşenê. (Onlar kitapları satıyorlar.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Berna be Rojda ra înan wanenê. (Berna ile Rojda onları okuyorlar.)
Kêneyî înan nivîsenenê. (Kızlar onları yazıyorlar.)
Ferhad be Kekilî ra înan hêrînenê. (Ferhad ile Kekil onları satın alıyorlar.)

Domanî înan roşenê. (Çocuklar onları satıyorlar.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Ê înan wanenê. (Onlar onları okuyorlar.)

Ê înan hêrînenê. (Onlar onları satın alıyorlar.)

Ê înan roşenê. (Onlar onları satıyorlar.)

2.2. Geçmiş zamanlarda (demo vîyarte de)

Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında özne olan isim bükümlüdür, dolayısıyla onun yerini alan zamir de bükümlüdür. Bir diğer deyişle geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında 2. grup zamirler kullanılırlar.

**2.2.1. Hem özne hem de nesne tekil eril
(hem kerdox hem kî nesne yewhûmaro nêrî)**

Özne isim + nesne isim (kerdox name + çî/obje name)

Kalmemî telefon hêrîna. (Kalmem telefon satın aldı.)

Kekilî roman wend. (Kekil roman okudu.)

Mamostayî defter rusna. (Öğretmen defteri gönderdi.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Ey komputur herîna. (O bilgisayar satın aldı.)

Ey roman wend. (O roman okudu.)

Ey defter rusna. (O defter yolladı.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Kalmemî o herîna. (Kalmem onu satın aldı.)

Kekilî o wend. (Kekil onu okudu.)

Mamostayî o rusna. (Öğretmen onu gönderdi.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Ey o herîna. (O onu satın aldı.)

Ey o wend. (O onu okudu.)

Ey o rusna. (O onu yolladı.)

**2.2.2. Özne eril tekil, nesne dişil tekil
(kerdox nerîyo yewhûmar, nesne makîya yewhûmare)**

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Zinarî manga dite. (Zınar ineği sağdı.)

Kalferatî nêweşe tedavî kerde. (Kalferat hastayı tedavi etti.)

Bertalî mamostaye de qesey kerd. (Bertal öğretmenle konuştu.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Ey manga dite. (O ineği sağdı.)

Ey nêweşe tedavî kerde. (O hastayı tedavi etti.)

Ey mamostaye de qesey kerd. (O öğretmenle konuştu.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Zinarî a dite. (Zınar onu sağdı.)

Kalferatî a tedavî kerde. (Kalferat onu tedavi etti.)

Bertalî aye de qesey kerd. (Bertal onunla konuştu.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Ey a dite. (O onu sağdı)

Ey a tedavî kerde. (O onu tedavi etti)

Ey aye de qesey kerd. (O onunla konuştu)

2.2.3. Özne eril tekil, nesne çoğul

(kerdox nerîyo yewhûmar, çî/obje zafhûmar)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Lajekî çelemî ardî. (Oğlan çocuğu kalemleri getirdi.)

Serkoyî domanî berdî tiyatroya. (Serko çocukları tiyatroya götürdü.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Ey kitabî berdî. (O kitap(ları) götürdü.)

Ey domanî berdî tiyatroya. (O çocukları tiyatroya götürdü.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Lajekî ê ardî. (Oğlan çocuğu onları getirdi.)

Serkoyî ê berdi tiyatroya. (Serko onları tiyatroya götürdü.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Ey ê berdi tiyatroya. (O onları tiyatroya götürdü.)

Ey ê ardî. (O onları getirdi.)

2.2.4. Hem özne hem de nesne tekil dişil

(hem kerdox hem kî nesne yewhûmaro makî)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Şilane komputure herîne. (Şilan bilgisayar satın aldı.)

Berfîne bilûre cinitîbî. (Berfin flüt çalmıştı.)*

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Aye komputure herîne. (O bilgisayar satın aldı.)

* Buradaki "çalma" hırsızlık etme anlamında değil, müzik aletini kullanma anlamıdadır.

Aye bilûre cinitîbî. (O flüt çalmıştı.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Şîlane a herîne. (Şilan onu satın aldı.)

Berfine a cinitîbî. (Berfin onu çalmıştı.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Aye a herîne. O onu satın aldı.)

Aye a cinitîbî. (O onu çalmıştı.)

2.2.5. Özne dışıl tekil, nesne eril tekil

(kerdox makîyo yewhûmar, nesne nêrîyo yawûmar)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Perîxane filim virast. (Perihan film yaptı.)

Gulîstane nêweş tedavî kerd. (Gülîstan hastayı tedavi etti.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Aye filim virast. (O film yaptı.)

Aye nêweş tedavî kerd. (O hastayı tedavi etti.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Gulîstane o tedavî kerd. (Gülîstan onu tedavi etti.)

Gulşên o virast. (Gülşen onu yaptı.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Aye o virast. (O onu yaptı.)

Aye o tedavî kerd. (O onu tedavi etti.)

2.2.6. Özne dışıl tekil, nesne çoğul

(kerdox nerîyo yewhûmar, nesne zafhûmar)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Kêneke qelemî ardî. (Kız çocuğu kalemleri getirdi.)

Şîrîne kêneyî berdi tiyatroya. (Şîrin kız çocukları tiyatroya götürdü.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Kêneke ê ardî. (Kız çocuğu onları getirdi.)

Şîrîne ê berdi tiyatroya. (Şîrin onları tiyatroya götürdü.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Aye qelemî girewtî. (O kalemleri aldı.)

Aye kêneyî tedavî kerdî. (O kızları tedavi etti.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Aye ê virastî. (O onları yaptı.)

Aye ê tedavî kerdî. (O onları tedavi etti.)

2.2.7. Hem özne hem de nesne çoğul (hem kerdox hem kî çî/obje zafhûmar)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Şilane be Berna ra komputer û kitabî hêrînayî. (Şilan ile Berna bilgisayar ve kitaplar satın aldılar.)

Kênekan bilûrî cinitîbî. (Kızlar flütleri çalmışlardı.)

Domanan kitabî wendîbî. (Çocuklar kitapları okumuşlardı.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Înan komputer û kitabî hêrînayî. (Onlar bilgisayar ve kitaplar satın aldılar.)

Înan bilûrî cinitîbî. (Kızlar flütleri çalmışlardı.)

Înan kitabî wendîbî. (Onlar kitapları okumuşlardı.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Şilane be Berna ra ê hêrînayî. (Şilan ile Berna onları satın aldılar.)

Kênekan ê cinitîbî. (Kızlar onları çalmışlardı.)

Domanan ê wendîbî. (Çocuklar onları okumuşlardı.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Înan ê hêrînayî (Onlar, onları satın aldılar.)

Înan ê cinitîbî (Onlar, onları çalmışlardı.)

Înan ê wendîbî. (Onlar onları okumuşlardı.)

2.2.8. Özne çoğul, nesne eril tekil (kerdox zafhûmar, nesne nêrîyo yawûmar)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Berna û Şilane filim virast. (Berna ile şilan film yaptılar.)

Domanan nêweş tedavî kerd. (Çocuklar hastayı tedavi ettiler.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Înan filim virast. (Onlar film yaptılar.)

Înan nêweş tedavî kerd. (Onlar hastayı tedavi ettiler.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Berna û Şilane o virast. (Berna ile şilan onu yaptılar.)

Domanan o tedavî kerd. (Çocuklar onu tedavi ettiler.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Înan o virast. (Onlar onu yaptılar.)

Înan o tedavî kerd. (Onlar onu tedavi ettiler.)

2.2.9. Özne çoğul, nesne dişil tekil (kerdox zafhûmar, nesne makîyo yewhûmar)

Özne isim + nesne isim (kerdox name + obje name)

Kênekan qeleme hêrînê. (Kızlar kalemi satın aldılar.)

Xortan kêneke de qesey kerd. (Delikanlılar kızla konuştu.)

Özne zamir + nesne isim (kerdox zemîr + obje name)

Înan qeleme hêrînê. (Onlar kalemi satın aldılar.)

Înan kêneke de qesey kerd. (Onlar kızla konuştu.)

Özne isim + nesne zamir (kerdox name + obje zemîr)

Kênekan a hêrînê. (Çocuklar onu satın aldılar.)

Xortan aye de qesey kerd. (Delikanlılar onunla konuştu.)

Özne zamir + nesne zamir (kerdox zemîr + obje zemîr)

Înan a hêrînê. (Onlar onu satın aldılar.)

Înan aye de qesey kerd. (Onlar onunla konuştu.)

**Ön ve ard edatlar yardımıyla oluşan ismin hallerine örnek cümleler
(nimûneyê halanê nameyan ê ke bi ardimê veredat û peyedatan
virazînê)**

1. Özne eril tekil, nesne eril tekil

(kerdox nêrîyo yewhûmar, nesne nêrîyo yewhûmar)

- Ez lajekî vênên. (Ben oğlanı görüyorum.)

- Mi lajek dî. (Ben oğlanı gördüm.)

- Bertal lajekî ra gêno. (Bertal oğlandan alıyor.)

- Çi gêno? (Ne alıyor?.)

- Telefonî gêno. (Telefonu alıyor.)

- Bertalî lajekî ra kitab girewt (guret) (Bertal oğlandan kitabı aldı.)

- Cînîke nat ra şîye, mêrik dot ra ame. (Kadın bu taraftan gitti, adam öteden geldi.)

- Saydarî heş lone ra kerd tever. (Avcı ayıyı indeni dışarıya çıkardı.)

- Bertal lajekî de qesey keno. (Bertal oğlanla konuşuyor.)

- Bertalî lajekî de qesey kerd. (Bertal oğlanla konuştu.)

- Defter lajekî de nîyo. (Defter oğlanda değil.)

- O lajekî de nîyo. (O oğlanda değil.)*

- Defter lajekî de nêbî. (Defter oğlanda değildi.)

- O lajekî de nêbî. (Defter oğlanda değildi.)

- Ez cor de şîyane, o cêr ro ame. (Ben yukarıdan gittim, o aşağıdan geldi.)

* Burada kastedilen herhangi bir şeyin (nesne) oğlanın yanında olmadığıdır.

- Mi lajekî rê nan berd. (Ben oğlana ekmek götürdüm.)
- Mi ey rê nan berd. (Ben ona ekmek götürdüm.)
- Dere ro bê. (Dereden -yukarıya doğru- gel.)
- Lulik qorê lajekî ro şî. (Böcek çocuğun bacağından yukarıya doğru gitti/tırmandı.)
- Merdimek ko ro şono, vejîno ro ser. (Adam dağa tırmanıp zirveye ulaşıyor.)
- Hêş şuye ro remabî şîbî. (Ayı sırttan yukarıya doğru kaçmış gitmişti.)
- Ez nahê m ro şîya, o kî dohê m ro ame. (Ben bu taraftan -yukarıya doğru- gittim, oda öte taraftan geldi.)

“Naye ser o ez niştûne ro taxsî, tekî t û şune Hêyder Pasa (Haydar Paşa), mi ede trêne de pêguret.” (Bunun üzerine bir taksîye bindim, Haydar Paşa’ya gittim, trende yakaladım.)¹

- Lajek ede dewe de vejîya. (Oğlan köyde ortaya çıkıverdi.)

2. Özne eril tekil, nesne dişil tekil

(kerdax nêrîyo yewhûmar, çi/obje makîyo yewhûmar)

- Ez kêneke vênên. (Ben kızı görüyorum.)
- Mi kêneke diye. (Ben kızı gördüm.)
- Bertal kêneke ra qeleme gêno (cêno.) (Bertal kızdan kalemi alıyor.)
- Bertalî kêneke ra girewt (guret.) (Bertal kızdan aldı.)
- Bertal kêneke de qesey keno. (Bertal kızla konuşuyor.)
- Bertalî kêneke de qesey kerd. (Bertal kızla konuştu.)
- Defter kêneke de nîyo. (Defter kızda değil.)
- O kêneke de nîyo. (O kızda değil.)
- Defter kêneke de nêbî. (Defter kızda değildi.)
- O kêneke de nêbî. (Defter kızda değildi.)
- Mi kêneke rê nan berd. (Ben kızı yemek/ekmek götürdüm.)
- Mî ey rê nan berd. (Ben ona ekmek götürdüm.)
- Kalferat dere ro êno. (Kalferat dereden -yukarıya doğru- geliyor.)
- Mar pilesîya dare ro, dare ro şî. (Yılan ağaca dolanıp tırmandı.)
- Mêşe rîyê lajekî ro şîye. (Sinek çocuğun yüzünden yukarıya doğru gitti/tırmandı.)
- Merdimek ko ro şono. (Adam dağa tırmanıyor.)
- Heş şuye ro remabî şîbî. (Ayı sırttan yukarıya doğru kaçmış gitmişti.)
- Ez nahê m ro şîya, o kî dohê m ro ame. (Ben bu taraftan -yukarıya doğru- gittim, oda öte yandan geldi.)
- Lulik rîyê lajekî ro şî. (Böcek çocuğun vücudundan yukarıya doğru gitti/tırmandı.)
- Cînîke xaftela ede sêmûge de vînete. (Kadın ansızın eşikte duruverdi.)
- O şuye ro şî. (O sırttan yukarıya doğru gitti.)

¹ Çem, Mûnzûr, Hotay Serra Usifê Qurkizi, Roja Nû Yayınları, 1992 Stockholm s. 209

- Layek na pey ro ame. (Çocuk şu arkadan -yokuş yukarı- geldi.)

3. Özne dişil tekil, nesne dişil tekil

(kerdax makîyo yewhûmar, çi/obje makîyo yewhûmar)

- A kêneke vênena. (O kızı görüyor.)
- Aye kêneke dîye. (O kızı gördü.)
- Serpîle kêneke ra qelême gêna. (Serpil kızdan kalemi alıyor.)
- Serpîle kêneke ra qelême girewte (gurete) (Bertal kızdan kalemi aldı.)
- Şîrîne dêke de qesey kena. (Şirin nine ile konuşuyor.)
- Şîrîne dêke de qesey kerd. (Şirin nine ile konuştu.)
- Kaxite Mamostaye de nîya. (Kağıt öğretmende değil.)
- A Mamostaye de de nîya. (O öğretmende değil.)
- Kaxite mamostaye de nêbîye. (Kağıt öğretmende değildi.)
- A mamostaye de nêbîye. (O öğretmende değildi.)
- Aye Tîjda rê nan berd. (O Tîjda'ya ekmek götürdü.)
- Xaskare şuye ro êna. (Haskar sırttan -yukarıya doğru- geliyor.)
- Marula pilesîye dare ro, dare ro şîye. (Kertenkele ağaca dolanıp tırmandı.)
- Mêşe liska lajekî ro şîye. (Sinek çocuğun yanağından yukarıya doğru gitti/tırmandı.)
- Cînîke orojî ro şona. (Kadın yokuşu tırmanıyor.)
- Heşe şuye ro remabî şîbî. (Ayı -dişi ayı- sırttan yukarıya doğru kaçmış gitmişti.)
- Ez nahêm ro şîya, a kî dohêm ro amê. (Ben bu taraftan -yukarıya doğru- gittim, oda öte yanda -yukarıya doğru- geldi.)
- Cînîke xaftela ede sêmûge de vinete. (Kadın ansızın eşikte duruverdi.)

4. Özne dişil tekil, nesne eril tekil

(kerdax makîyo yewhûmar, çi/obje nêrîyo yewhûmar)

- A lajekî vênena. (O oğlanı görüyor.)
- Aye lajek dî. (O oğlanı gördü.)
- Serpîle lajekî ra qelême gêna (cêna.) (Serpil oğlandan kalem alıyor.)
- Serpîle lajekî ra qelême girewte (Serpil oğlandan kalemi aldı.)
- Şîrîne mamostayî de qesey kena. (Şirin erkek öğretmenle konuşuyor.)
- Şîrîne Bîrayî de qesey kerd. (Şirin Bîra ile konuştu.)
- Kaxite dedî de nîya. (Kağıt amcada değil.)
- A ey de nîya. (O onda değil.)
- Kaxite dedî de nêbîye. (Kağıt amcada değildi.)
- A dedî de nêbîye. (O amcada değildi.)
- Aye şuyanî rê nan berd. (O çobana ekmek götürdü.)
- Xaskare tîk ro êna. (Haskar yokuştan-yukarıya doğru- geliyor.)
- Marula/milawune pilesîye dar ro, dar ro şîye. (Kertenkele ağaç parçasına do-

lanıp tırmandı.)

- Mêşe rîyê lajekî ro şîye. (Sinek çocuğun yüzünden yukarıya doğru tırmandı.)

- Cînîke tir ro şona. (Kadın uçurumdan yukarıya tırmanıyor.)

- Heşe neqev ro remabî şîbî. (Ayı hendek boyunca -yukarıya doğru- kaçmış gitmişti.)

- A nahêm ro şîye, o kî dohêm ro ame. (O bu taraftan -yukarıya doğru- gitti, o da öte yanda -yukarıya doğru- geldi.)

- Cînîke xaftela ede keyber (çêver) de vinete. (Kadın ansızın kapıda duruverdi.)

- Kêneke na pey ro amê. (Kız çocuğu şu arkadan -yokuş yukarı- geldi.)

5. Özne eril tekil, nesne çoğul

(kerdox nêrîyo yewhûmar, çî/obje zafhûmar)

Keko lajekan ra qeleme gêno (cêno.) (Keko oğlan çocuklarından kalem alı-yor.)

O lajekan vêneno. (O oğlan çocukları görüyor.)

Ronas mamostayan de qesey keno. (Ronas erkek öğretmenlerle konuşuyor.)

Hevalî şuyanan rê nan berd. (Heval çobanlara ekmek götürdü.)

O koyan ro şîyo. (O dağları tırmanmış.)

Mêrdek ede koayan ra fetelîya. (Adam dağalarda dolaştı.)

6. Özne dişil tekil, nesne çoğul

(kerdox makîyo yewhûmar, çî/obje zafhûmar)

Serpîle lajekan ra qeleme gêna (cêna.) (Serpil erkek çocuklardan kalem alıyor.)

A lajekan vênena. (O oğlan çocukları görüyor.)

Şîrine mamostayan de qesey kena. (Şirin erkek öğretmenlerle konuşuyor.)

Aye şuyanan rê nan berd. (O çobanlara ekmek götürdü.)

A koyan ro şîya. (O dağları tırmanmış.)

Cînîke ede binê daran de vinete. (Kadın ağaçların altında aniden durdu.)

7. Özne çoğul, nesne eril tekil

(kerdox zafhûmar, çî nêrîyo yewhûmar)

Serpîle bi Figene ra lajekî ra qeleme gênê (cênê.) (Serpil ile Figen oğlandan kalem alıyorlar.)

Ê domanî vênênê. (Onlar çocuğu görüyorlar.)

Şagirdî mamostayî de qesey kenê. (Öğrenciler öğretmenle konuşuyorlar.)

Înan şuwani rê nan berd. (Onlar çobana ekmek götürdüler.)

Domanî ko ro şîyê. (Çocuklar dağı tırmanmışlar.)

Cînîyî ede verê banî de vinetî. (Kadınlar evin önünde aniden durdular.)

8. Özne çoğul, nesne dişil tekil

(kerdox zafhûmar, çî makîyo yewhûmar)

Serpîle bi Fîgene ra kêneke ra qeleme gênê (cênê.) (Serpil ile Figen kızdan kalem alıyorlar.)

Ê cînîke vênênê. (Onlar kadını görüyorlar.)

Şagirdî mamostaye de qesey kenê. (Öğrenciler öğretmenle konuşuyorlar.)

Înan şuwaniye rê nan berd. (Onlar çobana ekmek götürdüler.)

Domanî şuye ro şîyê. (Çocuklar sırtı tırmanmışlar.)

Cînîyî ede binê dare de vinetî. (Kadınlar ağacın altında (aniden) durdular.)

9. Özne çoğul, nesne çoğul (kerdox zafhûmar, çî zafhûmar)

Ê domanan vênênê. (Onlar çocukları görüyorlar.)

Şagirdî mamostayan de qesey kenê. (Öğrenciler öğretmenlerle konuşuyorlar.)

Înan şuyanan rê nan berd. (Onlar çobanlara ekmek götürdüler.)

Domanî koyan ro şîyê. (Çocuklar dağları tırmanmışlar.)

Cînîyî ede binê daran de vinetî. (Kadınlar ağaçların altında aniden durdular.)

KIRMANCCADA ERİL-DİŞİL (KIRMANCKÎ DE NÊR Û MAKÎ)

Bu konuyu ele alırken öncelikle cinsiyetlerine (eril-dişil oluşlarına) göre isimler hakkında kısa bilgi vermekle işe başlayalım. Kırmancada isimler cinsiyetlerine göre eril ve dişil olmak üzere iki gruba ayrılırlar ki bu da dilimizde cinsiyeti belli olmayan (nötr) isim bulunmadığı anlamına gelir.

Eril isimler **a, e, ê, o, î, u, û** harfleriyle biterler. Örneğin; **la** (ip), **name** (isim), **do** (ayran), **keye/kê/çê** (ev), **rî** (yüz), **du/dû** (duman) Bazı yörelerde, özellikle de güney ağzında, kelimenin sonundaki “e” harfi kısmen değişikliğe uğrar ve Türkçedeki “ı” sesine yakın bir ses şeklini alır. Buna karşılık dişil isimler, **a, e, i** (Kürtçe alfabede **î**) harfleriyle biterler.

Örneğin; **lamba** (lampa), **manga** (inek), **maye** (anne), **waye** (kız kardeş), **sacî** (sac), **kardî** (bıçak)

1. Bir sıfat tarafından tamlanan isimler (nameyê ke hetê sifetî ra ênê tamamkerdene)

Sıfat tarafından tamlanan isimler, ya da sıfat tamlamalarında, isimler eril/dişil soneki alırlar.

Örnekler:

Dişil

awa gîrênayîye (kaynatılmış su), **awa** gîrêyayîye (kaynamış su), **saya sure** (kırmızı elma), **awa tezîye** (taze su), **vewra** (vara), **tozike** (toz halindeki kar)

Eril

Goliko sur (kırmızı dana), **nano teze** (taze ekmek), **şito gîrênaye** (kaynatılmış süt), **şito gîrêyaye** (kaynamış süt), **koyo mijin** (dumanlı dağ)

Örneklerde de görüldüğü gibi sıfat tamlamasında, dişil isimlerin sonundaki cinsiyet belirleme sonekleri yerlerini “a” sonekine, eril isimlerin sonundaki sonekler ise yine yerlerini “o” sonekine terkederler.

2. Dişil cins şeyleri nitelendiren sıfatlarda cinsiyet (şifetê ke wesfê çîyanê makîyan danê, înan de cînsiyet)

Bu haldeki sıfatların sonuna “e” soneki gelir.

Örnekler:

Eril (nêrf)

alîm
adir
bêkes

Dişil (makî)

alîme (alim)
adire (ateş)
bêkese (kimsesiz)

bênamus	bênamuse (namussuz)
casus	casuse (casus)
cambaz	cambaze (cambaz)
cesur	cesure (cesur)
çewt	çewte (eğri, yanlış)
çêwa	çêwaye (kahya)
gird/girs	girde/girse (büyük, iriyarı)

3. “-îye” soneki ile oluşan isimlerde cinsiyet (nameyê ke bi suffiksê “-îye” virazînê, înan de cînsîyet)

Kırmancca da “-îye” suffiksî isim ve sıfatların sonuna gelerek ad (substantif) yapar. Bu grup adlar dışildirler.

Örnekler:

İsim ya da sıfat

qehreman (kahraman)
 camêrd (erkek, yiğit)
 heval (arkadaş)
 azad (özgür)
 xoser (bağımsız)
 rindek (güzel)
 rindeke (güzel)
 embaze (arkadaş)

Ad (substantif)

qeremanîye* (kahramanlık)
 camêrdîye (erkeklik, yiğitlik)
 hevalîye (arkadaşlık)
 azadîye (özgürlük)
 xoserîye (bağımsızlık)
 rindekîye (güzellik)
 rindekîye (güzellik)
 embazîye (arkadaşlık)

4. Fiilden türetilen ve sıfat gibi de kullanılan zamirlerde cinsiyet (zemîrê ke kar ra virazînê û sey sifetî kî pê kar êno kerdene, înan de cînsîyet)

Zamirlerin ele alındığı bölümde de bahsedildiği gibi, fiillerden türetilerek kendi başlarına isim yerine kullanılan ancak bir isim ile birlikte aynı zamanda sıfat rolü oynayan zamirler eril ya da dişil olabilirler. Eylemi gerçekleştiren ya da üzerinde eylem gerçekleştirilen kişi ve nesnelerin cinsiyeti, bu tarzda türetilen zamirlerin cinsiyetini de belirler.

Örnekler:

Mastar	Sıfat gibi de kullanılan zamir	
	Eril nesne	Dişil nesne
potene	pote	potîye** (pişmiş, pişmiş olan)
şimitene	şimite	simitîye (içilmiş olan)

* Güney ağzında qeremaney, camêrdey, hevaley, embazey, azadey şeklindedir.

Örneklerden anlaşılacağı gibi ismin eril ya da dişil oluşu, ad (substantif) türetme bakımından bir farklılık yaratmaz. Örneğin, eril olan “heval” ile dişil olan “hevaley”den aynı ad (substantif) olan “hevalîye” türetilir.

** Güney ağzında germîya germkerdê, awa şimitê, cînîka zanayê şeklindedir.

Sıfat olarak kullanılışlarına dair başka örnekler:

- Xorto nişankerde. (Nişanlandırılmış delikanlı.)
Kêneka/çêneka nişankerdiye. (Nişanlandırılmış kız.)
Çawdera pêmitfiye. (Ölçülmüş çavdar.)
Mêrdeko rakewte. (Uyumuş olan adam.)
Cînîka rakewtîye. (Uyumuş olan kadın.)
Domono wende/(Okumuş çocuk.)
Hêgayo çînite (biçilmiş tarla)
Goşto surkerde (kızartılmış et)
Merdimo misaye (Öğrenmiş adam.)
Cînîka zanayfiye. (bilen-bilgili- kadın.)

5. İşaret sıfatlarında eril ve dişil (sifetanê îşaretî de nêr û makî)

İşaret sıfatlarının tekil olanları eril ve dişil olarak birbirlerinden ayrılırlar.

Yakın (nêzdî)

no lajek (bu oğlan)

na kêneke (bu kız)

Uzak (durî)

o lajek (o oğlan)

a kêneke (o kız)

6. Zamirlerde eril ve dişil (zemîran de nêr û makî)

Kırmanccada hem yalın (grup I) ve hem de bükümlü (grup II) şahıs zamirlerinin üçüncü tekil şahısları eril/dişil olarak ayrılırlar.

Yalın (grup I)

o

a

Bükümlü (grup II)

ey (o, ona, onun)

aye (o, ona, onun)

6. Fiillerde eril/dişil (karan de nêr û makî)

6.1. Olmak, doğmak fiilinde (karê bîyêne/bîyayene de)

a) Özne dişil tekil olduğunda bîyene (olmak, doğmak) fiili “**a**”,

b) Özne eril tekil olduğunda bîyene (olmak, doğmak) fiili “**o**”,

c) Özne çoğul olduğunda bîyene (olmak, doğmak) fiili, “**ê**”dır. Yani çoğulda eril-dişil farkı ortadan kalkıyor.

Örnekler:

O derg **o/e**. (O uzundur.) A derg **a/d**. (O uzundur.) Na dar **a**. (Bu ağaçtır.) No ban **o**. (Bu binadır.) Nê hêga **yê**. (Bunlar tarladır.) Nê dar **ê/ç**. (Bunlar ağaçtır.)

6.2. Geçişsiz fiillerde (karanê întansîtîfan de)

1. Şimdiki zaman (demo nikayin)

1.1. Eril özne (kerdoxo nêrî)

Serdaro êno. (Serdar geliyor.)

Kalmemo sono. (Kalmem gidiyor.)

Cemşîdo vêneno. (Cemşid görüyor.)

1.2. Dişil özne (kerdoxa makîye)

Roşna ya êna. (Roşna geliyor.)

Gulcana* şona. (Gülcan gidiyor.)

Zera kuwna ra.** (Zere yatıyor.)

Sera vênena. (Sere görüyor.)

İsim sesli harfle bittiği takdirde “y”, bazan de “w” bağlantı harfi olarak araya girer. Örneğin, Alî yo urzeno ra. (Ali kalkıyor.)

2. Geniş ve gelecek zaman (demo hîra/demo ameyox)

Başka bölümlerde de değinildiği gibi Kırmancanın geniş zaman çekimi, aynı zamanda şimdiki zaman ile gelecek zaman formudur. Yani aşağıdaki form her üç zaman için ortaktır.

Örnekler:

Serdar êno/e. (Serdar geliyor/gelir/gelecek.)

Kalmem şono. (Kalmem gidiyor/gider/gidecek.)

Roşna êna. (Roşna geliyor/gelir/gelecek.)

Gulcane şona. (Gülcan gidiyor/gider/gidecek.)

3. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

3.1. Eril özne (kerdoxo nêrî)

Serdar ame. (Serdar geldi.)

Cemşîd şî. (Cemşid gitti.)

Kekil kewt ra/rakewt. (Kekil yattı.)

Ferhad huya. (Ferhad güldü.)

Kalî rema. (Kali kaçtı.)

3.2. Dişil özne (kerdoxa makîye)

---

* “Gulcana”, “Zera” ve “Sera” şeklinde yazılı formun bir diğer varyantı, “Gulcane ya”, “Zera ya”, “Sere ya” şeklindedir. Konuşma dilindeki söyleniş tarzı ilk formdaki gibidir ve burada da o tercih edildi. İsmın arkasına gelen partikel tek harften ibaret olduğu zaman bitişik, birden fazla harften oluştuğunda ise ayrı yazılır.

** Güney ağızında rakewna.

Roşna amê. (Roşna geldi.)
Roşna şîye. (Roşna gitti.)
Zere kewte. ra/rakewte (Zere yattı.)
Elîfe huye. (Elif Güldü.)
Gule remê. (Gule kaçtı.)

Görüldüğü gibi dili geçmiş zaman çekiminde özne dişil ise kimi fiiller “-e” kilmeleri ise “-ê” ile biterler.

Mişli geçmiş zaman (Demo vîyarteyo nedîyar)

4.1. Eril özne (kerdoxo nêrî)

Serdar amo. (Serdar gelmiş.)
Cemşid şîyo. (Cemşid gitmiş.)
Kekil kewto ra/rakewto. (Kekil yatmış.)
Ferhad huyo. (Ferhad gülmüş.)
Kalî remo. (Kali kaçmış.)

4.2. Dişil özne (kerdoxo makî)

Roşna ama. (Roşna gelmiş.)
Roşna şîya. (Roşna gitmiş.)
Zere kewta ra/rakewta (Zere yatmış.)
Elîfe huya. (Elif Gülmüş.)
Gule rema. (Gule kaçmış.)
Aye kitabî hêrînê. (O kitapları satın almış.)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, mişli geçmiş zaman çekiminde eril öznelerde fiil “o”, dişil öznelerde “a”, çoğul öznelerde ise “ê” ile biter.

4.3. Geçişli fiillerde eril/dişil (karanê transîtîfan de nêr û makî)

1. Şimdiki zaman (demo nikayin)

O yo germî pojeno. (O çorba pişiriyor.)
Qemero makîna xebetneno. (Kamer makineyi çalıştırıyor.)
A yo kitab wanena. (O kitap okuyor.)
Gulîzare ya fanîla çînena ra. (Gülizar fanileyi örüyor.)

2. Şimdiki/geniş/gelecek zamanların ortak formu (formê demê nikayin/demê hîrayî/demê ameyoxî pîya)

O germî pojeno. (O çorba pişiriyor/pişirir/pişirecek.)
Qemer makîna xebetneno. (Kamer makineyi çalıştırıyor/çalıştırır/çalıştıracak.)
A kitabî wanena. (O kitap okuyor/okur/okuyacak.)
Gulîzare fanîla çînena ra. (Gülizar fanileyi örüyor/örer/örececek.)

3. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

3.1. Eril nesnede (objeyo nêrî de)

Mastar arkasında yer alan “-ene/-yene” ekinin atılmasından sonra kalan bölüm 3. eril tekil şahsın dili geçmiş zaman formudur.

Örnekler:

têvdayene= **têwda** + yene

werdene= **werd** + ene (yemek)

şimitene= **şimit** + ene (içmek)

tamîr kerdene= **tamîr kerd** + ene (onarmak)

Mi goşt **têv da**. (Ben eti karıştırdım.)

To nan **werd**. (Sen ekme yedin.)

Aye şit **şimit**. (O süt içti.)

Ey radyo **tamîr kerd**. (O radyoyu tamir etti.)

3.2. dişil nesnede (objeyo makî de)

3.2.1. Dişil nesne ile yapılan çekimlerde, geçmiş zaman kökü sonek almayan bir fiil ise, fiil kökünün sonundakî “a” yerini “ê”ye bırakır.

Örnekler:

dayene: **da** + yene = (vermek)

Lajekî awe **dê** mi. (Oğlan çocuk bana su verdi.)

Nesne eril olsaydı, diligeçmiş zaman 3. tekil şahıs formu “**dê**” değil, “**da**” olacaktı.

verdayene: verda + yene (izin vermek, musade etmek)

Maye izne **dê** kêna xo. (Anne kızına izin verdi.)

Mamostayî şagirde verdê zerre. (Öğretmen kız öğrencinin içeriye girmesine izin verdi.)

deverdayene: **deverda/verda de** + yene (döktü)

Pisinge germî verdê de/deverdê. (Kedi çorbayı döktü.)

rusnayene: **rusna**

Gule mektube **rusnê**. (Gule mektup yolladı.)

3.2.2. Geçmiş zaman kökü “na” ile biten fiillerde, fiil kökünün sonundakî “na” yerini “nê”ye bırakır.

Örnek: hêrîna (satın aldı), dezna (ağrıttı, acıttı, incitti, üzdü)

Aye qeleme hêrînê. (O kalem satın aldı.)

Ey bêçika xo deznê. (O parmağını incitti.)

3.2.3. Geçmiş zaman kökü “î” ile biten fiillerde, fiil kökünün sonuna “e” harfi gelir ve iki sesli harfin arasına “y” kaynaştırma harfi girer.

Örnek: bî, şî

A maya mi bîye*. (O benim annemdi.)

Ey verva/vera waya xo şîye. (Onun yerine kız kardeşi gitti.)

3.2./Geçmiş zaman kökü “-îya” ile biten fiillerde, fiil kökünün sonundaki “a” yerini “e” ye bırakır.

Örnek: birrîya (kesildi), kîşîya (öldürüldü)

Dare birrîye. (ağaç kesildi.)

Xezale bi destê saydarî kîşîye. (Ceylan avcı tarafından öldürüldü.)

3.2.5. Geçmiş zaman kökü “d” ile biten fiillerde, fiil kökünün sonuna “e” gelir.

Örnek: berd (götürdü), kerd (yaptı)

Xortî cînîka nêweşe berde nêweşxane. (Delikanlı hasta kadını hastahaneye götürdü.)

Aye pêşmergeya brîndare kerde weşe. (O yaralı peşmergeyî iyileştirdi.)

3.2.6. Geçmiş zaman kökü “t” ile biten fiillerde, fiil kökünün sonuna “e” gelir.

Örnek: simit (içti), çînit (biçti)

Lajekî tasê awe şimite. (Oğlan bir tas su içti.)

Înan merge çînite. (Onlar çayın biçtiler.)

Mişli geçmiş zaman (demo vîyarteyo nedîyar)

4.1. Eril nesnede (objeyo nêrî de)

Aye no roman wendo. (O bu romanı okumuş.)

Înan dukan kerdo ra/rakerdo. (Onlar dükkan açmışlar.)

Nuştoxî romanê xu yo newe qedeno. (Yazar son romanını bitirmiş.)

Ey mektubî wendê. (O mektupları okumuş.)

4.2. Dişil nesnede (objeyo makî de)

Şîra “Dêrsim”î Alîşêrî nušta. (Dersim şiirini Alîşêr yazmış.)

Zerîfa cînîyan rê qezeta wenda. (Zerîfa kadınlara gazete okumuş.)

Aye saye werda. (O elmayı yemiş.)

* Güney ağzında (Sîverek'te) cümle “A maya mi bî”, “A vera waya xo şî” şeklindedir.

KIRMANCCADA ÇOĞUL (KIRMANCKÎ DE ZAFHÛMAR)

1. İsimlerde çoğul (nameyan de zafhûmar)

Kural olarak kirmanccada yalın haldeki isimlerin çoğulu, ismin sonuna “î” soneki gelmek suretiyle yapılır.

1.1. Sessiz harfle biten isimlerde (nameyê ke bi herfa bêvenge qedînê, nimûneyê înan)

Tekil (yewhûmar)	Çoğul (zafhûmar)
camêrd (erkek)	camêrdî (erkekler)
çim (göz)	çimî (gözler)
dest (el)	destî (eller)
goş (kulak)	goşî (kulaklar)
kitab (kitap)	kitabî (kitaplar)
kurd (kürt)	kurdî (kürtler)
tirk (türk)	tirkî ((türkler)

1.2. “î” ile biten isimlerde çoğul (nameyê ke bi herfa “î”ye qedînê zafhûmarê înan)

konuşma dilinde “î” harfi ile biten isimlerin çoğul formu tekil haldeki gibidir.

Örnekler:

Tekil (yewhûmar)	Çoğul (zafhûmar)
Kardî (bıçak)	kardî* (bıçaklar)
Sirsî (saban demiri)	sirsî (saban demirleri)
şuyalendî (uçkur)	şuyalendî (uçkurlar)
goçenî (çuvaldız)	goçenî (çuvaldızlar)
sacî (ekmek sacı)	sacî (ekmek sacları)

* Her ne kadar bu gruba giren isimlerin tekil ve çoğul formları konuşma dilinde aynı ise de, kanımca öteki isimler gibi bunlar da çoğul olduklarında sonlarına “î” soneki gelir. Örneğin kardîyî, sirsîyî, goçênîyî. Konuşma dilinde bu suffiksin düşmüş olması, muhtemelen söylenme güçlüğünü ortadan kaldırmak içindir. Ne var ki durum böyle de olsa, bu çalışmada konuşma dilindeki söyleniş şekli tercih edildi.

1.3. Dişil olup da “e” ile biten isimlerde çoğul (zafhûmarê nameyanê makî yê ke bi herfa “e”ye qedînê)

Dişil olup da “e” ile biten isimler, çoğul hal aldıklarında sondaki “e” düşer, yerini “î” ye bırakır.

Örnekler:

Tekil (yewhûmar)	Çoğul (zafhûmar)
bize (keçi)	bizî (keçiler)
dewe (köy)	dewî (köyler)
goze (ceviz)	gozî (cevizler)
linge (ayak)	lingî (ayaklar)
qeleme (kalem)	qelemî (kalemler)
vame (badem)	vamî (bademler)
saye* (elma)	sayî (elmalar)
waye (kız kardeş)	wayî (kız kardeşler)
vaye ((ark)	vayî (arklar)

* Kimileri, iki sesli harf arasına giren ve bağlama görevi gören “y” ya da “w” harflerini yazmazlar. Örneğin saye kelimesini “saye” değil “sae” şeklinde yazmayı tercih ederler ki bence bu yazılış biçimi eksiktir. Her şeyden önce aradaki bağlantı harfleri konuşma dilinde, bir çok kelimedede tam, bazılarında ise yarım sesle söylenmektedir. Ayrıca bu harfin konuşma ve yazmayı kolaylaştırıcı bir işleve sahip olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

1.4. Eril olup da “e” ile biten isimlerde çoğul (zafhûmarê nameyanê nêrî yê ke bi herfa “e”ye qedînê)

Eril olup da “e” ile biten isimler çoğul hal aldıklarında, kelimenin sonuna “î” gelir ve iki sesli harfin arasına “y” kaynaştırma harfi girer.

Örnekler:

Tekil (yewhûmar)	Çoğul (zafhûmar)
adirge (çakmak)	adirgeyî (çakmaklar)
estare (yıldız)	astareyî (yıldızlar)
nîştane (yüzük)	nîştaneyî (yüzükler)
goşare (küpe)	goşareyî (küpeleler)
şane (tarak)	şaneyî (taraklar)

Bazı yörelerde bu kelimelerin çoğul hallerinin sonuna gelen “-eyî”, soneki “êyî” şeklinde telaffuz edilmektedir.

1.5. Dişil olup da “a” ile biten isimlerde çoğul (zafhûmarê nameyanê makî yê ke bi herfa “a”ye qedînê)

Dişil olup da “a” ile biten isimler çoğul hal aldıklarında, kelimenin sonundaki “a”

yerini “e”ye bırakır, sona “î” gelir, araya ise “y” kaynaştırma harfi girer. Bazı yörelerde ise “a”nın yerini “e” değil, “ê” alır.

Örnekler:

Tekil (yewhûmar)

balışna (yastık)
makîna (makine)
dayra (daire)
zurna (zurna)
sira (sıra)
soba (soba)
manga (inek)

Çoğul (zafhûmar)

balışnayî* (yastıklar)
makînayî (makineler)
dayrayî (daireler)
zurnayî (zurnalar)
sirayî (sıralar)
sobayî (sobalar)
mangayî (inekler)

* Bu formun mangêyî, balışneyî, şeklinde ikinci bir varyantı daha var.

1.6. Eril olup da “a” ile biten isimlerde çoğul (zafhûmarê nameyanê nêrî yê ke bi herfa “a”ye qedînê)

Eril olup da “a” ile biten isimler çoğul hal aldıklarında, kelimenin sonuna “î” gelir ve araya “y” kaynaştırma harfi girer.

Örnekler:

Tekil (yewhûmar)

bira (kerdeş)
ga (öküz)
la (ip)
zama (damat)
çêwa (kahya)

Çoğul (zafhûmar)

birayî (kerdeşler)
gayî (öküzler)
layî (ipler)
zamayî (damatlar)
çêwayî ((kahyalar)

Konuşma dilinde genellikle sondaki “î” söylenmez. Yani yukarıda örnek olarak verilen kelimeler biray, gay, kewray, hêgay, şeklinde telaffuz edilirler.

1.7. Tekilleri “o”, “u/û” ile biten kelimelerde çoğul (zafhûmarê nameyê ke bi herfanê “o”, “u/û” qedînê)

Tekilleri o, u, û ile biten kelimeler çoğul hal aldıklarında, sona “î” gelir ve araya yine “y” kaynaştırma harfi girer.

Örnekler:

Tekil (yewhûmar)

ko (dağ)
do (ayran)
çu/çû (sopa)
tu/tû (dut)

Çoğul (zafhûmar)

koyî (dağlar)
doyî (ayranlar)
çuyî/çûyî (sopalar)
tuyî/tûyî (dutlar)

Yine burada da konuşma dilinde genellikle sondaki î düşer ve örneğin yukarıdaki kelimeler koy, doy, çuy, tuy şeklinde söylenirler.

1.8. Grup şeylerin isimlerinde çoğul

(çîyê ke grub ê, nameyanê înan de zafhûmar)

Bazı kelimler grup haldedirler. Bu gruba giren kelimelerin tekil ve çoğul formları aynıdır.

Örnekler:

Tekil (yewhûmar)

ron (yağ)

nan* (ekmek)

ban/bon (bina,ev)

naxir (sığır sürüsü)

vaş (ot)

Çoğul (zuhûmar)

ron (yağ)

nan (ekmek)

ban (bina,ev)

naxir (sığır sürüsü)

vaş (ot)

“Nan” ve “ron” kelimelerinin **nu, non, ru, run** gibi varyantları da var.

* Burada grup kelime olarak eklemek ifade edilmektedir. Tek bir eklemek söz konusu olduğunda **nane** ya da **none** olarak söylenir. Cinsi dişil olan bu kelimenin çoğul formu **nanî/nonî**’dir.

2. Sıfatlarda çoğul (sifetan de zafhûmar)

Sıfat tamlamalarında, tamlayan olan sıfat çoğul olduğu taktirde tıpkı isim gibi “î” soneki ile biter.

Örnekler:

Tekil (yewhûmar)

saya sure (kırmızı elma)

kutiko har (kudurgan köpek)

nana germe (sıcak eklemek)

kardîya tuje (keskin bıçak)

murîya reze (aşılı, iyi cins armut)

dermano tal (acı ilaç)

Çoğul (zafhûmar)

sayê surî (kırmızı elmalar)

kutikê harî (kudurgan köpekler)

nanê germî (sıcak eklemekler)

kardîyê tujî (keskin ıçaklar)

murîyê rêzî (aşılı, iyi cins armutlar)

dermanê talî (acı ilaçlar)

3. Fiillerde çoğul (karan de zafhûmar)

Bu konu ile ilgili bilgiler, fiil çekiminin yapıldığı bölümde yer aldığından burada ayrıca açıklamaya gerek görülmedi. Bilgi edinmek isteyenler söz konusu bölüme bakabilirler.

4. Fiillerde -”an” “ûn”, “on” çoğul sonekleri

(Karan de suffiksê “an”, “ûn”, “on”)

Bundan önce açıklanan çoğul hallerinden farklı olarak çekimde “an” soneki ile de çoğul yapılır. Ancak bu sonekin “ûn” ve “on” olmak üzere farklı yörelerde kullanılan iki ayrı formu daha var. Ayrıca, konuşma dilinde genellikle soneklerin sonundaki “n” harfi düşer ve bunlar “a” (û, “o) şeklinde telaffuz edilirler.

Örnekler:

4.1. Şimdiki zaman-I

Mamosta yo* şagirdan de qesey kenê. (Öğretmenler öğrencilerle konuşuyorlar.)

Domanê çiçegan awe danê. (Çocuklar çiçekleri suluyorlar.)

Ê yo çengelan ro şonê. (Onlar kayalara tırmanıyorlar.)

Hêlî yo zerencan perreno. (Kartal keklikleri kovalıyor.)

A yo mektuban nuşnena. (O mektupları yazıyor.)

Berivana kitaban wanena. (Berivan kitapları okuyor.)

Ezo tuyan wena. (Ben dut yiyorum.)

* “yê” Seklinde de söylenir. Güney ağzının konuşulduğu kimi yörelerde bu partikel “do”dur. (Mamosta do şagirdan de qese bikerê.)

4.2. Şimdiki, geniş ve gelecek zamanlar

4.2.1. Şimdiki zaman-II, geniş zaman, gelecek zaman-I (ortak form)

Mamostayî şagirdan de qesey kenê. (Öğretmenler öğrencilerle konuşuyorlar/konuşurlar/konuşacaklar.)

Ê çengelan ro şonê. (Onlar kayalara tırmanıyorlar/tırmanıyorlar/tırmanacaklar.)

Hêlî zerencan perreno. (Kartal keklikleri kovalıyor/kovalar/kovalıyacak.)

A mektuban nuşnena. (O mektupları yazıyor/yazar/yazacak.)

4.2.2. Gelecek zamanın ikinci formu (form –II)

Ezo mîyan biperznîne. (Koyunları kırpacağım.)

Mamosta yo/yê şagirdan de qesey bikerê. (Öğretmenler öğrencilerle konuşacaklar.)

Ê yo çengelan ro şêrê. (Onlar kayalara tırmanacaklar.)

Hêlî yo zerencan bipernê. (Kartal keklikleri kovalıyacak.)

A yo/ya mektuban binuşno. (O mektupları yazacak.)

Berivane yo/ya kitaban biwano. (Berivan kitapları okuyacak.)

4.3. Emir hali (halê fermanı)

Şagirdan de qesey bikerê! (Öğrencilerle konuşun!)

Kitaban biwane! (Kitaplarını oku!)

Domanan rê şanîkan vaje! (Çocuklara hikaye anlat.)

Feqîran rê keyan virazê! (Yoksullara ev yapın!)

Mektuban binuşne! (Mektupları yaz!)

4.4. Geçmiş zamanlar (demê vîyarteyî)

Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında nesne **-an, -ûn, -on** sonekleri ile çoğul halinde almaz. Bu hallerde, söz konusu ekleri alarak çoğul haline gelen cümle öğeleri özne ve tümleçtir.

Örnekler:

4.4.1. Özne tekil, tümleç çoğul

(kerdox yewhûmar, temamker zafhûmar)

Mamostayî şagirdan de qesey kerd. (Öğretmen öğrencilerle konuştu.)

O çengelan ro şî. (O kayalara tırmandı.)

O cêvîyan de çengelan ro şî. (O vadilerde kayalara tırmandı.)

O cêvîyan de çengelanê çetinan ro şî. (O vadilerde çetin kayalara tırmandı.)

Aye awe dê çiçeğan. (O çiçeklere su verdi.)

Aye baxçeyan de awe dê daran. (O bahçede, ağaçlara su verdi/agaçları suladı.)

4.4.2. Özne çoğul, tümleç tekil

(kerdox zafhûmar, temamker yewhûmar)

Mamostayan şagirdî de qesey kerd. (Öğretmenler öğrenci ile konuştular.)

Qertalan zerence (zerence) pernê. (Kartallar kekliği kovaladılar.)

Domanan baxçe awe da. (Çocuklar bahçeyî suladılar.)

Şoforan dewe ra domanî girewtî berdî mekteb. (Şoförler köyden çocukları toplayıp okula götürdüler.)

Esparan meydan de cîrite kay kerde. (Suvariler meydanda cirit oynadılar.)

4.4.3. Özne çoğul, tümleç çoğul

(kerdox zafhûmar, temamker zafhûmar)

Mamostayan şagirdan de qesey kerd. (Öğretmenler öğrenciler ile konuştular.)

Otobusan dewan ra domanî girewtî berdî mekteb. (Otobüs köylerden çocukları toplayıp okula götürdüler.)

Domanan baxçeyan de tayê darî awe dayî. (Çocuklar bahçede bazı ağaçları suladılar.)

Domanan baxçeyan de tuyêrî/darê tuyan awe dayî. (Çocuklar bahçede bazı dut ağaçlarını suladılar.)

Şoforan bi otobusan dewe ra domanî girewtî berdî mekteb. (Otobüsler köyden çocukları toplayıp okula götürdüler.)

Şoforan bi otobusan dewan ra domanî girewtî berdî mekteb. (Şoförler otobüslerle köylerden çocukları toplayıp okula götürdüler.)

Şoforan bi otobusan dewanê serênan ra domanî girewtî berdî mekteb. (Şoförler otobüslerle yukarı köylerden çocukları toplayıp okula götürdüler.)

Esparan meydanan de cîrite kay kerde. (Suvariler meydanlarda cirit oynadılar.)

Özne ile nesnenin çoğul hallerinin fiile olan etkisi; başka bir deyişle fiil-çoğul bağlantısı fiil çekimleri bölümünde yer aldığı için burada ayrıca üzerinde durulmaya gerek görülmedi. Konuya ilgi gösterenler o bölüme bakabilirler.

SIFAT (SIFET)

Sıfatlar varlıkları niteleyen, onları tanıtan kelimelerdir.

1. YAPILARI BAKIMINDAN SIFATLAR (AWANKERDIŞÎ RA GORE SIFETÎ)

Yapı itibarıyla sıfatlar 3 gruba ayrılırlar:

- 1.1. Basit sıfatlar (sifetê sadeyî)
- 1.2. Türemiş sıfatlar (sifetê virasteyî)
- 1.3. Bileşik sıfatlar (sifetê pêrabesteyî)

1.1. Basit sıfatlar (sifetê sadeyî)

Herhangi bir ekle türememiş, ya da birden fazla kelimedenden oluşmamış tek kelimelik sıfatlardır.

Örnek:

Eril nesnelere nitelendiren basit sıfatlar

baş (iyi), rind (iyi), xirav (kötü), berz (yüksek), xorî (derin), kilm (kısa), pîrî (dolu)

Dişil nesnelere nitelendiren basit sıfatlar

başe (iyi), rinde (iyi), xirave (kötü), berze (yüksek), xorîye (derin), barîye (ince), pîrre (dolu), germe (sıcak)

Çoğul nesnelere nitelendiren basit sıfatlar:

başî (iyi), rindî (iyi), xiravî (kötü), berzî (yüksek), xorîyî (derin), barîyî (ince), pîrî (dolu)

1.2. Türemiş sıfatlar (sifetê virasteyî)

Bu gruba giren sıfatlar, edat ya da soneklerle türetilen sıfatlardır.

1.2.1. Edatlarla türetilen sıfatlar (sifetê ke bi edatan virazînê)

Bi olumluluk edatı ile

Eril örnekleri:

biber (ürün veren)
bixêr (hayırlı)

cisno biber (ürün veren cins)
lajo bixêr (hayırlı oğul)

bihêrs (sınırlı)
bican (candan)
bidil (gönüllü, istekli)

Dişil örnekleri:

bibere (ürün veren)
bixêre (hayırlı)
bikeyfe (keyifli)

Çoğul örnekleri:

biberî (ürün veren)
bixêrî (hayırlı)

bê olumsuzluk edatı ile

Eril örnekleri:

bêdil (gönülsüz)
bêhêz (güçsüz)
bêderd (dertsiz)

Dişil örnekleri:

bêdile (gönülsüz)
bêhêze (güçsüz)
bêderde (dertsiz)

Çoğul örnekleri:

bêdilî (gönülsüzler)
bêhêzî (güçsüzler)
bêderdî (dertsizler)

ne olumsuzluk edatı ile

neçar (zavallı, çaresiz)
neyar (dost olmayan)

nê olumsuzluk edatı ile

nêweş (hasta)

nêmerde (ölümsüz)

merdimo bihêrs (sınırlı adam)
pitiko bican (canlı, afacan bebek)
xorto bidil (istekli delikanlı)

darâ bibere (ürün veren ağaç)
roja bixêre (hayırlı/iyi gün)
veyvika bikeyfe (keyifli gelin)

darê biberî (ürün veren ağaçlar)
kênekê bêxêrî (hayırlı/iyi kızlar)

Xorto bêdil
nêweşo bêhêz (güçsüz hasta)
maya bêderde (dertsiz anne)

kêneka bêdile (gönülsüz kız)
nêweşa bêhêze (güçsüz hasta)
maya bêderde (dertsiz anne)

kênekê bêdilî (gönülsüz kızlar)
nêweşê bêhêzî (güçsüz hastalar)
pîyê bêderdî (dertsiz babalar)

keso nêçar (zavallı kişi)
hukmato neyar (dost olmayan hükümet)
dewleta neyare (dost olmayan devlet)

pitiko nêweş (hasta bebek/e)
pitika nêweşe (hasta bebek/d)
pitikê nêweşî (hasta bebekler/çoğul)

Sêy Riza yo nêmerde (Ölümsüz Sey Riza)
Cînîka nêmerdiye (ölümsüz kadın)
Kesê nêmerdeyi (ölümsüz kişiler)

1.2.2. Sonekle türetilen sıfatlar (şifetê ke bi suffiksan virazînê)

1.2.2.1. Isim ya da sıfat + sonek (name ya kî sifet + suffiks)

- ar heşar (uyanık), qerar (ufak-tefek, küçük yaşlı)
  - asî kirdasî (kürtvari), winasî (böyle, böylesi)
  - baz fêlbaz (hile yapan), canbaz (canbaz), hoqebaz (hokkabaz), çenebaz (çok çene çalan, geveze)
  - bend sazband (çalgıcı), nalbend (nalbant), koşebend (köşeli)
  - çik xormeçik (Hormekiyan aşireti mensubu), kimsorçik (Kimsoriyan aşireti mensubu, bilêçik (Bileciyan aşireti mensubu), xirançik (Hiraniyan aşireti mensubu)
  - ek tersonek (korkak), rindek (güzel), mizxelek (iyi seçilemeyen, alacalı-bulacalı), qırbelek (benekli)
  - dar saydar (avcı), namdar (ünlü), nandar (konuksever), hayidar (haberi olan, haberdar), birîndar (yaralı), çekdar (silahlı, silahşör)
  - de cerde (dağ yamacı), durde (dürbin)
  - ewar bextewar (iyi yürekli, mert),
  - ewer sirewer (sarımsak yiyici), germewer (çorba seven, çorba içici)
  - ên sêmên (gümüşlü), zernên (altın ihtiva eden, altın), cêrên (aşağıdaki), corên (yukarıdaki)
  - êr zêdêr (daha fazla), rindêr (daha iyi), kemêr (daha az), germêr (daha sıcak)
  - gin surringin (kırmızımsı, kahverengi)
  - in kemerin (taşlı), zernin (altın ihtiva eden), zengin (paslı), sêmin (gümüşlü), germin (sıcak), hingîmênin (ballı), gulin (güllü), posin (kirli, pasaklı, paslı), çilmin (sümüklü), pixin (pis, kirli, gevşek)
  - ij şixhesenij (Şih Hasananlı, Sih Hasan mensubu), kocanij (Kocan aşireti mensubu), bertuj (Bertiyan mensubu), hêyderij (Haydaran mensubu), izolij (izoliyan mensubu), çewligij (Çewlig'lı/Bingöl'lü), pîranij (Pîran'lı), paloyij/palij (Palu'lu)
- “İj” sonekinin kirmanckinin farklı ağızlarında yer alan iki ayrı varyantı daha var ki bunlar “-iz” ve “-ic”dirler. Örneğin; laj/lac/az (oğul), qij/qiz/qic (küçük, ufak), lej/lez/lec (çekişme, kavga) vs.
- Krimanckî Çalışma Grubu ya da Vate dergisi çevresi meyil olarak “-ij” sonekini benimsemiş bulunmaktadır.
- îyar bextîyar (bahtîyar)
  - kî piştserkî (sırtüstü), vêreserkî (karınüstü), cematkî (cemaate özgü), beranlixkî (Beranlığ'a özgü, Beranlığvari), rewankî (revan), çortkî (kaba, yanlış, laf atar tarzda), camêrdkî (yiğitçe), destemorkî (görmeden, tahmini)
  - kar xebatkar (emekçi, çalışkan), citkar (çiftçi), hetkar (destekçi), gunekar (günah sahibi)
  - mend dewlemend (zengin), hunermend (hüner sahibi, sanatkar)
  - ok bêzok (yemek seçen), tîzok (acımtırak), gerok (gezginici, gezen)
  - ox (yox) zanayox (bilgili), aqıldayox (akil veren, danışman)
  - van gavan (çetin yer, uçurum), neçîrvan/saydvan (avcı), şervan (savaşçı, yiğit)
  - war bextewar (iyi, cömert, yiğit), bendewar (mert, yiğit)

- wer gonewer (kan emici, zalim), herewer (obur)
- yar beçyar (çiftçi)
- îyar beçtîyar (bahtîyar)

1.2.2.2. Fiillerden sıfat türetme (karan ra virastîşê sifetî)

1.2.2.2.1. Etken fiillerde (karanê aktîfan de)

Kırmanccada Eril ve Dişil bölümünde de açıklandığı gibi transitif fiillerin eril 3. tekil şahıs dili geçmiş zaman formunun sonuna “e” ve “îye” sonekları geldiğinde zamir türetilir ve bu zamirler bir isimle birlikte cümlede yer aldıklarında, o ismi tanımladıkları için de sıfat özelliğini kazanırlar. Eylemin üzerinde gerçekleştiği nesne eril ise söz konusu sıfat eril, dişil ise sıfat da dişil olur. Eylemin üzerinde gerçekleştiği nesne eril ise fiilin arkasında yer alan sonek “e”, dişil ise “îye”, çoğul ise “eyî” dir.

Örnekler:

Sıfat görevi yerine getiren sözcük

Mastar	eril	dişil	çoğul
berdene	berde	berdîye	berdeyî
girewtene	girewte	girewtîye	girewteyî
rakerdene	rakerde	rakerdîye	rakerdeyî
darde kerdene	dardekerde	dardekerdîye	dardekerdeyî
hêrînayene	hêrînaye	hêrînayîye	hêrînayeyî
bare kerdene	barekerde	barekerdîye	barekerdeyî
bare bîyayene	barebîyaye	barebîyayîye	barebîyayeyî
sur kerdene	surkerde	surkerdîye	surkerdeyî

Örnekler:

- nano pote (pişirilmiş ekmek)
- awa gîrîyayîye (kaynamış su)
- awa gîrênayîye (kaynatılmış su)
- şito gîrênaye (Kaynatılmış süt)
- genimo çînîte (biçilmiş buğday)

1.2.2.2.2. Edilgen fiillerde (karanê passîfan de)

mastar	eril	dişil	çoğul
barebîyene	barebîyaye	barebîyayîye	çarebîyayeyî
rabîyayene	rabîyaye	rabîyayîye	rabîyayeyî
hêrîyayene	hêrîyaye	hêrîyayîye	hêrîyayeyî
roşîyayene	roşîyaye	roşîyayîye	roşîyayeyî

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi edilgen fiillerde duruma göre fiilin eril 3. tekil şahıs ile yapılan diligeçmiş zaman çekim formunun arkasına yine aynı

yolla (sonekler getirilmek suretiyle), bir isimle ile birlikte oldukları zaman sıfat görevi gören zamirler türetilir. Eril nesnelere yapılan çekimlerde söz konusu sonekler duruma göre “yaye” ya da “ye”, dişil nesnelere yapılan çekimlerde “ya-yîye” ya da “yîye”, çoğullarda ise “yayeyî” ve “yeyî”dirler.

Örnekler:

Barebîyaye	nano barebîyaye (paylaşılmış ekmek)
barebîyayîye	dewa barebîyayîye (paylaşılmış köy)
barebîyayeyî	hêgayê barebîyayeyî (paylaşılmış tarlalar)
rabîyaye	Bero/çêvero rabîyaye (açılmış/açık kapı)
rabîyayîye	xaşîya rabîyayîye (açılmış/açık çuval)
rabîyayeyî	Berê/çêverê rabîyayeyî (açılmış/açık kapılar)

Yeri gelmişken kirmancki (zazaki)nin bu noktada standardize olmadığını, yörelere göre farklı varyantlara sahip bulunduğunu belirtmek gerekir.

1.3. Bileşik sıfatlar (sifetê pêrabesteyî)

1.3.1. İsim, sıfat ya da zamir + kimi fiillerin gelecek zaman kökü (name, sifet ya kî zemîr + koka demê ameyoxê tayê karan)

Kimi fiillerin gelecek zaman kökünün bir isim, sıfat ya da zamirin arkasına gelmesiyle sıfat oluşur.

Örnekler:

- xwaz**: xêrxwaz (iyiliksever, iyilik isteyen), azadîxwaz (özgürlük isteyen)
- ker**: barker (yükleyici), zureker (yalancı), çêker (hamarat)
- birr**: darbirr (ağaç kesen), kokbir (gaddar, soykırımcı)
- kuj**: mêrkuj (koca öldüren), birakuj (kardeş katili), xokuj (kendi kendini öldüren, kendi kuyusunu kazan)
- xur**: heramxur (haram yiyici), gaxur (obur), sarexur (başkasının başını belaya sokan, ölümüne neden olan), kedxur (emek sömürücüsü)
- ber**: rayber (rehber, yol gösterici), rençber (çiftçi)
- vaz**: lawikvaz (türkücü), deyrvaz (ses sanatçısı, türkücü)
- vaj**: lawikvaj (türkücü), deyrvaj (ses sanatçısı, türkücü)
- rij**: xwînrîj (kan dökücü), bextrîj (bahtını yıkan, kalleş)
- bîn**: durbîn (uzağı gören/dürbün)
- pez**: nanpez (ekmek pişiren), aşpez (ekmek pişiren, aşçı)
- pej**: aşpej (yemek pişiren, aşçı), nanpej (ekmek pişiren)
- firoş**: malfiroş (ev satıcısı), sebzeferoş (sebze satıcısı), gafiroş (öküz satıcısı)
- rotox**: xorotox (Kendini satan), pesrotox (davar satıcısı)
- zan**: şanîkzan (hikayeci), ziwanzan (dil bilimci)
- doş**: maldosh (davar sağıcı), mîdoş (koyun sağıcı), mangadoş (inek sağıcı)
- keş**: cixarekeş (sigara tiryakisi), esrarkeş (esrarkeş), zahmetkeş (zahmet çeken)

Yukarıda “a” şikkında belirtilen isim ve sıfatlar ile fiil kökleri arasına “nê” edatının girmesiyle olumsuzluk sıfatları meydana gelir.

örnek: xêrnêxwaz (iyilik istemeyen)

1.3.2. Sıfat + isimden oluşan sıfatlar

(sifetê ke sifet + name ra virazînê)

kêmaqil (kem + aqil): akli az olan, kemaw (kem + aw): az sulu, dudil (du + dil): ikircikli, kararsız, çarling (çar + ling): dört ayaklı

Burada aqil, aw, dil ve ling sözcükleri isim, kem, du ve çar sözcükleri ise sıfatlardır.

1.3.3. Sıfat + sıfattan oluşan sıfatlar (sifetê ke sifet + sifet ra virazînê)

surbelek (sur + belek): kırmızı benekli, qirbelek (qir + belek): beyaz ya da gri ve siyah karışımı, benekli, surbozrax (sur + bozrax): kırmızımsı, kırmızıya çalan.

Bazan iki sıfat arasına “e” harfi girer ve (sıfat + e + sıfat) yeni bir sıfat oluşturur.

Giregir (gir + e + gir): kocaman, önde gelen, zirrezir (zir + e + zir): çok zırlayan, usul-töre tanımayan, ani parlayan)

1.3.4. İsim + sıfatla oluşan sıfatlar (sifetê ke name + sifet ra virazînê)

bextesiya, bextreş (bext + siya, bext + reş): bahtıkara, vileçewt (vile + çewt): boynu bükük, feksist (fek + sist): ağzı gevşek, geveze

1.3.5. İsim + isimden oluşan sıfatlar

(sifetê ke name + name ra virazînê)

fekeverg (fek + e + verg): çirkin ağızlı, heregoş (here + goş): büyük kulaklı, eşek kulaklı, vêreher (vêre + her): obur, vêrexaşî (vêre + xaşîye): büyük karınlı, karından şişman olan)

2. ANLAM BAKIMINDAN SIFATLAR (GOREYÊ MANA SIFETÎ)

2.1. Niteleme sıfatları (sifetê senîniye)

2.2. Belirtme sıfatları (sifetê dîyarkerdene)

2.1. Niteleme sıfatları (sifetê senîniye): Varlıkları nitelendiren, onların niteliklerini gösteren, tarif eden sıfatlardır.

Örnekler:

pisinga sipîye/d (beyaz kedi), pisingo sipî/e (siyah kedi), pisingê sipîyî/çoğul (beyaz kediler), nono pote (pişmiş ekmek), nono serdin (soğumuş ekmek), awa germe (sıcak su), daro huşk (kuru ağaç), kemero sipî (beyaz kaya), cewo çinite (biçili arpa), tuya siyaye (siyah dut), Kêneka porzerde (altın sarısı saçlı kız), xorto zirav (ince delikanlı), merdimê zerrevêsayeyî (yanık yürekli adamlar), vayo honik

(serin rüzgar), saya sure (kırmızı elma), hera gewre (boz eşek-dişil), herê gewrî (boz eşekler)

2.2. Belirtme sıfatları (sifetê dîyarkerdene): Bu gruba giren sıfatlar varlıkları işaret, sayı, belirsizlik ve soru yoluyla belirten sıfatlardır, 4 gruba ayrılırlar:

2.2.1. İşaret sıfatları (sifetê îşarefî)

2.2.2. Sayı sıfatları (sifetê hûmarnameyî)

2.2.3. Soru sıfatları (sifetê persî)

2.2.4. Belgisiz sıfatlar (sifetê nedîyarîye)

2.2.1. İşaret sıfatları (sifetê îşarefî)*

Kırmanccada işaret sıfatları ile işaret zamirleri yalın halde aynıdırlar.

Yalın haldeki sıfatlar

bükümlü sıfatlar

Yakın

tekil eril	no her	nê herî
tekil dişil	na here	na here
çoğul	nê herî	nê heran

Uzak

tekil eril	o her	ê herî
tekil dişil	a here	a here
çoğul	ê herî	ê heran

Örnekler:

1. Geçişsiz fiilin şimdiki, geniş ve gelecek zamanları (demo nikayin, hîra û ayemox ê karê înstransîtfî)

1.1. Yakın

No lajek şono. (Bu erkek çocuğu gidiyor.)

Na kêneke êna. (Bu kız geliyor.)

Nê domanî kuwnê ra. (Bu çocuklar yatıyorlar.)

1.2. Uzak

O lajek şono. (O erkek çocuğu gidiyor.)

A kêneke êna. (O kız geliyor.)

Ê domanî kuwnê ra. (O çocuklar yatıyorlar.)

2. Geçişsiz fiilin geçmiş zamanları

* İşaret sıfatlarının burada verilen formu (varyantı), Vate dergisini çıkartan grubun toplantılarında eğilim olarak saptadığı formdur. Bunun dışında konuşma dilinde yer alan çeşitli formlar var. (Daha geniş bilgi için bakınız, Vate, Payîz 1999, no: 9, s.11)

(demê vîyarte yê karanê întransîtfan)

2.1. Yakın

No lajek şî. (Bu erkek çocuğu gitti.)

Na kêneke amê. (Bu kız geldi.)

Nê domanî kewtî ra. (Bu çocuklar yattılar.)

2.2. Uzak

O lajek şî. (O erkek çocuğu gitti.)

A kêneke amê. (O kız geldi.)

Ê domanî kewtî ra. (O çocuklar yattılar.)

3. Geçişli fiilin şimdiki, geniş ve gelecek zamanları (demê nikayin, hîra û ameyox ê karê transîtfî)

3.1. Yakın

No lajek kitab waneno. (Bu erkek çocuğu kitap okuyor.)

Na kêneke kitab wanena. (Bu kız kitap okuyor.)

Nê domanî vilavokan vila kenê/kenê vila. (Bu çocuklar bildirileri dağıtıyorlar.)

3.2. Uzak

O lajek kitab waneno. (O erkek çocuğu kitap okuyor.)

A kêneke kitab wanena. (O kız kitap okuyor.)

Ê domanî vilavokan vila kenê/kenê vila. (O çocuklar bildirileri dağıtıyorlar.)

4. Geçişli fiilin geçmiş zamanları (demê vîyarte yê karê transîtfî)

4.1. Yakın

Nê lajekî kitab wend. (Bu erkek çocuğu kitap okudu.)

Na kêneke kitab wend. (Bu kız kitap okudu.)

Nê domanan vilavokî vila kerdî/kerdî vila. (Bu çocuklar bildirileri dağıttılar.)

4.2. Uzak

Ê lajekî kitab wend. (O erkek çocuğu kitap okudu.)

A kêneke kitab wend. (O kız kitap okudu.)

Ê domanan vilavokî vila kerdî/kerdî vila. (O çocuklar bildirileri dağıttılar.)

Burada isim olan lajek, kêneke ve domani kelimelerinin önüne gelip onları işaret eden **no**, **na**, **nê**, **o**, **a**, **ê** işaret sıfatlarıdır. Görüldüğü gibi yalın haldeki işaret sıfatları, geçişsiz fiillerin bütün zamanları ile geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarında, bükümlü işaret sıfatları ise geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında yer alırlar.

“Ha” işaret sıfatı

Görülen ama nisbi olarak uzakta olan şeyleri işaret ederken kullanılan bir sıfattır. Pratikte ağırlıkla da soru cümlelerine yanıt verilirken kullanılmaktadır.

Örnek: **Ha** ko ra (o/şu dağda), **ha** dew ra (o/şu köyden), **ha** pul ro (o/şu tepeden), **ha** mordemî (o adam), **ha** dare (o ağaç), **haca** (orası),...

Örnekler:

Domanî kotî yê?

Bu soruya “**ha**” işaret sıfatı kullanılarak değişik şekillerde yanıt verilebilir:

-**Ha** yê. (O dur, o dur oradalar.)

-**Ha** ko ra yê (O dağdalar.)

-**Ha** ye, **ha** ko ra yê (İşte, o dağdalar.)

Peskuvi kotî ro şî (yî?) (Yaban keçileri nereden -yukarıya doğru- gittiler?)

-**Ha** dere ro. (O dere boyunca.)

-Ha orojî ro. (O yamaçtan.)

Kamî veng da? (Kim seslendi?)

Ha ye. (O.)

-**Ha** cînîke. (O kadın.)

2.2.2. Sayı sıfatları (sifetê hûmarnameyî)

Varlıkların sayılarını (miktarlarını), bölüm ya da parçalarını bildiren sıfatlar olan sayı sıfatları üçe ayrılırlar:

2.2.2.1. Asal sayı sıfatları (sifetê hûmarname yê bingeyinî)

Belirtili

yew dare (bir ağaç)

iki herî (iki eşek)

se merdim (yüz adam)

des cînîyî (on kadın)

panc dewî (beş köy)

yew (ju) mamosta (bir öğretmen)

hîrê qelemî (üç kalem)

Belirtisiz

darê (bir ağaç, herhangi bir ağaç)

herê (bir eşek, herhangi bir eşek)

tayê merdimî (bazı adamlar)

tayê cînîyî (bazı kadınlar)

dewê (bir köy, herhangi bir köy)

mamostayê (bir öğretmen)

tayê qelemî (bazı kalemler)

2.2.2.2. Sıra sayı sıfatları (sifetê hûmarname yanê rêzkî)

Bu sıfatlar sıralama itibariyle varlıkların buldukları yeri belirtirler. Bu sıfatların türetilmeleri, esas olarak kullanılan sayının arkasına “-in” soneki getirilmesi suretiyle olur. Doğal olarak dişil tekillerde bu sonekin arkasına “e” gelir ve sonек “-ine”, çoğullarda “-î” gelmek suretiyle “-inî” şekline bürünür. İki sesli harfin

yan yana gelmesi halinde ise her zamanki gibi “y” bağlantı harfi olarak araya girer.

Erîl

yew + in = yewin*

Xorto yewin. (İlk sıradaki/baştaki delikanlı.)

Lajeko hîrêyin. (Üçüncü çocuk.)

di + yin = diyin

hîrê + yin = hîrêyin

Dişil

yew + in + e = yewine

Kêneka yewine. (İlk sıradaki/baştaki kız.)

di + yin + e = diyine

hîrê + yin + e = hîrêyine

Dara çarine. (Dördüncü ağaç.)

Çoğul

yew + in + î = yewinî, di + yin + î = diyinî, hîrê + yin + î = hîrêyinî

Merdimê yewinî. (İlk sıradaki/baştaki adamlar.)

Örnek cümleler:

Xorto yewin waştîyê kêneka diyine yo. (İlk/baştaki delikanlı, ikinci kızın nişanlısıdır.)

Kêna hîrêyine, ê min a. (Üçüncü kız benimkisidir.)

Cînîyê diyinî Gulzare ve Xaskare ra yê. (İkinci kadınlar/ikinci sıradaki kadınlar Gülizar ile Haskar'dır.)

* Konuşma dilinde bir anlamındaki “yew”in “jew”, “ju” ve “zu” gibi varyantları var. Aynı kural bu varyantlar içinde geçerlidir.

Kırmanccada sıra sayı sıfatları mutlaka isimden sonra gelirler.

Örnek:

Keyeyo (çêyo) yewin (birinci ev, ilk sıradaki ev), kitabo heştin (sekizinci kitap, sekizinci sıradaki kitap), kongreya diyine (ikinci kongre)

Bundan ayrı olarak sayı sıfatları olan bazı söcükler de mevcuttur.

Örnekler:

verên (virên): ilk, öndeki, önceki, eskiden olan (merdimo verên: öndeki adam, eski insan, ilk adam)

peyên: son, sonuncu (payîzo peyên: sonbaharın sonu, mordemo peyên: sondaki adam, sonuncu adam, hewno peyên: son rüya)

mîyanî ortadaki, aradaki (dara mîyanî: ortadaki ağaç)

mabênî ortadaki, aradaki (kesê mabêni: aradaki şahıs, ortadaki kişi)
werteyî ortadaki, aradaki (hêgayê werteyî: ortadaki tarla, aradaki tarla)

Sıra sayı sıfatları;

a) Belli hallerde yalnız başlarına durabilirler ki bu form esas olarak karşı taraftan gelen bir soruyu yanıtlamak için kullanılır. Sıra sayı sıfatının bu pozisyonu yalın hal formudur ve daha önce de açıklandığı gibi sayı “-în” soneki ile biter (yewin, diyin, desin, newin, yewendesin....)

Örnekler:

Kamci cînîke waya tu ya? (Hangi kadın senin kız kardeşindir?)

Bu soruya;

Aya/awa yewine waya min a “Birinci olan/ilk sırada olan benim kız kardeşimdir” şeklinde yanıt verilebileceği gibi “Ê ywine! Ya da sırf “Yewine” de denilebilir.

Kamci doman lajê ey yo? (Hangi çocuk onun oğludur.)

Hîrêyin. (Üçüncü, üçüncü sıradaki.)

b) Bir isim ya da zamirle birlikte olabilirler ki o zaman da eril-dişil farkı olmaksızın sıfatın sonuna “e” gelir. Ayrıca sayı sıfatı olan sayının sonuna gelen “-ine” soneki, konuşma dilinde “-îne” şeklinde teaffuz edilir.

Örnekler:

Kêna to kamcî sira der a? (Kızın hangi sıradadır?)

Sıra çarine der a/Sıra çarine de. (Dördüncü sıradadır.)

Kamci cînîke waya tu ya? (Hangi kadın senin kız kardeşindir?)

Aya yewine. (İlk olanı)

Lajê to kamcî yo? (Oğlun hangisidir?)

Ê hewtine/Ayê hewtine. (Yedinci.)

Konuşma dilinde, “aya/awa”, “ayê” formları pek kullanılmaz, bunların yerine “ê” kullanılır.

Sıra sayılarının rakamla yazılışları ise şöyledir:

1. Yalnız başına olurlarsa:

Nêrî: 1. (yewin), 6. (şeşin), 10. (desin), 80. (heştayin), 100. (seyin)

Makî: (yewine), 6. (şeşine), 10. (desine), 80. (heştayine), 100. (seyine)

Çoğul: (yewinî), 6. (şeşinî), 10. (desinî), 80. (heştayinî), 100. (seyinî)

2. Bir isim ya da zamirle birlikte olurlarsa:

a. Yalın halde (halo xoser de)

Nêrî

Ayo 1. (ayo yewin), ayo pancin (beşinci)

Makî

Aya 2. (diyine), aya 8. (heştine), aya 9. (newine)

Çoğul

Ayê 1ine (yewine), ayê 2ine (ayê diyine) ayê 8ine û 9ine (ayê heştine û newinê)

b- Kesir sayı sıfatları (sifetê hûmarnameyanê kesîrî): Bunlar varlıkların parçalarını ya da bölümlerini gösteren sıfatlardır.

Örnekler:

hîreyîne ra yew nan (üçte bir ekme)

hîreyîne ra yewê nane (ekmeğin üçte biri)

nêmeyê roje (günün yarısı)

se ra pancas (yüzde elli)

se de pancas (yüzde elli)

çêrek saete (çeyrek saat)

çêrekê saete (saatin dörtte biri)

vist ra hîrêyê şarê dewe (köy halkının yirmide üçü)

hazar ra yew û nê (bin de bir buçuk)

hezar ra yewê ma (binde birimiz)

se de sifir virgul heşt (yüzde sıfır virgül sekiz)

se de sifir virgul heştê şagirdan (öğrencilerin yüzde sıfır virgül sekizi)

Kesir sayı sıfatları isimlerden önce gelirler. Ne var ki bunlar asıl sayı sıfatları ile birlikte kullanıldıklarında, isim ikisinin arasında yer alır.

Örnekler:

dî kilo û nê (iki buçuk kilo)

hirê metro û nê (üç buçuk metre)

car kilo û çêregê (dört kilo bir çeyrek)

heşt litre û hirê çerekî (sekiz litre ve üç çeyrek)

şeş saet û çêregê (6 saat bir çeyrek)

hirê pare (bare) û se ra des (üç pay ve yüzde on)

newîne ra çar û nê (dokuzda dört buçuk)

2.2.3. Soru sıfatları (sifetê persî)

Varlıkları renk, miktar, biçim ve yer yönünden soru yoluyla bildiren ya da onları tanıtan sıfatlardır: **ci, çiqas, kamcî, çend (çond), çitur**

Çi kar? (Ne işi?)

Karêde çitur? (Nasıl bir iş?)
Gureyo senên? (Nasıl bir iş?)
Gureyêde senên? (Nasıl bir iş?)
Mordemo senên? (Nasıl bir adam?)
Mordemêde senên? (Nasıl bir adam?)
Cînîka senêne? (Nasıl bir kadın?)
Cînîkêda senêne? (Nasıl bir kadın?)
Keyeyo (çêyo) senên? Nasıl bir ev?)
Kamcî cînîke (Hangi kadın?)
Kamcî merdim? (Hangi adam?)
Kamcî domanî? (Hangi çocuklar?)
Çend domanî? (Kaç çocuk?)
Çiqas dem? (Ne kadar zaman?)
Çiqas pere (Ne kadar para?)

2.2.4. Belgisiz sıfatlar (sifetê nedîyarîye)

Varlıkları belirsiz olarak belirten sıfatlara belgisiz sıfatlar denir.

Örnekler:

tenê (biraz, bir miktar), **zêde** (çok), **senik** (az), **xeylê** (epey, çok), **zaf** (çok), **çend/çond** (bir miktar), **pêro** (hepsi), **her** (her), **qe** (hiç), **tayê** (bir miktar, bazı), **parîkê** (birazıcık, bir lokmacık), **vîçê** (birazıcık, bir parçacık), **hebê/hevê** (biraz, bir tane), **hebîkê/hevîkê** (birazıcık), **pîçê/pîçîkê** (birazıcık, bir parçacık), **gêpê** (bir yudum), **pîrtîkê** (birazıcık, bir parçacık), **pîrtîlê** (bir parçacık), **gamê** (bir adım, birazıcık), **tenê senik** (biraz, birazıcık, azıcık), **tenê senikek** (birazıcık, az miktarda), **bîn** (öteki), **çi** (ne kadar da, neler neler)

Örnek cümleler:

Tayê merdimî (mordemî) kewtî ra raye şî. (Bazı adamlar yola çıkıp gittiler.)
Eke tenê vinetîme, ma nîyada ke domanê hawo dot ra êno. (Biraz bekleyince, baktık ki bir çocuk –odur- öteden geliyor.)
Mi tenê senikek nan werd. (Birazıcık yemek yedim.)
Emser genim zaf o. (Bu yıl buğday çoktur.)
Emser nêweşîya malî zaf a. (Bu yıl davar hastalığı çoktur.)
Pitîki xeylê nêweşîye ante. (Bebek epey hastalık çekti.)
Genimo zêde biroşe. (Fazla buğdayı sat.)
Dewlete emser têpîya xeylê dewê ma vêsnayî. (Devlet bu yıl yine bir hayli/epeyce köyümüzü yaktı.)
Ez buroyo bîn de bîya. (Ben öteki bürodaydım.)
Tî zana çi merdimî na raye ra ameyî û şî, çi merdiman na dewa de serê xo da? (Bu yolda nice insan geldi gitti, ne kadar insan bu davada canını verdi, biliyor musun?)

Ma wa û birayî pêro ameyîme têlewe. (Bacı, erkek kardeş hepimiz bir araya geldik.)

Hukmatî banê ma pêro rijnayî/riznayî. (Hükümet evlerimizin hepsini yıktı.)

Hamnanî her kes hetê ser şono xebeftîno. (Yazları herkes bir yana gidip çalışıyor.)

Qe kesî selam zurekeri nêda. (Yalancıya hiç kimse selam vermedi.)

Wayê, hala xêrê xo parîkê nan bide mi. (Hayırına bana biraz ekmek ver bacı.)

Hevikê raye şime tomofile bîye xiravîye. (Birazıcık yol gittik, araba bozuldu.)

Pitiko newe vîçê yo. (Yeni bebek küçüktür.)

Vîçê werdene dano mi vano “xo mird ke.” (Bir parçacık yemek veriyor, “karnımı doyur” diyor.)

3. CİNSİYET VE NİCELİĞE GÖRE SIFATLAR (CİNSİYET Û ÇIQAŞİYE RA GORE SIFETÎ)

3.1. Eril nesnelere nitelendiren sıfatlar

(sifetê ke çîyanê nêran danê tarîfkerdene)

Kesk (yeşil), sur (kırmızı), çeqer (sarı) zerd (altın sarısı), gird (büyük), xêrxwaz (iyiliksever), barî (ince), qalind (kalın), hetkar (destekleyici), nerm (yumuşak), huşk (sert), hît (ıslak), zuya (kuru), derg (uzun), kilm (kısa), serkewte (başarılı), binkewte (yenik), cande (canlı), merde (ölü), nêweş (hasta, hoş olmayan), camêrd (yiğit), cansenik (tez canlı), ximbil (tembel, üşengeç) Sıfatların yukarıda verilen formu, eril cins nesnelere nitelendirmek için kullanılan formdur. Dişil cins nesnelere nitelendiren sıfatlar, eril cins için kullanılan ve sessiz harfle biten sıfatların sonuna “e”, sesli harfle bitenlerin sonuna ise “îye” son eki gelmek suretiyle oluşurlar.

3.2. Dişil nesnelere nitelendiren sıfatlar (sifetê ke çîyanê makîyan danê tarîfkerdene): Keske (yeşil), sure (Kırmızı), çeqere (sarı) zerde (altın sarısı), girde (büyük), xêrxwaze (iyiliksever), barîye (ince), qalinde (kalın), hetkare (destekleyici), nerme (yumuşak), huske (sert), hîte (ıslak), zuyaye (kuru), derge (uzun), kilme (kısa), serkewtîye (başarılı), binkewtîye (yenik), candîye (canlı), merdîye (ölü), nêweşe (hasta, hoş olmayan), cuwanike (yiğit), cansenike (tez canlı), ximbile (tembel) Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir: Yukarıda verilen “serkewte/serkewtîye (başarılı)”, “binkewte/binkewtîye (yenik)”, “cande/candîye (canlı)”, “merde/merdîye (ölü)” sözcükleri kendi başına durduklarında zamirdirler. Konuyla ilgili başka bölümlerde de değinildiği gibi, bunlar bir isim ya da zamirle birlikte oldukları zaman sıfat rolüne sahip olurlar. **Örnek:** Zamir olarak: merde, serkewtîye, kızartılmış olan, pişirilmiş olan Sıfat olarak: Merdimo merde (ölü adam), cînika serkewtîye (başarılı kadın), O yo surbîyaye (kızartılmış olan), a ya gîrênayîye (kaynatılmış olan), Ê yê poteyî (pişirilmiş olan)

3.3. Çoğul nesnelere nitelendiren sıfatlar (sifetê ke çîyanê zafhûmaran danê

tarîfkerdene): Keski (yeşil), surî (Kırmızı), çequerî (sarı) zerdî (altın sarısı), girdî (büyük), xêrxwazî (iyiliksever), barîyî (ince), qalindî (kalın), hetkarî (destekleyici), nermî (yumuşak), huskî (sert), hîtî (ıslak), zuyayî (kuru), derge (uzun), kılmî (kısa)

Örnek:

Murîyê keski (yeşil armutlar), tezbeyê surî (kırmızı tesbihler), çekcekoyê çequerî (sarı çekirgeler) vs.

Dikkat edileceği gibi fiil masterlarından türetilen sıfatların eril formu “e” ile biterken (serkewte, binkewte), dişil isimleri nitelendirmek için aynı sıfat kullanıldığında, sondaki “e” harfi değişerek “î” ye dönüşür, araya “y” bağlantı harfi girer ve sonunda da yine “e” soneki yer alır (serkewtîye, binkewtîye.) Kanımca bunun aslı “serkewteye, binkewteye” dir. Konuşma dilinde eril formdaki “e” nin dişil formda “î” ye dönüşmesi, muhtemelen daha kolay telaffuz edilmesi yüzündedir.

4. SIFATLARDA DERECELENDİRME (SIFETAN DE PÊVERONAYÎŞ/TÊVERSANAYÎŞ)

4.1. Eşitler arasında karşılaştırma (pêveronayîşê têdustan/seyew-bînan):
Hondê (... kadar, gibi) ve sey (...gibi) karşılaştırma sözcükleri kullanılır. Yeri gelmişken sey karşılaştırma sözcüğünün se, zê, jê varyantları olduğunu da belirtelim. Kuzey ağzında “sey” ve “se” varyantlarına rastlanmıyor, yöreye göre “zê” ya da “jê” fromları kullanılmaktadır.

Örnekler:

Berfine **hondê** Xaskare ya. (Berfin Haskar kadardır.)

Berfine ve Xaskare ra **hondê** yewbîn ê. (Berfin ile Haskar birbirleri kadarlar.)

Dikkat edilirse bu örnekte Berfin ile Haskar arasında bir eşitlikten bahsediliyor ama bu eşitliğin hangi yönden ya da neye göre olduğu ayrıca belirtilmiyor. Oysa burada söz konusu edilen eşitlik yaş, boy ve ağırlık yönünden olabilir. Konuşma dilinde şayet konuşanlar bakımından konunun ne olduğu belliyse, karşılaştırılan yönleri ayrıca belirtmeye gerek olmayabilir. Ama gerektiği ya da istendiği zaman karşılaştırmanın ne ile ilgili olduğu da belirtilebilir. Bu durumda yukarıdaki örnekler şöyle de olabilirler:

Berfine **hondê** Xaskare pîl a. (Berfin`in yaşı Haskar`ınki kadardır)

Berfine **hondê** Xaskare giran a. (Berfin Haskar kadar ağırdır.)

Berfine **hondê** Xaskare derg a. (Berfin Haskar kadar uzundur.)

Berfine ve Xaskare ra **hondê** yewbînî pîl ê. (Berfin ile Haskar`ın yaşı birbiri kadardır.)

Berfine ve Xaskare ra **hondê** yewbînî giran ê. (Berfin ile Haskar`ın ağır-lıkları birbiri kadardır.)

O kî sey (**jê**) tu yo. (O da senin gibidir.)

Xuya ey sey xuya tu ya. (Onun huyu da seninkisi gibidir.)

O ki sey aye zerd o. (O da onun gibi sarışındır.)

Gulşêne kî sey Gulperîye azeb a. (Gulşên de Gülperî gibi bekarıdır.)
Kalmem kî sey Gulsosine veşan o. (Kalmem de Gülsosin gibi açtır.)
Kalmem ve Gulsosine ra sey yewbini veşan ê. (Kalmem ile Gülsosin birbirî gibi açlar.)

Cînîke kî sey mêrdê xo kilm a. (Kadın da kocası gibi kısadır.)
A kî sey maya xo derga barîya. (O da annesi gibi ince uzundur.)

4.2. Eşit olmayanların karşılaştırılması (pêveronayîşê tênêdustan): Kırmancada bir şeyin ötekine göre daha üst ya da alt derecede olduğunu belirtmek için kullanılan iki ayrı form var.

4.2.1. “Ra” edatı yardımıyla oluşan form*
(formo ke bi hetkarîya edatê “ra” yî virazîno)

Örnek:

Bakıl Sêyxanî ra pîl o. (Bakıl Seyxhan`dan daha büyüktür.)

Şîlane Berna ra qij a. (Şilan Berna`dan daha küçüktür.)

Tuye saye ra şîrên a. (Dut elmadan daha tatlıdır.)

No non ayê bînî ra huşk o. (Bu ekmek ötekinden daha kurudur.)

Nê herdimîna kêneyî ayê bînan ra çêker ê. (Bu iki kız ötekilerden daha hamaratlar.)

* Kirmanckinin kuzey ağzında 2. form hemen hemen hiç kullanılmıyor, ancak güney ağzında esas olarak kullanılan form budur. Kanımca “b” şikkında verilen ikinci form, ötekine oranla daha doğrudur.

4.2.2. Sıfat olan kelimenin “-êr” sonekini alması suretiyle
(hetê çekuya sifetî ra bi girewtîşê suffîksê “êr”î)

Bakıl Sêyxanî ra pîlêr o. (Bakıl Seyhan`dan daha büyüktür.)

Şîlane Berna ra qijêr a. (Şilan Berna`dan daha küçüktür.)

Tuye saye ra şîrênêr a. (Dut elmadan daha tatlıdır.)

No non ayê bînî ra huşkêr o. (Bu ekmek ötekinden daha kurudur.)

Nê herdimîna kêneyî ayê bînan ra çêkerêr ê. (Bu iki ikiz ötekilerden daha hamaratlar.)

4.2.3. Kimi belirtisiz sıfatların arkasına “-na” soneki gelmek suretiyle (bi rayîrê/ra ya peyê sifetanê nedîyaran ameyîşê suffîksê “na”yî)

Örnekler:

1. derece

tayê

vîçê

pîçîkê

hevê

2. derece

tayêna (bir miktar daha)

vîçêna (birazıcık daha)

pîçîkêna (birazıcık daha)

hevêna (biraz daha)

hevikê	hevikêna ((birazıcık daha)
Lapê	lapêna (bir avuç daha)
lamê	lamêna (bir yudum daha)
gepê	gepêna (bir avuç daha)
zewncê	zewncêna (bir çift daha)
citê	citêna (bir çift daha)
çapê	çapêna (bir çap daha)
welçegê	welçegêna (bir ölçek daha)
kodikê*	kodikêna (bir "kodik" daha)
darênê**	darênêna (bir "darên" daha)
uskirê	uskirêna (bir tas daha)
mirdosê	mirdosêna (bir avuç daha)
dilopê	dilopêna (bir damla daha)

Dewa ma dewa şima **ra** gird a. (Bizim köyümüz sizinkinden daha büyüktür.)
Dewa ma dewa şima **ra tayêna** gird a. (Bizim köyümüz sizinkinden biraz daha büyüktür.)

Demên waya xo **ra** pil o/pîlêr o. (Demên kız kardeşinden daha yaşlıdır.)
Demên **hevikêna** pîl o. (Demên biraz daha yaşlıdır.)

Şilane Berna **ra** dergêr a. (Şilan Bernad'dan daha uzundur.)
Şilane Berna **ra tayêna/tenêna** derg a. (Şilan Bernad'dan biraz daha uzundur.)

Kekil Bertalî **ra** kokim o. (Kekil Bertal'dan yaşlıdır.)
Kekil Bertalî **ra** vîçêna kokim o. (Kekil Bertal'dan birazıcık daha yaşlıdır.)

Xaskare darênê ardî dayî ciranê feqîrî. (Haskar yoksul komşuya bir kap ("darên") un verdî.)
Xaskare darênêna ardî dayê ciranê feqîrî. (Haskar yoksul komşuya bir kap ("darên") daha un verdi.)

Lajekî gepê awe şimite. (Oğlan bir avuç su içti.)
Lajekî gepêna awe şimite. (Oğlan bir avuç su daha içti.)

4.3. Vurgulu sıfatlar (sifetê şîdenayeyî)

Form1:

sip-sîya (simsiyah)
sim-sîya ((simsiyah)
kir-kewe (mosmor)

* *kodik*: Ağaçtan yapılmış yuvarlak, elips, ya da köşeli yemek kabı, hamur teknesi.

** *darên*: Ağaç oyulmak suretiyle yapılmış hamur teknesi.

tip-tarî (kapkaranlık)
nîp-newe (yepyeni)
teng-tarî (kap-karanlık)
zîp-zuya (kupkuru)
xan-xirave (virane)

Bu form, iki sıfat arasına ve anlamına gelen “û” bağlacı getirilerek de yapılabılır.

Form2:

sîp û sîya (simsiyah)
sim û sîya ((simsiyah)
qîr û kewe (mosmor)
tip û tarî (kapkaranlık)
nîp û newe (yepyeni)
teng û tarî (kapkaranlık)
zîp û zuya (kupkuru)
xan û xirave (virane)

4.4. Renk bildiren sıfatlarda, sıfatın arkasına “-la” soneki getirilmek suretiyle (sifetê ke rengan nîşan danê, bi siffîksê “-la” peyardîşê înan)

Renk bildiren sıfatlarda, sıfatın arkasına “-la” soneki getirilmek suretiyle, daha alt derecede ve belirsizliğe yakın olan bir sıfat derecesi türetilir. Bu sonек dışıl cins için “- laye”, çoğul form için de “-layî” dir.

Belirtili

sîpî/sîpê + la: sipêla	merdimêko sipêla (beyazımsı giysili adam)
sur + laye: surelaye	cînîka surelaye (kırmızımsı giysili kadın)
kewe + layî: kewelayî	tayê merdimê kewelayî (mavimsi giysili bazı adamlar)

Belirtisiz

Sîpî/sîpê + la	sîpêla	merdimêde sipêla (beyazımsı giysili bir adam)
Sur + laye	surelaye	cînîkêda surelaye (kırmızımsı giysili bir kadın)
Kewe + layî	kewelayî	tayê merdimê kewelayî (mavimsi giysili bazı adamlar)

Kesêde/juyo surela hawo ha dîyar de şî. (Beyazımsı giysili biri o diyardan gitti.)
Cênîkêda kewelayê veng da. (Mavimsi giysili bir kadın seslendi.)
Merdimêde gewrela ha wo gilê koy ra nîştô ro. (Grimsi giysili –odur- dağın tepesine oturmuş.)

Emşo hewn de mi kokimêde hewzela dî. (Bu gece rüyamda yeşilimsi giysileri

olan yaşlı birini gördüm.)

Konuşma dilinde ismin kullanılması mutlaka gerekmez. “Merdimêde sipêla” ya “cînîkêda surelaye” yerine “sipêla”, “surelayê” vs. tarzında söylenir. Açıkır ki bu şekilde söylendiklerinde söz konusu sözcükler artık sıfat özelliğini kaybeder, zamir rolüne sahip olmuş olurlar.

4.5. “-ên (yên)” ve “-in (yin)” sonekleri yardımıyla türetilen sıfatlar (sifetê ke bi rayîrê/raya suffiksane “-ên (yên)” û “-in (yin)” virazînê)

Kırmanccada “-ên (yên)” ve “-in (yin)” sonekleri yardımıyla belirli bir zamana ait olmayı ifade eden sıfat türetilir.

nika	nikayên/nikayin (şimdiki)
ewro	ewroyên/ewroyin (bugünkü)
vîzêr	vîzêrên/vîzêrin (dünkü)
perêy	perêyên/perêyin (evvelki günkü)
emser	emserên/emserin (bu yıl ki)
par	parên/parin (geçen yılki)
pêrar	pêrarên/pêrarin (bir önceki yılki)
şodir	şodirên/şodirin (sabahki)
şan/şon	şanên/şonin (akşamki)

No do doyo pereyin o. (Bu ayran evvelki ayrandır.)

No non nono perareyin o. (Bu ekme evvelki günden önceki günün ekme-ğidir.)

Goşto betirperareyin biyo boyin. (Önceki günden önceki günün bir öncesine/dört gün öncesine ait et kokuyor.)

Tomofila mi betirpêrarên a. (Otomobilim Geçen yıldan önceki yılın bir öncesine aittir.)

Do vîzêrên o labelê ancîya kî tirş nîyo. (Ayran dünkü ama yine de ekşi değil.)

4.6. “-ên (yên)” ve “-in (yin)” sonekleri yardımıyla türetilen sıfatlar (sifetê ke bi rayîrê/raya suffiksane “-ên (yên)” û “-in (yin)” virazînê)

ser	serên/in (üstteki, yukarıdaki)
bin	binên/in (alttaki, aşağıdaki)
cor	corên/in (yukarıdaki)
cêr	cêrên/in (aşağıdaki)
ver	verên/in (öndeki, eskiye ait, önceki)
pey	peyên/yin (arkadaki, sonraki)
nat	natên/in (bu taraftaki)
dot	dotên/in (o taraftaki)
wet	wetên/in (o taraftaki)
naver	naverên/in (bu yakadaki, bu taraftaki)
bover	boverên/in (o yakadaki, o taraftaki)

nahêm	nahêmên/in (bu yakadaki, (evin) bu tarafındaki)
dohêm	dohêmên/in (öte yakadaki, (evin) öte tarafındaki)
tîya (îta)	tîyayên/yin (buralı, bu taraflı)
uca (uja)	ucayên/yin (oralı, o taraflı)
naca	nacayên/in (buralı, bu taraflı)
haca	hacayên/yin (oralı, o taraflı)
narrî	narrî yên/yin (bu yakadaki, (evin) bu gözündeki)
dorri	dorri yên/yin (o yakadaki, (evin) o gözündeki)
keyeyo (çêyo) serên	(yukarıdaki ev)
taxa binêne (aşağı mahalle)	
merdimo corên	(yukarıdaki adam)
tuyêra (tuya) cêrêne	(aşağıdaki dut ağacı)
lajeko natên	(bu yandaki çocuk)
kêneka dotêne	(öte taraftaki kız)
mayina verêne	(öndeki kısırak)
estaro peyên	(sondaki at)
hêgayo naverên	(bu yakadaki/taraftaki tarla)
merga boverênê	(karşı yakadaki/taraftaki çayır)
çengelo nahêmên	(bu yanki/yakadaki tarla) birro dohêmên (öte taraftaki/öteki
yüzdeki orman)	
domano tîyayên	(buralı çocuk)veyvika ucayêne (oralı gelin)
xorto ucayen	(oralı delikanlı)

Yukarıdaki sıfatların çoğul formu, Kırmancada çoğul türetme kuralına uygun olarak arkaya “î” soneki getirilmek suretiyle yapılır: serênî, corênî, natinî, wetênî vs.

5. SIFATLARDA ÇEKİM (SIFETAN DE ANTIŞ)

5.1. Sıfat, özne olan ismi tamlıyorsa (şifet ke nameyo kerdoxî îzafe bikero)

Sıfatın, özne olan eril-tekil bir ismi tamlaması halinde geçişiz fiillerin bütün zamanları ile geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarında, tamlayan sıfat ile tamlanan isim değişmeyip yalın haldeki gibi kalırlar. Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında ise ismin arkasına “ê (yê)”, sıfatın arkasına ise “î (yî)” sonekleri gelirler.

Tamlanan ismin dişil-tekil olması halinde ise geçişli ve geçişsiz fiillerin bütün zamanları bakımından her hangi bir değişiklik görülmez, tamlanan ile tamlayan yalın haldeki gibi kalırlar.

Buna karşılık isim olan sözcüğün cinsiyeti, yani eril ya da dişil olması fark etmeksizin, çoğul formda, geçişiz fiillerin bütün zamanları ile geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarında ismin arkasına yine “ê (yê)”, sıfatın arkasına

ise “î (yî)” sonekleri gelirler.

Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarına gelince; isim “anê (yanê), sıfat ise an (yan) sonekleriyle biterler.

Aşağıda bu konuya ilişkin çeşitli örnekler verilmektedir.

5.1.1. Eril isimlerde çekim (nameyanê nêran de antiş)

5.1.1.1. Sesli harfle biten eril tekil isimlerde çekim (nameyê nêrîyê yewhûmarê ke bi herfa vengine qedînê înan de antiş)

Örnek kelimeler: bira (erkek kardeş), mele (çekirge), hêlî (kartal), do (ayran), du (duman)

a. Yalın hal

birayo pîl (büyük kardeş)
meleyo çeqer (sarı çekirge)
hêlîyo belek (benekli kartal)
doyo tirş (ekşi ayran)
duyo qalind (kalın duman)

b. Geçişsiz fiillerin bütün zamanlarında

Birayo pîl şîyo. (Büyük kardeş gitmiş.)
Meleyo çeqer çing dano. (Sarı çekirge sıcıyor.)
Hêlîyo belek vîqeno. ((Benekli kartal ötüyor.)
Doyo tirş verdîno de. (Ekşi ayran dökülüyor.)
Duyo qalind darîno we. (Kalın duman yükseliyor.)

c. Geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarında

Birayo pîl hêga çînenno. (Büyük kardeş tarla biçiyor.)
Meleyo çeqer hekin weno. (Sarı çekirge ekini yiyor.)
Hêlîyo belek marî pêgêno. (Benekli kartal yılanı tutuyor.)
Doyo tirş qeseva mi veşneno. (Ekşi ayran midemde yanma yapıyor.)
Duyo qalind hewayî keno qilêrin. (Kalın duman boğumu havayı kirletiyor.)

d. Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında

Birayê pîlî kitabî hêrînayî. (Büyük kardeş kitaplar satın aldı.)
Meleyê çeqerî hekin werd. (Sarı çekirge ekini yedi.)
Hêlîyê belekî mar pêgîrewt. (Benekli kartal yılanı tuttu.)
Doyê tirşî qeseva mi veşnê. (Ekşi ayran midemde yanma yaptı.)
Dûyê qalindî çimê ma vêsnyayî. (Kalın duman gözlerimizi yaktı.)

5.1.1.2. Sessiz harfle biten eril tekil isimler

(nameyê nêrê yewhûmarê ke bi herfa bêvenge qedînê)

Örnek kelimeler: her (eşek), merdim, kutik (köpek)

a. Yalın hal

hero gewr (boz eşek)

kutiko kelx (yaşlı köpek)

b. Geçişsiz fiillerin bütün zamanlarında

Hero gewr şono. (Boz eşek gidiyor.)

Kutiko kelx merredino ra. (Yaşlı köpek uzanıyor.)

c. Geçişli fiillerin şimdiki, gelecek ve geniş zamanlarında

Hero gewr simer weno. (Boz eşek saman yiyor.)

Kutiko kelx aste nêkoçeno. (Yaşlı köpek kemik kemirmiyor.)

d. Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında

Herê gewrî simer werd. (Boz eşek saman yedi.)

Kutikê kelxî aste nêkot. (Yaşlı köpek kemiği kemirmedi.)

5.1.2. Dişil tekil isimlerde çekim

(nameyanê makîyê yewhûmaran de antiş)

Örnek kelimeler: manga (inek), kêneke/çêneke (kız), kardî (bıçak)

a. Yalın hal

manga

manga bore (boz inek)

kêneke/çêneke

kêneka azebe (bekar kız)

kardî

kardîya tuje (keskin bıçak)

b. Geçişsiz fiillerin bütün zamanlarında

Manga bore qorena. (Boz inek böğürüyor.)

Kêneka azebe zaf xebetîye. (Genç kız çok çalıştı.)

Kardîya tuje bîbî konî ye. (Keskin bıçak körelmişti.)

c. Geçişli fiillerin şimdiki, gelecek geniş zamanlarında

Manga bore waş qedenena. (Boz inek otu bitiriyor/bitirir/bitirecek.)

Kêneka azebe mektube nuşnena. (Genç kız mektup yazıyor/yazar/yazacak.)

Kardîya tuje bêçika layekî birnena. (Keskin bıçak oğlanın parmağını kesiyor/keser/kesecek.)

d. Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında

Manga bore waş qedenabî. (Boz inek otu bitirmişti.)

Kêneka azebe mektube nuşte. (Genç kız mektup yazdı.)

Kardîya tuje nan birna. (Keskin bıçak ekmeği kesti.)

5.1.3. Çoğul isimlerde çekim (nameyanê zafhûmaran de antiş)

Ornek kelimeler: darî (ağaçlar), kênekî (kızlar), xortî (delikanlılar)

a. Geçişsiz fiillerin bütün zamanları ile geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarında

Darê dergî sanînê ra. (Uzun ağaçlar sallanıyor.)

Darê dergî sanîyabî ra. (Uzun ağaçlar sallanmıştı.)

Kênekê azebî şonê. (Genç kızlar gidiyorlar.)

Kênekê azebî şiyî. (Genç kızlar gittiler.)

Kênekê azebî kitab wanenê. (Genç kızlar kitap okuyorlar.)

Xortê azebî ênê. (Bekar delikanlılar geliyorlar.)

Xortê azebî ameyî. (Bekar delikanlılar geldiler.)

Xort û kênekê azebî govende kay kenê. (Bekar delikanlılar ve genç kızlar halay çekiyorlar.)

b. Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında

Kênekanê azeban kitab wend. (Genç kızlar kitap okudular.)

Xortanê azeban kitab wend. (Delikanlılar kitap okudular.)

Çekdaranê jêhatîyan waletê xo pawit. (Yiğit silahşörlere ülkelerini savundular.)

5.2. Sıfat nesneyi tanımlıyorsa (sifet ke çî/obje tarîf bikero)

5.2.1. Sesli harfle biten eril isimler (nameyê nêrîyê ke bi herfa vengine qedînê)

Örnek sözcükler: hêga (tarla), merre (fare), telî (diken), do (ayran), du (duman), ber (kapı)

a. Geçişli fiillerin şimdiki, gelecek geniş zamanları

Ferhad hêgayê girdî rameno. (Ferhad büyük tarlayı sürüyor/sürer/sürecek.)

Şimdiki zamanın öteki formuyla bu cümle şöyle olur:

Ferhado hêgayê girdî rameno. (Ferhad büyük tarlayı sürüyor.)

Pisinge merreyê kokimî pê gêna/cêna. (Kedi yaşlı fareyi yakalıyor.)

Doktore telîyê tujî goşt ra vezena. (Doktor sivri dikenî etten çıkarıyor.)

Simko doyê tirşî ra hes keno. (Simko ekşi ayranı seviyor.)

Va duyê qalindî beno. (Rüzgar kalın dumanı götürüyor.)

Bertal berê/çeverê texteyî cadano/dano ca. (Bertal tahta kapıyı kapatıyor.)

b. Geçişli fiillerin geçmiş zamanları

Ferhadî hêgayo girdî ramit. (Ferhad büyük tarlayı sürdü.)

Pisinge merreyo kokimî pêgirewt. (Kedi yaşlı fareyi yakaladı.)

Doktorî teliyo tujî goşt ra vetîbî. (Doktor sivri dikenî etten çıkarmıştı.)

Simkoyî doyê tirşî ra hes kerd. (Simko ekşi ayranı sevdi.)

Vayî duyoy qalind berd. (Rüzgar kalın dumanı götürdü.)
Bertalî bero texte cada/da ca. (Bertal tahta kapıyı kapattı.)

5.2.2. Dişil isimler (nameyê makîyî)

Örnek sözcükler: çila/çira (çira), veyvike (gelin), goçênî (çuvaldız)

a. Geçişli fiillerin şimdiki, gelecek geniş zamanları

Merdimek çila momine şayneno we*. (Adam mum çırayı söndürüyor.)

Murexan veyvike de qesey keno. (Murexan gelinle konuşuyor.)

Mîrza yo goçênîya barîye keno çuwal de. (Mirza ince çuvaldızı çuvala batırıyor.)

b. Geçişli fiillerin geçmiş zamanları

Merdimekî çila momine berdîbîwe. (Adam mum çırayı söndürmüştü.)

Murexanî veyvike de qesey kerd. (Murexan gelinle konuştu.)

Zinarî pê goçênîya qalinde fekê çuwalî dest. (Mirza kalın çuvaldızla çuvalın ağzını dikti.)

5.2.3. Çoğul isimler (nameyê zafhûmarî)

a. Geçişli fiillerin şimdiki, gelecek ve geniş zamanları

Berfîne qelemanê suran dana mi. (Berfin kırmızı kalemleri bana veriyor.)

Zerîne kitabânê tenikan hêrînena. (Zerin ince kitaplar satın alıyor.)

Şuyane kardîyanê tujan keno verê şala xo. (Çoban keskin bıçakları şalvarının altına sokuyor.)

b. Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında

Berfîne qelemê surî hêrînayî. (Berfin kırmızı kalemleri satın aldı.)

Zerine kitabê tenikî wendî. (Zerin ince kitapları okudu.)

Şuyaneyî kardîyê tujî kerdîbî verê şala xo. (Çoban keskin bıçakları şalvarının altına sokmuştu.)

* Güney ağzının konuşulduğu bazı yörelerde bu cümle "Merdimek çila momine hewna keno" şeklindedir.

ZAMİR (ZEMİR)

İsmin yerini tutan ve onun yerine kullanılan sözcüklere zamir denir. Kırmancada beş çeşit zamir var.

1. Şahıs zamirleri (zemîrê kesî)
2. İşaret zamirleri (zemîrê nişankerdene)
3. Soru zamirleri (zemîrê persî)
4. Belgisiz zamirler (zemîrê nedîyarîye)
5. İyelik ya da mülkiyet zamirleri (zemîrê wayîrîye)

1. Şahıs zamirleri (zemîrê kesî)

Şahısların, canlı ve cansız varlıkların ve kavramların isimlerinin yerine geçen kelimelere denir. Kürtçenin Kurmancca lehçesinde olduğu gibi Kırmancada da iki grup şahıs zamiri mevcuttur:

1. grup: Yalın halde bulunan şahıs zamirleri
2. grup: Bükümlü halde bulunan şahıs zamirleri

Yalın hal	Bükümlü hal	
Şahıs (kes)	(I grup)	(II grup)
1. tekil	ez (ben)	mi
2. tekil	ti (sen)	to
3. tekil/e	o (o)	ey
3. tekil/d	a (o)	aye
1. çoğul	ma (biz)	ma
2. çoğul	şima (siz)	şima
3. çoğul	ê (onlar)	înan

Kırmancanın kuzey ağzında, özellikle de Dersîm yöresinde 1. grup yani yalın halde bulunan şahıs zamirlerinin farklı varyantları var.

Örneğin:

Yalın haldeki şahıs zamirleri:

- 1) 2. tekil şahıs zamiri: **tî, tu**
2. tekil şahıs zamiri eril: **o, u**
- 3) 2. çoğul şahıs zamiri: **şima, sima**
4. 3. çoğul şahıs zamiri: **ê, yê, î**

Bükümlü halde bulunan şahıs zamirlerinin bazıları yine aynı şekilde farklı varyantlara sahipler.

- 1) 3. tekil şahıs zamiri tekil: **ey, dey,**
- 2) 3. tekil şahıs zamiri dişil: **aye, daye,**
- 3) 3. çoğul şahıs zamiri: **îna, înan, îne, yîne, înû, yînû, îno**

1.1. “Olmak” (bîyene) fiilinin çekiminde şahıs zamirleri (antişê karê bîyene de zemîrê kesî)¹

Şahıs zamirlerinin olmak (bîyene) çekimlerine ilişkin cümle örnekleri:

Ez kurd **a.** (Ben kürdüm.)

Ti tirk **a.** (Sen türksün.)

A mamosta **ya/d.** (O öğretmendir.)

O mamosta **yo/e.** (O öğretmendir.)

Ma wendox **îme.** (Biz okuyucuyuz.)

Ma şagird **îme.** (Biz öğrenciyiz.)

Şima doktor (toxtor) **ê.** (Siz doktorsunuz.)

Ti pîl **a.** (Sen büyüksün.)

A qij **a/d.** (O küçüktür.)

O defter **o/e.** (O defterdir.)

A qelem **a/d.** (O kalemdir.)

Ma zaf **îme.** (Biz çoğuz.)

Şima senik **ê.** (Siz azsınız.)

Ê zana **yê.** (Onlar bilgilidirler.)

1.2. Şahıs zamirlerinin kullanımına dair cümle örnekleri (derheqa zemîranê kesî de cumleyê nimûneyî)

Yukarıdaki iki grup şahıs zamirinden yalnız halde olanlar yalnız haldeki isimlerin, bükümlü halde olanlar ise bükümlü haldeki isimlerin yerlerini alırlar.

1.2.1. İsimle yapılan cümle (cumleya ke bi name virazîna)

1. Sîpan nanî weno. (Sipan ekmeği yiyor.)
2. Gulcane şona mektep. (Gülcan okula gidiyor.)
3. Kalferatî kitab hêrîna. (Kalferat kitap satın aldı.)
4. Domanî derse wananê. (Çocuklar ders okuyorlar.)

1.2.2. Zaman çekimlerine göre zamirle yapılan cümle (antişê deman ra gore bi zemîr virastişê cumle)

1. O nanî weno. (O –Sipan- ekmeği yiyor.)

¹ Daha geniş bilgi için bkz. *Grûba Xebata ya Vateyî, “Rastnuştişê Kirmanckî” Weşanxaneyê Vateyî, 2005, İstanbul, s. 91-93*

2. A şona mektep. (A –Gülcan- okula gidiyor.)
3. Ey kitab hêrîna. (O –Kalferat- kitap satın aldı.)
4. Ê derse wanenê. (Onlar ders okuyorlar.)

Görüldüğü gibi “1.2.1.” şikkındaki Sipan, Gulcane, Kalferat ve domanî olan isimler, “1.2.2.” şikkında yerlerini sırasıyla “o”, “a”, “ey” ve “inan” şahıs zamirlerine terketmiş bulunmaktadırlar. Burada 1. 2. ve 4. cümlelerde yer alan “o”, “a” ve “ê” zamirleri yalın haldekî zamirlerdir. Buna karşılık 3. cümledekî “ey” zamiri bükümlü haldeki isim olan “Kalferatı”n yerini alan bükümlü gruba ait bir zamirdir.

Yalın ve bükümlü haldeki şahıs zamirlerinin, geçişli ve geçişsiz fiillerin hangi zamanlarıyla birlikte cümlede yer alacakları konusu, üzerinde dikkatle durulması gereken konulardan biridir. Bu ilişkiyi, örnek cümleler yardımıyla açalım.

1.2.3. Geçişsiz fiillerle yapılan cümleler (cumleyê ke bi karanê înransîtîfan virazînê)

Bilindiği gibi bu gruba giren fiillerle yapılan cümlelerde nesne mevcut değil. Zamir öznenin yerine geçer. Geçişsiz fiillerin bütün zamanlarında, özne yerine geçen zamir, 1. grupta yer alan yalın haldeki zamirdir. Bir başka deyişle, geçişsiz fiillerle yapılan cümlelerde bükümlü şahıs zamirleri yer almazlar.

Örnekler:

1.2.3.1. Şimdiki zaman form-I/geniş zaman/gelecek zaman form-I

- Ez êna. (Ben geliyorum/gelirim/geleceğim.)
 Ti êna. (Sen geliyorsun/gelirsin, geleceksin.)
 A êna. (O geliyor/gelir/gelecek.)
 O êno. (O geliyor/gelir/gelecek.)
 Ma ênîme. (Biz geliyoruz, geliriz, geleceğiz.)
 Şima ênê. (Siz geliyorsunuz, gelirsiniz, geleceksiniz.)
 Ê ênê. (Onlar geliyorlar, gelirlir, gelecekler.)

1.2.3.2. gelecek zaman form-II

- Ezo bêri. (Geleceğim.)
 Ti yo bêrê. (Geleceksin.)
 O yo bêro. (O gelecek.)
 A yo bêro. (O gelecek.)
 Ma yo berîme. (Biz geleceğiz.)
 Şima yo bêrêne/bêrê. (Siz geleceksiniz.)
 Ê yo bêrêne/bêrê. (Onlar gelecekler.)

1.2.3.3. Dili geçmiş zaman

- Ez amane. (Ben geldim.)
 Ti ama. (Sen geldin.)

O ame. (O geldi.)
A amê. (O geldi.)
Ma ameyîme. (Biz geldik.)
Şima ameyî. (Siz geldiniz.)
Ê ameyî. (Onlar geldiler.)

1.2.4. Geçişli fiillerle yapılan cümleler (cumleyê ke bi karanê transîtfan virazînê)

Geçişli fiillerle yapılan cümleler, nesnesi olan cümlelerdir. Bu fiillerle yapılan cümlelerde, şahıs zamirleri zamanlara göre değişirler. Geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanları ile yapılan cümlelerde, 1. gruba giren yalın haldeki zamirler, geçmiş zamanları ile yapılan cümlelerde ise 2. gruba giren bükümlü haldeki şahıs zamirleri kullanılırlar.

1.2.4.1. Şimdiki zaman form-I/geniş zaman/gelecek zaman form-I

Özne isim + nesne isim

Azad kitabî hêrînenno. (Azad kitabı satın alıyor/alır/alacak.)

Bêrîvane mektube wanena. (Berivan mektubu okuyor/okur/okuyacak.)

Özne zamir + nesne isim

O kitabî hêrînenno. (O kitabı satın alıyor/alır/alacak.)

A mektube wanena. (O mektubu okuyor/okur/okuyacak.)

Özne isim + nesne zamir

Azad ey hêrînenno. (Azad onu satın alıyor/alır/alacak.)

Bêrîvane aye wanena. (Berivan onu okuyor/okur/okuyacak.)

Özne zamir + nesne zamir

O ey (kitabî) hêrînenno. (O, onu satın alıyor/alır/alacak.)

A aye (mektube) wanena. (O, mektubu okuyor/okur/okuyacak.)

1.2.4.2. Gelecek zaman form-II

Özne isim + nesne isim

Azado kitabî bihêrîno. (Azad kitabı satın alacak.)

Bêrîvane yo* mektube biwano. (Berivan mektubu okuyacak.)

Özne zamir + nesne isim

O yo kitabî bihêrîno. (O kitabı satın alacak.)

A yo mektube biwano. (O mektubu okuyacak.)

* Güney lehçesinin konuşulduğu bazı yörelerde, örneğin Siverek'te gelecek zaman çekiminin yapılmasını sağlayan "yo" (ya), "yê") partikelleri yerlerini "do" partikeline bırakırlar. Örneğin, Bêrîvane do mektube biwano (Berivan mektubu okuyacak)

Özne isim + nesne zamir

Azado ey biherîno. (Azad onu satın alacak.)

Berîvane yo aye biwano. (Berivan onu okuyacak.)

Özne zamir + nesne zamir

O yo ey biherîno. (O onu satın alacak.)

A yo aye biwano. (O onu okuyacak.)

1.2.4.3. Geçmiş zamanlarda

Özné isim + nesne isim

Azadî kitab hêrîna. (Azad kitabı satın aldı.)

Berîvane mektube wende. (Berivan mektubu okudu.)

Özne zamir + nesne isim

Ey kitab hêrîna. (O kitabı satın aldı.)

Aye mektube wende. (O mektubu okudu.)

Özne isim + nesne zamir

Azadî o hêrîna. (Azad onu satın aldı.)

Berîvane a wende. (Berivan onu okudu.)

Özne zamir + nesne zamir

Ey o hêrîna. (O, onu satın aldı.)

Aye a wende. (O, onu okudu.)

Doğaldır ki zamîrler hem özne ya da nesne olan ismin cinsiyetine (eril/dişil olusuna) ve hem de miktarına (tekil ya da çoğul oluşuna) göre değışirler.

Örnekler:

a) Eril-tekil özne

Özne eril-tekil, nesne eril-tekil

Keko kitabî waneno. (Keko kitabı okuyor.)

O kitabî waneno. (O Kitabı okuyor.)

O ey waneno. (O onu okuyor)

Özne eril-tekil, nesne dişil-tekil

Keko mektube waneno. (Keko mektubu okuyor.)

O mektube waneno. (O mektubu okuyor.)

O aye waneno. (O onu okuyor.)

Özne eril tekil, nesne çoğul

Keko kitabân waneno. (Keko kitapları okuyor.)

- O kitabın waneno. (O Kitapları okuyor.)
O **înan** waneno. (O onları okuyor.)
Keko mektubın waneno. (Keko mektupları okuyor.)
O mektubın waneno. (O mektupları okuyor.)
O **înan** waneno. (O onları okuyor.)

b) **Dişil-tekil özne**

- Özne dişil-tekil, nesne eril-tekil**
Berîvane kitabî wanena. (Berivan kitabı okuyor.)
A kitabî wanena. (O kitabı okuyor)
O **ey** wanena. (O onu okuyor)

- Özne dişil-tekil, nesne dişil-tekil**
Berîvane mektube wanena. (Berivan mektubu okuyor.)
A mektube wanena. (O mektubu okuyor.)
A **aye** wanena. (O onu okuyor.)

- Özne dişil tekil, nesne çoğul**
Berîvane kitabın wanena. (Berivan kitapları okuyor.)
A kitabın wanena. (O Kitapları okuyor.)
A **înan** wanena. (O onları okuyor.)
Berîvane mektubın wanena. (Berivan mektupları okuyor.)
A mektubın wanena. (O mektupları okuyor.)
A **înan** wanena. (O onları okuyor.)

c) **Çoğul özne**

- Özne çoğul, nesne eril-tekil**
Şagirdî kitabî wanenê. (Öğrenciler Kitabı okuyorlar.)
Ê kitabî wanenê. (Onlar kitabı okuyorlar.)
Ê ey wanenê. (Onlar onu okuyorlar.)

- Özne çoğul, nesne dişil-tekil**
Şagirdî mektube wanenê. (Öğrenciler mektubu okuyorlar.)
Ê mektube wanenê. (Onlar mektubu okuyorlar.)
Ê aye wanenê. (Onlar onu okuyorlar.)

- Özne çoğul, nesne çoğul**
Şagirdî mektubın wanenê. (Öğrenciler mektupları okuyorlar.)
Ê mektubın wanenê. (Onlar mektupları okuyorlar.)
Ê înan wanenê. (Onlar onları okuyorlar.)
Domani kitabın wanenê. (Çocuklar kitapları okuyorlar.)
Ê kitabın wanenê. (Onlar kitapları okuyorlar.)

E înan wanenê. (Onlar onları okuyorlar.)

Yukarıdaki bilgileri bir daha özetlemek gerekirse;

1. Geçişsiz fiillerin bütün zamanları ile yapılan cümlelerde yalın haldeki şahıs zamirleri,
2. Geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanları ile yapılan cümlelerde yalın haldeki şahıs zamirleri,
3. Geçişli fiillerin geçmiş zamanları ile yapılan cümlelerde bükümlü haldeki (2. grup) şahıs zamirleri yer alırlar.

Bükümlü haldeki zamirler, yukarıda belirtilenlerin dışında daha başka yerlerde de kullanılırlar.

1.3. Tamlamada zamir (îzafe de zemîr)

1.3.1. İsim tamlamasında tamlayan ismin yerini alan zamirler (îzafeya nameyî de zemîrê ke cayê nameyê tamamkerdoxî gênê)
Bu grup zamirler bükümlüdür.

Örnekler:

1.3.1.1. İsimle yapılan tamlama (îzafeya ke bi name virazîna)
maya kêneke/çêneke (kızın annesi)
waya lajekî (oğlanın kızkardeşi)
hêrdîsa kalikî (dedenin sakalı)
destê pîrike (ninenin eli)
domanê Murexanî (Murehan'ın çocukları)
domanê Xaskare (Haskar'ın çocukları)
hêgayê cîranan (komşuların tarlası)
dara dewijan (köylülerin ağacı)

Zamirle yapılan tamlama (îzafeya ke bi zemîr virazîna)

maya aye (onun annesi)
waya ey (onun kız kardeşi)
hêrdîsa ey (onun sakalı)
destê aye (onun eli)
domanê ey-e (onun çocukları)
domanê aye-d (onun çocukları)
hêgayê înan (onların tarlası)
dara înan (onların ağacı)

Örneklerde de görüldüğü gibi tamlayanın yerine geçen zamir bükümlü, yani 2. gruba ait zamirdir.

1.3.1.2. Tamamlanan ismin yerine geçen zamirler

(zemîrê ke cayê nameyê temambîyayeyî gênê)

Bu grup zamirler yalın haldeki zamirlerdir

Örnekler:

eza to (senin olan ben)
tiya mi (benim olan sen)
aya/m bexteware (bahtîyar olan o)
aya/m ey/n (onun olan o)
oyê/n aye/m (o nun olan o)
mayê şîma (sizin olan biz)
şîmayê înan (onların olan sizler)
şîmayê deste (ovaya ait olan sizler)
êyê koyî (dağa ait olan o)
aya koyî (dağa ait olan o)
êyê koyî (dağa ait olan onlar)

1.3.1.3. Şahıs zamirlerinin edatlarla birlikte cümlede yer alması durumu (zemîrê kesî û edatî ke cumle de pîya ca bigêrê)

Edatlarla birlikte kullanıldıklarında, şahıs zamirleri bükümlüdürler

Örnekler:

mi rê (bana)
mi ra (benden)
to ra (senden)
ey de (onda)
înan ra (onlardan)
şîma rê (size)

1.4. Fiilden türetilen ve sıfat gibi de kullanılan zamirler

(zemîrê ke kar ra virazînê û sey sifetî kî pê kar êno kerdene)

Fiillerin eril 3. tekil şahıs dili geçmiş zaman formunun sonuna “e” ve “îye” so-
nekleri geldiğinde, sıfat gibi de kullanılan zamirler türetilir.

Örnekler:

Mastar	Sıfat gibi de kullanılan zamir	
	Eril nesne	Dişil nesne
potene	pote	potîye (pişmiş, pişmiş olan)
şîmitene	şîmite	simitîye (içilmiş olan)
çarnayene	çarnaye	çarnayîye (çevrilen, çevrilmiş olan)
mordene	morde	mordîye (sayılan, sayılmış olan)
pêmitene	pêmite	pêmitîye (ölçülen, ölçülmüş olan)
rakewtene	rakewte	rakewtîye (uyuyan, uyumuş olan)
girewtene	girewte	girewtîye (1. alınan şey, 2. tutuklu)

tênimitene	tênimite	tênimitîye (örtülü, örtülmüş olan)
bar kerdene	barkerde	barkerdîye (yükli, yüklenmiş olan)
cakerdene	cakerde	cakerdîye (yerleştirilmiş)
bar bîyayene	barbîyaye	barbîyayîye (yükli, yüklenmiş olan)
kerdene	kerde	kerdîye (yapılmış olan)

Yukarıda örnekleri verilen fiilden türetme sözcükler, kendi başlarına oldukları zaman isim yerine geçer, yani zamir fonksiyonunu yerine getirirler. Ancak bunlar bir isim ile birlikte bulduklarında, o ismi tarif eder ya da nitelendirirler ki bu da onlara sıfat özelliğini kazandırır. Örneğin, "pote", "germkerde", "pêmite", "rakewte" sözcükleri zamir iken, "lajeko rakewte", "germîya germkerdîye", "şito şimite", "nono pote" şeklinde söylendiklerinde bu kez isim ile birlikte oldukları için sıfattırlar.

Bu arada, 3. eril-tekil şahıs zamiri dili geçmiş zaman formu "î" ile biten ve tek heceden oluşan fiillerin bu yönden yukarıdaki kurala uymadıklarını, istisna teşkil ettiklerini de belirtmek gerekir.

Örnekler:

bîyene/bîyayene	bîyaye bîyayîye (olmuş olan)
şîyeyene/şîyayene	şîyaye şîyayîye (gitmiş olan)
dîyene/dîyayene	dîyaye dîyayîye (görünmüş olan)

Görüldüğü gibi burada söz konusu fiillerin 3. eril-tekil şahıs zamiri dili geçmiş zaman formu olan "bî", "şî" ve "dî" nîn sonuna, eril form için "yaye" dişil form için ise "yayîye" soneklere gelmektedir.

1.5. "Xo", "yewbîni" ve "pîya" zamirleri (zemîrê "xo", "yewbîni" û "pîya"yî)

Bu zamirler cinsiyete (eril, dişil) ve miktara (tekil-çoğul) göre çekilmez, yani değişmezler.

Örnekler:

a) xo

Ez xo rind/baş nêvênen. (Kendimi iyi hissetmiyorum.)

Mi xo rind nêdi. (Kendimi iyi hissetmedim.)

Ma to bi xo o di? (Peki bizzat kendin onu gördün mü?)

Ti pê xo zaf qayil biya. (Kendini çok beğenmişsin.)

Karê xo bi xo bike, motacê kesi mebe. (İşini kendin gör, kimseye muhtaç olma.)

"Xo" zamiri, cümlede yalnız başına kalabileceği gibi tekrarlanarak da söylenebilir.

Örnekler:

Merdimeko kokim xo xo qesêy keno. (Yaşlı adam kendi kendine konuşuyor.)

Bu zamir “bi” (1), “de” ve “ra” edatları ile birlikte de kullanıldığında da aynı anlamı verir. Bu arada “bi” edatının yörelere göre değişen “be”, “ebe”, “ebi”, “ve”, “eve” gibi değişik varyantları olduğunu unutmamak gerekir.

Ti qey **xo bi xo** başına? (Kendi kendine neden hayıflanıyorsun/söyleniyorsun?)
Ti verê coyî **xo xo de** niya de, şarê bînî de nê. (Önce kendine bak, başkalarına değil.)

Çıqas ki **xo xo ra** hes keno! (Nê kadar da kendini (kendi kendini) seviyor!)
Çıqas ke kokima ki kincanê **xo bi xo** pol kena. (Her ne kadar yaşlıysa da giysilerini kendisi yamıyor.)

b) “Yewbînî” (2)

Serbest bi (be, ve, eve, ebe, ebi) Delale ra dest danê yewbînî. (Serbest ile Delal birbirlerine destek veriyorlar.)

Şima yewbînî goynenê. (Birbirinizi övüyorsunuz.)

Kurdî ganî hetkarîya yewbînî bikerê. (Kürtlerin birbirlerini desteklemeleri gerekir.)

Hata ke merdim dest medo yewbînî pîya megureyo ser nêkuno. (İnsan el ele verip birlikte çalışmadıkça başarıya ulaşamaz.)

Înan şaristan de yewbînî di. (Onlar şehirde birbirlerini gördüler.)

Waştîyan destê yewbînî guretibî. (Nişanlılar el ele tutuşmuşlardı.)

2) bu zamirin “yewbînan”, “jubînî”, “juvinî”, “zuvînî”, “zubînî” gibi farklı varyantları var.

c) “Piya”

Kalferat be Kalmemi ra piya şî çarşî. (Kalferat ile Kalmem birlikte çarşıya gittiler.)

Nê karî gani ma piya bikeme/bikerîme. (Bu işi birlikte yapmamız gerekir.)

Pîya wenê pîya şimenê. (Birlikte yiyor, birlikte içiyorlar.)

2. İşaret zamirleri (zemîrê nişankerdene)

Varlıkları işaret yoluyla göstermeye yarayan zamirlere işaret zamirleri denir. Kıranccada iki grup işaret zamiri var. Bunlar:

a) Yakında bulunan varlıkları işaret eden işaret zamirleri

b) Uzakta bulunan varlıkları işaret eden işaret zamirleri

Her grup ayrıca **yalın** ve **bükümlü** olmak üzere de ikiye ayrılır.

2.1. Yakın olan varlıkların isimlerinin yerini alan zamirler (zemîrê ke cayê nameyanê çîyanê nêzdî gênê)

	Yalın (xoser)	Bükümlü (ante)
eril	no	ney
tekil		

dişil tekil	na	naye
çoğul	nê	nînan

2.1.1. Yalın haldeki işaret zamirlerine örnekler:

- No** ê min o. (Bu benimdir.)
Na qelema tu ya (Bu senin kalemindir.)
Nê domanê Ferhad ê/Ferhadî yê. (Bunlar Ferhad'ın çocuklarıdır.)
Nê ê Ferhad ê/Ferhadî yê. (Bunlar Ferhad'ınkilerdir.)
Na komputurî rind zanena. (Bu bilgisayarı iyi biliyor.)
No wazeno to de qesey bikero. (Bu seninle konuşmak istiyor.)
Nê ma ra çi wazenê, nêzanen. (Bunlar bizden ne istiyorlar bilmiyorum.)
No aye ra hes keno. (Bu onu seviyor.)

2.1.2. Bükümlü haldeki zamirlere örnekler:

- A **ney** ra hes kena. (O bunu seviyor.)
O **kî naye** ra hes keno. (O da bunu seviyor.)
Ê **nînan** nêwazenê. (Onlar bunları istemiyorlar.)
Ney mektebê dewe tamir kerd. (Bu, köyün okulunu tamir etti.)
Naye mi ra ti pers kerd? (Bu bana seni sordu.)
Nînan heqa kurdan waste. (Bunlar Kürtlerin haklarını istediler.)

2.2. Uzak varlıkların isimlerinin yerini alan zamirler (zemîrê ke cayê nameyanê çîyanê durî gênê)

	Yalın (xoser)	Bükümlü (ante)
tekil eril	o	ey
tekil dişil	a	aye
çoğul	ê	înan

2.2.1. Uzak olan varlıkların isimlerinin yerini alan yalın haldeki zamirlere örnekler:

- O** êno. (O geliyor.)
A şona. (O gidiyor.)
A ey ra hes kena. (O onu seviyor.)
Ê şonê sînama. (Onlar sinemaya gidiyorlar.)
Ê Înan her tim kurdî qesey kerd, kurdî wend. (Onlar her zaman Kürtçe konuşurlar, Kürtçe okudular.)

2.2.2. Uzaktaki varlıkların isimlerinin yerini alan bükümlü haldeki zamirler

Örnekler:

- O **aye** ra hes keno. (O onu seviyor.)
Seneme **aye** misnena ajne. (Senem ona yüzme öğretiyor.)

Ey pirdê dewe virast. (O köyün köprüsünü yaptı.)

Ez aye ben mekteb. (Ben onu okula götürürüm.)

Înan înternet de keyeperra Kırmanckî amade kerda. (Onlar, internette Kırmancca site hazırlamışlar.)

Bi kurdkî derse înan salixê domanan dê. (Öğrencilere onlar Kürtçe ders verdiler.)

3. Soru zamirleri (zemîrê persî)

İsimlerin yerini soru yoluyla alan zamirlere soru zamirleri denir. Soru zamirleri de işaret zamirleri gibi yalın ve bükümlü olmak üzere iki gruba ayrılırlar.

	Yalın (xoser)	Bükümlü (ante)
Tekil	kam* (eril)	kamî
	kame (dişil)	kamî
	çi	çinayî
	çik (dişil)	çikî
	kamcî (eril)	kamcî (yî)
	kamcîye (dişil)	kamcîye

Örnek:

Kam vano? (Kim söylüyor?) Kam do vajo? (Kim söyleyecek?) Kê va? (Kim söyledi.)

Çoğul	kamî	kamî
	çiyî	çiyî
	çikî	çikî
	kamcî (yî)	kamcîyan

Zamirin, yerini aldığı şeyler insan ise “kam”, “kame”, “kamcî”, “kamcîye”, eşya ve hayvanlar ise “çi” ve “çik” soruları sorulur. Bunun dışında da insanlar arasında akrabalık dereceleri, aidiyetleri sorulduğunda da yine “çi” kullanılır.

Örnekler:

kam/kame? (kim?)

Kam êno? (Kim geliyor?)

Bertal êno. (Bertal geliyor.)

Kame amê? (Kim geldi?)

Zerîfa Xanîme amê. (Zarîfe Hanım geldi.)

O kam o. (O kimdir?)

Zinar o. (Zinar'dır.)

A kam a? (O kimdir?)

A Serpîl a. (O Serpîl'dir.)

* Bu zamir, güney ağzında (örneğin: Siverek) şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarda “kam”, geçmiş zamanda “kê” şeklindedir.

E kam ê? (Onlar kimlerdir?)

Ê Zere be Fîraze ra yê. (Onlar Zere ile Firaze'dirler.)

Kam kamî de qesey keno? (Kim kiminle konuşuyor?)

Serdar Sîpanî de qesey keno. (Serdar Sipan ile konuşuyor.)

O ey de qesey keno. (O onunla konuşuyor.)

Kame şodir amê kêyê şima? (Sabahleyin size kim geldi?)

Gulfzare amê keyeyê ma. (Evimize Gülizar geldi.)

Dişil cins için kullanılan "kame" soru zamiri, söz konusu kişinin dişil cins (kadın ya da kız) olduğu bilindiği taktirde sorulur. Soruyu sormadaki amaç, o kişinin kimliğini yani kim olduğunu ortaya çıkarmaktır. Hakkında soru sorulan kişinin cinsiyetinin bilinmemesi varyantında ise eril için sorulan "kam" soru zamiri yöneltilir.

Çi, çik? (ne?)

Ti çi wazena? Ne istiyorsun?

Nan wazen. (Ekmek istiyorum.)

Çi kewt mîyanê birrî? (Ormana ne girdi.)

Heş kewt mîyanê birrî. (Ayı ormana daldı.)

O çikê tu yo? (O senin neyindir?)

O pîyê min o. (O benim babamdır.)

O dedê min o. (O benim amcamdır.)

No çiyê tu yo? (O senin neyindir?)

No kalîkê min o. (O benim dedemdir.)

A çika tu yo? (O senin neyindir?)

A pîrika min a. (O benim anneannemdir.)

A çiya tu yo? (O senin neyindir?)

A kêna min a. (O benim kızımdır.)

Kamî? (kim, kimin?)

O kêyê (çêyê) kamî yo? (O kimin evidir?)

O kêyê (çêyê) Kalmemî yo. (O Kalmem'in evidir.)

Ti be kamî ra şonê? (Kiminle gidiyorsun?)

Ez be to ra şome. (Ben ve sen (seninle) gidiyoruz.)

Ti kamî vênena? (Kimi görüyorsun?)

Ez to vênên. (Ben seni görüyorum.)

Kamcî, kamecî, kamcîye? (hangisi?)

Kamcî bîyo kan? (Hangisi eskimiş?)

No bîyo kan o. (Bu eskimiş.)

Kamcî şî? (Hangisi gitti?)

Oyo derg şî. (Uzun olanı gitti.)

Kamcîye şimit? (Hangisi içti?)

Aya ke mîyan der a. (Ortada olanı.)

Kamcîye rindek a? (hangisi güzeldir?)

Aya ke hetê ma der a. (Bizim tarafta olanı.)

Çend? (kaç?)

Ti çend/çond rojî manena? (Kaç gün kalacaksın?)

Ez di rojî manen. (İki gün kalacağım.)

Çend qelemê to estê? (Senin kaç kalemin var?)

Di qelemê mi estê. (İki kalemim var.)

Çiqas? (ne kadar?)

Ti çiqas wazena? (Ne kadar istiyorsun?)

Ez kîloyê wazen (Ben bir kilo istiyorum.)

Ez nê mêtro wazen. (Yarım metre istiyorum.)

Ez hîrê heva wazen. (Üç adet istiyorum.)

Kata, koti? (nereye?)

Şona koti? (Nereye gidiyorsun?)

Ez şona payîtext Hewlêr? (Başkent Hewlêr'e gidiyorum.)

Ma ti kata şona? (Ya sen nereye gidiyorsun?)

Ez şona Wan. (Van'a gidiyorum.)

Bu iki örnekte de görüldüğü gibi zamir fiilden önce geldiğinde **"kata"**, sonra geldiğinde ise **"koti"** şeklindedir. Buradaki **"kata"** formu, bazı yörelerde nereye anlamında kullanılan **"kam ta"**'nin kısaltılmış hali olduğu söylenebilir.

Kotî? (nerede?)

O kotî yo? (O nerededir?)

O tîya (îta/tika) ro. (O buradadır.)

O naca ro. (O buradadır.)

A kotî ya? (O nerededir?)

A kî tîya ra. (O da buradadır.)

A uca ra. (O oradadır.)

Kata, kotî? (nereye?)

Ti kata şona? (Nereye gidiyorsun?)

Ez şona (şon) çarşî. (Çarşıya gidiyorum.)

A şona kotî? (O nereye gidiyor?)

A şona be sînema. (O sinemaya gidiyor.)

Key? (ne zaman?)

O key êno? (O ne zaman gelir?)

O perojî ra dime êno? (O öğleden sonra gelir.)

A key êna? (O ne zaman gelir?)

A perojî ra ravêr êna. (O öğleden önce gelir.)

Çira, çinay rê, qey? (neden, niçin?)

Ti **çira/çinay rê** nêgureyena? (Neden çalışmıyorsun?)

Ez nêweşa coka nêgureyena (Hasta olduğum için çalışmıyorum.)

Çi ke ez nêweşxane. (Çünkü ben hastayım.)

Ti **qey** nan nêwena? (Sen neden ekmek/yemek yemiyorsun?)

Ez veyşan nîyane coka nan nêwena. (Aç değilim, onun için yemek yemiyorum.)

Edat ile birlikte

Kırmanccada soru zamirleri yer ve yön belirleme amacıyla sorulduklarında edat ile birlikte cümlede yer alırlar.

Kotî ra? (nereden?)

Bu soru zamiri iki ayrı durumu ifade etmeye yarar:

a) Bir hareketin başladığı sabit bir yeri, yola çıkış noktasını gösterir. Diyelim ki kişi sabit bir yerden (okuldan, evden, iş yerinden vs.) gelmektedir.

A **kotî ra** êna? (O nereden geliyor?) A mekteb ra êna. (O okuldan geliyor.)

O **kotî ra** êno? (O nereden geliyor?) O çê ra êno. (O evden geliyor.)

Şima **kotî ra** ênê? (Siz nereden geliyorsunuz?) Ma kar ra ênîme/ême. (Biz işten geliyoruz.)

b) İkinci halde soru zamirleri çıkış noktasını değil, belli bir yön ya da yer boyunca meydana gelen hareketleri anlatır.

Kotî ra ame?

Dot ra ame. (Öteden geldi.)

Na virade ra ame. (Şu yan taraftan geldi.)

Kotî ro? (nereden?)

Kotî ro şî? (Nereden gitti?)

Ha bover ro şî. (Şu karşıdan -yukarıya doğru- gitti.)

Ko ro şî. (Dağı tırmandı)

“Ro” edatı ile yapılan bu form dik yerler için, daha doğrusu bir yokuşu, bir yamacı tırmanma söz konusu olduğunda kullanılır.

Kotî de? (nereden?)

Heş **kotî de** şî? (Ayı nereden gitti?)

Na ver de şî. (Şuradan gitti.)

Ga **kotî de** gir bî? (Öküz nereden yuvarlandı/düştü?)

Çengel de. (Kayadan.)

Çix **kotî de** amebî? (Çığ nereden gelmişti/düşmüştü?)

Koyê Jêle de amebî. (Jêle dağından düşmüştü.)

Bu form, dik bir yerden, bir yamaçtan aşağıya doğru gitme halini anlatır.

Kotî de/der? (nerede?)

Nan **kotî der** o? (Ekmek nerededir?)

Nan selike der o. (Ekmek sepettedir.)

Kotî de? (Nerede?)

Mekteb de. (Okulda.)

4. İyelik ya da mülkiyet zamirleri (zemîrê wayîrîye)

İsimlerinden de anlaşılacağı gibi bu gruba giren zamirler şeylerin aidiyet durumunu ya da mülkiyet ilgisini ifade eden zamirlerdir. Kırmanccada bu zamirler kendi başlarına bağımsız sözcükler halinde değiller. İsim ve sıfat tamlamalarında (îzafede), tamlananın sonuna gelerek onu tamlayana bağlayan tanıtım ekleri bunların önlerine getirilmek suretiyle ifade edilirler.

Örnek:

Tamlanan dişil tekil:

Şîra şair Hêjarî (Şair Hejar'ın şiiri)

Tamlanan eril tekil:

Dîwanê Cîgerxwînî (Cigerxwin'in Divanı)

Tamlanan çoğul:

Domanê Kekilî (Kekil'in çocukları)

Beyîtê Mesture Xanime

(Mesture Hanım'ın beyitleri)

Görüldüğü gibi burada tamlanan olan “şîre”, “nan”, “domanî” û “beyîtî” sırasıyla “a”, “ê”, “ê” ve “ê” tamlama ekleri alırlar ki ilgi zamirleri de bunlarla ifade edilir. Bunu, aidiyet konusu olan şeylerin ya da mülk olan şeylerin eril, dişil ve çoğul oluşlarına göre sıralayalım:

Eril:

Zamir, ait olunan şey ile

nanê mi (benim ekmeğim)

nanê to (senin ekmeğin)

nanê ey/e (onun ekmeği)

nanê aye/d (onun ekmeği)

nanê ma (bizim ekmeğimiz)

nanê şima (sizin ekmeğiniz)

nanê înan (onların ekmeği)

Zamir, tamlama eki ile

ê mi (benimki)

ê to (seninki)

ê ey (onunki)

ê aye (onunki)

ê ma (bizimki)

ê şima (sizin ki)

ê înan (onların ki)

Dişil:

Zamîr, ait olunan şey ile

saya mi (benim elmam)

Zamir, tamlama eki ile

ê mi (benimki)

saya to (senin elman)
saya ey (onun elması)
saya aye (onun elması)
saya ma (bizim elmamız)
saya şima (sizin elmanız)
saya înan (onların elması)

ê to (seninki)
ê ey (onunki)
ê aye (onunki)
ê ma (bizimki)
ê şima (sizininki)
ê înan (onlarınki)

Çoğul:

Zamîr, ait olunan şey ile

murîyê mi (benim armutlarım)
murîyê to (senin armutların)
murîyê ey (onun armutları)
murîyê aye (onun armutları)
murîyê ma (bizim armutlarımız)
murîyê şima (sizin armutlarımız)
murîyê înan (onların armutları)

Zamir, tamlama eki ile

ê mi (benimkiler)
ê to (seninkiler)
ê ey (onunkiler)
ê aye (onunkiler)
ê ma (bizimkiler)
ê şima (sizininkiler)
ê înan (onlarınkiler)

Sesli harfle biten kelimelerde, “y” bağlama harfi olarak iki sesli harfin arasına girer. Böyle olunca da “ê” tamlama ekî “yê” şeklini alır.

Örnek:

kardî (bıçak): kardîya mi (benim bıçağım), ê/yê mi (benimki)
hêga (tarla): hêgayê mi (benim tarlam), ê/yê mi (benimki)
birayî (kardeşler): birayê mi (kardeşlerim), ê/yê mi (benimkiler)

Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da şudur. Kardî, bira ve hêga kelimelerinin çoğul formları “kardîyî”, “birayî” ve “hegayî” dir. Tamlamada bunların normal olarak “kardîyîyê mi”, “birayîyê mi” ve “hegayîyê mi” şeklinde olması gerektiği düşünülebilir Ancak konuşma dilinde böyle söylenmiyor. Konuşma dilinde, çoğul tamlama siffiksi olan “yî” atılarak “kardîyê mı”, “birayê mı” ve “hegayê mı” şeklinde söylenmektedir. Kırmanca üzerine çalışmalar yapan Vate çevresindeki grubun Stockholm toplantılarında saptadığı meyil de budur. Bu bilgilerin ışığı altında doğru/yanlış forma birkaç örnek daha verelim:

Yanlış form

lajekîyê mi (oğullarım)
murîyîyê mi (armutlarım)
wayîyê mi (kız kardeşlerim)
mayîyê ma (annelerimiz)
pîyîyê şima (babalarımız)
domanîyê înan (onların çocukları)
kitabîye şagirdan (öğrencilerin kitapları)

Doğru form

lajekê mi
murîyê mi
wayê mi
mayê ma
pîyê şima
domanê şima
kitabê şagirdan

5. Belgisiz zamirler (zemîrê nedîyarîye)

Belgisiz zamirler, hangi ismin yerini tuttukları açıkça belli olmayan zamirlerdir.

5.1. İsim bağlantılı belgisiz zamirler (zemîrê nedîyarîye yê ke girêdayîyê name yê)

Yalın hal

şahıs

kes
merdim¹
însan²

Bükümlü hal

kesî (kimse)
merdimî (adam, insan)
însanî (insan, adam)

eşya ve hayvan

çî
taba³

çîyê (bir şey)
tabayê (bir sey)

şahıs, eşya ve hayvan

....bîn ...
filankes
bêvankes
filan çî
bêvan çî
zobîna kes
zobîna mordem
zobîna çî
her çî
ewik
emin

bînî (bir şey)
filankesî (falan kes)
bêvankesî (falan kes)
filan çîyî (falanca şey)
bêvan çîyî (falanca şey)
zobîna kesî (başka kimse)
zobîna mordemî (başka bir adam/kişi)
zobîna çîyî (başka bir şey)
her çî (her şey)
ewikî (şey)
eminî (şey)

Çoğul

kesî
filankesî
bêvankesî
pêro

kesan (şeyler)
filankesan (Falan kişiler)
bêvankesan (falan kişiler)
pêroyîne (hepsi)

Örnekler:

Kes nêame. (Kimse gelmedi.)

Kesî nêwerd. (Kimse yemedi.)

Kes kesî nêvêneno. (Kimse kimseyi görmüyor.)

Kesî kes nêdîyo. (Kimse kimseyi görmemiş.)

Kes kesî ra çîyê nêvano. (Kimse kimseye bir şey demiyor.)

1 Kırmanccanın kuzey ağzında "merdim" değil "mordem" olarak kullanılır.

2 "İnsan"ın farklı varyantları var: îsan, îsu, îso, îson, osû, oson vs.

3 Farklı varyantları var: tawa, towa, toa, tuwa, tua, tewa

Kesî kesî ra çîyê nêvato. (Kimse kimseye bir şey söylememiş.)

Merdîm hen nêkeno. (Adam öyle yapmaz.)

Merdîm merdimî nêvênenno. (Adam adamı görmüyor.)

Merdîmî çîyê nêkerdo. (Adam bir şey yapmamış.)

Çî ardo. (Eşya getirmiş.)

Çî kewto têmîyan. Eşya (şeyler) birbirine karışmış.)

Çîyê wena? (Bir şey yiyor musun?)

Tabayê nêweno? (Bir şey yemiyor mu?)

Taba nêşkîyo. (Bir şey kırılmamış.)

Her çî bî vîndî. (Her şey kayboldu.)

Ewik ame/e. (Şey geldi.)

Ewike amê/d. (Şey geldi.)

Ewikî ameyî. (Şeyler geldiler.)

Qet/qe kes kesî ra çîyê pers nêkeno. (Hiç kimse kimseye bir şey sormuyor.)

Qet kesî o nêdîyo. (Hiç kimse onu görmemiş.)

Qet çîyê nêkena. (Hiç bir şey yapmıyor.)

Her kes tîya ro/tîyay wo. (Herkes buradadır.)

Her kes herkesî ra hêrs beno. (Herkes herkese kızıyor.)

Her kes xo rê gureyeno. (Herkes kendine çalışıyor.)

Her juyî çîyê vat. (Her biri bir şey söyledi.)

Filan kes ame. (Falan kes geldi.)

Filan kesî dî. (Falan kişi gördü.)

Filan kes filan kesî vêneno. (Falan kes filan kesi görüyor.)

Filan kesî filan kesî rê neheqîye kerde. (Falan kes filan kesine haksızlık etti.)

Falan kes şono, **bêvan kes** êno. (Falan kes gidiyor, falanca kes geliyor.)

Falan kesî hen vato **bêvan kesî** nîya vato, mi rê muhim nîyo, ez mîletê xo fikirîn. (Falan kes öyle demiş, bevan kes böyle demiş benim için önemli değil, ben halkımı düşünürüm.)

Falan merdimî ez dîya. (Falan adam beni gördü.)

Zobîna kesî şimit? (Başka kimse içti mi?)

Zobîna merdimî dî. (Başka adam gördü.)

Zobîna çi ard? (Başka ne getirdi?)

Taba çîno. (Hiç bir şey yok.)

Tabayê nêberd. (Bir şey götürmedi.)

Tabayê wena? (Bir şey yiyor musun?)

Tabayê nêaseno. (Bir şey gözüküyor.)

Taba nêşkîyo. (Bir şey kırılmamış.)

Hen ke qizlixîye kenê, ti vana **qe tawa/tawayê** nêdîyo. (Öylesine açgözlülük yapıyorlar ki, sanki hiç bir şey görmemişler.)

“Pêro”, “pêroyîne” “yewbînî”

Pêro

Pêro şî mekteb. (Hepsi (okula gittiler.)

Mi pêro (nan) werd. (Hepsini yedim.)

To pêro (kitabî) wendî? (Hepsini okudun mu?)

Pêroyîne

Venga pêroyîne da. (Hepsine seslendi.)

Pêroyîne da. (Hepsi verdiler.)

Pêroyîne rê hêrfina. (Hepsi için satın aldı.)

Pêroyîne rê ano. (Hepsine/hepsi için getiriyor.)

Pêroyîne ra girwet. (Hepsinden aldı.)

Pêroyîne de bi. (Hepsinde vardı.)

Pêroyîne de esto. (Hepsinde var.)

Da pêroyîne. (Hepsine verdi.)

Yewbînî

Yewbînî vênênê. (Birbirlerini görüyorlar.)

Yewbînî rê rusnenê. (Birbirlerine yolluyorlar.)

Yewbînî de qesey kenê. (Birbirleriyle konuşuyorlar.)

Yewbînî ra gênê (cênê.) (Birbirlerinden alıyorlar.)

Danê yewbînî. (Birbirlerine veriyorlar.)

5.2. Sayılarla bağlantılı belgisiz zamirler (zemîrê nediyariye yê ke girêdayîyê hûmaran ê)

Yalın (Tekil)

ju

Juye/zuye-d

kes

qekes

qe çî

qe tabayê

her kes

herju

tek

citê

zewncê

herdimêna
(hurdemêna)

Bükümlü (Tekil)

juyî

juye

kesî

qekesî

qe taba

qe tabayê

her kesî

herjujî

tekê

citê

zewncê

herdimîne
(hurdemîne)

Yalın (Tekil)

hîremêna

çaremêna

hewtemêna

desemêna

çend (çond)

ayê

zaf/zof

zêde

pêro

têde

zaf teneyî

Bükümlü (Tekil)

hîremîne

çaremîne

hewtemîne

desemîne

çendîne (çondîne)

tayîne

zafîne/zofîne

zêdîne

pêroyîne (zêdeyîne)

têdîne

zaf teneyan (zaf tenû)

Juyî berd/e. (Birisi götürdü.)

- Juye** berd/d. (Birisi götürdü.)
Ju ame, ju şî. (Biri geldi, biri gitti.)
Tekê piro de. (Bir tokat at.)
Citê rotî (Bir çift sattı.)
Citê wazen. (Bir çift istiyorum.)
Zewncê dot ra êne. (Bir çift öteden geliyor.)
Zewncê dot ra ameyî. (Bir çift öteden geldi.)
Herdimêna Myerem Xan û Mehemed Arîf Cirawî ra zaf hes kenê (Her ikisi Meyrem Han ile Mehmet Arîf Cirewî'yi çok seviyorlar.)
Herdimîne herîna. (Her ikisi satın aldı.)
Hêremêna kî nêwazenê eskerîye bikerê. (Her üçü de askerlik yapmak istemiyorlar.)
Hîremîne Unîversîte de wend. (Her üçü üniversitede okudular.)
Çendîne Mem û Zîne wenda? (Kaçı Mem û Zin'i okumuş?)
Çendîne şarîstanê Mahabadî dîyo? (Kaçı Mahabad kentini görmüş.)
Tayê hetê ma der ê, **tayê** hetê şima de. (Bazıları bizim taraftalar, bazıları sizin tarafta.)
Tayîne derheqa Şêx Mehmûd Berzencî de tayîne kî derheqa Qazî Muhamedî de qesey kerd. (Bazıları Şeyh Mahmut Berzenci, bazıları da Qazi Muhammed üzerine konuştular.)
Tayîne adir verdo birrê dewe. (Bazıları köyün ormanını ateşe vermişler.)
Zafîne qe nîya nêda. (Çoğu hiç bakmadı.)
Zêdeyîne (zêdîne) kitabxane zîyaret kerd. (Çoğu kütüphaneyi ziyaret etti.)
Pêroyîne hêrîna. (Hepsi satın aldılar.)
Têdîne ray da. (Hepsi oy verdiler.)
Zaf teneyan terk kerd. (Çok kişi terk etti.)

4.3. Sıfattan türemiş belgisiz zamirler

- (zemîrê nedîyarîye yê ke sifet ra peyda bîyê)**
tenê: Tenê (**ron**) **bide mi.** (Bana biraz yağ ver.)
hebê/hevê: Hebê/hevê pendîr bîya. (Biraz peynir getir.)
hevikê: Hevikê (sole) piro sane. (Birazıcık (tuz) serp.)
hevikêna: Hevikêna piro sane. (Birazıcık daha serp.)
gepêna: Gepêna xêrê piyê xo. (Babanın hayrına bir yudum daha.)
piçê: Piçê bî. (Birazıcıktı.)
piçîkê: Piçîkê werd. (Bir parçacık yedi.)
piçîkêna: To rê zahmet piçîkêna berze ser. (Sana zahmet birazıcık daha ekle)
vîçê: Vîçe dana, vana xo mird ke. (Birazıcık veriyor, karnını doyur diyor.)
vîçîkê: Zêde nê, vîçîkê werdo. (Çok değil, bir parçacık yemiş.)
vîçîkêna: Vîçîkêna arêde. (Biraz daha topla.)
qîrsê: Qîrsê gino herd ro. (Bir parçacık yere düşmüş.)
qîrsîkê: Qîrsîkê bide ci. (Bir parçacık ver.)

- qirsikêna:** Qirsikêna bide. (Bir parçacık daha ver.)
pirtikê: Pirtikê kewto verê didanê mi. (Dışimin arasına bir parçacık girmiş.)
pirtikêna: Pirtikêna est ci. (Bir parçacık daha attı.)
pirtilê: Pirtilê dano ci. (Bir parçacık veriyor.)
pirtilêna: Pirtilêna dano ci. (Bir parçacık daha veriyor.)
pirtilêde bin: Pirtilêde bin berze ver. (Bir parçacık daha önüne atıver.)
gepê: Gepê şimite. (Bir yudum içti.)
xeylê: Xeylê amê pêser. (Epeyce toplanmışlar.)
xeylê: Xeylê werd. (Epey yedî.)
hondayê: Hondayê dayî arê. (Bir hayli topladılar.)
Tayê kesî ha yê bover ra ronistê. (Bazı kimseler karşı da oturuyorlar.)
Tayê kesan non nêwerd. (Bazıları/bazı kişiler ekmek/yemek yemediler.)

FİİL (KAR)

Bir işi, oluşu ve eylemi anlatan sözcüklere fiil denir.

Örnekler:

Berdene (götürmek), ardene (getirmek), werdene (yemek), şimitene (içmek), ameyene (gelmek), şiyene/şiyayene (gitmek), rakerdene/akerdene (açmak), rabîyene (açılmak), rokerdene (dökmek- taneli şeyler için), deverdayene (dökmek-sıvı şeyler için), deverdîyayene (dökülmek), cira kerdene (koparmak), cira kerîyayene (kopartılmak), ameyene cirakerdene (koparılmak), bare kerdene (paylaşmak), bar kerdene (1. yüklemek, 2. göç etmek), sur kerdene (kızartmak), sur bîyene (kızarmak), ameyene sur kerdene (kızartılmak), dayene surkerdene (kızarttırmak), berz kerdene (yükseltmek, kaldırmak), visnayene (koparmak), vişîyayene (kopmak), ameyene visnayene (kopartılmak), dayene visnayene (koparttırmak) v.s.

YAPILARINA GÖRE FİİLLER (AWANKERDİŞÎ RA GORE KARÎ)

1. Basit fiiller (karê sadeyî)
2. Türemiş fiiller (karê viraşteyî)
3. Bileşik fiiller (karê pêrabesteyî)

1. Basit fiiller (karê sadeyî)

Başka herhangi bir kelime ya da fiil öneki (preverb)* yardımıyla türemeyen, başka bir deyişle tek kelimedenden oluşan fiillere denir.

Örnek: berdene (götürmek), ardene (getirmek), werdene (yemek), şimitene (içmek), şimiyayene (içilmek) ameyene (gelmek), şiyene/şiyayene (gitmek), bîyene (1. olmak, 2. doğmak, 3. dönüşmek), hêrînayene (satın almak), hêrîya-yene (satın alınmak), birrnayene (kesmek, sona erdirmek), birriyayene (kesilmek), şikitene (kırmak), şikîyayene (kırılmak) vs.

* Bu çalışmada, "önek" in kırmancca karşılığı "prefiks" olarak yazıldı. Ne var ki fiil türetmede kullanılan önekler için bu sözcük seçilmedi. Bu gruba giren önekler kimi dillerde "prefiks" diye sisimlendirilse de "preverb" sözcüğü bana daha uygun geldi ve tercihim o yönde oldu. Bir diğer deyişle fiil türetmeye yarayan "önekler" in kırmancca karşılığı, bu çalışmada "preverb" olarak geçmektedir.

2. Türemiş fiiller (karê virasteyî)

2.1. Fiil öneki yardımıyla oluşan fiiller

(karê ke bi ardimê/hetkarîya preverbî virazînê)

Burada fiil öneki, kimi fiillerin önüne gelir ve başka anlamda yeni bir fiil türetir (preverb + fiil= yeni fiil.) Söz konusu fiil örnekleri ise tek heceli ve çok heceli olmak üzere ikiye ayrılırlar.

2.1.1. Tek heceli önekle oluşan fiiller

(karê ke bi preverbo yewheceyîn virazînê)

Öneklere örnekler: pê, ra, ro, de, ci, de, tê, têw, pêw

Örnekler:

cêser fistene (1. birbirinden uzaklaştırmak 2. güçten düşürmek)

cêvetene (birbirinden ayırmak, sökmek)

cigêrayene (araştırmak)

debirmayene (sıvı şeylerin yolunu kesip başka yöne akmasını sağlamak)

cidayene (vermek)

cifistene (içine koymak, sokmak, yerleştirmek)

cipirosnayene (içine doğramak) cisanayene (1. bir şeyi kendinden miktarca daha çok olan başka bir şeye karıştırmak, katmak 2. hayvanların başka bir hayvan ya da insana çarpması 3. isabet ettirmek)

cisanayene (1. birine birşey atmak, 2. fırlatmak, 3. isabet ettirmek, 4. bir hayvanın başıyla başka bir şeye vurması ya da çarpması)

cikerdene* (1. koymak, 2. yerleştirmek)

dekerdene** (sigara sarmak, sigara tütürmek)

deverdayene (dökmek)

dekewtene (başlamak -kalabalık şeyler, toplumsal olaylar için-)

denayene (fide dikmek, ağaç dikmek, yeşertmek amacıyla toprağa çekirdek yerleştirmek)

deverdayene (dökmek)

pabestnayene (bir şeyi başka bir şeye yapıştırmak, tutturmak)

pazeleqnayene (bir şeyi başka bir şeye yapıştırmak)

pêbîyene/pêbîyayene (1. ile olmak 2. birine bir şey olmak)

pêkerdene (1. ile yapmak 2. birine bir şey yapmak)

pêwverdayene (birbirine düşürmek, döğüşürmek.)

hewnayene (1. inler tarzda havlamak 2. inlemek)

pêgirewtne (tutmak, yakalamak)

rabiyene/rabiyayene (açılmak)

* Güney ağzının konuşulduğu bazı yörelerde "koparmak" anlamına da gelir.

** Güney ağzının konuşulduğu bazı yörelerde "koymak" anlamındadır.

- rakerdene** (açmak)
rabojîyayene (aniden ölmek, çatlama -ölüm anlamında-)
rabojnayene (aniden öldürmek, çatlatmak -ölüm anlamında-)
rasanayene (sallamak)
rokerdene (dökmek)
rosanayene (silkmek)
roverdayene (sarkıtmak)
sere/sare ranayene (1. başını bir yere koymak 2. ağır derecede hasta olmak 3. ölmek)
ronayene (indirmek, yere bırakmak)
têkewtene (1. birbirine düşmek 2. menfi anlamda yarışmak)
têvdayene: karıştırmak (sıvı ya da yumuşak şeyleri el, kaşık vb. bir şeyle karıştırmak)
têwvetene (birbirine geçirmek -halka türü şeyleri)
cidayene (...e vermek)
desinayene (hapşırma)
derutene (süpürmek)
deruyîyayene (süpürölmek)
deginayene (1. kabarmak, şişmek 2. deşilmek, azgınca akmak)
ramitene (sürmek)
pêsanayêne (1. çatışma -boynuzlu hayvanların birbirine vurması 2. birbirine karıştırmak 3. çatma, birbirine yaslatma)
rafistene (sermek)
tafisetene (süpürmek, süpürge ile tozunu almak)
rabijîyayene (buzu çözülmek)
rabijnayene (buzunu çözmek)
rareyayene (kurtulma)
raperayene (1. uçma 2. uçurumdan aşağıya düşmek)
rapernayene (1. uçurmak 2. uçurumdan aşağıya atma)
ropiroznayene (süzme)
têsare kerdene (anlaşma, uzlaşma)
wekerdene (1. nadas ya da uzun zamandır ekilmemiş toprağı sürmek, 2. ateş yakma, tutuşturma)
wekinitene (1. kazma 2. araştırma)

2.1.1.1. Önek + isim + fiil (preverb + name + kar)

- ra(era) ser kerdene** (bir başkası ya da bir şey üzerine yığma)
ra(era) ser kewtene (gücü gitmek, gözüne kestirmek, tehdit etmek)
cê ser kewtene (1. eskimek, birbirini tutmaz hale gelmek 2. kavga halinde olanların birbirinden uzaklaşması 3. güçten düşme)
cê ser bîyene (1. eskimek, birbirini tutmaz hale gelmek 2. kavga halinde olanların birbirinden uzaklaşması)

2.1.1.2. Önek + sıfat + fiil (preverb + sıfet + kar)

ra(era) derg bîyene (uzanmak)

ra(era) derg kerdene (uzatmak)

ra(era) sur bîyene (kızarmak, kırmızımsı bir hal almak –utanma, kızma gibi hallerde-)

2.1.1.3. Önek + zamir + fiil (preverb + zemîr + kar)

ra(era) yewbînî(jubînî) kewtene (1. birbirine düşmek 2. bir araya gelmek)

2.1.1.4. Önek + zamir + isim + fiil (preverb + zemîr + name + kar)

ra (era) xo ser ameyene (kendine gelmek)

2.1.1.5. Önek + önek + isim + fiil (preverb + preverb + name + kar)

ra (era) têmîyan kewtene (1. içiçe geçmek, birbirine karışmak 2. birbirine düşmek, kavga etmek)

ra (era) têmîyan fistene (1. içiçe geçirmek, birbirine karıştırmak 2. birbirine düşürmek)

2.1.2. Çok heceli önekle oluşan fiiller

(karê ke bi preverbo zafheceyin virazînê

Önek örnekleri: cira, cêra, pira, piro, tiro, tira, têra, pêra

Çok heceli önekle oluşan fiillere örnekler:

cêra kerdene (birbirinden ayırd etmek)

cêra biyene/cêra biyayene (ayrılmak, birbirinden uzaklaşmak)

cira kerdene (koparmak)

cira bîyene/bîyayene (kopmak-meyvenin daldan kopması gibi-)

piro kerdene (başından aşağıya dökmek)

piro dayene (vurmak, dövmek)

piro şîyene (tırmanmak, bir şeyden yukarıya doğru çıkmak)

pira dayene (1. giydirmek 2. üzerini örtmek)

têra kerdene (uyandırmak, hareketlendirmek, ayağa kalkmasını sağlamak)

têra pîstene (sarmak, sarmalamak, kundaklamak)

tira kerdene (sürtmek)

tiro kerdene (bir yerden aşağıya atmak)

tiro estene (bir yerden aşağıya atmak)

tiro şîyene/şîyayene (bir yerden aşağıya düşmek)

pêra bestnayene (birbirine yapıştırmak, birleştirmek)

pêra nayene (birbirine yapıştırmak)

pêra zeleşnayene (birbirine yapıştırmak)

pede kerdene (batırmak)

pira nayene (1. silah sıkmak 2. bir şeyi bir şeye ya da bir yere yapıştırmak, tutturmak)

piroginayene (1. çarpmak, isabet etmek 2. farkına varmak 3. içine düşmek)**pirosanayene** (-üzerîne- serpmek, hızlıca vurmak)

têro cinitene (1. alt üst ederek karıştırmak 2. dedikodu yapmak, karıştırıcılık yapmak)

tira soynayene (birbirine sürtmek)

3. Bileşik fiiller (karê pêrabesteyî)

3.1. İsim yardımıyla (bi ardimê/hetkarîya nameyî)

İsim + fiil (name + kar) Burada, isim olan kelime mastarın önüne gelmek suretiyle yeni bir fiil türetir.

Örnekler:

isim		fiil	yeni fiil
bar	+	kerdene	bar kerdene (yüklemek, göç etmek)
pare/bare	+	kerdene	pare kerdene (paylaşmak, bölüşmek)
kar	+	kerdene	kar kerdene (iş yapmak, çalışmak)
bar	+	bîyene	bar bîyene (yüklenmek)
ber	+	kerdene	berkerdene (deşmek, akıtmak)
ber	+	bîyene	ber bîyene (deşilmek, akıtılmak)
ca	+	kerdene	cakerdene (yer vermek, yerleştirmek)
çik	+	dayene	çikdayene (1. kıvılcım saçmak 2. şiddetli ve ani olarak ağrımak)
tanî	+	dayene	tanî dayene (ısı vermek)
kaş	+	kerdene	kaş kerdene (çekmek)
kaş	+	bîyene	kaş bîyene (çekilmek)
fir	+	dayene	firdayene (uçmak)
pars	+	kerdene	pars kerdene (dilenmek)
pers	+	kerdene	pers kerdene (sormak)
pers	+	bîyene	pers bîyene (sorulmak)
nas	+	kerdene	nas kerdene (tanımak)
nas	+	bîyene	nas bîyene (tanınmak)
derz	+	kerdene	derz kerdene (çizmek)
derz	+	bîyene	derz bîyene (çizilmek)
hewn	+	dîyayene	hewn dîyayene (rüya görmek)
ca	+	dayene	cadayene (1. Kapatmak 2. yer vermek)
ca	+	kerdene	cakerdene (yerleştirmek)
ca	+	bîyene	cabîyene (sığmak, yerleşmek)
ca	+	girewtene	cagirewtene (yer almak)
peyda	+	kerdene	peyda kerdene (temin etmek)

puxur	+	dayene	puxur dayene (buharlaşmak)
tîz	+	kerdene	tîz kerdene (1. sesli osurmak 2. anlamsız ya da yerinde olmayan söz söylemek)
zîpik	+	dayene	zîpik dayene (hafifçe küçük kabarcıklar çıkartarak kaynamak, kaynamaya başlamak)
ser	+	kewtene	(1. üste çıkmak 2. galip gelmek, başarmak)
bin	+	kewtene	bin kewtene (1. alta girmek 2. yenilmek)

İsim + isim + fiil (name + name + kar)

peyê goşî estene (kulak ardı etmek, boş vermek)

çîman ver ardene (anımsamak, hatırlamak)

çîman ver gîrewtene (göz önünde tutmak)

adir ver kerdene (1. ateşe vermek 2. sıkıştırmak, aman vermemek)

adir ser o wekerdene (1. ateş altına almak (silahla) 2. aman vermemek)

İsim + preverb + fiil (name + preverb + kar)

goş pira kuyayene (dinlemek, ...sözünü dinlemek)

adir cîkewtene (1. ateş düşmek, yanmak 2. telaşa kapılmak)

adir pira nîstene (1. ateş düşmek, yanmak 2. sabırsızlanmak 3. telaşa kapılmak)

adir civerdayene (1. ateşe vermek, yakmak 2. sıkıştırmak, telaşa düşürmek)

3.2. Sıfat yardımıyla (bi ardimê/hetkarîya sifetî)

Sıfat + fiil (sifet + kar)

germ kerdene (ısıtmak)

sur bîyene (kızarmak, kırmızılaşmak)

sur kerdene (kızartmak, kırmızılaştırmak)

zerk/zerd bîyene (sararmak, altın sarısı renk almak)

hît kerdene (ıslatmak)

hît bîyene (ıslanmak)

zuya bîyene (kurumak)

weş bîyene (1. iyileşmek 2. hoş olmak, güzel olmak)

3.3. Fiil yardımıyla (bi ardimê/hetkarîya karî)

Fiil + fiil (kar + kar)

almak (ameyene) fiili ile

amayene dayene (verilmek)

ameyene gîrewtene (alınmak)

ameyene rotene (satılmak)

ameyene kerdene (yapılmak)

ameyene wastene (istenmek)

vermek (dayene) fiili ile

dayene kerdene (yaptırtmak)

dayene gurênayene (çalıştırtmak)

dayene hêrînayene (satın aldırtmak)

dayene vatene (söyletmek)

dayene zanayene (haberdar olmasını sağlamak, bilmesini sağlamak)

Örneklerde de görüldüğü gibi, fiilin önüne gelen ve yeni bir fiil türeten kelimeler de çok heceli önekler gibi, önüne geldikleri fiilden ayrı yazılırlar.

3.4. Zamir yardımıyla (bi ardimê zemîrî)

3.4.1. Zamir + önek + fiil (zemîr + preverb + kar)

xo ro kerdene (başından aşağıya dökmek, dökünmek)

xo ra dayene (1. üzerini örtmek, 2. giyinmek)

xo ra şîyene (kendinden geçmek, bayılmak)

xo ro dayene (dövünmek)

xo ra nayene (1. bir şeyi kendi vücuduna yapıştırmak 2. kendi kendine ateş etmek)

ro ci ginayene (1. gıda maddesi dokunması 2. isabet etmek, çarpmak)

xo ra kerdene (çıkartmak, üzerinden atmak)

3.4.2. Zamir + önek + sıfat + fiil (zemîr + preverb + sıfat + kar)

yewbînî (jubînî) ra cîya kerdene (birbirinden ayırmak, birbirinden uzaklaşmak)

yewbînî ra durî kewtene (birbirinden uzaklaşmak)

yewbînî ra durî fistene (birbirinden uzaklaştırmak)

3.4.3. Zamir + fiil (zemîr + kar)

jubînî(zuvînî) girewtene (birbirine destek olmak, omuz vermek)

yewbîni werdene (1. şeylerin karşılıklı olarak birbirini kemirmesi, aşındırması 2. birbiri aleyhine çalışmak çekişmek, didişmek)

3.4.4. Zamir + önek + zamir + fiil (zemîr + preverb + zemîr + kar)

xo ra ci dayene (sokulmak, alışmak)

3.5. Yansımalardan oluşan fiiller (karê ke bi zimîyayîş virazînê)

Canlı ve cansız varlıklar tarafından çıkartılan kimi doğal sesler var ki bunlar belli ekler almak suretiyle fiil haline gelirler. Bu tür seslerden fiil türetmeye yarayan ekler geçişsiz fiiller için “-yene”, “-yîş”, geçişli fiiller için ise “-nayene” ile “-nayîş” ekleridir.

yansıma sesi

çeq

geçişsiz fiil

çeqayene (çıtırdamak)

geçişli fiil

çeqnayene (çidartmak)

çîr	çîrayene (gıcırdamak)	çîrnayene (gıcırdatmak)
fis	fisayene (fosurdamak)	fisnayene (fosurdatmak)
girm	girmayene (gürüldemek)	girmnayene (gürüldetmek)
gur	gurrayene (gürüldemek)	gurnnayene (gürüldetmek)
hurm	hurmayene (bağırtilı konuşmak)	hurmnayene (bağirtmek)
hew	hewayene (inlemek, inler gibi havlamak)	hewnayene (inletmek)
hîr	hîrayene (kişnemek, kişner gibi gülmek)	hîrnayene (kişner gibi güldürtmek)
piz	pizayene (pız sesi çıkarmak)	piznayene (pız sesi çıkartmak)
qîj	qîjayene (qij sesi çıkarmak)	qîjnayene (qij sesi çıkartmak)
req	reqayene (tıkırdamak, çınlamak)	reqnayene (tıkırdatmak, çınlatmak)
teq	teqayene (1. patlamak, infilak etmek 2. çok öfkelenmek)	teqnayene (1. patlatmak, infilak ettirmek 2. çok öfkeletmek)
şîrq	şîrqayene (kısmen ince sesle sesle gürüldemek)	şîrqnayene (kısmen ince sesle gürüldetmek)
tir	tirrayene (1. sesli osuruk sesi çıkarmak 2. genizi zorlayarak bağırarak)	tirrnayene (1. sesli osuruk sesi çıkarttırmak 2. genizi zorlayarak bağırarak)
ting	tingayene (1. Gürüldemek 2. bağırarak konuşmak)	tingnayene (1. Gürüldetmek 2. bağırarak konuşturmak)
tirng	tirngayene (b. tingayene)	tirngnayene (b. tingnayene)
xirm	xirmayene (-gevrek bir şeyce-kırılma ya da kopma sesi çıkartmak)	xirmnayene (-gevrek bir şeyce-kırılma ya da kopma sesi çıkarmak)
xur	xurrrayene (1. gürllemek 2. horlatmak)	xurnnayene (1. gürlletmek 2. horlamak)
xuş	xuşayene (hışırdamak, şırıldamak)	xuşnaydene (hışırdatmak, şırıldatmak)
xul	xulayene (“blıp-blıp” sesiyle sesiyle birlikte şırıldamak)	xulnayene (“blıp-blıp” birlikte şırıldatmak)
xiş	xişayene (hışırdamak)	xişnayene (hışırdatmak)
viz	vizayene (vızıldamak)	viznayene (vızıldatmak)
vir	virrayene (bağırtilı konuşmak)	virrnayene

zir	zirrayene (anırmak)	(bağirtılı konuşturmak)
zur	zurayene (ulumak)	zurnayene (anırtmak)
zing	zingayene (1. gümbürdemek 2. şırıldamak 3. çınlamak)	zingnayene (1. Gümbürdetmek 2. şırıldatmak 3. çınlatmak)
pis	pisayene (pıs pıs etmek, fısıldamak)	pisnayene (pıs pıs ettirmek, fısıldatmak)
tis	tisayene (fosurdamak) vizayene (vızıldamak)	tisnayene (fosurdatmak) viz viznayene (vızıldatmak)

Kuşkusuz bütün bu fiillerin mastarları, “ene” ve “yene” sonekleri yerine “iş”, “yış” ya da “ıyayış” sonekleri ile de yapılabilirler.

Örnekler:

çeq	çeçayış	çeçnayışçır	çırayış	çırnayış
girm	girmayış	girmnayışgur	gurrayış	gurnayış

FİİL YAPILARI VE ÇEKİM İLİŞKİSİ

(ELAQADARÎYA AWANKERDİŞÊ KARAN Û ANTIŞÎ)

Kırmanccada fiil çekimi, çekim ekleri, edat ve kipler yardımıyla yapılır. Bunların işleyiş ve yerlerini örneklerle açıklamaya çalışalım.

1. Çekimde fiil ekleri (antiş de preverbê karan)

“Olmak” (bîyene) fiilinin çekimi ilgili bölümde yapıldığından burada kısa bir değinme ile yetineceğiz. Kırmanccanın kuzey ağzında bu fiilin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarının ortak çekimi şöyledir: ez a, ti ya, o yo, a ya, ma yîme, şima yê, ê yêYine başka bölümlerde de değinildiği gibi fiilin 1. tekil şahıs zamiri ile yapılan çekiminin yörelere göre değişen farklı varyantları da var. Diyelim ki yukarıya aldığımız “ez a” formundaki “a” yerine “ane”, “üne” “û”, “o”, “one” de denilmektedir (ez ane, ez û, ez ûne, ez o, ez one.)

Bu noktayı özellikle göz önünde tutmak gerekir, çünkü bu farklılık öteki bütün fiillerin aynı zamanları için geçerlidir.

Örnekler:

1.1. Basit fiiller (karê sadeyî)

Werdene (yemek)

Ez wena (ben yiyorum)

Ti wena (sen yiyorsun)

A wena (o yiyor)

O weno (o yiyor)

Ma wenîme/weme (biz yiyoruz)

Şima wenê (siz yiyorsunuz)

Ê wenê (onlar yiyorlar)*

* wenane, wenû, wenûne, weno, wenone varyantları var.

Şiyene/şiyayene (gitmek)

Ez şona* (ben gidiyorum)

Ti şona (sen gidiyorsun)

A şona (o gidiyor)

O şono (o gidiyor)

Ma şonîme/şome (biz gidiyoruz)

Şima şonê (siz gidiyorsunuz)

Ê şonê (onlar gidiyorlar)

1.2. Türemiş fiiller (karê virasteyî)

1.2.1. İsim + fiil (name + kar)

Bar kerdene (1. yüklemek 2. göç etmek)

Ez bar kena (ben yüklüyorum, göç ediyorum)

Tibar kena (sen yüklüyorsun, göç ediyorsun)

A bar kena (o yüklüyor, göç ediyor)

O bar keno (o yüklüyor, göç ediyor)

Ma bar kenîme/keme (biz yüklüyoruz, göç ediyoruz)

Şima bar kenê (siz yüklüyorsunuz, göç ediyorsunuz)

Ê bar kenê (onlar yüklüyorlar, göç ediyorlar)

1.2.2. Sıfat + fiil (sifet + kar)

Berz kerdene (yükseltmek, kaldırmak)

Ez kena berz** (ben yükseltiyorum)

Ti kena berz (sen yükseltiyorsun)

A kena berz (o yükseltiyor)

O keno berz (o yükseltiyor)

Ma kenîme/keme berz (biz yükseltiyoruz)

Şima kenê berz*** (siz yükseltiyorsunuz)

Ê kenê berz (onlar yükseltiyorlar)

1.2.3. Fiil + fiil (kar + kar)

Dayene kerdene (yaptırtmak)

Ez dana kerdene (ben yaptırıyorum)

Ti dana kerdene (sen yaptırıyorsun)

A dana kerdene (o yaptırıyor)

O dano kerdene (o yaptırıyor)

Ma danîme/dame kerdene (biz yaptırıyoruz)

* ez şona, ez şonane, ez şonû, ez şonûne, ez şono, ez şonone, ti şona varyantları da var.

** Değişik yörelerde "Ez berz kena, Ti berz kena, ..." şeklindedir.

*** Dersim yöresinde "berze" formu da var.

Şima danê kerdene (siz yaptırıyorsunuz)

Ê danê kerdene (onlar yaptırıyorlar)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi isim yardımıyla (isim + fiil) yapılan fiillerin şimdiki geniş ve gelecek zamanları çekildiklerinde, sıralama **zamir + isim + fiil** şeklindedir. Sıfat yardımıyla (sıfat + fiil) yapılan fiillerin aynı zaman çekimlerinde ise kimi yörelerde sıralama değişik; **zamir + fiil + sıfat** şeklini almaktadır (Ez berz kena.) Fiiller yardımıyla türetilen fiillerde yine sıralama isim + fiil sıralamсында gibidir (**zamir + yardımcı fiil + fiil.**) Bu grup fiillerin çekiminde, yardımcı fiil şahıs zamiri ve zamana uygun olarak çekilir, esas fiil ise daima mastar şeklinde kalır: (Eza **dana** kerdene: Ben yaptırıyorum. A **dana** kerdene: O yaptırır. Ey **da** kerdene: O yaptırdı. İnan **do** kerdene. Onlar yaptırmışlar. Ma **dabî** kerdene: Biz yaptırmıştık.)

1.2.4. Önek + fiil (preverb + kar)

1.2.4.1. Tek heceli önekle yapılan fiiller (karê ke bi preverbê yewheceyînî virazînê)

Rakerdene* (açmak, serme)

Ez kena ra (ben açıyorum)

Tikena ra (sen açıyorsun)

A kena ra (o açıyor)

O keno ra (o açıyor)

Ma kenîme/keme ra (biz açıyoruz)

Şima kenê ra (siz açıyorsunuz)

Ê kenê ra (onlar açıyorlar)

Bazı yörelerde, özellikle de kırmanccanın güney ağzında, “**ra/a**” öneki, bu örnekteki gibi fiilin sonunda değil, önünde yer alır. Örneğin; ez **rakena** ya da ez **akena**. Diğer bir deyişle çekimde öneklerin cümledeki yerleri sabit değil. Bu da elbet bir standardizasyon konusudur ve önümüzdeki dönemde halledilmesi gerekir.

1.2.4.2. Çok heceli önekle yapılan fiiller (karê ke bi preverbê zafheceyînî virazînê)

a) Cêra kerdene (ayırma)

Ez.cêra kena (ben ayırıyorum)

Ticêra kena (sen ayırıyorsun)

A cêra kena (o ayırıyor)

O cêra keno (o ayırıyor)

Ma cêra kenîme/keme (biz ayırıyoruz)

* “Ra” preverbinin “ya” ve “a” varyantları da var (*yakerdene/akerdene.*)

Şima cêra kenê (siz ayırıyorsunuz)

Ê cêra kenê (onlar ayırıyorlar)

b) Piro kerdene (üzerine dökme, başından aşağıya dökme)

Ez kena piro* (ben üzerine döküyorum)

Ti kena piro (sen üzerine döküyorsun)

A kena piro (o üzerine döküyor)

O keno piro (o üzerine döküyor)

Ma kenime/keme piro (biz üzerine döküyoruz)

Şima kenê piro (siz üzerine döküyorsunuz)

Ê kenê piro (onlar üzerine döküyorlar)

1.3. Şimdiki ve gelecek zamanın ikiye ayrı formu

(di formê demê nikayin û demê ameyoxî)

Kırmanccanın kuzey ağzında şimdiki ve gelecek zamanın iki ayrı formu mevcuttur. Bunlardan ilki yukarıda örnekleri verilen ve şimdiki, geniş ve gelecek zamanlar için ortak olan formdur. Diyelim ki “ez êna” dediğimiz zaman bu (ben geliyorum/ben gelirim ve ben geleceğim) anlamlarında kullanılan üç zamanın ortak çekim formunu teşkil etmektedir. Hem şimdiki ve gelecek zamanın bundan ayrı birer formu daha var ki bunlar partikeller yardımıyla yapılmaktadır.

Şimdiki zamanın 2. formu (formê diyine yê demê nikayinî)

Werdene (yemek)

Ezo** wena (ben yiyorum)

Ti yo wena (sen yiyorsun)

O yo weno (o yiyor)

A yo wena (o yiyor)

Ma yo wenîme/weme (biz yiyoruz)

Şima yo wenê (siz yiyorsunuz)

Ê yo wenê (onlar yiyorlar)

Kerdene (yapmak)

Ezo bikerî (Yapacağım)

Ti yo bikerê (Yapacaksın)

O yo bikero (Yapacak)

A yo bikero (Yapacak)

Ma yo **bikerime/bikeme** (Yapacağız)
Şima yo **bikerêne/bikerê** (Yapacaksınız)
Ê yo **bikerêne/bikerê** (Yapacaklar)

Wendene (okumak)

Ezo **biwanî** (okuyacağım)
Ti yo **biwanê** (okuyacaksın)
O yo **biwano** (okuyacak)
A yo **biwano** (okuyacak)
Ma yo **biwanime** (okuyacağız)
Şima yo **biwanêne (biwanê)** (okuyacaksınız)
Ê yo **biwanêne (biwanê)** (okuyacaklar)

Ameyene (gelmek)

Ezo **bêrîne** (geleceğim)
Ti yo **bêrê** (geleceksin)
O yo **bêro** (gelecek)
A yo **bêro** (gelecek)
Ma yo **bêrime (bême)** (geleceğiz)
Şima yo **bêrêne (bêrê)** (geleceksiniz)
Ê yo **bêrêne (bêrê)** (gelecekler)

Güney ağzının konuşulduğu bazı yörelerde hem şimdiki hem de gelecek zaman partikeli “**do**”dur. Örneğin, “ez **do** biwana/î, ti **do** biwanê, o **do** biwano, a **do** biwano, ma **do** biwanê, şima **do** biwanê, ê **do** biwanê

2. Fiillerde olumsuzlama (karan de negatîfiye)

Fiilleri olumsuzlama olumsuzluk edatları denilen edatlarla yapılır. Bunlar: **me**, **nê**, **ni** ve **nî** edatlarıdır. Bunların fonksiyonlarını örneklerle açıklamaya çalışalım.

“**Nê**” olumsuzluk edatı ile (bi edatê negatîfiye “**nê**”yî)

2.1. Şimdiki zaman, geniş ve gelecek zamanlarda (demo nikayin, hîra û ameyox de)

Ez **nêwena** (ben yemem, yemiyorum, yemiyeceğim)
Ez sur **nêkena** (ben kızartmam)
Ez bar **nêkena** (ben yüklemem, göç etmem)
Ez **ranêkena** (ben açmam)
Ez piro **nêdana** (ben vurmam)
Ez xo ra **nêdana** (ben örtünmem, giyinmem)
Ez **nedana** ardene (getirtmem)

2.2. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

Nesne eril olursa (ke çî/obje nêrî bo)

Mi nêwerd (ben yemedim)

Mi sur nêkerd (ben kızartmadım)

Mi bar nêkerd (ben yüklemedim)

Mi ranêkerd (ben açmadım)

Mi piro nêda (ben vurmadım)

Mi xo ra nêda (ben üzerime örtmedim, giymedim)

Mi nêda werdene (yedirtmedim)

Nesne dişil olursa (ke çî makî bo)

Mi nêwerde (ben yemedim)

Mi sur nêkerde (ben kızartmadım)

Mi bare nêkerde (ben paylaştırmadım)

Mi ranêkerde (ben açmadım)

Mi cıra nêkerde (ben koparmadım)

Mi xo ra nêdê (ben üzerime örtmedim, giymedim)

Mi nêdê şimitene (içirtmedim)

2.3. Mişli geçmiş zamanda (demo vîyarteyo nedîyar de)

Nesne eril olursa (ke çî nêrî bo)

Mi nêwerdo (ben yememişim)

Mi sur nêkerdo (ben kızartmamışım)

Mi bar nêkerdo (ben yüklememişim)

Mi ranêkerdo (ben açmamışım)

Mi piro nêdo (ben vurmamışım)

Mi xo ra nêdo (ben üzerime örtmemişim)

Mi nêdo werdene (yedirtmemişim)

Nesne dişil olursa (ke çî makî bo)

Mi nêwerda (ben yememişim)

Mi sur nêkerda (ben kızartmamışım)

Mi bar nêkerda (ben yüklememişim)

Mi ranêkerda (ben açmamışım)

Mi piro nêda (ben vurmamışım)

Mi xo ra nêda (ben üzerime örtmemişim)

Mi nêda şimitene (yedirtmemişim)

Örnek cümleler:

A awe nêşimena, cok a nêweş kewta. (O su içmiyor, ondan hastalanmış.)

Karê xo nêkerd. (İşini yapmadı.)

Ti qey rew nêama? (Neden erken gelmedin?)

Nêremeno. (Kaçmıyor.)

Awe piro nêkena. (O banyo yaptırmıyor.)

Kutikan yewbîn girewto cêra **nêbenê**. (Köpekler kapışmış, ayrılmıyorlar.)
Ey qerar do, dewa xo ra bar **nêkeno**. (O karar vermiş, köyünden göç etmiyor.)
Şima qey goşt ru de sur **nêkerd?** (Eti neden yağda kızartmadınız?)

Ni olumsuzluk edatı ile

Bazı yörelerde “**nê**” olumsuzluk edatının yerini bu edat alır ve tıpkı onun gibi fiilin önüne gelir.

Ez **niwena**.. (Ben yemiyorum.)

Ti qey **nişona?** (sen neden gitmiyorsun?)

Nî olumsuzluk edatı ile

Çekimde bazı fiillerin başına gelerek negatif formlarının oluşmalarını sağlar.
Kullanım alanı çok sınırlıdır.

Kanimca “**ni**” ve “**nî**” edatları “**nê**” edatının değişmiş halleridir. Yani edatın aslı “**nê**”dir.

Zere ewro **nîna/nêna**. (Zere bugün gelmiyor.)

To qey kitabê mi tey **nîyard/nêard?** (Kitabımı neden birlikte getirmedi?)

Me olumsuzluk edatı ile

Bu edat gelecek zamanın II. formunda fiilin önüne gelerek cümleyi olumsuzlaştırır.

2.4. Gelecek zamanda (demo ameyox de)

Ezo **mewerî** (ben yemiyeceğim)

Ezo sur **mekerî** (ben kızartmayacağım)

Ezo bar **mekerî** (ben yüklemeyeceğim, göç etmeyeceğim)

Ezo **ramekerî** (ben açmayacağım)

Ezo piro **mêdîne** (ben vurmuyacağım)

Ezo xo ra **medîne** (ben örtünmeyeceğim)

2.5. Emir kipi ile (bi raweya fermanî)

Bu edat, emir kipinin önüne gelerek onun olumsuz halinin oluşmasını sağlar.

2.5.1. Basit fiillerde (karanê sadeyan de)

meke! (yapma!), **meşo!** (gitme!), **mebe!** (götürme), **meşime!** (içme!)

2.5.2. Bileşik fiillerde (karanê pêrabestayan de)

1. isim + fiil (bar kerdene) bar **meke!**

2. sıfat + fiil (berz kerdene) berz **meke!**

3. yardımcı fiil + fiil (dayene kerdene) **mede** kerdene!

2.5.3. Önek alan fiillerde (karê ke suffiks gênê)

1) tek heceli önek + fiil (rakerdene) **rameke!** (açma!)

2) iki heceli önek + fiil (cira kerdene) cira **meke!** (koparma!)

3) yardımcı fiil + önek alan fiil (dayene rakerdene) **mede** rakerdene! (açtırtma)

Görüldüğü gibi önek alan fiillerin emir kiplerinin olumsuz formunda “me” olumsuzluk edatı önek ile fiil arasında yer alır.

Buna karşılık “b” ve “c” şıklarının 3. sırasında yer alan **yardımcı fiil + fiil** formunda olumsuzluk edatı, yardımcı fiilin önüne gelirken, asıl fiil mastar halini korumaktadır. Bazı yörelerde ise olumsuzluk edatı almış olan yardımcı fiil asıl fiilin önünde değil arkasında yer alır. Örneğin; kerdene **mede** (yaptırtma), rakerdene **mede!** (açtırtma.)

2.5.4. İstek bildirmede (waştış de)

Ez meşêrî (gitmiyeyim)

Ez mewerî (yemiyeyim)

Ez mehêrîni (satın almıyayım)

Ez awe medine (sulamıyayım)

Ez cira mekerî (kopartmıyayım)

Ez tal mekerî (boşaltmıyayım)

Ez xo ro mekerî (dökünmiyeyim, yıkanmıyayım)

Ez medî/medîne kerdene (yaptırtmıyayım)

Dikkat edileceği gibi hangi zamanda ve yapı itibariyle hangi grupta olursa olsun, olumsuzluk edatı fiilin önünde yer alır ve ona bitişik olarak yazılır. İki fiilden oluşmuş fiillerde olumsuzluk edatı kural olarak yardımcı fiilin önüne gelir, asıl fiil ise mastar halini korur.

FİİL ÇATILARI (KOZMAGÊ KARAN)

Kırmanccada fiiller çatılarına göre beş grup altında toplanırlar.

1. Geçişsiz fiil (karo întansîtîf)
2. Geçişli fiil (karo transîtîf)
3. Etken fiil (karo aktîf)
4. Edilgen fiil (karo passîf)
5. Ettirgen fiil (karo dakerde)

1. GEÇİŞSİZ FİİL (KARO İNTRANSÎTÎF)

Bu grup fiillerde, özne tarafından yapılan eylemlerden etkilenen bir nesne yok. Diğer bir deyişle geçişli fiillerle yapılan cümlelerde nesne mevcut değil.

Örnekler:

şîyene (gitmek)

ameyene (gelmek)

heşar bîyayene (uyanmak)

gerayene (dolaşmak)

berbayene/bermayene (ağlamak)

Ez şona. (Ben gidiyorum.)

O ame. (O geldi.)

O heşar bîyo. (O uyanmış.)

O gerabî. (O dolaşmıştı.)

Ê berbêne. (Onlar ağlıyorlardı.)

bîyene (olmak, doğmak)
merdene (ölmek)

O bîbî. (O olmuştu, doğmuştu.)
A merde. (O öldü.)

2. GEÇİŞLİ FİİL (KARO TRANSİTİF)

wendene (okumak)
ardene (getirmek)
kay kerdene (oynamak)

rusnayene (yollamak)

Mi kitab wend. (Ben kitap okudum.)
Azadî nan ard. (Azad ekmek getirdi.)
Domanî kukulîku kay kenê.
(Çocuklar saklambaç oynuyorlar.)
Mamosteye wendoxî rusnayî çê.
(Öğretmen öğrencileri eve yolladı.)

Yapılan bir eylemde, **neyi (çi?)**, ve **kimi? (kam, kamê, kamî?)** soruları yöneltildiğinde yanıt alınabiliyorsa fiil geçişli demektir, değilse geçişsizdir.

Şimdi bu soruları soru sorarak geçişli ve geçişsiz fiilleri saptamaya çalışalım:
Ez çi şîyane? Böyle bir soru cümlesi yapılamıyacağı gibi yanıtı da yok, fiil (şîyene) geçişsizdir.

To çi wend? Mi kitab wend. Yanıt var, fiil (wendene) geçişlidir.

Sidar çi ame? Yanıtı yok, böyle bir soru cümlesi yapılmaz, fiil (ameyene) geçişsiz.

Azadî çi ard? Azadî nan ard. Yanıt var, fiil (ardene) geçişlidir.

Ê çi heşar benê? Yanıtı yok, böyle bir soru cümlesi yapılmaz, fiil (heşar bîyene) geçişsizdir.

Mamostayî kam rusna keye (çê?) Mamostayî şagirdî/telebeyî rusnayî keye. Yanıt var (rusnayene) geçişlidir.

3. ETKEN FİİLLER (KARÊ AKTİFİ)

Ez şîyane. (Ben gittim.)
Sîdar ame. (Sidar geldi.)
Nêweşe merde. (Hasta öldü.)
Domanî hewn ra şîyê. (Çocuklar uyumuşlar.)
Kurdî heşar bîyê. (Kürtler uyanmışlar.)
Mi kitab wend. (Kitap okudum.)
Azadî selam ard. (Azad selam getirdi.)
Neçîrvanî Xezale kîste. (Avcı ceylanı öldürdü.)
Helîne name rusnê. (Helin mektup yolladı.)
Şîlane be Bêrîvane ra nusnenê. (Şilan ile Berivan yazıyorlar.)

Burada öznesi belli olan fiiller (şiyene, amayene, merdene, hewn ra şiyene, heşar biyene, wendene, ardene, kîstene, rusnayene, nusnayene) etken fiillerdir.

4. EDİLGEN FİİLLER (KARÊ PASSİFİ)

4.1. Gelmek fiili ile (bi karê ameyene)

Aktif form: ŧimitene (imek)

Pasif form: amayene ŧimitene (iilmek)

Nesne eril olursa

- a) ŧimdiki zaman: Do yo **êno ŧimitene**. (Ayran iiliyor.)
- b) ŧimdiki zaman/geniŧ zaman/gelecek zaman ortak form: Do **êno ŧimitene**. (Ayran iiliyor/iilir?/iilecek.)
- c) Dili gemiŧ zaman: Do **ame ŧimitene**. (Ayran iildi.)
- d) Miŧli gemiŧ zaman: Do **amo ŧimitene**. (Ayran iilmiŧ.)
- e) Miŧli gemiŧ zamanın hikayesi: Do **amebî ŧimitene**. (Ayran iilmiŧti.)

Nesne diŧil olursa

- a) ŧimdiki zaman: Awe yo/ya **êna ŧimitene**. (Su iiliyor.)
- b) ŧimdiki zaman/geniŧ zaman/gelecek zaman ortak form: Awe **êna ŧimitene**. (Su iilir.)
- c) Dili gemiŧ zaman: Awe **amê ŧimitene**. (Su iildi.)
- d) Miŧli gemiŧ zaman: Awe **ama ŧimitene**. (Su iilmiŧ.)
- e) Miŧli gemiŧ zamanın hikayesi: Awe **amebî ŧimitene**. (Su iilmiŧti.)

Nesne çoğul olursa

- a) ŧimdiki zaman: Sayê **ênê werdene**. (Elmalar yeniliyor.)
- b) ŧimdiki zaman/geniŧ zaman/gelecek zaman ortak form: Sayî **ênê werdene**. (Elmalar yenir.)
- c) dili gemiŧ zaman: (Sayî **ameyî werdene**. (Elmalar yenildi.)
- d) miŧli gemiŧ zaman: (Sayî **amê werdene**. Elmalar yenilmiŧ.)
- e) miŧli gemiŧ zamanın hikayesi: Sayî **amebî werdene**. (Elmalar yenilmiŧti.)

Örnek olarak aŧaĐıdaki cümleleri pasif hale getirelim:

Serdar hingîmên weno.

Hingîmên hetê Serdarî ra werîno.

Xaskare zerfetî pote.

Zerfetî hetê? Xaskare ra êno potene.

Kalmemo derse waneno.

Derse hetê Kalmemî ra ama wendene

Bêrîvane ya (Bêrîvan a) kitabî binuŧno.

Kitabo bi destê Bêrîvane binusiyo.

Kekoyî dare pezeknê ro.

Dare bi destê Kekoyî amê ropezeknayene.

Xane manga ditîbî.

Manga hetê Xane ra amebî ditene

Alişêrî konferansî dê.

Konferansî hetê Alişêrî ra amê dayene.

4.2. Gelmek fiili olmaksızın (bê karê ameyene)

Özne eril olursa

Örnek kelime: do (ayran)

- şimdiki zaman: Do yo **şimîno**. (Ayran içiliyor.)
- şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman: Do **şimîno**. (Ayran içilir.)
- dili geçmiş zaman: Do **şimîya**. (Ayran içildi.)
- mişli geçmiş zaman: Do **şimîyo**. (Ayran içilmiş.)
- mişli geçmiş zamanın hikayesi: Do **şimîyabî**. (Ayran içilmişti.)

Özne dişil olursa

Örnek kelime: awe (su)

- şimdiki zaman Awe yo/ya **şimîna**. (Su içiliyor.)
- şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman: Awe **şimîna**. (Su içilir.)
- dili geçmiş zaman: Awe **şimîye**. (Su içildi.)
- mişli geçmiş zaman: Awe **şimîya**. (Su içilmiş.)
- mişli geçmiş zamanın hikayesi: Awe **şimîyabî**. (Su içilmişti.)

Özne çoğul olursa

Örnek kelime: saye (elma)

- şimdiki zaman: Sayê **werîne**. (Elmalar yeniliyor.)
- geniş zaman: Sayî **werîne**. (Elmalar yenilir.)
- dili geçmiş zaman: Sayî **werîyayî**. (Elmalar yenildi.)
- mişli geçmiş zaman: Sayî **weriyê**. (Elmalar yenilmiş.)
- mişli geçmiş zamanın hikayesi: Sayî **werîyabî**. (Elmalar yenilmişti.)

Örnek cümleler:

Nan hetê domanan ra **werîno**. (Ekmek/yemek çocuklar tarafından yeniyor.)

Awa serdine hetê Jînda ra **şimîye**. (Su Jînda tarafından içildi.)

Sayî hetê domanan ra **werîyayî**. (Elmalar çocuklar tarafından yendi.)

Pirtûk bi destê nivîskarî **nusîyo**. (Kitap yazar eliyle/tarafından yazılmış.)

Mektubî bi destê sekreteran **nusîyê**. (Mektuplar sekreterler tarafından/eliyle yazılmış.)

Rojnama terefê Zinarî ra **wanîye**. (Gazete Zınar tarafından okundu.)

Mektubê **binivîsîyêne**. (Mektup yazılacaktı.)

Xezale bi destê Mistefayî **kîşîye**. (Ceylan Mustafa eliyle öldürüldü.)

Mektube **rusnîna**. (Mektup gönderilir.)

Dare destê merdimê xiravî ra **birrîna**. (Ağaç kötü adam eliyle (tarafından) ke-

silir.)

Genim çînîya. (Buğday biçildi.)

Genim hetê pî û lajî ra çînîya. (Buğday baba ve oğul tarafından biçildi.)

Kitap hetê Şilane û Bêrivane ra hêrînîyo. (Kitap Şilan ile Berivan eliyle satın alınmış.)

Varek û bizekî çiraynînê. (Kuzu ve oğlaklar otlatılır.)

Varek û bizeki hetê domanan ra çiraynînê. (Kuzu ve oğlaklar çocuklar tarafından otlatılır.)

4.3. Fiil köküne göre aktif ve pasif form (goreyê koka karî formo aktîf û passîf)

Fiil kökleri	aktif	pasif
1) geçmiş zaman kökü “a” ile biten fiiller:	dezayene mosayene	dezîyayene mosîyayene
2) geçmiş zaman kökü “d” ile biten fiiller:	vêrdene wedardene	vêrîyayene wedarîyayene
3) geçmiş zaman kökü “na” soneki ile biten fiiller:	deznayene mosnayene nehêrînayene	deznîyayene mosnîyaye hêrnîyayene- birnayene birnîyayene
4) geçmiş zaman kökü “i” ile biten fiiller:	bîyene/ bîyayene şîyene/ şîyayene	bîyîyene/ bîyîyayene şîyîyene/ şîyîyayene
5) geçmiş zaman kökü “t” ile biten fiiller:	ditene şîmitene	doşîyayene şîmîyayene

Konuşma dilinde kimi fiillerin yukarıda bahsedilen pasif formla çekimleri mevcut değil. Bunlar sadece yukarıda ele alınan ve gelmek (ameyene) fiili yardımıyla yapılan yolla pasifleşirler. Öteki formu muhtemelen zaman içerisinde kaybolmuş.

5. ETTİRGEN FİİL (KARO DAKERDOX)

Ettirgen fiillerde asıl fiilin mastar halinin önüne “vermek” (dayene) fiili getirilir. Asıl fiil her zaman mastar halinde kalırken, dayene yardımcı fiilinin zamana göre çekimi yapılır. Ettirgen fiiller geçişli (transitif) fiillerle yapılır.

Örnekler:

dayene şikîtene: Kolonyalîstî wazenê ke bawerîya şarî bidêne şikîtene (Sö-

mürgeciler halkın inancını yıkmak istiyorlar.)

dayene virastene: Mi mekteb **da** virastene. (Okulu yaptırdım.)

dayene guretene: Nêweş derman **dano** guretene. (Hasta ilacı aldırtıyor.)

dayene kistene: Nijadperestan seserra 20î de bi des mîlyonan merdim **da** kistene (dayî kîstene) û hona kî **danê** kîstene. (Irkçılar 20. yüzyılda on milyonlarca insan katlettiler ve hala da katlediyorlar.)

dayene rusnayene: Azadî kitabî **dabî** rusnayene. (Azad kitapları yollatmıştı.)

dayene şutene: İnan kincî **dayî** şutene. (Onlar giysileri yıkatılar.)

dayene çiraynayene: Dewijan mal û gayî **dayî** çiraynayene. (Köylüler davarı otlattılar.)

dayene rijnayene: Muhendîzî dêso çewt **do** rijnayene. (Mühendis eğri duvarı yıktırması.)

Ettirgen fiillerde edilgen form

a) Şimdiki zaman-I (demo nikayin-I) Mektebo dayîno virastene.

(Okul yaptırılıyor.)

b) Şimdiki zaman-II/geniş zaman/gelecek zaman-I (demo nikayin-II, demo hîra, demo ameyox.I) Nêweşxane dayîno tamîrkerdene (Hastahane onartılır/onartılıyor/onartılacak.)

c) Gelecek zaman-II (demo ameyox-II) Kitabxane yo bidîyo tamîrkerdene. (Kütüphane onartılacak.)

d) Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

Raye **dayîye** virastene. (Yol yaptırıldı.)

e) Mişli geçmiş zaman (demo vîyarteyo nedîyar)

Bendaw **dayîyo** virastene. (Baraj yaptırılmış.)

f) Şimdiki zamanın hikayesi (demo vîyarteyo nikayin)

Sayê **dayîyêne** werdene. (Elmalar yedirtiliyordu.)

g) Mişli geçmiş zamanın hikayesi (demo vîyarteyo nedîyaro verên)

Sayî **dayîyîbî** werdene. (Elmalar yedirilmiştiler.)

h) Sanal geçmiş zaman (demo vîyarteyo nîyetin)

Awe ya **bidîyêne şimitene**. (Su içirtilecekti.)

MASTAR (MESDER)

Kırmancca fiillerde mastarın iki formu var.

1. “Êne” veya “yene” sonekleriyle (bi suffiksane “ene” ya kî “yene”)

2. “-İş” veya “yîş” sonekleriyle (bi suffiksane “iş” ya kî “yîş”î)

Fiillerde mastar, “ene”, “yene” ya da “iş” ve “yîş” soneklerinin eril üçüncü tekil şahıs ile yapılan dili geçmiş zaman çekim formunun sonuna gelmesiyle oluşur.

Fiil, fiilin eril üçüncü tekil şahıs, dili geçmiş zaman çekimi sesli harfle (vokal) bitiyorsa, “y”, bağlama harfi olarak araya gireceği için, aslında **-ene** olan sonek **-yene**, **-iş** olan sonek ise **-yîş** şeklini alır.

Örnekler:

1. Eril 3. tekil şahıs dili geçmiş zaman formu sesli harfle biten fiillerde

1.1. “Ene (yene)” sonekleriyle

Eril 3. tekil şahıs

diligeçmiş zaman formu

ame

şî

bî

hêrîna

şikîya

sonek/mastar

-yene/ameyene (gelmek)

-yene/şîyene(1) (gitmek)

-yene/biyene(2) (olmak)

-yene/hêrinayene (satın almak)

-yene/şikîyayene (kırılmak)

1.2. Şîya + yene (şîyayene), bîya + yene (biyayene) formları da var.

1.2. “Iş” ve yîş” sonekleriyle

Eril 3. tekil şahıs

diligeçmiş zaman formu

ame

şî

bî

hêrîna

şikîya

sonek/mastar

-yîş/ameyîş (gelmek)

-yîş/şî yîş(1) (gitmek)

-yîş/bîyîş(2) (olmak)

-yîş/hêrinayîş (satın almak)

-yîş/şikîyayîş (kırılmak)

1.2. (Şîya + yîş şîyayîş), bîya + yîş (biyayîş) formları da var.

2. Eril 3. tekil şahıs diligeçmiş zaman formu sessiz harfle biten fiillerde

2.1. “Ene” veya “yene” sonekleriyle

Eril 3. tekil şahıs

diligeçmiş zaman formu

kerd

berd

girewt

ramit

pêmit

sonek/mastar

-ene/kerdene (yapmak)

-ene/berdene (götürmek)

-ene/girewtene (almak)

-ene/ramitene (sürmek)

-ene/pêmitene (ölçmek)

2. 2. “Iş” ve yîş” sonekleriyle

Eril 3. tekil şahıs

diligeçmiş zaman formu

kerd

berd

girewt

ramit

pêmit

sonek/mastar

-iş/kerdiş (yapmak)

-iş/berdiş (götürmek)

-iş/girewtiş (almak)

-iş/ramitiş (sürmek)

-iş/pêmitiş (ölçmek)

YARDIMCI FİİLLER (KARÊ ARDIMKERÎ/HETKARÎ)

1. Biyene/biyayene (olmak)

“Bîyene” (olmak, dönüşmek, doğmak) fiili hem asli bir fiildir ve kendi başına anlamı var, hem de yardımcı fiil olarak işlev görür. Asli fiil olarak bu fiilin değişik zaman çekimleri yapıldığından burada ayrıca üzerinde durmaya gerek görmüyoruz. Yardımcı fiil olarak ise farklı işlevlere sahiptir.

1.1. Bu fiil, isim ve sıfatların arkasına gelmek suretiyle pasif fiillerin yapılmasını sağlar.

örnek:

pers **biyene** (sorulmak)

bare **biyene** (paylaşılmak)

sur **biyene** (kızmak, kırmızılaşmak)

1.2. “Est” fiil kökünün arkasına gelerek estbîyene (varolmak, sahip olmak) fiilinin oluşmasını sağlar.

Nanê mi estbî. (Ekmeğim vardı.)

Karê ey estbîyo. (İşi varmış.)

Ke karê mi estbîyêne, ez motacê kesî nêbîyêne. (İşim olsaydı, kimseye muhtaç olmazdım.)

1.3. Fiil çekimlerinde yer alarak kimi geçmiş zaman çekimlerinin yapılmasını sağlar.

Örnekler:

-Ez amebi. (Ben gelmiştim.)

-O şîbîyo. (O gitmişmiş.)

-Ey nan werdîbî*. (O yemek yemişti.)

-Rohatî karê xo qedenabî. (Rohat işini bitirmişti.)

-Kurdan ke dest bidêne yewbînî (jubînî), nika rew ra azadiye girewtîbî. (Kürtler birlik olsalardı, özgürlüklerini çoktan elde etmişlerdi.)

* “werdbî” şeklinde yazanlar da var.

2. Besekerdene (edebilmek, yapabilmek)

- Ez besekena berine. (Ben gelebilirim/Benim gelme olanağım var.)

- Ti besekena tever bêne. (Dışarıya çıkabilirsin.)

- Merdim (mordem) besekeno biwano? (İnsan okuyabilir mi?)

- Mi besekerdê berîne. (Ben gelebilirdim.)

- Ti besekena na tomofîle bihêrînê? (Bu otomobili satın alabilir misin? Bu otomobili satın alma gücün var mı?)

- Şima besekerdê bişîyêne sînema. (Sinemaya gidebilirdiniz.)
- Şima besekerdê ke şêrê sînema? (Sinemaya gidebilir miydiniz?.)
- Înan besekerdê o kar kerdêne. (Onlar o işi yapabilirlerdi.)
- Înan besekerdê kincanê xo pira cêrêne. (Onlar giysilerini giyebilirlerdi.)
- A besekena nan pojone. (O ekmeği pişirebilir / Ekmeği pişirme becerisine sahiptir.)

3. Dayene (vermek)

“Dayene” (vermek) fiili, başka fiillerin önünde yer almak suretiyle ettirgen fiillerin yapılmasını sağlar.

Örnekler:

- dayene girewtene (aldırtmak)
- dayene virastene (yaptırtmak)
- dayene rotene (sattırtmak)
- dayene kerdene (yaptırtmak)
- dayene wendene (okutmak)
- dayene rakerdene (açtırtmak)
- dayene cêrakerdene (ayırtdırtmak, ayırd ettirmek)

Örnek cümleler:

- Ezo nan bi domanan **dan** werdene. (Çocuklara yemek yediriyorum.)
- Ezo kar **dan** kerdene. (O işi yaptırdım.)
- Mino kitab perêy **da** hêrînayene (Bu kitabı evvelki gün aldirttum.)
- Ti ke ama mi qezeta **da**bî wendene. (Sen geldiğinde ben gazeteyi okutmuştum.)
- A şanike **dana** wendene. (O hikaye okutuyor.)
- Zinarî kitab **dabî/davî** hêrînayene. (Zınar kitab aldirttımsı.)
- Mi derguşe **dê** rasanayene. (Beşiği sallattım.)
- Ey peyê ma de kar **do** qedenayene. (O, biz yokken işi bitirtmiş.)

4. Ameyene (gelmek)

Yardımcı fiil olarak “ameyene” (gelmek) fiili ile pasif form yapılır.

Örnekler:

- ameyene girewtene/guretene (alınmak, satın alınmak)
- ameyene hêrînayene (satın alınmak)
- ameyene şikitene (kırılmak)
- ameyene rotene (satılmak)
- kitab **êno** girewtene. (Kitap alınıyor.)
- qeleme **êna** şikitene. (Kalem kırılır/kırılıyor.)
- Solî **ênê** hêrînayene. (Ayakkabılar satın alınır/alınıyor.)
- Kitab **ame** girewtene. (Kitap satın alındı.)
- qeleme **ama** rotene. (Kalem satılmış.)

qeleme **amê** rotene. (Kalem satıldı.)

Kincî **amê** pakkerdene. (Giysiler temizlenmiş.)

5. Şikîyayene (edebilmek, yapabilmek)

Bu fiil yukarıda açıklaması yapılan “besekerdene” ile aynı işleve sahiptir. Kırmanccanın kuzey ağzında her iki fiil yardımcı fiil olarak kullanılırken, öteki kimi yörelerde sadece bu fiil yani “şikîyayene” var, başka bir deyişle “besekerdene”ye rastlanmıyor. Ancak bazı yörelerde, kuzey ağzındaki gibi “becermek” anlamına gelen formu var.

Örnekler:

Ma **şikîme** yardım bidîme şima. (Size yardım edebiliriz.)

O **şikîno** nê problemî hal bikero. (O bu problemi çözebilir.)

Ez **şikîna** hata uca berine. (Oraya kadar gelebilirim.)

Ti **şikîna** tomofile biramêne? (Arabayı sürebilir misin?)

Elife **şikîna** tenya şêro nêwexane? (Elif yalnız başına hastahaneye gidebilir mi?)

FİİL ÇEKİMİ (ANTIŞÊ KARAN/FÎLAN)

1. ŞİMDİKİ ZAMAN (DEMO NİKAYÎN)

Kırmanccanın Dersim yöresi ağzında, şimdiki zamanın iki formu mevcut.

1.1. Olumlu hal (halo pozîtîf)

1.1.1. Geçişli fiil (karo transîtîf)

Örnek fiil: wendene (okumak)

Ezo* wanena (1) (ben okuyorum)

Ti yo wanena (sen okuyorsun)

A yo wanena/d (o okuyor)

o yo waneno/e (o okuyor)

Ma yo wanenîme (2) (biz okuyoruz)

Şima yo wanenê (siz okuyorsunuz)

Ê yo wanenê (onlar okuyorlar)

* Bu form ti ya, a ya, şima yê, ê yê şeklinde de söylenir.

1.1.2 Geçişsiz fiil (karo întansîtîf)

Örnek fiil: ameyene (gelmek)

Ezo êna (3) (ben geliyorum)

Ti yo êna (sen geliyorsun)

A yo êna (o geliyor)

O yo êno (o geliyor)

Ma yo ênime/ême (biz geliyoruz)

Şima yo ênê (siz geliyorsunuz)

Ê yo ênê (onlar geliyorlar)

1.2. Olumsuz hal (halo negatîf)

1.2.1. Geçişli fiil (karo transîtîf)

Ezo nêwanena (ben okumuyorum)

Ti yo nêwanena (sen okumuyorsun)

A yo wo nêwanena (o okumuyor)

O yo wo nêwaneno (o okumuyor)

Ma yo nêwanenîme (biz okumuyoruz)
Şima yo nêwanenê (siz okumuyorsunuz)
Ê yo nêwanenê (onlar okumuyorlar)

1.2.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtf)

Ezo nêna (4) (ben gelmiyorum)
Ti yo nêna (sen gelmiyorsun)
A yo nêna (o gelmiyor)
O yo nêno (o gelmiyor)
Ma yo nênîme (5) (biz gelmiyoruz)
Şima yo nênê (siz gelmiyorsunuz)
Ê yo nênê (onlar gelmiyorlar)

2. ŞİMDİKİ ZAMAN/GENİŞ ZAMAN (DEMO NIKAYIN/DEMO HÎRA)

2.1. Olumlu hal (halo pozîtf)

2.1.1. Geçişli fiil (karo transîtf)

Ez wanena (ben okuyorum/okurum)
Ti wanena (sen okuyorsun/okursun)
A wanena/d (o okuyor/okur)
O waneno/e (o okuyor/okur)
Ma wanenîme (biz okuyoruz/okuruz)
Şima wanenê (siz okuyorsunuz/okursunuz)
Ê wanenê (onlar okuyorlar/okurlar)

2.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtf)

Ez êna (ben geliyorum/gelirim)
Ti êna (sen geliyorsun/gelirsin)
A êna/d (o geliyor/gelir)
O êno/e (o geliyor/gelir)
Ma ênîme (biz geliyoruz/geliriz)
Şima ênê (siz geliyorsunuz/gelirsiniz)
Ê ênê (onlar geliyorlar/gelirler)

2.2. Olumsuz hal (halo negatif)

2.2.1 Geçişli fiil (karo transîtf)

Ez nêwanena (ben okumuyorum/okumam)
Ti nêwanena (sen okumuyorsun/okumazsın)
A nêwanena (o okumuyor/okumaz)
O nêwaneno (o okumuyor/okumaz)

Ma nêwanenîme (biz okumuyoruz/okumayız)
Şima nêwanenê (siz okumuyorsunuz/okumazyacaksınız)
Ê nêwanenê (onlar okumuyorlar/okumazlar)

2.2.2. Geçişsiz fiil (karo intransîf)

Ez nêna* (ben gelmiyorum/gelmem)
Ti nêna (sen gelmiyorsun/gelmezsın)
A nêna (o gelmiyor/gelmez)
O nêno (o gelmiyor/gelmez)
Ma nênîme (biz gelmiyoruz/gelmeyiz)
Şima nênê (siz gelmiyorsunuz/gelmezsiniz)
Ê nênê (onlar gelmiyorlar/gelmezler)

* Bu çekimdekî "nêna" "nîna" şeklinde de telaffuz edilir (ez nîna, ti nîna, ...)

3. GELECEK ZAMAN (DEMO AMEYOX)

Kırmancanın kuzey ağzında, gelecek zaman çekimi iki yoldan yapılır. Bu halin bir formu, şimdiki ve geniş zamanın yukarıda 2. şıkta verilen formu ile aynıdır ki Dersim yöresinde esas olarak bu form kullanılır.

3.1. Birinci hal (Halo yewin)

3.1.1. Olumlu hal (halo pozîf)

3.1.1.1. Geçişli fiil (karo transîf)

Ez wanena (okuyacağım)
Ti wanena (okuyacaksın)
A wanena (okuyacak)
O waneno (okuyacak)
Ma wanenîme (6) (okuyacağız)
Şima wanenê (okuyacaksınız) ✓
Ê wanenê (okuyacaklar)

3.1.1.2. Geçişsiz fiil (karo intransîf)

Ez êna (geleceğim)
Ti êna (geleceksin)
A êna (gelecek)
O êno (gelecek)
Ma ênîme (geleceğiz)
Şima ênê (geleceksiniz)
Ê ênê (geleceker)

3.1.2. Olumsuz hal (halo negatîf)

3.1.2.1. Geçişli fiil (karo transîf)

Ez nêwanena (7) (okumayacağım)
Ti nêwanena (sen okumayacaksın)
A nêwanena (o okumayacak)
O nêwaneno (o okumayacak)
Ma nêwanenîme (okumayacağız)
Şima nêwanenê (okumayacaksınız)
Ê nêwanenê (okumayacaklar)

3.1.2.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtîf)

Ez nêna (8) (gelmeyeceğim)
Ti nêna (gelmeyeceksin)
A nêna (o gelmez/gelmeyecek)
O nêno (gelmeyecek)
Ma nênîme/nême (gelmeyeceğiz)
Şima nênenê (gelmeyeceksiniz)
Ê nênenê (gelmeyecekler)

3.2. İkinci hal (halo diyin)

3.2.1. Olumlu hal (halo pozîtîf)

3.2.1.1. Geçişli fiil (karo transîtîf)

Ezo biwanî (okuyacağım)
Ti yo biwanê (okuyacaksın)
O yo biwano (okuyacak)
A yo biwano (okuyacak)
Ma yo biwanîme (okuyacağız)
Şima yo biwanê (okuyacaksınız)
Ê yo biwanêne (okuyacaklar)

3.2.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtîf)

Ezo bêrî (9) (geleceğim)
Ti yo bêrê (geleceksin)
A yo bêro (gelecek)
O yo bêro (gelecek)
Ma yo bêrîme (geleceğiz)
Şima yo bêrê (geleceksiniz)
Ê yo bêrê (gelecekler)

3.2.2. Olumsuz hal (halo negatîf)

3.2.2.1. Geçişli fiil (karo transîtîf)

Ezo mewanî (okumayacağım)

Ti yo mewanê (okumaycaksın)
O yo mewano (okumayacak)
A yo mewano (okumayacak)
Ma yo mewanîme (okumayacağız)
Şima yo mewanê (okumayacaksınız)
Ê yo mewanê (okumayacaklar)

3.2.2.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtîf)

Ezo meyêrî (10) (gelmeyeceğim)
Ti yo meyêrê (gelmeyeceksin)
A yo meyêro (gelmeyecek)
O yo meyêro (gelmeyecek)
Ma yo meyêrîme (gelmeyeceğiz)
Şima yo meyerê (gelmeyeceksiniz)
Ê yo meyêrê (gelmeyecekler)

4. DİLİ GEÇMİŞ ZAMAN (DEMO VİYARTEYO DİYAR)

4.1. Geçişli fiil (karo transîtîf)

4.1.1. Olumlu hal (halo pozîtîf)

4.1.1.1. Eril nesnelere

Mi wend (ben okudum)
To wend (sen okudun)
Aye wend (o okudu)
Ey wend (o okudu)
Ma wend (biz okuduk)
Şima wend (siz okudunuz)
Înan wend (onlar okudular)

4.1.1.2. Dişil nesnelere

Mi wende (ben okudum)
To wende (sen okudun)
Aye wende (o okudu)
Ey wende (o okudu)
Ma wende (biz okuduk)
Şima wende (siz okudunuz)
Înan wende (onlar okudular)

4.1.1.3. Çoğul nesnelere

Nesne çoğul olduğu taktirde, bu zaman formunda eril dişil farketmez fiil
“î” sonu ile biter.

Mi wendî, to wendî, ...

Mi kitabî wendî. (Ben kitapları okudum.) To mektubî nuştî. (Sen mektupları yazdın.)

4.1.2. Olumsuz hal

4.1.2.1. Eril nesnelere

Mi nêwend (ben okumadım)
To nêwend (sen okumadın)
Aye nêwend (o okumadı)
Ey nêwend (o okumadı)
Ma nêwend (biz okumadık)
Şima nêwend (siz okumadınız)
Înan nêwend (onlar okumadılar)

4.1.2.2. Dişil nesnelere

Mi nêwende (ben okumadım)
To nêwende (sen okumadın)
Aye nêwend (o okumadı)
Ey nêwende (o okumadı)
Ma nêwende (biz okumadık)
Şima nêwend siz okumadınız)
Înan nêwende (onlar okumadılar)

4.1.2.3. Çoğul nesnelere

Yukarıda da belirtildiği gibi nesne çoğul olduğu takdirde, eril dişil farketmez fiil “î” sonu ile biter.

Mi wendî, to wendî, şima wendî, ...

Mi kitabî wendî. (Ben kitapları okudum.) To mektubî nuştî. (Sen mektupları yazdın.)

4.2. Geçişsiz fiil (karo îtransîtîf)

4.2.1. Olumlu hal

Ez amane (ben geldim)
Ti ama (sen geldin)
A amê (o geldi)
O ame (o geldi)
Ma ameyîme (biz geldik)
Şima ameyî (siz geldiniz)
Ê ameyî (onlar geldiler)

4.2.2. Olumsuz hal

Ez nêama (13) (ben gelmedim)

Ti nêama (sen gelmedin)
A nêamê (o gelmedi)
O nêame (o gelmedi)
Ma nêameyîme (biz gelmedik)
Şîma nêameyî (siz gelmediniz)
Ê nêameyî (onlar gelmediler)

5. MİŞLİ GEÇMİŞ ZAMAN (DEMO VÎYARTEYO NEDÎYAR)

5.1. Olumlu hal (halo pozîtf)

5.1.1. Geçişli fiil (karo transîtf)

5.1.1.1. Eril nesnelerde

Bu zaman çekiminde nesne eril olduğu taktirde fiilin sonuna “o” gelir.
Mi roman wendo. (Ben romanı okumuşum.)
To roman wendo. (Sen romanı okumuşsun.)
Aye roman wendo. (O romanı okumuş.)
Ey roman wendo. (O romanı okumuş.)
Ma roman wendo. (Biz romanı okumuşuz.)
Şîma roman wendo. (Siz romanı okumuşsunuz.)
Înan roman wendo. (Onlar romanı okumuşlar.)

5.1.1.2. Dişil nesnelerde

Bu zaman çekiminde nesne dişil olduğu taktirde fiilin sonuna “a” gelir. Örneğin “name/mektube (mektup)”, “qeleme (kalem)”, “saye (elma)” ve “manga (inek)” sözcükleri dişildirler. Bunlarla mişli geçmiş zamanda birer cümle kuralım.

Mi nama (mektube) wenda. (Mektubu okumuşum.)
To qeleme hêrîna. (Sen kalemi satın almışsın.)
Şîma saye werda. (Siz elmayı yemişsiniz.)
Kalmemî bi Ferhadî ra manga rota. (Kalmem ile Ferhat ineği satmışlar.)

5.1.1.3. Çoğul (zafhûmar)

Nesne çoğul olduğu taktirde fiili bu kez “ê” ile biter.
Mi mektubî wendê. (Ben mektupları okumuşum.)
To mektubî wendê. (Sen mektupları okumuşsun.)
To qelemî herînê. (Kalemleri satın almışsın.)
Înan mektubî wendê. (Onlar mektupları okumuşlar.)
Ey sayî werdê. (O elmaları yemiş.)

5.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtf)

Ez ama(14) (ben gelmişim)
Ti ama (sen gelmişsin)
A ama (o gelmiş)
O amo (o gelmiş)
Ma ameyîme (biz gelmişiz)
Şima amê (siz gelmişsiniz)
Ê amê (onlar gelmişler)

5.2. Olumsuz hal (halo negatif)

5.2.1. Geçişli fiil (karo transîtf)

5.2.1.1. Eril nesnelere

mi nêwendo (ben okumamışım)
to nêwendo (sen okumamışsın)
aye nêwendo (o okumamış)
ey nêwendo (o okumamış)
Ma nêwendo (biz okumamışız)
Şima nêwendo (siz okumamışsınız)
înan nêwendo (onlar okumamışlar)

5.2.1.2. Dişil nesnelere

Mi nêwenda (ben okumamışım)
To nêwenda (sen okumamışsın)
Aye nêwenda (o okumamış)
Ey nêwenda (o okumamış)
Ma nêwenda (biz okumamışız)
Şima nêwenda (siz okumamışsınız)
înan nêwenda (onlar okumamışlar)

5.2.1.3. Çoğul nesnelere

Yukarıdaki gibidir. Yani nesne çoğul olduğu takdirde fiili “ê” ile biter. (mi nêwendê: ben okumamışım, to nêwendê: sen okumamışsın, înan nêwendê: onlar okumamışlar, ...)

Mi nameyî (mektubî) wendê. (Mektupları okumuşum.)
To qelemî herînê. (Kalemleri satınalmışsın.)
Ma sayî werdê. (Elmaları yemişiz.)

5.2.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtf)

Ez nêama (ben gelmemişim)
Ti nêama (sen gelmemişsin)
A nêama (o gelmemiş)

O nêamo (o gelmemiş)
Ma nêameyîme (biz gelmemişiz)
Şima nêamê (siz gelmemişsiniz)
Ê nêamê (onlar gelmemişler)

6. ŞİMDİKİ ZAMANIN HİKAYESİ (DEMO VİYARTEYO NİKAYIN)

Bu zaman çekiminde nesnenin eril, dişil ya da çoğul olması, çekim formunda herhangi bir değişiklik yaratmaz.

6.1. Olumlu hal (halo pozîtîf)

6.1.1. Geçişli fiil (karo transîtîf)

Mi wendêne (ben okuyordum)
To wendêne (sen okuyordun)
Aye wendêne (o okuyordu)
Ey wendêne (o okuyordu)
Ma wendêne (biz okuyorduk)
Şima wendêne (siz okuyordunuz)
Înan wendêne (onlar okuyorlardı)

6.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtîf)

Ez amêne (ben geliyordum)
Ti amêne (sen geliyordun)
A amêne (o geliyordu)
O amêne (o geliyordu)
Ma amêne (biz geliyorduk)
Şima amêne (siz geliyordunuz)
Ê amêne (onlar geliyorlardı)

6.2. Olumsuz hal (halo negatif)

6.2.1. Geçişli fiil (karo transîtîf)

Mi nêwendêne (ben okumuyordum)
To nêwendêne (sen okumuyordun)
Aye nêwendêne (o okumuyordu)
Ey nêwendêne (o okumuyordu)
Ma nêwendêne (biz okumuyorduk)
Şima nêwendêne (siz okumuyordunuz)
inan nêwendêne (onlar okumuyorlardı)

6.2.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtîf)

Ez nêamêne (15) (ben gelmiyordum)
Ti nêamêne (sen gelmiyordun)

A nêamêne (o gelmiyordu)
O nêamêne (o gelmiyordu)
Ma nêamêne (biz gelmiyorduk)
Şima nêamêne (siz gelmiyordunuz)
Ê nêamêne (onlar gelmiyorlardı)

Örnek cümleler:

Ke o ame, mi kitab wendêne. (O geldiğinde ben kitap okuyordum.)
O ke ame, ez kî şîyêne. (O geldiğinde ben de gidiyordum.)
Di serî naye ra avê/ravêr mi mamostayîye/malimîye kerdêne. (Bundan iki yıl önce öğretmenlik yapıyordum.)
Tawo ke o ber (çêver) de kewt zere, mi nan potêne. (O kapıdan içeriye girdiğinde ben ekmek pişiriyordum.)

7. MİŞLİ GEÇMİŞ ZAMANIN HİKAYESİ (DEMO VÎYARTEYO NEDÎYAR O VERÊN)

7.1. Olumlu hal (halo pozîtîf)

7.1.1. Geçişli fiil (karo transîtf)

Mi wendîbî (ben okumuştum)
To wendîbî (sen okumuştun)
Aye wendîbî (o okumuştun)
Ey wendîbî (o okumuştun)
Ma wendîbî (biz okumuştuk)
Şima wendîbî (siz okumuştunuz)
Înan wendîbî (onlar okumuşlardı)

7.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtf)

Ez amebî (ben gelmiştim)
Ti amebî (sen gelmiştin)
A amebî (o gelmişti)
O amebî (o gelmişti)
Ma amebîme (biz gelmiştik)
Şima amebî (siz gelmiştiniz)
Ê amebî (onlar gelmişlerdi)

7.2. Olumsuz hal (halo negatîf)

7.2.1. Geçişli fiil (karo transîtf)

Mi nêwendîbî (ben okumamıştım)
To nêwendîbî (sen okumamıştın)
Aye nêwendîbî (o okumamıştı)
Ey nêwendîbî (o okumamıştı)

Ma nêwendîbî (biz okumamıştık)
Şima nêwendîbî (siz okumamıştınız)
Înan nêwendîbî (onlar okmamışlardı)

7.2.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtf)

Ez nêamebî (16) (ben gelmemiştim)
Ti nêamebî (sen gelmemiştin)
A nêamebî (o gelmemişti)
O nêamebî (o gelmemişti)
Ma nêamebî (biz gelmemiştik)
Şima nêamebî (siz gelmemiştiniz)
Ê nêamebî (onlar gelmemişlerdi)

Örnek cümleler:

Demo ke şima ameyî, ma nan werdîbî. (Siz geldiğinizde biz yemek yemiştik.)

Ma ke şime, şagirdan (telebeyan) mekteb terk kerdîbî. (Biz gittiğimizde öğrenciler okulu terketmişlerdi.)

8. ŞİMDİKİ ZAMANIN RİVAYETİ (DEMO VÎYARTEYO RÎWAYETİN)

Bu zamanın çekimi, mişli geçmiş zaman çekimiyle aynıdır.

Örnek cümleler:

Kekil ke amo, mi kitab wendo. (Kekıl geldiğinde, ben kitap okuyordum.)

Tawo ke Gulzare şîya, maye sacî ver de bîya, nan pota. (Gülizar gittiğinde annesi sacın önünde ekmeği pişiriyordu.)

Dikkat edilirse burada Kekıl ile Gulizar bir eylemi gerçekleştirdiklerinde, diğerleri başka eylemleri gerçekleştirmekteler. Ne var ki Kekıl ile Gulizar'ın bundan, yani onların yaptığı şeylerden haberleri yok. Bunu sonradan öğreniyorlar.

9. SANAL GEÇMİŞ ZAMAN/GELECEK ZAMANIN HİKAYESİ (DEMO VÎYARTEYO NÎYETİN)

9.1. Olumlu hal (halo pozîtf)

9.1.1. Geçişli fiil (karo transîtf)

Mino biwendêne (ben okuyacaktım)
To yo biwendêne (sen okuyacaktın)
A yo biwendêne (o okuyacaktı)
E yo biwendêne (o okuyacaktı)

Ma yo biwendêne (biz okuyacaktık)
Şima yo biwendêne (siz okuyacaktınız)
Înano biwendêne (onlar okuyacaklardı)

9.1.2. Geçişsiz fiil (karo intransîf)

Ezo bîyamêne (14) (ben gelecektim)
Ti yo bîyamêne (sen gelecektin)
A yo bîyamêne (o gelecekti)
O yo bîyamêne (o gelecekti)
Ma yo bîyamêne (biz gelecektik)
Şima yo bîyamêne (siz gelecektiniz)
Ê yo bîyamêne (onlar geleceklerdi)

9.2. Olumsuz hal (halo negatif)

9.2.1. Geçişli fiil (karo transîf)

Mino mewendêne (ben okumayacaktım)
To yo mewendêne (sen okumayacaktın)
Ayo mewendêne (o okumayacaktı)
E yo mewendêne (o okumayacaktı)
Ma yo mewendêne (biz okumayacaktık)
Şima yo mewendêne (siz okumayacaktınız)
Înano mewendêne (onlar okumayacaklardı)

9.2.2. Geçişsiz fiil (karo intransîf)

Ezo nêamêne (ben gelmeyecektim)
Ti yo nêamêne (sen gelmeyecektin)
A yo nêamêne (o gelmeyecekti)
O yo nêamêne (o gelmeyecekti)
Ma yo nêamêne (biz gelmeyecektik)
Şima yo nêamêne (siz gelmeyecektiniz)
Ê yo nêamêne (onlar gelmeyeceklerdi)

Burada yapılmış şeyler değil, geçmişte, gelecek üzerine yapılmış tasarımlar söz konusudur.

Örnek cümleler:

Şagirdan mabênê xo de qesey kerdîbî, kar û barî ser o nîya qerar dabî ci. Gani ê bîyamêne pêser, herkesî fikrê xo eşkera bivatêne, hurênêne û programê amade bikerdêne. O ra têpiya dest bidêne yewbînî (jubînî), goreyê nê programî piya bixebetîyêne û bi no tore game bi game bibîyêne wayîrê heqanê xu yê kulturî û demokratîkan. (Öğrenciler kendi aralarında konuşmuş, çalışmalar hakkında şöyle anlaşmışlardı. Bir araya gelecek, herkes görüşlerini açıkça or-

taya koyacak, tartışacak ve bir program hazırlayacaklardı. Ondan sonra elele verip bu programa uygun olarak birlikte çalışacak ve bu yolla adım adım kültürel ve demokratik haklarına kavuşacaklardı.)

1) Yörelere göre bu form farklı şekillerde söylenir: *wanen*, *wanenû*, *wanenûne*, *waneno*, *wanenay*, *wanenane*.

2) *waneme* şeklinde de söylenmektedir.

3) Yörelere göre farklı formları var: *ên*, *ênû*, *ênane*, *ênûne*, *êno*, *ênay*, *ênana*.

4) Kanıma göre bu çekimin doğru formu *nêêna*, *nêêna*, *nêêna*, *nêêno*, *nêê-nîme/nêême*, *nêênê*, *nêênê* şeklindedir. Ancak pratikte iki "ê" den biri düşer ve tek "ê" ile "*nêna...*", *nêno*, *nênîme/nême*, *nêênê*" formu ile söylenir. Konuşma dilinde *nîn*, *nên*, *nîna*, *nîno*, *nîme*, *nînê* varyantları da var.

5) *nême*, *nîme* şeklinde de söylenir.

6) *waneme* diye de söylenir.

7) Geniş zaman pozitif halde bulunan ve 1. madede sayılan değişik formlar bu halde de mevcuttur.

8) Olumsuzluk soneki "*nê*" bazı yörelerde "*ni*" şeklindedir.

9) Kırmınca bu formun aslı "*bierî*" dir. Ancak konuşma dilinde "*bêri*" şeklinde söylenmektedir ki muhtemelen bu da ilk formun telaffuzunun kısmen daha güç olmasından kaynaklanıyor. Bu duruma göre tekil şahıs formları "*ez berî/bêrine*, ti *bêrê/bêrêne*, o *bêro/bêrone*, a *bêro/bêrone*"; çoğul formları ise "*ma bêrîme*, şima *bêrê/bêrêne*, ê *bêrê/bêrêne*" şeklini alırlar.

10) Kanımca bu formun aslen *meêrî* şeklinde olması gerekir. Ne var ki konuşma dilinde iki sesli harf arasına y bağlantı harfi girer ve "*ez meyêrî*, ..., ma *meyêrîme*" şekline bürünür. Konuşma dilinde, bazı yörelerde "e" sesi değişerek "ê" halini alır (*mêrî*, *mêyêrî*, ...)

11) Geçişsiz fiillerle yapılan cümlelerde nesne olmadığı için eril-dişile göre farklılık da söz konusu olmaz.

12) Öteki formlar: *amane*, *amay*, *amû*, *amûne*.

13) *nîyama*, *niama* şeklinde de söylenir.

14) Kanımca bu formun doğru şekli "*biamêne*" dir. Konuşma dilinde değişikliğe uğrayarak "*biyamêne*" halini almış.

15) Sey *niamêne*, *nîyamêne* şeklinde de söylenir.

16) *nîyamebî*, *nîamebî* şeklinde de söylenir.

OLMAK, BULUNMAK, DOĞMAK, DÖNÜŞMEK (BÎYENE) VE VAR OLMAK, MALİK OLMAK (ESTBÎYENE) FİİLLERİNİN ÇEKİMİ

A. OLMAK, DOĞMAK, DÖNÜŞMEK (BÎYENE)

Bölüm başlığından da anlaşılacağı gibi “bîyene” olmak fiilinin 1) olmak, 2) bulunmak, -bir yerde olmak- 3) dönüşmek ve 4) doğmak olmak üzere dört ayrı anlamı var.

Çekimini yaparken, anlama kolaylığı sağlamak amacıyla, fiili anlamlarına göre **bîyene-1** ve **bîyene-2** şeklinde ayırma tabi tuttuk.

Bîyene-1 halihazırda birşey olmak, bir şey durumunda olmak ve bulunmak anlamına gelir. Örneğin bir insan “Ez karker a” (Ben işçiyim), “Ti hemşire ya” (Sen hemşiresin) dediğinde, kişinin o an mesleki açıdan olduğu şeyi ifade etmektedir. Biri işçi, ötekisi hemşiredir. “Ez mekteb der a” (Ben okuldayım) dediğinde kişinin bulunduğu yeri, “Dare derg a” (Ağaç uzundur) dediğinde ise ağacın boyunun uzun olduğu belirtilmektedir.

Doğmak anlamı bir kenara bırakılırsa bu fiil, İngilizcedeki “to be”, Almanca’daki “sein”, İsveççedeki “att vara”, Kürtçenin kurmanci lehçesindeki “bûyin” fiillerine denk düşmektedir. Örneğin İngilizcede **you are**, Almanca da **du bist**, İsveççede “**du är**”, Kurmanccadaki **tu yî**, Kırmancadaki (Zazaca) **ti ya/ti yî`** dir.

Bîyene-2’yi de bir şey haline gelmek, bir şeye dönüşmek ve doğmak anlamında ele almaktayız. Her hangi bir kişi “Ez bena karker (Ben işçi olurum” ya da “Ti bena hemşire (Sen Hemşire olursun)” dediğinde, halihazırda olduğu şeyi değil, belli bir süreci izleyerek ya da belli bir prosedürü tamamlayarak olacağı şeyi ifade eder. Diyelim ki kişi o an öğrencidir, belli bir süre okuduktan ve imtihanı verdikten sonra yeni bir statü kazanmakta, bir meslek sahibi olmaktadır.

Bu kısa açıklamadan sonra fiilin çekimini yapabiliriz.

1. OLMAK (BÎYENE-I/BÎYAYENE-I)

1.1. Şimdiki zaman (demo nikayin)

1.1.1. Kuzey ağzı (fekê vakurî)

Olumlu hal

Ez a (1) (benim)

Ti ya (sensin)

O yo (wo)/e (o dur)

A ya (wa)/d (o dur)

Ma yîme (biziz)

Şima yê (sizsiniz)

Ê/î yê (onlardır)

Örnek cümleler:

Ez kurd a. (Ben kürdüm.)

Ti tirk **a**. (Sen türksün.)
A mamosta **ya/d**. (O öğretmendir.)
Ma wendox **îme**. (Biz okuyucuyuz.)
Şîma doktor **ê**. (Siz doktorsunuz.)
Ti pîl **a**. (Sen büyüksün.)
A qîj **a/d**. (O küçüktür.)
O defter **o/e**. (O defterdir.)
A qelem **a/d**. (O kalemdir.)
Ma zaf **îme**. (Biz çoğuz.)
Şîma şenik/senik* **ê**. (Siz azsınız.)
Ê zana **yê**. (Onlar bilgilidirler.)

1.1.2. Güney ağzı (fekê başûrî -Pîran-Sêwrege-)¹

Olumlu hal

Ez a (benim)	Ma yê (biziz)
Ti yî/e (sensin)	Şîma yê (sizsiniz)
Ti ya/d (sensin)	Ê yê (Onlardır)
O yo (Odur)	
A ya (Odur)	

Görüldüğü gibi Kırmanccanın güney ağzında, 2. tekil şahıs zamiri ile birlikte kullanıldığında biyene fiilinin eril ve dişil formları değişiyor: (ti **yî/n**, ti **ya/m**)

Örnek cümleler:

Ez kurd **a**. (Ben kürdüm.)
Ti kurd **î/e**. (Sen kürtsün.)
Ti kurd **a/d**. (Sen kürtsün.)
O/ya kurd **o**. (O kürttür.)
A/ya kurd **a** (O kürttür.)
Ma kurd **ê**. (Biz kürdüz.)
Şîma kurd **ê**. (Siz kürtsünüz.)
Ê/yê kurd **ê**. (Onlar kürttürler.)
Ez gird **a**. (ben büyüğüm/iri-yarıyım.)
Ti pîl **î/e**. (Sen büyüksün –yaşça-.)
Ti pîl **a/d**. (Sen büyüksün –yaşça-.)
Ay/aw defter **o**. (O defterdir.)

* Bazı yörelerde “şenik” sadece hafif anlamındadır. Kuzey ağzında bu sözcük üç ayrı anlama sahiptir: 1. hafif 2. az 3. genç, toy.

¹ Daha geniş bilgi için bkz. Grûba Xebata ya Vateyî, “Rastnuştîşê Kirmanckî”, Weşanxaneyê Vateyî, 2005, İstanbul, s. 91.

A qelem a. (O kalemdir.)
Ma zaf ê. (Biz çoğuz.)
Şima şagird ê. (Siz öğrencisiniz.)
Ê zana yê. (Onlar bilgilidirler.)

Ti kam a? (Sen kimsin?)
Ez Serdar a. (Ben Serdar'ım.)
A kam a? (O kimdir?)
A Elif a. (O Elif'dir.)
O kam o? (O kimdir?)
O Kalmem o. (O Kalmem'dir.)
Şima çik ê? (Siz nesiniz?)
Ma şagird îme. (Biz öğrenciyiz.)
Ê kam ê? (Onlar kimlerdir/kimler?)
Ê enbazê min ê. (Onlar benim arkadaşlarımdır.)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ez nîya (ben değilim)
Ti nîya/* (Sen değilsin)
A nîya (o değildir)
O nîyo (o değildir)
Ma nîyîme/nîme (biz değiliz)
Şima nîyê (Siz değilsiniz)
Ê nîyê (onlar değiller)

Örnek cümleler:

Ez wendox/e nîya. (2) (Ben okuyucu değilim.)
Ti karkere/d nîya. (Sen işçi değilsin.)
Ti karker nîyî/e. A Gule nîya.
O Serdar nîyo. Ma mamostayî nîyîme (nîme.)
Şima şagirdî nîyê. (Siz öğrenci değilsiniz.)
Ê sayî nîyê. (Onlar elma değiller.)
(Daha geniş bilgi için bakınız a.g.e. s. 7-10)

1.1.3. “bîyene-I” fiilinin soru zamirleriyle çekimi (bi zemîranê persî antişê karê “bîyene-I”î)

çi/çik? (ne?), kam? (kim?)
Na çik a? (Bu nedir?)
Na qelam a. (Bu kalemdir.)

* Güney ağzında eril form: Ti nîyî dişil form: Ti nîya.

A çi ya? (O nedir?)
A dar a. (O ağaçtır.)
O çik o? (O nedir?)
O defter o. (O defterdir.)
O çi çi yo? (O nedir?)
O kitab o. (O kitaptır.)
Ê çik ê? (Onlar nedir?)
Ê murî yê. (Onlar armutturlar.)
Ê çi yê? (Onlar nedir?)
Ê say ê. (Onlar elmadır.)
Na çik a? (Bu nedir?)
Na say a. (Bu elmadır.)
No çik o? (Bu nedir?)
No kitab o. (Bu kitaptır.)
Nê çik ê? (Bunlar nedir?)
Nê defter ê. (Bunlar defterdirler.)
Na kam a? (Bu kimdir?)
Na Sorgul a. (Bu Sorgül'dür.)
No kam o? (Bu kimdir?)
No Serkan o. (Bu Serkan'dır.)
O kam o? (O kimdir?)
O Kalî yo. (O Kali'dir.)
Nê kam ê? (Bunlar kimlerdir?)
Nê Kalmem bi Xaskare ra yê. (Bunlar Kalmem ile Haskar'lar.)
Ê kam ê? (Onlar kimdirler?)
Ê hevalê min ê. (Onlar arkadaşlarımdır.)

2. OLMAK, DÖNÜŞMEK, DOĞMAK (BÎYENE-II)

Kirmancanın kuzey ağzında bîyene-2 fiilinin şimdiki, geniş ve gelecek zamanları çoğunlukla aynı forma sahiptir. Ancak bazı yörelerde bu durum değişir ve aslında var olan farklı formlar konuşma dilinde de yer alırlar.

2.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zaman (demo nikayin, hîra û ameyox)

Olumlu hal (halo pozîtf)

Ez bena (3) doktor. (Ben doktor oluyorum/olurum/olacağım.)
Ti bena doktor. (Sen doktor oluyorsun/olursun/olacaksın.)
O beno doktor/e. (O doktor oluyor/olur/olacak.)
A bena doktore/d*. (O doktor oluyor/olur/olacak.)

* Bazı yörelerde "doktore" ya da "doktorî" değil, eril, dişil ve çoğul farkı gözetilmeksizin "doktor" şeklinde söylenir.

Ma **benîme (beme)** doktorî. (Biz doktor oluyoruz/oluruz/olacağız.)
Şima **benê** doktor. (Siz doktor oluyorsunuz/olursunuz/olacaksınız.)
Ê **benê** doktorî. (Onlar doktor oluyorlar/olurlar/olacaklar.)

Görüldüğü gibi burada aynı form hem şimdiki, hem geniş ve hem de gelecek zaman için kullanılan ortak formdur.

Olumsuz hal (halo negatîf)

Bu formda olumsuz hal, “nê” olumsuzluk edatının fiilin önüne gelmesiyle oluşur.

Ez **nêbena** doktor. (Ben doktor olmuyorum/olmam/olmayacağım.)
Ti **nêbena** doktor. (Sen doktor olmuyorsun/olmazsın/olmayacaksın.)
O **nêbeno** doktor/e. (O doktor olmuyor/olmaz/olmayacak.)
A **nêbena** doktore/d. (O doktor olmuyor/olmaz/olmayacak.)
Ma **nêbeme/nêbenîme** doktorî. (Biz doktor olmuyoruz/olmayız/olmayacağız.)
Şima **nêbenê** doktorî. (Siz doktor olmuyorsunuz/olmazsınız/olmayacaksınız.)
Ê **nêbenê** doktorî. (Onlar doktor olmuyorlar/olmazlar/olmayacaklar.)

2.2. Şimdiki zaman-II (demo nikayin-II)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Ezo **benâ (4)** (ben oluyorum, doğuyorum)
Ti yo **benâ** (sen oluyorsun, doğuyorsun)
O yo **beno** (o oluyor, doğuyor)
A ya **benâ** (o oluyor, doğuyor)
Ma yê **beme/benîme** (biz oluyoruz, doğuyoruz)
Şima yê **benê** (Siz oluyorsunuz, doğuyorsunuz)
E yê **benê** (onlar oluyorlar, doğuyorlar)

Not: Zamirden sonra gelen ve tek harften ibaret olan partikel zamir ya da isme bitişik yazılır (ezo), birden çok harften oluşan partikel ise ayrı yazılır (ti yo.)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ezo **nêbena** (ben olmuyorum)
Ti yo **nêbena** (sen olmuyorsun)
O yo **nêbeno** (o olmuyor)
A yo **nêbena** (o olmuyor)
Ma yo **nêbenîme** (biz olmuyoruz)
Şima yo **nêbenê** (siz olmuyorsunuz)
Ê yo **nêbenê** (onlar olmuyorlar)

2.3. Gelecek zaman-II (demo ameyox-II)

Olumlu hal (halo pozîtf)

Ezo* **bibî/bibîne** (ben olacağım, doğacağım)

Ti yo **bibê/bibêne** (sen olacaksın, doğacaksın)

O yo **bibo/bibone** (o olacak, doğacak)

A yo **bibo/bibone** (o olacak, doğacak)

Ma yo **bibîme/bibîne** (biz olacağız, doğacağız)

Şima yo **bibê/bibêne** (siz olacaksınız, doğacaksınız)

Ê yo **bibê/bibêne** (onlar olacaklar, doğacaklar)

Ez **do** biba

Ma **do** bibê

Ti **do** biba

Şima **do** bibê

O **do** bibo

Ê **do** bibê

A **do** bibo

Olumsuz hal (halo negatîf)

Bu halde de yine “**nê**” edatı olumsuzluk eki şeklinde fiilin önüne gelir ve onu olumsuzlaştırır.

Örnekler:

Ezo **nêbî/nêbîne** (ben olmayacağım, doğmayacağım)

Ti yo **nêbê/nêbêne** (sen olmayacaksın, doğmayacaksın)

O yo **nêbo/nêbone** (o olmayacak, doğmayacak)

A yo **nêbo/nêbone** (o olmayacak, doğmayacak)

Ma yo **nêbîme** (biz olmayacağız, doğmayacağız)

Şima yo **nêbê/nêbêne** (siz olmayacaksınız, doğmayacaksınız)

Êyê **nêbê/nêbêne** (onlar olmayacaklar, doğmayacaklar)

Güney ağzının konuşulduğu bazı yörelerde, bu zamanın çekimi şöyledir:

Ez **do nêba**

Ma **do nêbê**

Ti **do nêbê**

Şima **do nêbê**

O **do nêbo**

Ê **do nêbê**.

A **do nêbo**

2.4. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

2.4.1. Olmak-I (bîyene-I)

Olumlu hal (halo pozîtf)

Ez **bîya** (ben idim)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ez **nêbîya** (ben değildim)

* Daha önce de değinildiği gibi, güney ağzının konuşulduğu bazı yörelerde, örneğin Sêwrege de (Siverek'te) gelecek zaman formunda, zamirin sonundaki “o” partikelinin “do” olarak söylendiğini gözardı etmemek gerekir.

Ti **bîya** (sen idin)

O **bî/e** (o idi)

A **bîye/d** (o idi)

Ma **bîme/bîyîme** (5) (biz idik)

Şima **bî/bîyî** (siz idiniz)

Ê **bî/bîyî** (onlar idiler)

Ti **nêbîya** (sen değildin)

O **nêbî/e** (o değildi)

A **nêbîye/d** (o değildi)

Ma **nêbîme/nêbîyîme** (biz değildik)

Şima **nêbî/nêbîyî** (siz değildiniz)

Ê **nêbî/nêbîyî** (onlar değildiler)

2.4.2. Olmak-II (bîyene-II)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Ez **bîya** (ben oldum, ben doğdum)

Ti **bîya** (sen oldun, sen doğdun)

O **bî** (o oldu, o doğdu)

A **bîye** (o oldu, o doğdu)

Ma **bîme/bîyîme** (biz olduk, biz doğduk)

Şima **bî/bîyî** (siz oldunuz, siz doğdunuz)

Ê **bî/bîyî** (onlar oldular, onlar doğdular)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ez **nêbîya** (ben olmadım, ben doğmadım)

Ti **nêbîya** (sen olmadın, sen doğmadın)

O **nêbî** (o olmadın, o doğdu)

A **nêbîye** (o oldu, o doğmadı)

Ma **nêbîme/nêbîyîme** (biz olmadık, biz doğmadık)

Şima **nêbî/nêbîyî** (onlar olmadılar, onlar doğmadılar)

Ê **nêbî/nêbîyî** (onlar olmadılar, onlar doğmadılar)

Örnek cümleler:

Ez doktor **bîya**. (Ben doktor idim.)

Ez **bîya** doktor. (Ben doktor oldum.)

A **bîye** hemşîre. (O hemşire oldu.)

A **nêbîye** hemşîre. (O hemşire olmadı.)

Ti karkere/d **bîya**. (Sen işçi idin.)

Ti karker/e **bîya**. (Sen işçi idin.)

Ti **bîya** mamosta/e. (Sen öğretmen oldun.)

Ti **bîya** mamostaye/d. (Sen öğretmen oldun.)

Ti **bîya**. (Sen doğdun.)

O **bî**. (O oldu, doğdu.)

O **nêbî**. (O olmadı, doğmadı.)

O 21ê (vîst û yewê) adare de **bî**. (O 21 Mart'ta doğdu.)

A, a roje maya xo ra **bîye**. (O, o gün doğdu.)

O şagird **bî**. (O öğrenci idi.)

- O **bî** şagird. (O öğrenci oldu.)
 O şagird **nêbî**. (O öğrenci değildi.)
 O **bî** mühendîs. (O mühendis oldu.)
 O **nêbî** mühendîs. (O mühendis olmadı.)
 A şagirde **bîye**. (O öğrenci idi.)
 A şagirde **nêbîye**. (O öğrenci değildi.)
 Ma şagirdî **bîme**. (Biz öğrenci idik.)
 Ma **bîme** şagirdî. (Biz öğrenci olduk.)
 Ma wendoxî **bîme**. (Biz okuyucu idik.)
 Şima a roje **bî**. (Siz o gün doğdunuz.)
 Şima rojnamevanî **bî**. (Siz gazeteci idiniz.)
 Şima **bî** rojnamevanî.* (Siz gazeteci oldunuz, gazetecilik mesleğini elde ettiniz.)
 Ê citkarî **bî**. (Onlar çiftçi idiler.)
 Ê **bî** ajneberî. (Onlar yüzücü oldular.)

2.5. Mişli geçmiş zaman (demo vîyarteyo nedîyar)

2.5.1. Olmak-I (bîyene-I)

Olumlu hal (halo pozîtf)

- Ez bîya** (ben imişim)
Ti bîya (sen imişsin)
O bîyo (o imiş)
A bîya (o imiş)
Ma bîme/bîyîme (biz imişiz)
Şima bîyê (siz imişsiniz)
Ê bîyê (onlar imişler)

Olumsuz hal (halo negatîf)

- Ez nêbîya** (ben değilmişim)
Ti nêbîya (sen değilmişsin)
O nêbîyo (o değilmiş)
A nêbîya (o değilmiş)
Ma nêbîme/nêbîyîme (biz değilmişiz)
Şima nêbîyê (siz değilmişsiniz)
Ê nêbîyê (onlar değilmişler)

2.5.2. Olmak-II (bîyene-II)

- Ez bîya** (ben olmuşum, doğmuşum)
Ti bîya (sen olmuşsun, doğmuşsun)
O bîyo (o olmuş, doğmuş)
A bîya (o olmuş, doğmuş)
Ma bîme/bîyîme (biz olmuşuz, doğmuşuz)
Şima bîyê (siz olmuşsunuz, doğmuşsunuz)
Ê bîyê (onlar olmuşlar, doğmuşlar)

Olumsuz hal (halo negatîf) “bîyene-I” formunununkiyle aynıdır.

Bîyene-1 ile bîyene-2'nin, dili geçmiş zaman gibi mişli geçmiş zaman çekiminde de anlama bağlı olarak filin cümle içerisindeki yeri farklılık gösterir.

Çoğul soneki olan “î” yi almaksızın “rojnamevan” olarak da söylenir.

Ornek cümleler:

Ez nêweş **bîya**. (Ben hasta imişim.)

Ez nêweş **nêbîya**. (Ben hasta değilmişim.)

Ez **bîya** nêweş. (Ben hasta olmuşum.)

Ez **nêbîya** nêweş. (Ben hasta olmamışım.)

Ez **bîya**. (Benmişim, ben doğmuşum.)

Ti karker **bîya**/e. (Sen işçi imişsin.)

Ti a roje **bîya**. (Sen o gün doğmuşsun.)

Ti a roje **nêbîya**. (Sen o gün doğmamışsın. Sen o gün olmamışsın.)

Ti karker **bîya**/d. (Sen işçi imişsin.)

O şagird **bîyo**/e. (O öğrenci imiş.)

A şagirde **bîya**/d. (O öğrenci imiş.)

Ma wendoxî **bîyîme**. (Biz okuyucu idik/imişiz.)

Ma 1ê (yewê) gulane de **bîyîme**. (Biz 1 Mayıs'ta doğmuşuz.)

Şima rojnamevanî **bîyê**. (Siz gazeteci imişsiniz, gazetecilik mesleğini edinmişsiniz.)

Şima Gaxan de **bîyê**. (Siz Gaxan'da -Noel'de- doğmuşsunuz.)

Ê citkarî **bîyê**. (Onlar çiftçi imişler.)

Ti **bîya** karker/e. (Sen işçi oldun/olmuşsun.)

A **bîya** şagirde/d. (O öğrenci oldu/olmuş.)

Şima **bîyê** rojnamevanî. (Siz gazeteci olmuşsunuz.)

Ê **bîyê** citkarî. (Onlar çiftçi olmuşlar.)

2.6. Şimdiki zamanın hikayesi (demo vîyarteyo nikayin)

2.6.1. Olmak-II (bîyene-II) (6)

Ez **bîyêne** (ben oluyordum)

Ti **bîyêne** (sen oluyordun, doğuyordun)

O **bîyêne** (o oluyordu, doğuyordu)

A **bîyêne** (o oluyordu, doğuyordu)

Ma **bîyêne** (biz oluyorduk)

Şima **bîyêne** (siz oluyordunuz, doğuyordunuz)

Ê **bîyêne** (onlar oluyorlardı, doğuyorlardı)

Olumsuzluk hali (halo negatîf)

Yukarıdaki gibidir.

Ez **nêbîyêne** (ben olmuyordum, doğmuyordum)

Ti **nêbîyêne** (sen olmuyordun, doğmuyordun)

O **nêbîyêne** (o olmuyordu, doğmuyordu)

A **nêbîyêne** (o olmuyordu, doğmuyordu)

Ma **nêbîyêne** (biz olmuyorduk, doğmuyorduk)

Şima **nêbîyêne** (siz olmuyordunuz, doğmuyordunuz.)

E nêbîyêne (onlar olmuyorlardı, doğmuyorlardı)

2.7. Mişli geçmiş zamanın hikayesi (demo vîyarteyo nedîyaro verên) (7)

2.7.1. Olmak-II (bîyene-II)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Ez **bîbî** (ben olmuşum, doğmuşum)

Ti **bîbî** (sen olmuşun, doğmuşun)

O **bîbî** (o olmuştu, doğmuştu)

A **bîbî** (o olmuştu, doğmuştu)

Ma **bîbîme** (biz olmuştuk, doğmuştuk)

Şima **bîbî** (siz olmuştunuz, doğmuştunuz)

Ê **bîbî** (onlar olmuşlardı, doğmuşlardı)

Olumsuzluk hali (halo negatîf)

Ez **nêbîbî** (ben olmamışım, doğmamışım)

Ti **nêbîbî** (sen olmamışın, doğmamışın)

O **nêbîbî** (o olmamıştı, doğmamıştı)

A **nêbîbî** (o olmamıştı, doğmamıştı)

Ma **nêbîbî** (biz olmamıştık, doğmamıştık)

Şima **nêbîbî** (siz olmamıştınız, doğmamıştınız)

Ê **nêbîbî** (onlar olmamıştılar, doğmamıştılar)

Örnekler:

Demo ke ti şîya mekteb, ez **bîbî** mamosta. (Sen okula gittiğinde ben öğretmen olmuşum.)

Doktor ke ame doman **bîbî**. (Doktor geldiğinde çocuk doğmuştu.)

O hîrê serri ra avê **bîbî** karker. (O, üç yıl önce işçi olmuştu.)

2.8. Şimdiki zamanın rivayeti (demo vîyarteyo rîwayetin)

Bu zamanın çekimi, mişli geçmiş zamanınki gibidir.

Örnek cümleler:

Ti ke ama o **bîyo** teknîker. (Sen geldiğinde o tekniker oluyormuş/olmuş)

Doktorî ke derman do maye, pitik **bîyo** (Doktor anneye ilaç verdiğiğinde çocuk doğuyormuş/doğmuş.)

2.9. Sanal geçmiş zaman/gelecek zamanın hikayesi (demo vîyarteyo nîyetin)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Ezo **bîbîyêne** (ben olacaktım, doğacaktım)

Ti yo **bibîyêne** (sen olacaktın, doğacaktın)
O yo **bibîyêne** (o olacaktı, doğacaktı)
A yo **bibîyêne** (o olacaktı, doğacaktı)
Ma yo **bibîyêne** (biz olacaktık, doğacaktık)
Şima yo **bibîyêne** (siz olacaktınız, doğacaktınız)
Ê yo **bibîyêne** (onlar olacaktılar, doğacaktılar)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ez o **nêbibîyêne** (ben olmayacaktım, doğmayacaktım)
Ti yo **nêbibîyêne** (sen olmayacaktın, doğmayacaktın.)

3. ŞART KİPİ İLE OLMAK FİİLİNİN ÇEKİMİ (BI RAWEYA ŞERTÎ ANTIŞÊ KARÊ BÎYENE)

3.1. Geniş zaman (demo hîra)

3.1.1. Olmak-I (bîyene-I) Olumlu hal

Eke (8) ez **bî/bîne** (-şayet- ben olsam)
Eke ti **bê/bêne** (-şayet- sen olsan)
Eke o **bo/bone** (-şayet- o olsa)
Eke a **bo/bone** (-şayet- o olsa)
Eke ma **bîme** (-şayet- biz olsak)
Eke şima **bê/bêne** (-şayet- siz olsanız)
Eke ê **bê/bêne** (-şayet- onlar olsalar)

Örnek cümleler:

1. Olmak (biyene) fiili pozitif, anlam pozitif

Eke serokwezîr o **bone**, demokrasî tayêna rind bingeh gêno. (Başbakan o olsa, demokrasi biraz daha yerine oturur.) Eke mamosta ti **bêne**, domanî bê derse nê-manenê. (Öğretmen sen olsan, o çocuklar dersten yoksun kalmazlar.)

Eke ez **bîne**, fırsat nêdan ke mîyanî miletî de nê nakokîyê nîyanênî gird bêne. (Ben olsam, halk arasında bu tür çelişkilerin büyümesine fırsat vermem.)

Eke ez mamosta **bîne**, her çî ra avê tarîxê kurdan rind misnen ra şagirdan. (Ben öğretmen olsam, her şeyden önce öğrencilere kürt tarihini iyi öğretirim.)

2. Olmak (biyene) fiili pozitif, anlam negatîf

Eke ez **bîne**, ez ê nanî nêwena/nêwen. (Ben olsam, o ekmeği yemem.) Eke ti **bêne**, ê şagirdî rê hetakar nêbena. (Sen olsan, o öğrenciye yardımcı olmazsın) Eke doktore a **bone**, nê ameliyatî nêkena. (Doktor o olsa, bu ameliyatı yapmaz.)

Olumsuz hal

1. Olmak (biyene) fiili negatif, anlam pozitif

Eke o serokwezîr **nêbone**, demokrasî tayêna rind bingeh gêno. (O başbakan olmasa, demokrasi biraz daha yerine oturur.)

Eke mamosta ti **nêbêne**, domanî rindêr derse wanenê. (Öğretmen sen olmasan, çocuklar daha iyi ders görürler.)

Eke hêzê welatparêzî **nêbêne**, mîyanî miletî de nakokîyê xiravinî nêqedînê. (Yurtsever güçler olmasalar, halk arasında olumsuz çelişkiler bitmez.)

Eke nijadperestîya kemalîstan **nêbone**, kurdî benê azad. (Kemalistlerin ırk-çılığ olmasa, Kürtler özgür olurlar.)

2. Olmak (biyene) fiili negatif, anlam negatif

Eke millet heşar **nêbone**, demokrasî mîyan ra darîno we. (Halk uyanık olmasa, demokrasi ortadan kalkar.) **Eke** mamosta ti **nêbêne**, domanî bi no tore bêderse nêmanenê. (Eğer öğretmen sen olmasan, çocuklar böylesine derssiz kalmazlar.)

Eke xoverdayîş **nêbone**, kolonyalistî welat terk nêkenê û azadîye kî nîna. (Direnîş olmasa, sömürgeciler ülkeyi terk etmezler ve özgürlük te gelmez.)

3.1.2. Olmak-II (bîyene-II)

Olumlu hal

Eke ez **bibî/bibîne** (ben olsam, olabilsem, ... haline gelebilsem) (9)

Eke ti **bibê/bibêne** (sen olsan, olabilsen, ...)

Eke o **bibo/bone** (o olsa, olabilse, ...)

Eke a **bibo/bone** (o olsa, olabilse, ...)

Eke ma **bibîme/bibîyîme** mamostayî (biz olsak, olabilesek, ...)

Eke şîma **bibê/bibêne** (siz olsanız, olabilseniz, ...)

Eke ê **bibê/bibêne** (onlar olsalar, olabilseler, ...)

Olumsuz hal

Bu halde olumsuzluk “**nê**” ya da “**me**” edatları yardımıyla yapılır:

Eke ez **nêbî/nêbîne** (ben olmasam, ... haline gelmesem)

Ya da

Eke ez **mebî/mebîne** (ben olmasam, ... haline gelmesem)

Örnek cümleler: **Eke** şîma **bibê** (bibêne) hemşîreyî. (Siz hemşire olsanız, hemşirelik mesleğini elde etmeniz halinde.)

Eke ez **bibî** **karker**, **wazen** **sendîka** de **bigureyîne**. (İşçi olsam/işçilik mesleğini elde edebilsem sendikada çalışmak isterim.)

Eke ti **bibê** **mamosta**, **se** **kena**? (Öğretmen olsan ne yaparsın?)

Eke ez **bibî** **mamosta**, **bi** **kurdî** **wendiş** û **nuştîş** **misnen** ra **domananê** **kurdan**. (Ben öğretmen olsam Kürt çocuklarına kürtçe okuma yazma öğretirim.)

Eke ti **bibê** **citkare** **gere** **traktore** **bihêrîne**. (Çiftçi olsan traktör satın alman gerekir.)

3.2. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

3.2.1. Olmak-I (bîyene-I)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Eke ez bîyêne (ben olsaydım)
Eke ti bîyêne (sen olsaydın)
Eke o bîyêne (o olsaydı)
Eke a bîyêne (o olsaydı)
Eke ma bîyêne (biz olsaydık)
Eke şima bîyêne (siz olsaydınız)
Eke ê bîyêne (onlar olsalardı)

Eke ez nêbîyêne (ben olmasaydım)
Eke ti nêbîyêne (sen olmasaydın)
Eke o nêbîyêne (o olmsaydı)
Eke a nêbîyêne (o olmasaydı)
Eke ma nêbîyêne (biz olmasaydık)
Eke şima nêbîyêne (siz olmasaydınız)
Eke ê nêbîyêne (onlar olmasalardı)

Örnek cümleler:

1. Olmak (biyene) fiili negatif, cümle anlam olarak pozitif

Eke ez nêbîyêne, lajekî dersa xo nêwendêne. (Ben olmasam çocuk dersini okumazdı.)

Eke doxtore nêbîyêne, cînîka nêweşe merdêne. (Doktor olmasa, hasta kadın ölürdü.)

2. Olmak (biyene) fiili negatif, cümle anlam olarak negatif

Eke o nêbîyêne, înan o karo xirav nêkerdêne. (O olmasaydı, onlar o kötü işi yapmazlardı.)

Eke ti nêbîyêne, aye domanî canêverdêne nêşîyêne. (Sen olmasaydın, o çocukları bırakıp gitmezdi.)

3. Olmak (biyene) fiili pozitif, anlam pozitif

Eke ez karker bîyêne, sendîka de gureyêne. (İşçi olsaydım, sendikada çalışırdım.)

Eke ez mamosta bîyêne, qe nêvînetê şîyêne welatê xo de gureyêne/xebetîyêne. (Öğretmen olsaydım, hiç durmaz, gider ülkemde çalışırdım.)

Eke ti asinkar bîyêne, to hacetê rindî virastêne. (Demirci olsaydın, iyi aletler yapardın.)

4. Olmak (biyene) fiili pozitif, anlam negatif

Eke ez bîyêne, mi o non nêwerdêne. (Ben olsaydım, o ekmeği yemezdim.)

Eke ti bîyêne, ê şagirdî rê hetakar nêbîyêne? (Sen olsaydın, o öğrenciye yardımcı olmazdın.)

Eke ti citkar bîyêne, to bi nê halê xo besenêkerdê baxêde rindek birasnêne ra. (Sen çiftçi olsaydın, bu halinle güzel bir bağ yetiştirmeyi beceremezdin.)

Eke ez doktor bîyêne, mi o ameliyat nêkerdêne. (Doktor olsaydım, onu ameliyat etmezdim.)

3. 2.2. Olmak-II (biyene-II)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Eke ez bibîyêne (ben olsaydım, olabilseydim, doğmuş olsaydım)

Eke ti bibîyêne (sen olsaydın, olabilseydin, doğmuş olsaydın)

Eke o bibîyêne (O olsaydı, olabilseydi, doğmuş olsaydı)

Eke a bibîyêne (O olsaydı, olabilseydi, doğmuş olsaydı)

Eke ma bibîyêne (biz olsaydık, olabilseydik, doğmuş olsaydık)

Eke şima bibîyêne (siz olsaydınız, olabilseydiniz, doğmuş olsaydınız)

Eke ê bibîyêne (Onlar olsalardı, olabilselerdi, doğmuş olsalardı)

Olumsuz hal (halo negatif)

Bu halin olumsuzunda olumluluk edatı “bi” düşer yerini olumsuzluk edatı olan “nê” ye terkeder.

Örnek cümleler:

1. Olmak (biyene) fiili negatif, cümle anlam olarak negatif

Eke o nêbîyêne serxoş, înan a qeza nêkerdêne. (O sarhoş olmasaydı, onlar o kazayı yapmazlardı.)

Eke mêrde nêbîyêne xumarbaz, cînîke domanî canêverdêne, nêşîyêne. (Koca kumarbaz olmasaydı, kadın çocukları bırakıp gitmezdi.)

2. Olmak (biyene) fiili negatif, cümle anlam olarak pozitif

Eke ez nêbîyêne hetkar, domanan mekteb de roşanê Newroze firaz nêkerdêne. (Ben yardımcı olmasam, çocuklar okulda Newroz bayramını kutlamazlardı.)

Eke a doxtore nêbîyêne, bîyêne muhendîse. (O (okuyup) doktor olmasa, mühendis olurdu.)

3. Olmak (bîyene) fiili pozitif, cümle anlam olarak pozitif

Eke ez bibîyêne karker, sendîka de gureyêne. (İşçi olsaydım/işçilik statüsünü edinebilseydim, sendikada çalışırdım.)

Eke ez bibîyêne mamosta, qe nêvinetê şîyêne welatê xo de gureyêne/xebetîyêne. (Öğretmen olsaydım/öğretmenlik mesleği edinseydim, hiç durmaz gider, ülkemde çalışırdım.)

Eke ti bibîyêne asinkar, to hacete rindî virastêne. (Demirci olsaydın, iyi aletler yapardın.)

4. Olmak (bîyene) fiili pozitif, cümle anlam olarak negatif

Eke ez bibîyêne vêşan, mi para/bara şima kî werdêne. (Ben acıkmuş olsaydım, sizin payınızı da yerdim.)

Eke ti bibîyêne berber, ti kî sey mi bê kar mendêne. (Berber olsaydın/berberlik mesleği edinseydin, sen de benim gibi işsiz kalırdın.)

4. VAR OLMAK, SAHİP OLMAK (10) (ESTBÎYENE)

4.1. Geniş zaman (demo hîra)

Estene, sadece şimdiki ve geniş zaman çekimleri olan eksik bir fiildir. Fiilin öteki zamanları ya “bîyene” fiili yardımıyla çekilir, ya da bu fiil tamamen kaybo-

arak yerini “bîyene” fiiline bırakır. “Estbîyene,” fiilin Kurmanccadaki karşılığı “hebûn”dur.

4.1.1. Var olmak anlamında (mana estbîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

Ez esta (11) (ben varım)

Ti esta (sen varsın)

O esto/e (O var)

A esta/d (O var)

Ma estîme (biz varız)

Şima estê (siz varsınız)

Ê estê (onlar varlar)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Bu fiilin mastarının olumsuz formu “çînebîyene”* dir. Çekimde “est”in yerini “çîn” almaktadır. Fiilin olumsuz halinin çekimi şöyledir.

Ez çîna (12) (ben yokum)

Ti çîn a (sen yoksun)

O çîn o (o yok)

A çîn a (o yok)

Ma çîn îme/çîn eme (biz yokuz) Şima çîn ê (siz yoksunuz) Ê çînê (onlar yoklar)

* Kırmancca üzerine çalışma yapan **Vate Çalışma Grubu**'nun 13-18 Nisan 2003 tarihinde yaptığı toplantıda bu fiilin farklı varyantları da ele alındı ve “çîn bîyene” formunu meyil olarak benimsedi. Buna göre fiilin geniş zaman çekimi şöyledir:

Ez çîn a/çîn ane (ben yokum), ti çîn a/çîn î (sen yoksun), a (çîn a/d (o yoktur), o çîn o/e (o yoktur), ma çîn îme (biz yokuz), şima çîn ê (siz yoksunuz), ê çîn ê (onlar yoklar)

Ya da

Ê mi çîn o (benim yok), ê to çîn o (senin yok), ê ey çîn o (onun yok), ...Prensip olarak toplantının meyline uyarak bu fiilin çekimini buna göre yeniden yapmam gerekirdi. Ancak toplantı sona erdiğinde bu çalışma da esas olarak tamamlanmıştı. Bütün teksti yeni baştan okuyup düzeltme yoluna gitmek ise hayli güç olacaktı. O nedenle de bunu yapmadım yani daha önce hazırlamış olduğum form olduğu gibi kaldı. Elbet toplantının meylini benimsiyorum.

4.1.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

Eril nesne (çî/obje nêrî)

Ê(yê) mi esto (benim var)

Ê(yê) ma esto (bizim var)

E(yê) to esto (senin var)
Ê(yê) ey esto (onun var)
Ê(yê) aye esto (onun var)

Dişil nesne (çîya/objeya makîye)

Ê (yê) min esta (benim var)
Ê (yê) to esta (senin var)
Ê (yê) ey esta (onun var)
Ê (yê) aye esta (onun var)

Çoğul nesne (objeyê zafhûmarî)

Ê (yê) mi estê (benim var)
Ê (yê) to estê (senin var)
Ê (yê) ey estê (onun var)
Ê (yê) aye estê (onun var)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Eril nesne (çîyo nêrî)

Ê(yê) mi çîno (benimkisi yok)
Ê(yê) to çîno (seninkisi yok.)
Ê (yê)ey çîno (onunkisi yok)
Ê(yê) aye çîno (onunkisi yok)

Dişil nesne (çîya makîye)

Ê(yê) mi çîna (benimkisi yok)
Ê(yê) to çîna (seninkisi yok.)
Ê (yê)ey çîna (onunkisi yok)
Ê(yê) aye çîna (onunkisi yok)

Çoğul nesne (çîyê zahûmar)

Ê(yê) mi çînê (benimkisi yok)
Ê(yê) to çînê (seninkisi yok.)
Ê (yê)ey çînê (onunkisi yok)
Ê(yê) aye çînê (onunkisi yok)

Örnek cümleler:

Defterê mi esto. (Defterim var.)
Ê mi esto. (Benim var.)
Kitabê to esto. (Senin kitabın var.)
Ê to esto. (Senin var.)
Qelesa ey/dey esta. (Onun kalemi var.)
Ê ey esta. (Onun var.)

E(yê) şîma esto (sizin var)
Ê(yê) înan esto (onların var)

Ê (yê) ma esta (bizim var)
Ê (yê) şîma esta (sizin var)
Ê (yê) înan esta (onların var)

Ê (yê) ma estê (bizim var)
Ê (yê) şîma estê (sizin var)
Ê (yê) înan estê (onların var)

Ê (yê) ma çîno (bizimkisi yok)
Ê (yê) şîma çîno (sizininkisi yok)
Ê (yê) înan çîno (onlarınkisi yok)

Ê (yê) ma çîna (bizimkisi yok)
Ê (yê) şîma çîna (sizininkisi yok)
Ê (yê) înan çîna (onlarınkisi yok)

Ê (yê) ma çînê (bizimkisi yok)
Ê (yê) şîma çînê (sizininkisi yok)
Ê (yê) înan çînê (onlarınkisi yok)

Keyna înan esta. (Onların kızı var.)
Ê înan esta. (Onların kızı var.)
Kincê şima estê. (Sizin giysileriniz var.)
Ê şima estê. (Sizinkiler var.)
Postalê ey estê. (Onun ayakkabıları var.)
Ê ey estê. (Onunkiler var.)

4.2. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

4.2.1. Var olmak anlamında (mana estbîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Ez estbîya⁽¹³⁾ (ben vardım)
Ti estbîya (sen vardın)
O estbî (o vardı)
A estbîye (o vardı)
Ma estbîme/estbîyme (biz vardık)
Şima estbî/estbîyî (siz vardınız)
Ê estbî/estbîyî (onlar varlardı)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ez çînebîya (ben yoktum)
Ti çînebîya (sen yoktun)
O çînebî* (o yoktu)
A çînebîya (o yoktu)
Ma çînebîme (biz yoktuk)
Şima çînebî (siz yoktunuz)
Ê çînebî (onlar yoktular)

* Bir görüşe göre çoğul şahıs zamirleriyle yapılan çekimlerde, her ne kadar konuşma dilinde yoksa da doğru formun "Ma çînebîyme, şima çînebîyî, ê çînebîyî" şeklinde olması gerekir.

4.2.2. malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Ê(yê) mi estbî** (benim vardı)   Ê(yê) ma estbî (bizim vardı)
Ê(yê) to estbî (senin vardı)   Ê(yê) şima estbî (sizin vardı)
Ê(yê) ey estbî (onun vardı)   Ê(yê) înan estbî (onların vardı)
Ê(yê) aye estbî (onun vardı)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ê mi çînebî (benim yoktu)   Ê ma çînebî (bizim yoktu)

E to **çinebî** (senin yoktu)
Ê ey **çinebî** (onun yoktu)
Ê aye **çinebî** (onun yoktu)

E şima **çinebî** (sizin yoktu)
Ê inan **çinebî** (onların yoktu)

Örnek cümleler:

Nanê ma **estbî**. (Ekmegiimiz vardı.)
Dersa mi **estbiye**. (Dersim vardı.)
Lajê Bêrîvane û Serdarî **estbî**. (Berivan ile Serdar'ın oğlu vardı.)
Tomofila inan **estbiye**. (Onların otomobili vardı.)
Domanê Bêrîvane û Serdarî **estbî/estbiyi**. (Berivan ile Serdar'ın çocukları vardı.)
Kêna/çêna aye **estbiye**. (Onun kızı vardı.)
Mêrdê Bejna **estbî**. (Bejna'nın kocası vardı.)

Konuşma dilinde geçmiş zaman çoğunlukla “estbî**” şeklinde değil, “**est**” atılarak “**bî**” şeklinde söylenir. Böyle olduğu zaman yukarıdaki cümleler şu şekli alırlar.

Dersa to **biye**. (Senin dersin vardı.)
Domanê Bêrîvane û Serdarî **bî**. (Berivan ile Serdar'ın çocukları vardı.)
Tomofila inan **biye**. (Onların arabası vardı.)
Kêna aye **biye**. (Onun kızı vardı.)
Mêrdê Bejna **bî**. (Bejna'nın kocası vardı.)

4.3. Mişli geçmiş zaman (demo vîyarteyo nediyar)

4.3.1. Var olmak anlamında (14) (mana estbîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Ez **estbîya** (ben varmışım)
Ti **estbîya** (sen varmışsın)
O **estbîyo** (o varmış)
A **estbîya** (o varmış)

Ma **estbîme/estbiyime**. (biz varmışsınız)
Şima **estbîyê** (siz varmışsınız)
Ê **estbîyê** (onlar varmışlar)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ez **çinebîya** (ben yokmuşum)
Ti **çinebîya** (sen yokmuşsun)
O **çinebîyo** (o yokmuş)
A **çinebîya** (o yokmuş)

Ma **çinebîme**. (biz yokmuşuz)
Şima **çinebîyê** (siz yokmuşsunuz)
Ê **çinebîyê** (onlar yokmuşlar)

4.3.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr biyene de)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Nesne eril olursa

Nesne dişil olursa

Ê mi estbîyo (benim varmış)
Ê to estbîyo (senin varmış)
Ê ey/dey estbîyo (onun varmış)
Ê aye/daye estbîyo (onun varmış)
Ê ma estbîyo (bizim varmış)
Ê şima estbîyo (sizin varmış)
Ê înan estbîyo (onların varmış)

Ê mi estbîya (benim varmış)
Ê to estbîya (senin varmış)
Ê ey/dey estbîya (onun varmış)
Ê aye/daye estbîya (onun varmış)
Ê ma estbîya (bizim varmış)
Ê şima estbîya (sizin varmış)
Ê înan estbîya (onların varmış)

Nesne çoğul olursa

Ê mi estbîyê (benim yokmuş)
Ê to estbîyê (senin yokmuş)
(...)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Nesne eril olursa

Ê mi çinebîyo (benim yokmuş)
Ê to çinebîyo (senin yokmuş)
Ê ey çinebîyo (onun yokmuş)
Ê aye çinebîyo (onun yokmuş)
Ê ma çinebîyo (bizim yokmuş)
Ê şima çinebîyo (sizin yokmuş)
Ê înan çinebîyo (onların yokmuş)

Nesne dişil olursa

Ê mi çinebîya (benim yokmuş)
Ê to çinebîya (senin yokmuş)
Ê ey çinebîya (onun yokmuş)
Ê aye çinebîya (onun yokmuş)
Ê ma çinebîya (bizim yokmuş)
Ê şima çinebîya (sizin yokmuş)
Ê înan çinebîya (onların yokmuş)

Nesne çoğul olursa

Ê mi çinebîyê (benim yokmuş)
Ê to çinebîyê (senin yokmuş)
(...)

Örnek cümleler:

Yukarıdaki cümleler bu formda şu şekli alırlar:

Nanê ma **estbîyo**. (Ekmeğimiz varmış.)

Dersa to **estbîya** (Senin dersin varmış.)

Lajê Bêrîvane û Serdarî **estbîyo**. (Berivan ile Serdar'ın oğlu varmış.)

Otomobila înan **estbîya**. (Onların otomobili varmış.)

Domanê Bêrîvane û Serdarî **estbîyê**. (Berivan ile Serdar'ın çocukları varmış.)

Çêna daye/aye **estbîya**. (Onun kızı varmış.)

Mêrdê Bejna **estbîyo**. (Bejna'nın kocası varmış.)

Yine bu formda da konuşma dilinde çoğunlukla **est** düşer, eril tekil için "biyo", dişil tekil için "bîya", çoğul için ise "bîyê" şeklinde söylenir.

Örnekler:

Nanê ma biyo/e. (Ekmeğimiz varmış.)

Dersa mi **bîya**/d. (Dersim varmış.)

Domanê Bêrîvane û Serdarî **bîyê**. (Berivan ile Serdar'ın çocukları varmış.)

5. ŞART KİPİ İLE (Bİ RAWEYA ŞERTÎ)

5.1. Geniş zaman (demo hîra)

5.1.1. Var olmak ya da doğmak anlamında (mana estbîyene ya kî maya xo rabîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Eke (ke) ez **bibî/bibîne** (-şayet- var olsam/doğsam)

Eke (ke) tî **bibê/bibêne** (-şayet- sen var olsan/doğsan)

Eke (ke) o **bibo/bibone** (-şayet- o var olsa/doğsa)

Eke (ke) a **bibo/bibone** (-şayet- o var olsa/doğsa)

Eke (ke) ma **bibîme** (-şayet- biz var olsak/doğsak)

Eke (ke) şima **bibê/bibêne** (-şayet- siz olsanız/var olsanız/doğsanız)

Eke (ke) ê **bibê/bibêne** (-şayet- onlar var olsalar/doğsalar)

Olumsuz hal-I (var olmak anlamında)

Var olmak anlamında fiilin olumsuz hali, baştaki "bi" edatının düşmesi ve yerini "çîno/çîna/çînê"ya bırakması suretiyle gerçekleşir:

Eke (ke) ez **çînebî/çînebîne** (-şayet- ben var olmasam)

Eke (ke) tî **çînebê/çînebêne** (-şayet- sen var olmasan)

Eke (ke) o **çînebo/çînebone** (-şayet- o var olmasa)

Eke (ke) a **çînebo/çînebone** (-şayet- o var olmasa)

Eke (ke) ma **çînebîme** (-şayet- biz var olmasak)

Eke(ke) şima **çînebê/çînebêne** (-şayet- siz var olmasanız)

Eke (ke) ê **çînebê/çînebêne** (-şayet- onlar var olmasalar)

Olumsuz hal-II (doğmak anlamında)

Eke (ke) ez **nêbî/nêbîne** (-şayet- ben doğmasam)

Eke (ke) ti **nebê/nebêne** (-şayet- sen doğmasan)

Eke (ke) o **nebo/nebone** (-şayet- o doğmasa)

Eke (ke) a **nebo/nebone** (-şayet- o doğmasa)

Eke (ke) ma **nêbîme** (-şayet- biz doğmasak)

Eke (ke) şima **nêbê/nêbêne** (-şayet- siz doğmasanız)Eke (ke) ê **nêbê/nêbene** (-şayet- onlar doğmasalar)

5.1.2. Malik olmak anlamında

5.1.2.1. Birinci hal (halo yewin)

Olumlu hal (halo pozîfî)

Eke ê mi bibo (benim olsa, benim var olsa, ben sahip olsam)
Eke ê to bibo (senin olsa, senin var olsa, sen sahip olsa)
Eke ê ey bibo (onun olsa, onun var olsa, o sahip olsa)
Eke ê aye bibo (onun olsa, onun var olsa, o sahip olsa)
Eke ê ma bibo (bizim olsa, bizim var olsa, biz sahip olsak)
Eke ê şima bibo (sizin olsa, sizin var olsa, siz sahip olsanız)
Eke ê înan bibo (onların olsa, onların var olsa, onlar sahip olsalar)

Görüldüğü gibi bu formda ortada şey ya da nesne yok. Kişi ona sahip olması halinde ne yapacağını ya da neler olacağını ifade etmektedir. Nesnenin eril ya da dişil olması fark etmez, fiil aynı formda çekilir. Nesne çoğul olduğu takdirde yine fiilin sonunda yer alan “o” soneki, “e” ya da “ene” şeklini alır.

Örnek:

Eke kitabê mi bibê/bibêne. (Benim kitaplarım olsalar, ben kitaplara sahip olsam.)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Eke ê mi çinebo(15) (-şayet- benim olmasa, benim var olmasa, ben sahip olmasam)
Eke ê to çinebo (-şayet- senin olmasa, senin var olmasa, sen sahip olmasan)
Eke ê ey çinebo (-şayet- onun olmasa, onun var olmasa, o sahip olmasa)
Eke ê aye çinebo (-şayet- onun olmasa, onun var olmasa, o sahip olmasa)
Eke ê ma çinebo (-şayet- bizim olmasa, bizim var olmasa, biz sahip olmasak)
Eke ê şima çinebo (-şayet- sizin olmasa, sizin var olmasa, siz sahip olmasanız)
Eke ê înan çinebo (-şayet- onların olmasa, onların var olmasalar, onlar sahip olmasalar)

Bu çekimde sahip olunan nesne tekildir. Nesne çoğul olduğu takdirde:

Eke ê mi çinebê/çinebêne (-şayet- benimkiler olmasalar)
Eke ê to çinebê/çinebêne (-şayet- seninkiler olmasalar)
Eke ê ey çinebê/çinebêne (-şayet- onunkiler olmasalar)
Eke ê aye çinebê/çinebêne (-şayet- onunkiler olmasalar)
Eke ê ma çinebê/çinebêne (-şayet- bizimkiler olmasalar)
Eke ê şima çinebê/çinebêne (-şayet- sizinkiler olmasalar)
Eke ê înan çinebê/çinebêne (-şayet- onlarınkiler olmasalar)

5.1.2.2. İkinci hal (halo diyin)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

Tekil (yewhûmar)

Eke ê mi **bo** (16) (-şayet- benim olsa, bana ait olsa)
Eke ê to **bo** (-şayet- senin olsa)
Eke ê ey **bo/e** (-şayet- onun olsa)
Eke ê aye **bo/d** (-şayet- onun olsa)

Eke ê ma **bo** (-şayet- bizim olsa)
Eke ê şima **bo**, (-şayet- sizin olsa)
Eke ê inan **bo** (-şayet- onların olsa)
16) **Bone** olarak da kullanılır.

Çoğul (zafhûmar)

Eke ê mi **bêne** (-şayet- benim olsalar, bana ait olsalar)
Eke ê şima **bêne** (-şayet- sizin olsalar, size ait olsalar)
(...)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Tekil (yewhûmar)

Eke ê mi **nêbo/nêbone** (-şayet- benim olmasa, bana ait olmasa.)
Eke ê to **nêbo/nêbone** (senin olmasa)
Eke ê ey **nêbo/nêbone** (onun olmasa)
Eke ê aye **nêbo/nêbone** (onun olmasa)
Eke ê ma **nêbo/nêbone** (bizim olmasa)
Eke ê şima **nêbo/nêbone** (sizin olmasa)
Eke ê inan **nêbo/nêbone** (onların olmasa)

Örnek cümleler:

Eke na tomofile ê mi **bo/bone**, ez qe nêvinden roşen. (-Şayet- bu araba benim olsa hiç durmam satarım.)

Eke kitabî ê mi **bê/bêne**, ez dana to. (-Şayet- kitaplar benim olsa, (bana ait olsa) sana veririm.)

Çoğul (zafhûmar)

Eke ê mi **nêbê/mebê** ya kî **nêbêne/mêbêne** (-Şayet- benim olmasalar, bana ait olmasalar.)

Eke ê to **nêbê/mebê** ya kî **nêbêne/mêbêne** (-Şayet- senin olmasalar, sana ait olmasalar.)

(...)

5.2. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

5.2.1. Var olmak anlamında (mana estbîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Eke ez **estbîyêne** (17) (ben olsaydım/var olsaydım)
Eke ti **estbîyêne** (sen olsaydın/var olsaydın)
Eke o **estbîyêne** (o olsaydı/var olsaydı)
Eke a **estbîyêne** (o olsaydı/var olsaydı)

Eke ma **estbîyêne** (biz olsaydık/var olsaydık)
Eke şima **estbîyêne** (siz olsaydınız/var olsaydınız)
Eke ê **estbîyêne** (onlar olsalardı/var olsalardı)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Eke ez çînebîyêne (ben olmasaydım/var olmasaydım)

Eke ti çînebîyêne (sen olmasaydın/var olmasaydın)

(..)

Örnekler:

Siro ke ez ama Almanya, ke ti **bibîyêne**, to nika mekteb qedenabî. (Almanya'ya geldiğim sıralar sen var olsaydın/doğmuş olsaydın şimdi okulu bitirmiştin.)

Eke perê mi **bibîyêne**, her çî ra avê mi pirdê dewa xo dêne virastêne. (Param olsaydı, her şeyden önce köyümün köprüsünü yaptırırdım.)

5.2.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de)

5.2.2.1. Birinci hal (halo yewin)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

Eke ê mi **estbîyêne/bibîyêne** (şayet benim olsaydı/benim var olsaydı)

Eke ê to **estbîyêne/bibîyêne** (şayet senin olsaydı/senin var olsaydı)

Eke ê ey **estbîyêne/bibîyêne** (şayet onun olsaydı/onun var olsaydı)

Eke ê aye **estbîyêne/bibîyêne** (şayet onun olsaydı/onun var olsaydı)

Eke ê ma **estbîyêne/bibîyêne** (şayet bizim olsaydı/bizim var olsaydı)

Eke ê şima **estbîyêne/bibîyêne** (şayet sizin olsaydı/sizin var olsaydı)

Eke ê înan **estbîyêne/bibîyêne** (şayet onların olsaydı/onların var olsaydı)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Bundan önceki halde kullanılan form gibidir:

Eke ê mi **çînebîyêne** (şayet benim olmasaydı/benim var olmasaydı)

Eke ê to **çînebîyêne** (şayet senin olmasaydı/senin var olmasaydı)

Eke ê ey **çînebîyêne** (şayet onun olmasaydı/onun var olmasaydı)

Eke ê aye **çînebîyêne** (şayet onun olmasaydı/onun var olmasaydı)

Eke ê ma **çînebîyêne** (şayet bizim olmasaydı/bizim var olmasaydı)

Eke ê şima **çînebîyêne** (şayet sizin olmasaydı/sizin var olmasaydı)

Eke ê înan **çînebîyêne** (şayet onların olmasaydı/onların var olmasaydı)

5.2.2.2. İkinci hal (halo diyin)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

Eke ê mi **bîyêne** (şayet (o şey) benim olsaydı/mülkiyeti bana ait olsaydı)

Eke ê to **bîyêne** (şayet senin olsaydı, mülkiyeti sana ait olsaydı)

Eke ê ey **bîyêne/e** (şayet onun olsaydı, mülkiyeti ona ait olsaydı)
Eke ê aye **bîyêne/d** (şayet onun olsaydı, mülkiyeti ona ait olsaydı)
Eke ê ma **bîyêne** (şayet bizim olsaydı, mülkiyeti bize ait olsaydı)
Eke ê şima **bîyêne** (şayet sizin olsaydı), mülkiyeti size ait olsaydı)
Eke ê inan **bîyêne** (şayet onların olsaydı, mülkiyeti onlara ait olsaydı)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Eke ê to **nêbîyêne** (şayet senin olmasaydı, sana ait olmasaydı)
Eke ê ey **nêbîyêne** (şayet onun olmasaydı, ona ait olmasaydı)
(...)

5.3. Şimdiki zamanın rivayeti (Demo vîyarteyo rîwayetin)

Bu halin çekimi mişli geçmiş zamaninkiyle aynıdır.

Örnekler:

Nesne eril ise

Ti ke ama, ê ma **estbîyo**. (18) (Sen geldiğinde bizimkisi varmış.)
O ke amo, nanê cîranan **estbîyo**. (O geldiğinde komşuların ekmeği varmış.)
Ya da
Ti ke ama, ê ma **bîyo**.

Şîyayena doktorî ra avê dermanê cînîke **estbîyo**. (Doktorun gidişinden önce ka-
dının ilacı varmış.)

Ya da

Şîyayena doktorî ra avê dermanê cînîke **bîyo**.

Nesne dişil ise

Ti ke ama, ê ma **estbîya**. (Sen geldiğinde bizimkisi varmış.)
Ya da
Ti ke ama, ê ma **bîya**.
O ke amo, awa cîranan **estbîya**. (O geldiğinde komşuların ekmeği varmış.)

Nesne çoğul ise

Ti ke ama, ê ma **estbîyê**. (Sen geldiğinde bizimkisi varmış.)
Ya da
Ti ke ama, ê ma **bîyê**.
O ke amo, nanê cîranan **estbîyê**. (O geldiğinde komşuların ekmeği varmış.)

5.4. Sanal geçmiş zaman/gelecek zamanın hikayesi (demo vîyarteyo nîyetin)

5.4.1. Var olmak anlamında (mana estbîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Ezo **estbîyêne/bibîyêne** (ben var olacaktım)
Ti yo **estbîyêne/bibîyêne** (sen var olacaktın)
O yo **estbîyêne/bibîyêne** (o var olacaktı)
A yo **estbîyêne/bibîyêne** (o var olacaktı)
Ma yo **estbîyêne/bibîyêne** (biz var olacaktık)
Şima yo **estbîyêne/bibîyêne** (siz var olacaktınız)
Ê yo **estbîyêne/bibîyêne** (onlar var olacaktı)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ezo **çinebîyêne** (ben var olmayacaktım)
Ti yo **çinebîyêne** (sen var olmayacaktın)
(...)

5.4.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtif)

Ê mino* **estbîyêne/bibîyêne** (benim var olacaktı, sahip olacaktım)
Ê to yo **estbîyêne/bibîyêne** (senin var olacaktı, sahip olacaktın)
Ê e yo **estbîyêne/bibîyêne** (onun var olacaktı, sahip olacaktı)
Ê aye yo **estbîyêne/bibîyêne** (onun var olacaktı, sahip olacaktı)
Ê ma yo **estbîyêne/bibîyêne** (bizim var olacaktı, sahip olacaktık)
Ê şima yo **estbîyêne/bibîyêne** (sizin var olacaktı, sahip olacaktınız)
Ê înano **estbîyêne/bibîyêne** (onların var olacaktı, sahip olacaktı)

* Güney ağzının konuşulduğu bazı yörelerde “o” yerine “do” kullanılır:

Ê mi **do estbîyayê**. (benim var olacaktı, sahip olacaktım)
Ê to do **estbîyayê**. (senin var olacaktı, sahip olacaktın)
(...)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Ê mino** **çinebîyêne** (benimkisi var olmayacaktı, sahip olmayacaktım)
Ê to yo **çinebîyêne** (seninkisi var olmayacaktı, sahip olmayacaktın)

** Güney ağzının konuşulduğu bazı yörelerde:

Ê mi do **çinebîyayê**. (benimkisi var olmayacaktı, sahip olmayacaktım)
Ê to do **çinebîyayê**. (seninkisi var olmayacaktı, sahip olmayacaktın)(...)

6. EMİR, İSTEK VE İZİN HALİ (HALÊ FERMANÎ, WAŞTIŞ Û MUSADEYÎ)

Bu fiillerde emir iki halde verilir:

6.1. Olmak anlamında (mana estbîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtf)

Emir hali

Bibe! (Ol!)

Bibê/bibêne! (Olun!)

İstek ve izin hali

Bibê/bibêne! (Olun!)

Bibo! (Olsun!)

Bibîme! (Olalım!)

Bibê/bibêne! (Olsunlar)

Sekreter be! Sekreter ol!

Bibe kîp/çîp! (Hızlan! Çabuk ol!)

Heşar bê/bêne! (Uyanık olun!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

Olumsuz halde “bi” edatı kalkar ve yerini “me” olumsuzluk edatına terkeder.

Mebe! (Olma!)

Mebo! (Olmasın!)

Mebîme! (Olmayalım!)

Mebê/Mebêne! (Olmayın!)

Mebê/Mebêne! (Olmasınlar)

İstem ifade eden cümleler, başlarına “va/wa” getirilmek suretiyle de kurulabilirler. Ancak cümle bu şekilde kurulduğu takdirde istemden çok izin hali ön plana çıkar.

Örnekler:

Va sekreter bo/bone! (-Varsın- sekreter olsun!)

Va bibe çîp/vaçîp bêne! (-Varsın- hızlansınlar!)

Va şêrê! (-Varsın- gitsinler!)

Va bikero! (-Varsın- yapsın!)

Va mekero! (-Varsın- yapmasın!)

Va meşêrê! (-Varsın- gitmesinler!)

6.2. Malik olmak anlamında (mana wayîr bîyene de)

Olumlu hal (halo pozîtf)

Emîr halî (halê fermanı)

Bu formun emir hali “sahip” (wayîr) sözcüğü ile birlikte kullanılır.

Bibe wayîr! (Sahip ol!)

Bibê/bibêne wayîr! (Sahip olun!)

İstek halî (halê waştîşî)

Bibîme wayîr! (Sahip olalım!)

Bibê/bibêne wayîr! (Sahip olun, sahip olsunlar!)

Olumsuz hal (halo negatîf)**Emîr halî (halê fermanî)**

Mebe wayir! (Sahip olma!)

Mebê/mebêne wayîr! (Sahip olmayın!)

Ya da

Wayîr mebe! (Sahip olma!)

Wayir mebê/mebêne! (Sahip olmayın!)

İstek halî (halê waştîşî)

Mebîme wayîr! (Sahip olalım!)

Mebê/Mebêne wayîr! (Sahip olun, sahip olsunlar!)

Malik olma/sahip olma anlamında istek bildiren ya da dolaylı emri veren kişi, herhangi bir şeyin ya da nesnenin birine ya da birilerine ait olmasını, bir başka deyişle onun mülkiyetine geçmesi isteminde bulunmaktadır. İstenilen şeyin yerine getirilip getirilmemesi, emir halindeki gibi zorunlu değil.

Örnekler:

Ê mi bo/bone (-Varsın- benim olsun!)

Ê to bo/bone (-Varsın- senin olsun!)

Ê ey bo/bone (-Varsın- onun olsun!)

Ê aye bo/bone! (-Varsın- onun olsun!)

Ê ma bo/bone (-Varsın- bizim olsun!)

Ê şima bo/bone (-Varsın- sizin olsun!)

Ê înan bo/bone (-Varsın- onların olsun!)

No kitab ê to bo/bone. (Bu kitâp senin olsun.) Nê qelemî ê înan bê/bêne. (Bu kalemler onların olsunlar.)

Yine burada da cümle, başına “**va/wa**” getirilmek suretiyle de kurulabilir:

Nesne tekil olursa

Va* ê mi bibo (-Varsın- benim olsun, ben sahip olayım!)

Va ê to bibo (-Varsın- senin olsun, sen sahip olasın!)

Va ê ey bibo (-Varsın- onun olsun, o sahip olsun!)

Va ê aye bibo (-Varsın- Onun olsun, o sahip olsun!)

Va ê ma bibo (-Varsın- bizim olsun, biz sahip olalım!)

* Kürtçenin Kurmancca lehçesindeki “bila” ile buradaki “va/wa” aynı anlama gelir.

Va ê şima bibo (-Varsın- sizin olsun, siz sahip olun!)
Va ê înan bibo (-Varsın- onların olsun, onlar sahip olsunlar!)

Nesne çoğul olursa

Va ê to bibê/bibêne (-Varsın- senin olsunlar, varsın seninkiler de olsunlar, varsın mülkiyeti sana ait olsun!)

Va ê înan bibê/bibêne (-Varsın- onların olsunlar, onlar sahip olsunlar!)

1) Bu formun öteki varyantları şunlardır: Ez ane, ez ûne, ez û, ez o, ez one. Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir ki bu farklı varyantlar sadece bîyene-1 olmak fiili için değil, bütün fiiller için geçerlidir.

2) Yörelere göre fiilin şu formları da var: ez nîyane, ez nîyû, ez nîyûne, ez nîyo, ez nîyone.

3) Bu formun değişik varyantları şunlardır: ez benane, ez ben, ez benû, ez benûne, ez ben.

4) "Bena" burada bir şey olmak, bir nitelik ya da vasıf kazanmak anlamına gelir.

5) Bir görüşe göre bu zaman çekiminde fiilin çoğul formu "ma bîyîme "şima bîyî", "ê bîyî" şeklindedir. Ancak konuşma dilinde "yî" düşer, "bî" şeklinde söylenir.

6) Bîyene-I de bu zaman yok.

7) Bîyene-I de bu zaman yok.

8) "Ke" şeklinde de kullanılmaktadır.

9) Örneklerde de görüldüğü gibi burada insan okumak ya da çalışmak suretiyle bir şey olur, yeni bir nitelik kazanır.

10) "Estbîyayene" formu da var.

11) "Estane", "estûne", "estû", "esto" varyantları var.

12) "Çînane", "çînûne", "çînû", "çîno" varyantları var.

13) "Estbîyane", "estbîyûne", "estbîyû", "estbîyo" varyantları var.

14) "Bîyane", "bîyûne", "bîyû", "bîyo" varyantları var.

15) "Çînebone" olarak da söylenir.

16) "Bone" olarak da söylenir.

17) Konuşma dilinde genellikle "bibîyêne" şeklinde söylenir.

18) Öteki bölümlerde de yeri geldikçe söylendiği gibi "estbiyo" eril nesnelere için kullanılan formdur. Diğer nesne söz konusu olduğunda fiilin çekimli halinin sonuna "a" (estbîya), çoğul formu söz konusu olduğunda ise "ê" gelir (estbîyê.) Araya girmiş olan "y" iki sesli harf arasına giren kaynaştırma harfidir.

KİPLER (RAWEYÎ)

1. GEREKLİLİK KİPİ (RAWEYÊ GANÎYÊYE)

Bu kip ya **ganî, gere/gereke**” sözcükleri ya da **“hewce biyene/lazım biyene** (gerekmek) fiilleri aracılığıyla yapılır. Düşünülen bir eylemin yapılması gerektiğini bildirir. **“Hewce biyene/lazım biyene”** fiilleri aracılığıyla yapıldığında, duruma göre hem bu fiillerin ve hem de yapılan şeyin ifadesi olan esas fiillin çekimleri yapılır. Diyelim ki şimdiki ve geniş zaman için **hewce yo ke** ya da **lazim o ke**, diligeçmiş zaman hali için **hewce bi/lazım bi ke**, mişli geçmiş zaman için de **hewce biyo/lazım biyo ke** şeklini alırlar.

Burada bölümde çekim esas olarak **“ganî”** sözcüğü ile, gerektiğinde ise **hewce biyene, lazım biyene** fiilleri ile yapıldı.

1.1. Şimdiki zaman (demo nikayin)

1.1.1 Olumlu hal (halo pozîtf)

2. İSTEK KİPİ (RAWEYA WAŞTIŞÎ)

Bir işi yapmaya ilişkin isteği belirtir ve cümle **xwezila** ya da **kaşkêna** sözcükleri yardımıyla kurulur.

2.1. Geniş zaman (demo hîra)

2.1.1. Olumlu hal (halo pozîtf)

2.1.1.1. Geçişli fiil (karo transîtf)

ez biwanî (ben okuyayım)

ti biwanê (sen okuyasiin)

o biwano (o okusun)

a biwano (o okusun)

ma biwanîme (biz okuyalım)

şima biwanê (siz okuyasiiniiz)

ê biwanê (onlar okusunlar)

2.1.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtf)

ez bêrî / bêrîne (ben geleyim)

ti bêrê / bêrêne (sen gelesin)

o bêro (o gelsin)

a bêro (o gelsin)
ma bêrîme (biz gelelim)
şîma bêrê / bêrîne (siz gelesiniz)
ê berê (onlar gelsinler)

2.2. Şîmdiki zamanın hikayesi (demo vîyarteyo nikayin)

2.2.1. Olumlu hal (halo pozîtif)

2.2.1.1. Geçişli fiil (karo transîtif)

mi biwendê / biwendêne (ben okuyaydım)
to biwendê / biwendêne (sen okuyaydın)
ey biwendê / biwendêne (o okuyaydı)
aye biwendê / biwendêne (o okuyaydı)
ma biwendê / biwendênê (biz okuyaydık)
şîma biwendê / biwendêne (siz okuyaydınız)
înan biwendê / biwendêne (onlar okuyaydılar)

2.2.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtif)

ez biamêne/bîyamêne (geleydim)
ti biamêne/bîyamêne (geleydin)
o biamêne/bîyamêne (geleydi)
a biamêne/bîyamêne (geleydi)
ma biamêne/bîyamêne (geleydik)
şîma biamêne/bîyamêne (geleydiniz)
ê biamêne/bîyamêne (geleydiler)

2.2.2. Olumsuz hal (halo negatîf)

Fiilin başına esas olarak “me” olumsuzluk edatları getirilerek yapılır. Kimi yörelerde ise “me” edatı yerini “nê” “nî” ya da “ni” edatlarına bırakır.

2.2.2.1. Geçişli fiil (karo transîtif)

mi mewendêne (okumuyaydım)
to mewendêne (okumayaydın)
ey mewendêne (okumayaydı)
aye mewendêne (okumayaydı)
ma mewendêne (okumayaydık)
şîma mewendêne (okumayaydınız)
înan mewendêne (okumayaydılar)

2.2.2.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtif)

ez nêamêne/nîyamêne (gelmiyeydim)
ti nêamêne/ nîyamêne (gelmiyeydin)

o nêamêne/ nîyamêne (gelmîyeydi)
a nêamêne/ nîyamêne (gelmîyeydi)
ma nêamêne/ nîyamêne (gelmîyeydik)
şîma nêamêne/ nîyamêne (gelmîyeydiniz)
ê nêamêne/ nîyamêne (gelmîyeydiler)

3. ŞART KİPİ (RAWEYA ŞERTÎ)

Başka bir eylemin yapılması için koşul olan bir eylemi gösterir. Bu form **eger/eke, ke, eger ke** edatlarından bir tanesinin öznenin (subject) önüne gelmesi suretiyle oluşur.

3.1. Geniş zaman (demo hîra)

3.1.1. Olumlu hal (halo pozîtîf)

3.1.1.1. Geçişli fiil (karo transîtîf)

Eger/eke* ez biwanî/biwanîne (şayet okusam/okursam)
Eger/eke ti biwanê/biwanêne (şayet okusan/okursan)
Eger/eke o biwano/biwanone (şayet okusa/okursa)
Eger/eke a biwano/biwanone (şayet okusa/okursa)
Eger/eke ma biwanîme (şayet okusak/okursak)
Eger/eke şîma biwanê/biwanêne (şayet okusanız/okursanız)
Eger/eke ê biwanê/biwanêne (şayet okusalar/okurlarsa)

3.1.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtîf)

Eger/eke ez bêrî/bêrîne (şayet gelsem/gelirsem)
Eger/eke ti bêrê/bêrêne (şayet gelsen/gelirsen)
Eger/eke o bêro/bêrone (şayet gelse/gelirse)
Eger/eke a bêro/bêrone (şayet gelse/gelirse)
eger/eke ma bêrîme (şayet gelsek/gelirse)
şeger/eke şîma bêrê/bêrêne (şayet gelseniz/gelirseniz)
eger/eke ê berê/bêrêne (şayet gelseler/gelirlerse)

3.1.2. Olumsuz hal (halo negatîf)

3.1.2.1. Geçişli fiil (karo transîtîf)

Eger/eke ez mewanî/mewanîne (şayet okumasam)
Eger/eke ti mewanê/mewanêne (şayet okumasan)
Eger/eke o mewano/mewanone (şayet okumasa)
Eger/eke a mewano/mewanone (şayet okumasa)
Eger/eke ma mewanîme (şayet okumasak)

* "Eger" yerine "eger ke", "eke" yerine "ke" olarak da kullanılır.

Eger/eke şima mewanê/mewanêne (şayet okumasanız)
Eger/eke ê mewanê/mewanêne (şayet okumasala)

3.1.2.2. Geçişsiz fiil (karo întansîfîf)

Eger/eke ez meyêrî/meyêrîne (şayet gelmesem)
Eger/eke ti meyêrê/meyêrêne (şayet gelmesen)
Eger/eke o meyêro/meyêrone (şayet gelmese)
Eger/eke a meyêro/meyêrone (şayet gelmese)
Eger/eke ma meyêrîme (şayet gelmesek)
Eger/eke şima meyêrê/meyêrêne (şayet gelmeseniz)
Eger/eke ê meyêrê/meyêrêne (şayet gelmeseler)

3.2. Diligeçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

3.2.1. Olumlu hal (halo posîfîf)

3.2.1.1. Geçişli fiil (karo transîfîf)

Eger/eke mi vat (söylediysem)
Eger/eke to vat (söylediyse)
Eger/eke ey vat (söylediyse)
Eger/eke aye vat (söylediyse)
Eger/eke ma vat (söylediysek)
Eger/eke şima vat (söylediyse)
Eger/eke înan vat (söyledilerse)

3.2.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîfîf)

Eger/eke ez ama (şayet geldiysem)
Eger/eke ti ama (şayet geldiyse)
Eger/eke o ame (şayet geldiyse)
Eger/eke a amê (şayet geldiyse)
Eger/eke ma ameyîme (şayet geldiysek)
Eger/eke şima ameyî (şayet geldiyse)
Eger/eke ê ameyî (şayet geldilerse)

3.2.2. Olumsuz hal (halo negatîf)

3.2.2.1. Geçişli fiil (karo transîfîf)

Eger/eke mi nêvat (söylemediysem)
Eger/eke to nêvat (söylemediyse)
Eger/eke ey nêvat (söylemediyse)
Eger/eke aye nêvat (söylemediyse)
Eger/eke ma nêvat (söylemediysek)
Eger/eke şima nêvat (söylemediyse)

Eger/eke înan nêvat (söylemediyseler)

3.2.2.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtf)

Eger/eke ez nêama (şayet gelmediysem)

Eger/eke ti nêama (şayet gelmediysen)

Eger/eke o nêame (şayet gelmediyse)

Eger/eke a nêamê (şayet gelmediyse)

Eger/eke ma nêameyîme (şayet gelmediyse)

Eger/eke şima nêameyî (şayet gelmediyseniz)

Eger/eke ê nêameyî (şayet gelmediyseler)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü şart kipili çekimde geniş ve gelecek zamanların olumsuz halleri için esas olumsuzluk edatı “me” iken, geçmiş zamanlarda bu “nê”dır. “Me” edatı bu çekimlerde yer almaz. Kimi yerlerde ise “ne” edatı yerini “ni” ve “nî” edatlarına terk eder.

3.3. Mişligeçmiş zaman (demo vîarteyo nedîyar)

3.3.1. Olumlu hal (halo pozîtf)

3.3.1.1. Geçişli fiil (karo transîtf)

Eger/eke mi vato (söylemişsem)

Eger/eke to vato (söylemişsen)

Eger/eke ey vato (söylemişse)

Eger/eke aye vato (söylemişse)

Eger/eke ma vato (söylemişsek)

Eger/eke şima vato (söylemişseniz)

Eger/eke înan vato (söylemişseler)

3.3.1.2. Geçişsiz fiil (karo întansîtf)

Eger/eke ez ama (şayet gelmişsem)

Eger/eke ti ama (şayet gelmişsen)

Eger/eke o amo (şayet gelmişse)

Eger/eke a ama (şayet gelmişse)

Eger/eke ma ameyîme (şayet gelmişsek)

Eger/eke şima ameyî (şayet gelmişseniz)

Eger/eke ê ameyî (şayet gelmişseler)

3.3.2. Olumsuz hal (halo negatîf)

3.3.2.1. Geçişli fiil (karo transîtf)

Eger/eke mi nêvato (söylememişsem)

Eger/eke to nêvato (söylememişsen)

Eger/eke ey nêvato (söylememişse)
Eger/eke aye nêvato (söylememişse)
Eger/eke ma nêvato (söylememişsek)
Eger/eke şîma nêvato (söylememişseniz)
Eger/eke înan nêvato (söylememişseler)

3.3.2.2. Geçişsiz fiil (karo întransîtf)

Eger/eke ez nêama (şayet gelmemişsem)
Eger/eke ti nêama (şayet gelmemişsen)
Eger/eke o nêamo (şayet gelmemişse)
Eger/eke a nêama (şayet gelmemişse)
Eger/eke ma nêameyîme (şayet gelmemişsek)
Eger/eke şîma nêameyî (şayet gelmemişseniz)
Eger/eke ê nêameyî (şayet gelmemişseler)

4. EMİR KİPİ (KÎPÊ FERMANÎ)

Emir kipi, bir oluşumun ya da eylemin yapılmasını emreder. Gerçek emir kipi Kürtçede birinci tekil şahıstan ikinci tekil şahsa veya şahıslara yönelen bir mesaj olarak oluşur. Olumlu ve olumsuz biçimi vardır. Olumlu hali “**bi-**” olumsuzluk hali ise “**me-**” edatları yardımıyla yapılır.

Örnekler:

1. Fiilin eril 3. tekil şahıs zamiriyle yapılan çekimi sesli harfle bitiyorsa

Bîyene (olmak)

Olumlu hal (halo pozîtf)

2. tekil şahıs için: (Bibe! Bibe demokrat! (Demokrat ol!)
2. çoğul şahıs için: **Bibê!*** Bibê mamosta! (Öğretmen olun!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Mebe!** Mebe kemalist! (Kemalist olma!)
2. çoğul şahıs için: **Mebê!** **Mebê**** kemalist! (Kemalist olmayın!)

Şiyene (gitmek)

Olumlu hal (halo pozîtf)

2. tekil şahıs için: **Şo!** Şo keye/çê! (Eve git!)

*,** 2. Çoğul şahıs zamiriyle yapılan çekimde fiilin sonu “**ne**” ile biten ikinci bir formu daha var. Yani yukarıda emir söcükleri olan “**bibê**”, “**mebê**”, “**şêrê**” “**meşêrê**”, “**bêrê**”, “**meyêrê**” yerine “**bibêne**”, “**mebêne**”, “**şêrêne**” “**meşêrêne**”, “**bêrêne**”, “**meyêrêne**” şeklinde de söylenirler.

2. çoğul şahıs için: **Şêrê/Şorê** keye/çê (Eve gidin!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Meşo!** Meşo keye/çê! (Eve gitme!)

2. çoğul şahıs için: **Meşêrê!** Meşêrê keye/çê! (Eve gitmeyin!)

Ameyene (gelmek)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

2. tekil şahıs için: **Bê!** Bê tîya! (Buraya gel!)

2. çoğul şahıs için: **Bêrê!** Bêrê tîya! (Eve gelin!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Meyê!*** Meyê keye! (Eve gelme!)

2. çoğul şahıs için: **Meyêrê!** Meyêrê keye! (Eve gelmeyin!)

Dayene (vermek)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

2. tekil şahıs için: **Bide!** Kitabî bide! (Kitabı ver!)

2. çoğul şahıs için: **Bidê** Kitaban bidê! (Kitapları verin!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Mede!** Kitabî mede (Kitabı verme!)

2. çoğul şahıs için: **Medê!** Kitaban medê! (Kitapları vermeyin!)

2. Fiilin eril 3. tekil şahıs zamiriyle yapılan çekimi sessiz harfle bitiyorsa

Kerdene (yapmak)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

2. tekil şahıs için: **Bike!** (Yap!)

2. çoğul şahıs için: **Bikerê!** (Yapın!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Meke!** (Yapma!)

2. çoğul şahıs için: **Mekerê!** (Yapmayın!)

Berdene (götürmek)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

2. tekil şahıs için: **Bere!** (Götür!)

2. çoğul şahıs için: **Berê!** (Götürün!)

* Konuşma dilinde "mê", "mêrê" şeklindedir.

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Mebe!** (Götürme!)
2. çoğul şahıs için: **Meberê!** (Götürmeyin!)

Girewtene (almak, satın almak)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

2. tekil şahıs için: **Bige/bize/bice!** (Al!)
2. çoğul şahıs için: **Bigerê/bicerê/bijerê!** (Alın!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Megê/mecê!** (Alma!)
2. çoğul şahıs için: **Megêrê (mecêrê!)** (Almayın!)

Rakewtene (yatmak)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

2. tekil şahıs için: **Rakuye! Bikuye ra!** (Uyu!)
2. çoğul şahıs için: **Rakuyê! Bikuyê ra!** (Uyuyun!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Ramekuye! Mekuye ra!** (Uyuma!)
2. çoğul şahıs için: **Ramekuyê! Mekuyê ra!** (Uyumayın!)

Bar kerdene (yüklemek, taşınmak)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

2. tekil şahıs için: **Bar ke!/bar bike!** (1. Yükle! 2. Taşın!)
2. çoğul şahıs için: **Bar kerê!/Bar bikerê!** (1. Yükleyin! 2. Taşının!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Bar meke** (1. Yükleme! 2. Taşınma!)
2. çoğul şahıs için: **Bar mekerê!** (1. Yüklemeyin! 2. Taşınmayın!)

Dest cikerdene/dest pêkerdene/dest piranayene (başlamak)

Olumlu hal (halo pozîtîf)

2. tekil şahıs için: **Dest pêke/dest bike ci!** (Başla!)
2. çoğul şahıs için: **dest cikerê/dest bikerê ci!** (Başlayın!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Dest pêmeke/dest meke ci!** (Başlama!)
2. çoğul şahıs için: **Dest pêmekerê/dest mekerê ci!** (Başlamayın!)

3. Önekle yapılan fiiller (karê ke bi preverb virazînê)

wedayene (gizlemek)

Olumlu hal (halo pozîtf)

2. tekil şahıs için: **weda!** (gizle!)
2. çoğul şahıs için: **wedê!** (gizleyin!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **wemeda!** (gizleme!!) Kitabî **wemeda** (Kitabı gizleme!)
2. çoğul şahıs için: **wemedê!** (saklamayın!) Kitabın **wemedê!** (Kitapları gizlemeyin!)

Önekle türetilen bazı fiillerin emir halinde önek yer değiştirerek fiilin arkasına gider.

Pêranayene (birbirine yapıştırmak, birleştirmek)

Olumlu hal (halo pozîtf)

2. tekil şahıs için: **Pêra ne!** (Yapıştır/birleştir!)
2. çoğul şahıs için: **Pêra nê!** (yapıştırın/birleştirin!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Pêra mene!** (Yapıştırma/birleştirme!)
2. çoğul şahıs için: **Pêra menê!** (Yapıştırmayın/birleştirmeyin!)

Dest cidayene (yardım etmek, dayanışmada bulunmak)

Olumlu hal (halo pozîtf)

2. tekil şahıs için: **Dest cide/dest bide ci!** (Yardım et, dayanışmada bulun!)
2. çoğul şahıs için: **Dest bidê ci/dest cidê!** (Yardım edin, dayanışmada bulunun!)

Olumsuz hal (halo negatîf)

2. tekil şahıs için: **Dest cîmede/Dest mede ci!** (Yardım etme, dayanışmada bulunma!)
2. çoğul şahıs için: **Dest cîmedê ci/Dest cîmedê ci!** (Yardım etmeyin, dayanışmada bulunmayın!)

EDAT (EDAT)

Kendi başlarına anlamı olmayan ancak bir kelime ile birlikte cümlede yer alarak o kelime ile başka kelimeler arasında ilgi oluşturan, ona anlam kazandıran sözcüklerdir.

Kırmanccada edatlar buldukları yere göre üç gruba ayrılırlar.

1. Kelimenin önünde yer alan edatlar, önedatlar (veredatî/prepozîsyonî)
2. Kelimenin arkasında yer alan edatlar, ardedatlar (peyedatî/postpozîsyonî)
3. Hem kelimenin önünde hem de arkasında birlikte yer alan edatlar. (Edatê ke hem verê kelîmeyî de hem kî pey de ca gênê.)

1. Önedatlar (veredatî/prepozîsyonî)

be.../ve...

Ez şona **be/ve** Dîyarbekîr (Ben Diyarbakır'a gidiyorum.)

Ez şona **be/ve** Dersîm (Ben Dersim'e gidiyorum.)

A şona **be/ve** Mahabat. (O Mahabat'a gidiyor.)

Xatir **be/ve** to. (Hoşça kal.)

Mî iman **be/ve** Xizirî ardo. (Hızıra inanmışım.)

Ti şo, ez **be/ve** xo êna. (Sen git, ben kendim gelirim.)

Bawerîya mi **be/ve** to êna. (Sana güveniyorum.)

bi.../eve.../ebi.../ebe...

Şêx Seid **bi** 300 merdimî şî Pîran. (Şêyh Sait 300 kişi ile Pîran'a gitti.)

Aye no kitab **bi** peranê xo hêrîna. (Bu kitabı kendi paramla satın aldım.)

Mî **bi** xo banê xo virast. (Evimi kendim yaptım.)

Demo verên de nêçîravanî **eve** tîre şîyêne nêçîr, nika **eve** tifang şonê. (Eskiden avcılar okla ava gidiyorlardı, şimdi tüfekte gidiyorlar.)

Sirê Cengê Herbê Cîhanîyo Yewin de Aliyê Gaxî **eve/ebe** seyan merdimî (mordemî) est **be/ve** Mazgêrd, Çarsancaq û Pêrtage ser, dayreyê dewlete girewtî. (Birinci Dünya Savaşı sırasında Aliyê Gaxî yüzlerce kişi ile Mazgirt, Çarsancak ve Perteği bastı, devlet dairelerini ele geçirdi.)

Serra 1947 de Mistefa Barzanî **be/ve** komê merdimanê xo ra, sîndorê Îran û Tirkîya ro verdî we şî **be** Yewbîyayîşê Sovyetî. (Mustafa Barzanî, 1947 yılında bir gürp arkadaşı ile birlikte Türkiye-İran sınırı boyunca yol alıp Sovyetler Birliği'ne gitti.)

Dewe de nan **ebe** dest werîyêne. (Köyde yemek elle yeniyordu.)

Şima çay **bi** bardax şimenê, ya **bi** fincane? (Çayı bardakla mı içiyorsunuz, yoksa fincanla mı?)

Ez kincan **pê** pereyê xo herînen. (Ben giysileri kendi paramla satın alıyorum.)

Kêneka (çêneka) di serrîye do **pê/bi** koçike werd. (İki yaşındaki kız ayrıntı kaşıkla içti.)

Yukarıdaki örnek cümlelerde yer alan **bi/ebe/eve/ebi** edatları aynı anlamı veren edatlar olup birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Vate dergisi çevresini oluşturan grubun düzenlediği periyodik toplantılarda, bunlar içerisinden eğilim olarak “**bi**” edatı esas alınmış bulunmaktadır.

2. Ardedatlar (peyedatî/postpozîsyonî)

...de, ...der, ...di, ...dir

- Zulim û veşaniye zaf a, milet tenge **der** o. (Zulüm ve açlık çok, halk sıkıntıdadır.)

- Mîlçike kewta mîyanê di kemeran, tenge **de** menda, şo bixelesne ra. (Serçe iki taşın arasına sıkışıp darda kalmış, git kurtar.)

Şima kotî perojîya xo werde? (Öğlen yemeğini nerede yediniz?)

- Serdeşt **de**. (Serdeşt'te.)

Serdeşt kotî **yo**? (Serdeşt nerededir?)

- Serdeşt şaristanê yo û Kurdîstanê Îranî **der** o. (Serdeşt bir kent olup İran Kürdistanı'ndadır.)

- Destê kêneke destê xortî **de** bî. (Kızın eli delikanlının elindeydi.)

- A nêamê, dewe **de** mende. (O gelmedi, köyde kaldı.)

Heş kotî **de** şî? (Ayı nereden gitti?)

- Naca **de/uca de**. (Buradan/oradan.)

- Çenteyê mi **de** qeleme çîna. (Çantamda kalem yok.)

- Welat **de/di** çi esto çi çîno? (Ülkede ne var ne yok?)

...ra, ...a, ...ya

- O to **ra** dime ame. (O senden sonra geldi.)

- To na qeleme kamî **ra** girewte? (Bu kalemi kimden aldın?)

- Serpîle **ra** girewte. (Serpil'den aldım.)

- Ez na qese zerre **ra** to **ra** van. (Bu sözü sana içten söylüyorum.)

- Ê ma **ra** nîyê? (Onlar bizden değiller.)

- Ez semedê/sebebê şima **ra** amane. (Ben sizin yüzünüzden geldim.)

- Ti no qese baqîliya xo **ra** vana yan xêxîya xo **ra**. (Bu sözü akıllılığın mı söylüyorsun, yoksa akılsızlığından mı?)

- No kar rîyê to **ra** nêsono ser. (Bu iş senin yüzünden başarıya ulaşmıyor.)

Layekî lew na keyneke **ra/ya**. (Oğlan kızı öptü.)

Lajekî lewî keyneke **a/ra** day. (Oğlan kızı öptü -güney ağzı-.)

Sêy Rizayî venga Usiv Axayî da û “Ma ra se vana, qesê to çik o? vat” (Se-y it Riza Yusuf Ağa`ya seslendi ve “Peki bize ne diyorsun, sözün ne?” dedi.)

...rê

-To nê çiçegî kamî rê ardî? (Bu çiçekleri kime getirdin?)

-To rê. (Sana, senin için.)

-Deyrvajî/dengbejî ma rê tayê deyrê/lawikê weşî vatî. (Ses sanatçısı bize bazı güzel türküler söyledi.)

...ro

Şuwanan mal ko ro berd. (Çobanlar davarı dağa –dağ yamacından yukarıya doğru- götürdüler.)

Birawo yew (ju) naver ro şî, birawo bîn kî bover ro. (Kardeşlerden biri bu yakadan, ötekisi karşı yakadan yukarıya gittiler.)

Mêymanê cêr ro êno. (Aşağıdan bir konuk geliyor.)

Polîs qey dano miletî ro? (Polis neden halkı dövüyor?)

...ya

Mêrdek di xizmetkaran kêney xwi ya şaweno. (Adam iki hizmetkârı kızıyla yolluyor- güney ağzı.)

3. Önedatlar ile artedatlar birlikte (veredat û peyedatî pîya)

a...ra

Lajek çinayanê xo dano a xo ra. (Oğlan giysilerini giyiyor -güney ağzı.)

bi/ve....ra

Ez bi/ve to ra ke dest bidîme yewbînî, na perse rew hal kenîme. (Seninle el-ele verirsek bu meseleyi erken hallederiz.)

bi....ya/bi....a

Ti zî bi min a bê¹ (Sen de benimle gel-güney ağzı).

di....de

Dewijî di camî de bîy² (Köylüler camideydiler.)

beyntarê...de

Beyntarê cîranan de qet çîyêde xirab(xirav) çin o. (Komşular arasında kötü her hangi bir şey yok).

mabênê... de

Na qîsa va mabênê ma de bîmano. (Bu laf aramızda kalsın).

1-2 Grûba Xebate ya Vateyî, Raştnuştîşê Kirmanckî, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul.

ede... de...bi/ve

Tayê cênî, cuwamêrd, domon, eskeronê şuarû day arê, ede Korta Hemzî de berd.¹ (Kadın, erkek ve cocuklardan oluşan bir grubu, askerler önlerine katıp Korta Hemzî de götürdüler).

Tajîye hargoş (awrês) ede hêga de pêgirewt. (Tazı tavşanı tarlada yakaladı.)

ve... de

Pî qîra **be/ve** pira, layek baxçe **de** da vindarmayene. (Baba bağırdı ve çocuğu bahçede durdurdu.)

bi/ve... ra

Kêneke nêvinete kewte ra bi/ve raye virade ra şîye. (Kız beklemedi, yola düşüp yan taraf boyunca gitti.)

ve...ro

Gayo birîndar, **eve/ve** dej û qorayîş tir **ro** şî cêr. (Yaralı öküz, acı ve bağırtı ile uçurumdan aşağıya uçtu).

peyê... ra

Hewrî **peyê** koyan **ra** vejîyayî. (Bulutlar dağların arkasından çıktılar).

4. Olumsuzluk edatları (edatê negatîfiye)

bê..., me..., nê..., nî..., ni...

Bê tîjî cu/heyat nêbeno. (Güneşsiz yaşam olmaz.)

Bê to ma nêşkîme edrêse bivênîme. (Sensiz adresi bulamayız.)

Bê mamostayî domanî nêşikîne çiyê bimisê. (Çocuklar öğretmensiz bir şey öğrenebilirler.)

Bê reçeta, kes nê dermanî to nêdano. (Kimse sana bu ilacı reçetesiz vermez.)

Bê kar û gure azadiye nîna. (Çalışıp çabalamadan özgürlük gelmez.)

Emser serrêda xiravin a, millet **bê** nan û **bê** dan mendo. (Bu yıl kötü bir yıldır, halk açsız, ekmezsiz kalmış.)

Kelimededen önce gelen “**bê**” bazan sıfat yaratır ve bu durumda kelimeye bitişik olarak yazılır.

Örnekler:

bê + sole = **bêsol** (tuzsuz)

bê + bext = **bêbext** (kalleş)

bê + aqil = **bêaqil** (akılsız)

¹ Çem, Mûnzûr, Hotay Serra Usifê Qurzkizî, Weşanên Roja Nû, Stokholm, 1992, r. 96).

bê + çare	= bêçare (çaresiz)
bê + vijdan	= bêvîjdan (vicdansız)
bê + ar	= bêar (arsız)
bê + kar	= bêkar (işsiz)
bê + veng	= bêveng (sessiz)
bê + suc	= bêsuc (suçsuz)
bê + hewn	= bêhewn (uykusuz)

me...

Bu edat kiplerin önüne gelerek onların olumsuz hallerinin oluşmasını sağlar.
Ti nêweş a, ganî ewro kay mekerêne. (Sen hastasın, bugün oyun oynamaman gerekir.)

Biko eke goş nana ro mi, nanê dewlete mewe. (Yavrum beni dinlersen devletin ekmeğini yeme.)

Xwezila ti ewro uca meşîyêne. (Keşke bugün oraya gitmeseydin.)

Meke! (Yapma!), Meşo! (Gitme!), Mebe! (Götürme), Meşime! (İçme!), Meşêrê (Gitmeyin!)

nê...

Çekim sırasında fiillerin başına gelir ve onların negatif formlarının oluşmasını sağlar.

A awe nêşimena, cok a nêweş kewta. (Su içmiyor ondan hastalanmış.)

Karê xo nêkerd. (İşini yapmadı.)

Ti qey rew nêama? (Neden erken gelmedin?)

Kes nêremeno. (Kimse kaçmıyor.)

nî..

Çekimde bazı fiillerin başına gelerek negatif formlarının oluşmasını sağlar.

Zere ewro nîna. (Zere bugün gelmiyor.)

Se ke ti vana, hen nîyo. (Söylediğin gibi değil.)

To qey kitabê mi tey nîyard? (Kitabımı neden birlikte getirmedin?)

nî...

Bu edat da yine çekimde bazı fiillerin başına gelir ve negatif formlarının oluşmasını sağlar.

Ez nîwena. (Ben yemiyorum.)

Ti qey nişona? (Sen neden gitmiyorsun?)

Kanımca yukarıdaki üç edat içerisinde asıl form "nê" dir.

5. Yön bildiren edatlar (edatê ke hetî/îstikametî nîşan danê)¹

...de

(cor de, ver de, pey de, oca de/uca de/uza de, noca (naca) de, haca de, nohet (nahet) de, ohet de, dohet de, nover (naver) de, bover de)

Bu edat, duruma göre farklı anlamlara gelir. Diyelim “hêga de” (tarlada) dediğimizde sabit bir durumu belirtilmiş oluruz. Burada üzerinde durduğumuz hal ise onun yön (istikamet) bildiren özelliğidir. Edatın bu formu, Türkçede ismin “...den, ...dan” haline denk düşer ve Dêrsim ağzında yukarıdan-aşağıya doğru olan hareketleri tarif eder.

Örnekler:

- Îvisê Sêykalî **cor de** esker sana xo ver ard. (Îvisê Sêykalî askeri önüne katıp yukarıdan -yukarıdan aşağıya doğru- getirdi.)

- Bêrîvane **cor de** êna. (Berivan yukarıdan geliyor.)

- Eysane na **ver de** şîye. (Eysan şuradan aşağıya doğru gitti.)

Qopo Usêno Qociz bi espar û Boxazê Alî de devacêr ame. (Qoçanlı Qopo Usên ata bindi ve Ali Boğazı'ndan aşağıya doğru geldi.)

- Kalmem peyê koyî de şî? (Kalmem dağın ardından mı gitti?)

- Ya, **pey de** şî. (Evet arka taraftan/arka yakadan gittiler.)

- Ez **naca de** şona, ti kî **oca de** bê, dere de reseme pê. (Ben buradan (aşağıya doğru) gidiyorum, sen de oradan (aşağıya doğru) gel, dereye buluşuruz.)

- Pî **naver de** şono, laj **bover de** êno. (Baba bu taraftan (aşağıya) gidiyor, oğlu karşıdan geliyor.)

- Heşo dirvetin kotî de şî, **naca de**? (Yaralı ayı nereden gitti, buradan mı?)

- Nê nê, **ohet de nê nahet de**. (Hayır hayır, o taraftan değil bu taraftan.)

- Nê nê, **naca de nê oca de** şî. (Hayır hayır, buradan değil oradan gitti.)

... **ra** (nat ra, dot ra, cêr ra, cor ra, nohêm (nahêm) ra, dohêm ra, nover (naver) ra, bover ra, ver ra, pey ra, lewe ra, kaleke ra, ...)

Edatın bu formu, da “...den”, “...dan” anlamını verir.

Örnekler:

- Îvisê Sêykalî **nat ra** esker sana xo ver berd, Hemê Civê Kejî **dot ra** ard. (Îvisê

¹ Bu gruba giren ve ismin başına işaret sıfatının gelmesi ile oluşmuş olan edatlardan bazılarında yer alan adlar eril olmalarına rağmen, Dêrsim yöresi ağzından “na” işaret sıfatı ile başlarlar: **naver**, **nahêm**, **narî**, **nahet**, **naca** gibi. Oysa Kırmanccada, eril isimler için kullanılan işaret sıfatı “na” değil, “no” dur (**no** ban, **no** merdim, **no** ga, **no** lajek (lazek), **no** kitab vs.), Dolayısıyla de burada Vate Çalışma Grubu'nun da benimsediği “no”lu form esas alındı, Dêrsim ağzındaki “na”li form ise parantez içerisinde verildi: **nover** (**naver**), **nohet** (**nahet**), **noca** (**naca**), ... gibi.

Sêykali bu yandan askeri önüne kattı götürdü, Hemê Civê Keji öte yandan.)

- Bêrîvane **dot ra** êna. (Berivan öteden geliyor.)

- Eysane na **cêr ra** şîye. (Eysane şu aşağıdan gitti.)

- Kalmem **peyê koyî ra** vêrd ra? (Kalmem dağın ardından mı gitti?)

- Ya **pey ra**. (Evet arka taraftan.)

- Ez **naca ra** vêrena ra, ti kî **oca ra**, dere de resemê pê. (Ben buradan (yana doğru) geçip giderim, sen de oradan (bu yana doğru), dereye buluşuruz.)

- Xort **naver ra** şono, keyneke **bover ra** êna, binê dare de, Henîyê Sipî ser o yewbînî vênênê. (Delikanlı bu yakadan gidiyor, kız öte yakadan geliyor, ağacın altında Beyaz Çeşme başında buluşuyorlar.)

- Heşo dirvetin kotî ra ame, **naca ra**? (Yaralı ayı nereden geldi, şuradan mı?)

- Nê, **ohet ra** nê, **nahet ra**. (Hayır, o taraftan değil, bu taraftan.)

...ro (cêr ro, nat ro, dot ro, nahet ro, dohet ro, ver ro, pey ro, nahêm ro, dohêm ro, ...)

Edatın bu formu, "...den", "...dan" anlamına gelir ve aşağıdan yukarıya ya da yukarıdan aşağıya doğru olan hareketleri anlatır.

Örnekler:

- Alîşêrî bi/ve Îdare Îvrayîm axayî ra 200 merdim girewt, Koyê Maran **ro** vejîyayî ro ser, hetê Kamaxî ser şî. (Alîşer ile Îdare İbrahîm ağa 200 adam alıp Yılanlı Dağları tırmanarak Kemah'a doğru gittiler.)

Kelê Peskuvî sana ve neçîrvanî, hevê mend ke tir **ro** şêro. (Yaban tekkesi, avcıya vurdu, az kalsın uçurumdun aşağıya düşüyordu.)

- Bêrîvane **cêr ro** amê. (Berivan aşağıdan geldi.)

- Eysane **naca ro** şîye. (Eysane şuradan (yukarıya doğru) gitti.)

- Kalmem **peyê koyî ro** vejîya ro ser? (Kalmem dağın ardından mı yukarıya çıktı?)

- Ya **pey ro**. (Evet arka taraftan.)

- Ez **naca ro** şona ti kî **oca ro** bê, gilê koy ra resemê pê. (Ben buradan (yukarıya doğru) gidiyorum, sen de oradan gel, dağın tepesinde buluşuruz.)

- Xort **naver ro** kêneke **bover ro** êna, hênî ser o yewbînî vênênê. (Delikanlı bu yakadan, kız öte yakadan geliyor (yukarıya doğru), ağacın altında buluşuyorlar.)

- Heşo dirvetin kotî ro ame, **naca ro**? (Yaralı ayı nereden geldi (yukarıya doğru), şuradan mı?)

- Nê, **ohet ro** nê **nahet ro**. (Hayır, o taraftan değil, bu taraftan.)

6. Yer gösteren edatlar (edatê ke ca nîşan danê)

Edat, çeşitli kelimelerden sonraya gelerek yer gösteren kelime takımları oluşturabilir.

"de" edatı

Yalın hal (halo xoser)

ver **de** (önde)
pey **de** (arkada)
het **de** (tarafında)
nat/nahet **de** (bu yanda)
lewe **de** (yanında, kenarında)
piştî **de** (arkada, sırt da)
rî **de** (yüzüne, yüzünde)
cêr **de** (aşağıda)
zerre **de** (içerde, içte)
werte **de** (ortada, arada)
mabên **de** (arada)

nahêm **de** (bu yanda, bu yakada)
dohêm **de** (o tarafta, öteki yakada)
bin **de** (altında)
bine **de** (aşağıda, aşağıya doğru)
xorî **de** (aşağıda, derinde)
duşt **de** (karşıda, karşısında)
kaleke **de** (yanında)
dot **de** (öte yanda)
tever **de** (dışarda)
mîyan **de** (ortada, arada)
hember **de** (karşıda, karşısında)

Çekimli hal (halo ante)

corê... **de** (yukarisında)
dotê... **de** (ötesinde)
dohêmê... **de** (o tarafında)
binê... **de** (altında, alt tarafında)

wertê... **de** (ortasında, arasında)
verê... **de** (önünde)
dustê... **de** (karşısında)
Verê... **de** (önünde)
hetê... **de** (tarafında)
leweyê (lewê).. **de** (yanında) piştîya... **de** (arkasında, sırtında)
sereyê... **de** (üstünde, üzerinde)
mabênê... **de** (arasında)

cêrê... **de** (aşağısında)
nahêmê... **de** (bu yanında)
verê... **de** (önünde)
zerrê... **de** (içerisinde, içinde)
teverê... **de**
mîyanê... **de** (ortasında, arasında)
hemberê... **de** (karşısında)
rîyê... **de** (yüzüne, yüzünde)
peyê... **de** (arkasında)
natê/nahetê... **de** (bu tarafında)
gilê... **de** (ucunda, dalında)

Örnek cümleler:

Corê dewe **de** hênî esto. (Köyün yukarisında çeşme var.)

Mîyanê herdi dewan **de** ko beno ra berz. (Her iki köyün arasında dağ yükseliyor.)

Ez emser bostanê xo kaleka hênîye corenî **de** nana de/denana. (Bu yıl bostanımı yukarıki çeşmenin yanında ekerim.)

Serenîya dewa ma **de** birro mazên, binênîya dewe **de** şilan û gozêrî, rojhelatê dewe **de** mergî, rojawanê dewe **de** kî hêgayî zaf ê. (Köyümüzün yukarisında meşe ormanı, aşağısında kuşburnu ve ceviz ağaçları, doğusunda çayırklar, batısında ise tarlalar çoktur.)

“ra” edatı

Bu edat, Türkçede ismin “...den” haliyle ifade edilen anlamı verir (“...den”,

“...dan”.)

Örnekler:

ser **ra** (ucundan, üstünden, üzerinden)

cor **ra** (yukarıdan)

cêr **ra** (aşağıdan, aşağı taraftan)

mîyan **ra** (ortadan) ver **ra** (önden)

pey **ra** (arkadan)

sereyê (serê).. **ra** (...nın ucundan, ...nın üstünden, üzerinden)

gilê... **ra** (...nın ucundan, ...nın dalından)

corê... **ra** (...nın yukarısından, ...nın yukarı tarafından)

cêrê... **ra** (...nın aşağısından, ...nın aşağı tarafından)

mîyanê... **ra** (...nın ortasından)

verê... **ra** (...nın önünden)

peyê... **ra** (...nın arkasından)

“ro” edatı

Bu edatın rolü ya da fonksiyonu da yukarıdaki “**ra**” edatı gibidir. Yani Türkçedeki “...den” ve “...dan” haliyle aynı anlamı verir ve asıl olarak aşağıdan yukarıya olan yönleri, ya da hareketleri anlatır.

Örnekler:

cêr **ro**/cêr **o** (aşağıdan, aşağı taraftan)

mîyan **ro** (ortasından ya da arasından yukarıya doğru)

ver **ro** (önden yukarıya doğru)

pey **ro** (arkadan yukarıya doğru)

naver **ro** (bu yakadan yukarıya doğru)

bover **ro** (o yandan yukarıya doğru)

ko **ro** (dağdan yukarıya doğru)

orojî **ro** (yokuş yukarıya doğru.)

cêrê... **ro** (...nın aşağısından yukarıya)

mîyanê... **ro** (...nın ortasından yukarıya, arasından yukarıya)

verê... **ro** (...nın önünden yukarıya doğru)

peyê... **ro** (...nın arka tarafından ya da arka yamaçtan yukarıya doğru)

naverê... **ro** (...karşısındaki bu yakadan, bu yakasından yukarıya doğru)

boverê... **ro** (...nın karşısından yukarıya doğru)

koyê... **ro** (...dağından yukarıya doğru)

orojîya... **ro** (...yokuşundan yukarıya doğru)

geliyê... ro/cêvîyê... ro (... vadisinden yukarıya)

Örnekler:

Ga, tir **de** gir bî şî. (Oküz uçurumdan aşağıya yuvarlandı, gitti)
Mal bover de xir bî ame kewt dere. (Davar karşı yakadan aşağıya geldi, dereye girdi.)

beynatey... de, beyntarê...de

Beynatey min û to **de** çiyê çine bî. (Seninle aramızda bir şey yoktu.)

Bêyntarê to û ey de kî çiyê çin bî.. (Seninle onun arasında da bir şey yoktu.)

mîyanê... de, wertê... de, mabênê... de

Mîyanê kêxî û Dara Henî **de** Çewlig esto. (Kiği ile Dara Henî (Genç) arasında Çewlig (Bingöl) var.)

No sire de **wertê** partîyanê kurdan **de** çiyêde xiravin çîno. (Şu sıralar Kürt partileri arasında kötü bir şey yok.)

Mabênê ma û înan **de** qe awe ranêvêrena. (Onlarla aramızdan su sızıyor.)

beynatey... ra/beyntarê...ra

beynatey ma **ra** marêde sîya vêrd **ra/beyntarê** ma **ra** marêde sîya vêrd **ra**. (Aramızdan kara bir yılan geçti.)

Mabênê... ra

Xirabîya **mabênê** cîranan **ra** kes xêr nêvênenno. (Komşular arasındaki kötülükten kimse yarar görmez.)

Raye **mabênê di** koyan **ra** vêrena **ra**. (Yol iki dağ arasından geçiyor.)

wertê... ra

Wertê ma **ra** bêveng derbaz bî. (Aramızdan sessizce geçti.)

beynatey... ro/beyntarê...ro

beynatey ma **ro** di kesê pêşeyî vêrdî **we/beyntarê** ma **ro** di kesê pêşeyî vêrdî **we**. (Aramızdan yabancı iki kişi geçti –yukarıya doğru gitmeler için-.)

Raye **beynatey** Semsûr (Adıyaman) û Meletî (Malatya) **ro** şona. (Yol Adıyaman ve Malatya arasından geçip gidiyor- kuzey ağzı.)

Rayîr **beynatey** Semsûr (Adıyaman) û Meletî (Malatya) **ro** şono. (Yol Adıyaman ve Malatya arasından geçip gidiyor- güney ağzı.)

mîyanê... ro

Mîyanê Bidlîs û Muşî **ro**, raya Agirî derbaz **bena**. (Bitlis ile Muş arasından - yukarıya- Ağrı yolu gider.)

wertê... ro

Wertê her di gelîyan **ro** şuyêda birrine bena berze, şona. (Her iki vadinin arasından ormanlık bir sırt yükselip gider.)

mîyanê/mabênê... ro

Raya koyî **mîyanê/mabêne** dewan **ro** vêrena ra şona. (Dağ yolu köyler arasından geçip gidiyor.)

ede... de

Xidê Momidî, **ede** raya trêna Erzinganî **de** gureyêne. (Xidê Momidi Erzincan demir yolunda çalışıyordu.)

Tayê cênî, camêrd, domonî, eskeronê şuarû dayî arê, **ede** Korte Hemzî **de** berdî. (Suvarî askerler, bir grup kadın, erkek ve çocuğu önlerine katıp Korta Hemzi'den aşağıya götürdüler.)

Mi têyr **ede** halên **de** pêgirewt. (Kuşu yuvada yakaladım.)
Mêrdêk (mordemek) **peyê** berî (çêverî) **ra** vejîya. (Adam kapının arkasından çıktı.)

seba..., seba ke...

Seba mi a kesêda rind a. (O benim için iyi bir insandır.)
Ez honde raye **seba** to amane. (Bunca yolu senin için geldim.)
Seba ke ti meheredîyê, o qewaxane nêşî. (Sen kızmayasın diye kahvehaneye gitmedi.)

Ma ra qederî welatê kesî honde xirav parçe nêbîyo. No **sebeb** **ra** ki barê ma zaf giran o, gani zaf xover bidîme. (Bizden başka kimsenin ülkesi bu derece kötü parçalanmamış. Bu yüzden de yükümüz çok ağır, çok çalışmamız gerekiyor.)

pey ra...

Ti şo ez **pey** **ra** êna. (Sen git ben sonra gelirim.)

Xort **peyê** dare **ra** vejîya ame lewê cîranan. (Delikanlı ağacın arkasından çıkıp komşuların yanına geldi.)

pey... ro

O kotî ro şî? (O nereden gitti?-yukarıya doğru)

Na **pey** **ro** şî. (Şu arkadan gitti.)

O **peyê** koyî **ro** vejîya ro ser. (O dağın arka tarafından tepeye çıktı.)

bi... ra/ve... ra/be...ra

Ez **ve** to **ra** pîya some. (Sen ve ben birlikte gideriz.)

Aşme **bi tîjî ra** pîya vejînê, çok a aşme nêasena. (Güneş ve ay birlikte çıkıyorlar, ay o yüzden gözüküyor.)

Ey **be** Xanime **ra** pîya nan werd. (O ile Hanım birlikte yemek yediler.)

Ewro şewe **be/bi** roje **ra** hondê yewbîn ê. (Bugün gece ve gündüz birbiri kaddarlar.)

ser o/ro...

Qeleme kotî ya? Qeleme masa **ser o/ro** ya?

serê... der

Kitab kotî yo? Kitab **serê** masa **der** o.

binê... der

Xalîye kotî ya? (Halı nerededir?)

Xalîye **binê** masa **der** a. (Halı masanın altındadır.)

bin... de

- Pisinge binê masa **der** a ya lewe **de**? (Kedi masanın altında mı, yoksa yanında mı?)

- **Bin de** (Altında)

- Pisinge **binê** masa **der** a. (Kedi masanın altındadır.)

- lewe de

To vat masa **leweyê** dolabî **der** a ya verva ci ya? (Masa dolabın yanında mı, yoksa karşısında mı dedin?)

Lewe de. (Yanında.)

Lajek na wo **leweyê** mi **de** hewn der o. (Oğlan yanımda uykudadır.)

pey... der/pey de

O kotî yo, verê masa de ya **pey de**? (O nerededir, masanın önünde mi, arkasında mı?)

Pey de (Arkasında)

O **peyê** masa **der** o. (Masanın arkasındadır.)

Zinar kotî mend, ver de ya **pey de**? (Zinar nerede kaldı, önde mi, arkada mı?)

Pey de (Arkada)

Zerreyê/zerrê... de/zerre de

A **zerreyê** oda **de** verê dêsî der a. (O odada duvarın dibindedir.)

Kutik zerre der o ya tever ra? (Köpek içeride mi, dışarıda mı?)

Zerre de. (İçeride.)

ver... der

Kursî kotî yê? (Kürsüler neredeler?)

Kursî **verê** dêsi **der** ê. (Kürsüler duvar dibindeler.)

het... der

Şima **hetê** kamî **der** ê? (Kimin tarafindasınız?)

Ma hetê kolonyalîstan de nîyîme, **hetê** miletê xo **der** îme. (Biz sömürgecilerin tarafında değil, halkımızın yanındayız.)

ZARF (ZERFE)

“Bir fiilin, bir sıfatın veya bir başka zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelime, belirteç.”-TDK

Zarfları, şöyle sıralayabiliriz:

1. Zaman zarfları (zerfê demî)
2. Yer zarfları (zerfê cayî)
3. Yön zarfları (zerfê hetî)
4. Durum zarfları (zerfê rewşe)
5. Soru zarfları (zerfê persî)
6. Nicelik zarfları (zerfê çiqasîye)

1. Zaman zarfları (zerfê demî)

Cümlede fiillerin anlamlarını zaman bakımından belirleyen zarflara zaman zarfları denir. Bu gruba giren zarflar key?, çi waxt?, çi taw?, hata key?, hata çi taw?, hata çi waxt?, çiqas? çend (çond) rey? sorularına verilen yanıtlardır. Şunu da gözardı etmemek gerekir ki bunlardan key?, çi waxt? ve çi taw? sabit bir zamanı, hata key?, hata çi taw? ve hata çi waxt? belli bir zaman periyodunu, çiqas?, çend (çond) rey? ise tekrarlanan (birden fazla) zaman dilimleri için sorulan sorulardır.

Örnekler:

O **perey** şî, ez kî **meşte** şona. (O evvelki gün gitti, ben de yarın giderim.)

A **betirperarey** şîye Mahabad. (önceki günden bir önceki günün öncesi olan gün (4 gün önce) Mahabad kentine gitti.)

Ê **emşo** şonê opera. (Onlar bu gece operaya gidiyorlar.)

Domanî **şodirane** rew şonê mekteb. (Çocuklar sabahları erken okula gidiyorlar.)

Waya min a ke Almanya der a, mi rê **rew rew** telefon kena. (Almanya'daki kız kardeşim bana sık sık telefon açıyor.)

Domanî **her roj** mekteb nêşonê. (Çocuklar her gün okula gitmiyorlar.)

Başûrê Kurdîstanî de **çend serrîyo** millet azad o, xo bi xo îdare keno. (Kürdistan'ın güneyinde halk kaç yıldır özgür, kendi kendini yönetiyor.)

Dik **serê şodirî de** veng dano. (Horoz sabaha karşı öter.)

A **danê şanî** êna. (O öğleden sonra gelir.)

Par fikrê xo kerd eşkera, emser **heyşt serrî** ceza girewte. (Geçen yıl düşüncesini açıkladı, bu yıl sekiz yıl ceza aldı.)

1.1. Sabit zaman zarfları (zerfê demê sabîtî)

ewro (bugün), vizêrî (dün), nika (şimdi), hona (şimdi), bado (sonra), peyê cû (sonra), perey (evvelki gün), perarey (evvelki günden önceki gün), betirperarey (evvelki günden önceki günün bir öncesi olan gün/4 gün önce), birro (yarından sonraki gün), bînterro (yarından sonraki günün bir sonrası olan gün), herey (geç), bîhnê (bir an), şewe (gece), şefaq de (şafakta), hama (hemen), hama hama (hemen hemen), qe (hiç), rew (erken), hamnanî (yazın), dişeme (pazartesi), şeme (cumartesi), adare de/marte de (martta), gulane de (mayısta), payîz (sonbahar), verbi şan/vera şon (akşama doğru), destaşan/destason (akşam üzeri), serê şanî (akşam üzeri, akşam başlangıcı), serê sodirî (sabaha doğru, sabah başlangıcı), şeş rojî (üç gün), reyê (bir ara, bir keresinde), pancês (on beş günlük zaman) vs...

1.2. Devam niteliğinde (periyodik) zaman zarfları (zerfê demê perîyodîkî)

Hata şan (akşama kadar), rew rew (çabuk çabuk), hêdî hêdî (yavaş yavaş), reyêna (bir kez daha), reyê-direyî (birkaç kez), reyêda bine (bir kere daha), çend reyî (kaç kez), çend rojî (birkaç gün), qe (hiç), qe reyê (hiç bir zaman), hona (hala), hamnanan (yazları), payîzan (son baharları), çi çax ra nat (ne zamandan beri), serre bi/ve serre (yıldan yıla), zimistan bi/ve zimistan (kıştan kışa, kışları), şandane (akşamları), şan de bi/ve şande (akşamları, akşamdan akşama), çiqasî (ne kadar), şande ra bi nat (akşamdan bu yana), serê şodirî ra bi nat (sabah başlangıcından bu yana), vizêrî ra bi/ve ewro (dünden bugüne), rojan ra rojê/rozû ra rozê (günlerden bir gün), şodir ra bi şan/sodir ra ve son (sabahtan akşama kadar), serrane (yıllık), serre bi serre/serre ra bi serre (yıldan yıla), par ra bi emser (geçen yıldan bu yıla), par ra bi nat/par ra nat (geçen yıldan bu yana), rojê nê rojê (günün birinde), hata nika (şimdiye kadar), Hata meşte (yarına kadar), hata ewro (bugüne kadar), hata na roje (bugüne kadar), hata merdene (ölüme kadar), hata roja qiyamete (kıyamet gününe kadar), qetîyan (hiç bir zaman), rojê (günün birinde), rojê nê rojê (günün birinde), serrê (yılın birinde), aştêmê (ayların birinde), tim (her zaman), her dem (her zaman, her dönem), her çax/waxt/taw (her zaman), her roj (her gün), her deqa (her dakika), nêmroj (yarım gün), na ra têtîya (bundan sonra), tabayê/tawayê/tawa/tuwa (asla, hiç bir zaman), a roje ra nat (o günden bu yana), a şewe ra nat (o gecedan bu yana), o çax ra nat (o zamandan bu yana), o dem ra nat (o dönemden bu yana), xeylê (epey), xeylê waxt (epey zaman, epey süre)

1.3. Tekrarlamalı zaman zarfları (zerfê demê tekrarinî)

timatim (her zaman), ge-gane/ge-ge (bazan, arasıra), rew rew (sık sık), reyna (yine, bir kez daha), ancîya (yine, bir kez daha)

2. Yer zarfları (zerfê cayî)

Bunlar fiilleri yer bakımından belirleyen, bir başka deyişle bir eylemin mekan içinde yerini belirten zarflardır.

2.1. Edat almayan yer zarfları (zerfê ca yê ke edatî nêgênê)

O şî **uca** (**uza**.) (O oraya gitti.)

A êna **naca**. (O buraya geliyor.)

Piyê mi vizêrî ame **tîya** (**ita**.) (Babam dün buraya geldi.)

Ê şiyê **cor**. (Onlar yukarıya gitmişler.)

Görüldüğü gibi “uca”, “naca”, “tîya” ve “cor” gibi zarflar herhangi bir edat almadan cümle içerisinde kendi başlarına durmaktalar.

2.2. Edat alan yer zarfları (zerfê ca yê ke edatî gênê)

Bazı yer zarflarından sonra edat gelir. Bunlar **ra**, **de**, **der**, **ro** edatlarıdır.

2.2.1. “Ra” edatı ile (bi edatê “ra”yî)

Şuwane **mîyanê birrî ra** vejîya. (Çoban ormandan çıktı.)

Pî ke veng da, kêneke **zerre ra** bîye tever. (Babası seslenince kız içerden çıktı.)

Kerm **zerreyê murîye ra** vejîya. (Kurtçuk armuttan çıktı.)

O **dot ra** êno. (O öteden geliyor.)

Domanî **nahet ra/nat ra** şî. (Çocuklar bu taraftan gittiler.)

A bi tulumba **binê herdî ra** awe ancena. (O tulumba ile yerin altından su çekiyor.)

O **awe ra** masî vezeno. (O sudan balık çıkartıyor.)

Saydar **nat ra** şî, heşo dirvetin kî **wet (dot) ra** ame. Hata hevalê xo şî bî nêzdi ke, heşî saydar pêgirewt, zaf giran kerd dirvetin. Aye de kalik Zeynelî **cor ra** veng da, başîya û vat, “To na heq kerde, ti ça bêsebeb şîya to o hêywano feqîr kerd dirvetin.” (Avcı bu taraftan gitti, yaralı ayı ise öteden geldi. Arkadaşları gidip yaklaşıp kâdar ayı avcıyı tuttu ve ağır biçimde yaraladı. O anda zeynel dede yukarıdan seslendi ve “Bunu hakettin sen, durup dururken neden gittin de o zavalı hayvanı yaraladın” dedi.)

2.2.2. “De” edatı ile (bi edatê “de”yî)

Cînîke kursî **leweyê dêsî de** nana ro. (Kadın kürsüyü duvarın yanına bırakıyor.)

Tayê xoverdayîşê kurdan na yê: Xoverdayîşê 1914î **Bîdlîs** de, ê 1918 **Kerkuk û Silêmanîye** de, ê 1921î **Qoçkîrîye** de, ê 1925î **Pîran** de, ê 1926î **Boxazê Alî** de, ê 1930 de **Agîrî** de, ê 19337-38 de **Dêrsim** de, ê 1946 de kî **Mahabad** de bî. (Bazı Kürt direnişleri şunlardır: 1914 başkaldırısı Bitlis’te, 1918’deki Kerkuk ve Silêmaniye de, 1921’deki Koçkiri de, 1925’deki Pîran’da, 1926’deki Ali Boğazı’nda, 1930’daki Ağrı’da, 1937-1938’deki Dersim’de, 1946’daki Mahabad’da idi.)

A kursî **lewê ey** (dey) **de** nana ro. (O kürsüyü onun yanına bırakıyor.)

Gulperîye şodirane (sodirane) şona **uca (uza)**, şandane (sondane) kî êna **naca (naza)** (Gülperi sabahları oraya gidiyor, akşamları ise buraya geliyor.)
Pî şî **cor**, laj ame **cêr**. (Baba yukarıya gitti, oğul aşağıya geldi.)
Seyxan fanîla **bajar de** herînenno. (Seyxan fanileyi şehirde alıyor.)
Siporçiyê **leweyê pîstî de** ame **cêr**. (Bir sporcu pistin yanından aşağıya geldi.)
Vewre (vare) **ko de** xiz bîye amê. (Kar dağdan aşağıya kaydı geldi.)
A **uca de** xiz bîye amê. (O oradan kaydı geldi.)
Tayê domanê mektebî nayê **cor de cerde de ênê**. (Bazı okul çocukları dağ yamacından aşağıya doğru geliyorlar.)

2.2.3. “Der” edatı ile (bi edatê “der”î)

Azad şodirane **mekteb der** o. (Azad sabahları okuldadır.)
Dara tuye **peyê bani der** a. (Dut ağacı evin arkasındadır.)
Gulsosine **peyê ey** (dey) **der** a. (Gülsosın onun arkasındadır.)
Kalo **verê dêsi der** o. (Kalo duvarın önündedir.)
O **verê ey der** o. (O onun önündedir.)
O nika **Başûrê Welatî der** o. (O şimdi ülkenin güneyindedir.)
Kalmem **bajarê Hewlêrî (Erbîl) de**, Seycan kî **Rewanduz der** o. (Kalmem Hewlêr (Erbil) kentinde, Seycan ise Rewanduz’dadır.)

2.2.4. “Ro” ile (bi edatê “ro”yî)

Merdimî nawo **cêr ro**, ju kî **cor de êno**. (Bir adam aşağıdan, biri de yukarıdan geliyor.)
Mar **leweyê kêneke ro** şî dare ser. (Yılan kızın yanından ağaca tırmandı.)
O **leweyê aye ro** şî dare ser. (O onun yanından ağaca tırmandı.)
O **ververê dereyî ro** êno. (O dere kıyısından -yukarıya doğru- geliyor.)
O **ververê ey ro** êno. (O onun yanında - yukarıya doğru- geliyor.)
Mêrdekê/mordemekê hawo **orojî ro** vêjîya ro ser. (Bir adam odur yokuş yukarı çıktı.)
Ey ke rew fren mekerdêne tomofile **tir ro** şîyêne. (O erken frene basmasaydı araba uçurumdan aşağıya uçacaktı.)
Kemere gir bîye **çengel ro** şîye. (Taş yuvarlandı, kayadan aşağıya düştü.)

2.3. Yer zarflarına başka Örnekler:

Eril sözcükler

Zerre (içeri), tever (dışarı), pey (arka), peynîye (arka, arka taraf), ver (ön), ver ra bi pey (önden arkaya, baştan başa), pêser o (üst üste), ser û bin (alt-üst), têser û têbin (alth-üstlü), cêr (aşağı), ko bi ko û gelî bi gelî (dağ ve dağ, vadi ve vadi), ca bi ca (yerden yere), bin (alt), ser (üst), hêm (taraf, yaka), rî (yaka, yüz), lewe (yan), mabên/mavên (ara), virade (yan taraf), werte (orta, ara)

Dişil sözcükler

serenîye (yukarısı)

binênîye (aşağısı)

verenîye (virênîye) (önü, ön tarafı)

peynîye (arkası, arka tarafı)

corênîye (yukarısı, yukarı tarafı)

natenîye (bu yanı)

dotenîye (öte yanı)

kaleke (yan)

kişte (yan)

verenîye ra bi/ve peynîye (baştan sona, bir baştan öteki başa),

Bileşik sözcükler

Norî (narî) (bu taraf, bu yaka), dorî (diğer taraf, öte yaka), cayo/cawo bîn (başka yer), uca/uza (orası), noca (naca/naza) (burası), nohêm (nahêm) (bu taraf, bu yaka), dohêm (diğer taraf, öte yaka), nover (naver) (bu taraf, bu yaka), bover (karşı taraf, karşı yaka), nohet (nahet)/nat (bu taraf), dohet/dot/wet (öte taraf), qe cayê (hiç bir yer), her ca (her taraf), heto serên (yukarı taraf), heto rast (sağ taraf), heto çep (sol taraf)

3. Yön zarfları (zerfê hetî)

Fiilleri yön itibariyle belirleyen zarflara yön zarfları denir.

Örnekler:

Lajek **sereserkî** cor de tuyerê (tuye)* ra gina waro. (Oğlan çocuğu duttan başaşağı, düştü.)

Tersanê xo ver merdimekî **şimsêrde de** vaz da şî. (Adam korkusundan iniş aşağı kaçtı gitti.)

Qineser/qineserkî gino war ro mîyanê xo dezeno. (Kıçüstü düşmüş, beli ağrıyor.)

Mamoste **havor de** şono. (Öğretmen şu aşağıya doğru gidiyor.)

Bê ma kî **havor o/ro** şime. (Gel biz de şu yukarıya doğru gidelim.)

A **piştîser (poştîser)** ginê war ro. (O sırtüstü düştü.)

Ma **peyser şome**. (Arkaya doğru gideriz.)

Hirê xo şî **kalekeser** gina war ro. (Başı döndü, yana doğru düştü.)

Nê ti qey hen **kalekeserkî** raye ra şona? (Niye öyle yan yan yol alıyorsun?)

* Kirmancanın kuzey yöresi (Dersim ve çevresinde) ağaç adları ile o meyveyi veren ağacın adı aynı forma sahiptir: Örneğin "saye", "tuye", "goze" dediğimizde, hem meyve olarak elma, dut ve cevizi hem de elma, dut ve ceviz ağaçlarını kast etmiş oluruz. Güney ağzından ise ağaç ile meyve aynı form ile söylenmezler. Diyelim ki "saye", "tuye" ve "goze" meyve; "sayêre", "tuyêre", "gozêre" ise meyve adlarıdır.

Çitur ke heşî galim na pira, nêvînet vêrserkî xo es bi/ve herd (Ayı üzerine yürütürürmez durmadı, karın üstü yere attı kendini.)

Başka yön zarfları

devacêr (aşağıya doğru)

devacor (yukarıya doğru)

versimşêr (iniş aşağı, aşağıya doğru)

simşêrde (iniş aşağı, aşağıya doğru)

peyser (gerisin geriye)

...ra dime (arkasından, ...dan sonra)

4. Durum zarfları (zerfê rewşe/halî)

Durum zarfları, bir eylemin neden ve nasıl yapıldığını gösteren zarflardır.

Örnekler:

Pede pede êno ra xo. (Yavaş yavaş kendine geliyor.)

Nîsane ama, vewre (vare) vileşîna ro, **gurm-gurma/girm-girma** deran a. (Nisan gelmiş, karlar eriyor, dereler gümbür gümbür akıyor.)

Miletê ma **seba azadiye** xo verdano. (Halkımız özgürlük için mücadele ediyor.)

Ne postalî estê ne kî çarixî, neçaro zar **warway** fetelîno. (Ne ayakkabı var ne de çarık, gariban adam yalınayak dolaşiyor.)

Hêdî hêdî şo, labelê eke cêra ra **çapik çapik/bi lez bê**. (Yavaş yavaş git fakat döndüğünde hızlı hızlı yürü.)

Nîya meke, to rê kî rind nîyo, mi rê kî. (Böyle yapma, senin için de iyi değil, benim için de.)

Qe xo nahet û dohetî ser meçarnê, **rasterast** şo. (Hiç o yana bu yana dönme, dümdüz yürü.)

Mamosta **bi** (eve) **huyayîş** kewt dersxane. (Öğretmen gülyüzle sınıfa girdi.)

O embazê (alvozê) xo de **bi hêrs** qesey keno. (Arkadaşıyla asabice konuşuyor.)

Ê **seba/seva mektebî** şiyê şaristan. (Onlar okul için şehre gitmişler.)

No her **çîp** nêşono. (Bu eşek hızlı gitmiyor.)

Ma kewtîme **herêy**, tomofile **tenê pêt** birame. (Geciktik, arabayı biraz hızlı sür.)

Durum zarflarına başka Örnekler:

Rast (doğru, düz), pak (temiz), ravareşiyaye-e/raoreşiyaye- (dinlenmiş olan), qefelîyaye/e (yorgun), qefelîyayîye/d (yorgun), şaş/xelet (yanlış), çetin (zor, güç), xora (zaten), xiravin (kötü), bêedeb (edepsiz), bêar (arsız), bêterbîya (terbiyesiz), bêhal (halsiz), çewt (eğri, yanlış), qilêrin (kirli), nîya (böyle, bu şekilde), hen (öyle, öylece), sey/jê/zê/se/fênda camêrdan (yiğitçe, yiğitler gibi), bêveng (sessiz), bêvengîye (sessizlik), serqot (başaçık), rut (çıplak), seba/seva/seveta (için), qesto/mexsus (kasten, bilerek), sifte (öncelikle, en başta), peyê cû/bado (sonra), sist (gevşek), pêt (çabuk, çalışkan), zobîna/zovîna (başka, ayrıca), giran (yavaşça, ağır), rew (erken), herey (geç).

Game bi/ve gâme (adım adım), peyderpey (peş peşe, peşisıra), hê bi hê (peyderpey), parî bi/ve parî (lokma lokma), gepe bi/ve gepe (yudum yudum), bi tap û rep/bi tap-rep (patırtı kütürtüyle), bi girmîye (gümbürtüyle, gürlereyerek), bi xul-xule* (şırıl şırıl ederek), bi xuş-xuşe (hışırdayarak), bi qîr-qîre (bağırıp çağırarak), bi qij-qije (cıyak cıyak ederek), bi zirç-zirçe (feryad ederek, bağırıp çağırarak), bi kurdî (Kürtçe, Kürtçe ile), bi no tore (böyle, böylece, bu şekilde), hen/bi o tore (öyle, o şekilde), bi xêr û weşîye (selametle, sağlıcakla), bi selametiye (selametle), bi rindîye/rindênî (iyilikle), bi weşîye/weşênî (sağlıkla), bi hêrs (kızarak, sinirlenerek), bi nermîye/nermênî (yumuşaklıkla, iyilikle), bi vêşanî û têşaniye (açlık susuzlukla), bi qizlixîye/çilekiye/çimvêşaniye (aç gözlülükle), bi heware (imdat çağrısıyla).

Rût-rûpal (çırılçıplak), tip-tal (bomboş), zir-zop (zirzop).

Şaristankî (şehirlice, kentvari), bajarkî (şehirlice), dewijkî (köylüce), xêrkî (aptalca), çortkî (kabaca, laf dokundurarak), bulkî (kamburumsu, iki büklüm), çepkî (sola doğru), rastkî (sağa doğru), beranlixkî (beranlığvari), kofkankî/kofkançî (eğrimsi, eğik olarak).

Bazı zarflar, sözcüğün tekrarı suretiyle oluşurlar

Xet-xet (hat hat, çizgi çizgi), xêx-xêx (aptal aptal), pede-pede (ağır ağır/yavaş yavaş), hêdî-hêdî (ağır ağır/yavaş yavaş), giran-giran (ağır ağır/yavaş yavaş), rewrew (çabuk çabuk, erken erken), çapık-çapık (çabuk çabuk), çîp-çîp (çabuk çabuk, hızlı-hızlı)

5. Soru zarfları (zerfê persî)

Eylemleri (fiilleri) soru ilgisiyle belirleyen zarflara soru zarfları denir.

To o **çitur** dî? (Onu nasıl gördün?)

A **çitur** gureyena? (O nasıl çalışıyor/çalışması nasıl?)

Mîrza **kotî ra** êno? (Mirza nereden geliyor?)

Ti bi **çi/çinayî** şîya uca? (Oraya ne ile gittin?)

Na leye **çiqas** derg a? (Bu fidan ne kadar uzundur?)

A **qey** nêasena? (O neden gözüküyor?)

Ti nîya serê şodirî **kata** şona? (Sabahın erken saatinde böyle nereye gidiyor-sun?)

O bi **çinayî** ame? (O ne ile geldi?)

Kitabo ke mi vat **kamcî** dolab der o? (Söylediğim kitap hangi dolaptadır?)

Zelale **kotî** wanena? (Zelal nerede okuyor?)

Ti serre de **çend (çond) rey** şona Pîran? (Yılda kaç kez Pîran'a giydorsun?)

Soru zarflarına başka bazı Örnekler:

Qey (niye), çinayî rê (neden, ne yüzünden), çinayî ser o (neden, ne yüzünden), rîyê çinayî ra (neden, ne yüzünden, hangi nedenle), çiqas (ne kadar), ça/çayê (niçin),

* Bu form Dersim'de genellikle "xule-xule", "xuşe-xuşe, ..." şeklinde de söylenir.

çi ra/çayê (niye, niçin), kotî ra (nereden), kotî de (nerede, nereden), kotî ro (nereden), kamî rê (kime, kim için), kamî ra (kimden), kamî de (kimde), bi kamî ra (kiminle), key/çi çax/çi taw/çi waxt (ne zaman), kamcî het ra (hangi taraftan) kamcî hetî ser (hangi tarafa doğru, hangi yönde), kamcî het de (hangi yönde, hangi tarafta), sey kamî (kimin gibi), sey çinayî/çikî (ne gibi), honde (kadar), hondê çinayî (hangi sey kadar) hondê kamî (kimin kadar), çi de/çinayî de (nede, neyin içinde) vs.

6. Nicelik zarfları (zerfê çiqasıye)

Bu grup zarflar, fiilin anlamını miktar ya da azlık çokluk itibariyle belirleyen zarflardır.

Örnekler:

Hen **zaf** qesey keno ke sereyê merdimî beno. (O kadar çok konuşuyor ki insanın kafasını şşiriyor.)

Merdimê ber/çêver de kewt zerre, **hondê dêvê** bi. (Kapıdan bir adam içeriye girdi, bir dev kadar vardı.)

Kombîyayîş de millet **kem** bî. (Toplantıda katılımcılar azdı.)

Şarê dewe **pêro** mêydan de ameyî pêser. (Köy halkının tümü meydana toplandı.)

Nicelik zarflarına başka örenekler:

Zêde (çok, fazla), şenik/kemî (az), zaf şenik/zaf kemî (çok az), tayêna kemî/şenik (biraz daha az), kemêrî (daha az), zêderî/zafêrî (daha çok), kemê keman (en az), zafê zafan/zêdeyê zêdeyan (en çok), hebê/hebikê/hevê/hevikê (çok az), piçê/vîçê/pî-çikê/vîçikê (çok az, bir parçacık), pirtikê (bir parçacık), pirtilê (bir parçacık), qirsê/qirsikê (bir parçacık), xeylê (epeyce, bir hayli), reyê (bir kere), reyêna (bir kez daha), hondê koyê (bir dağ kadar), hondê dêvê (bir dev kadar), pêroyîye (tamamı, hepsî), yew-yew/ju-ju (birer birer), zêde-zêde (en çok, en fazla), her çiqas (her ne kadar), des-des (on on), des bi des (onar onar), vîst-vîst (yirmi yirmi), vîst bi vîst (yirmişer), tamam (tamam), tayêna (biraz daha), tayêna zêde (biraz daha çok), tayêna şenik (biraz daha az), dayî senik (biraz daha az), dayî zêde (biraz daha çok), vs.

BAĞLAÇ (BESTOX)

Eş görevli kelimeleri veya önermeleri birbirine bağlayan kelime türü, rabıt (TDK tarifi.)

Bunların kendi başlarına anlamı yok. Yukarıdaki tariften de anlaşılacağı gibi işlevleri, aynı görevleri yüklenmiş kelime ve kelime gruplarını birbirine bağlamaktır.

1. Basit bağlaçlar (bestoxê sadeyî)

û (ve)

coka/cok ra (onun için)

va/wa (olsun, ne olursa olsun)

hem ki (hem de)

hama (fakat)

2. Tekrarlanan ya da birlikte söylenen bağlaçlar

(bestoxê ke tekrar benê ya kî pîya vajînê)

hem.... hem... (hem... hem....)

ge..... ge (bazan.... bazan....)

ne.....ne (ne.... ne....)

ya.... ya (ya..... ya....)

3. Kırmancada bulunan belli başlı bağlaçlar

(zêde-kêm bestoxê ke kirmanckî de estê)

ancîya (*fina, qorna*) (yine)

ancîya kî (*ancîna kî*) (yine de)

axirî (ne de olsa)

aye ra kî/zî *dot* (daha da ötesi, ondan da öte)

aye ra kî xirab/xirav (ondan da kötüsü, daha da kötüsü)

beso ke (yeter ki)

bîle (bile)

hona kî (*hewna zî*) (hala da)

cok a/cok ra (onun için)

cok a kî/*co ra kî* (onun için de)

çike (çünkü)

çira ke (nedir ki, çünkü)

çi... çi... (ha... ha...)

çi esto ke (ne var ki)
çi hêf ke (ne yazık ki)
çiqas... honde.... (ne kadar... o kadar...)

çitur ke..., hen... (nasıl..., öyle de...)
çiqas..., honde... (ne kadar..., o kadar...)
çitur bibo (*senî bibo*) (nasıl olsa)
çitur ke (*senî ke*) (nasıl ki)
dêma ke (demek ki, demek oluyor ki)

ha.... ha (ha...ha)
hem kî (*hem zî*) (hem de)
çi... çi (ha... ha/ister... ister)
çi fêyde (ne fayda)
...çi nîyadîne! (*çi biewnîya!*) (...ne bakayım!)
...çi bivênîne! (...ne göreyim!)

çunke (çünkü)
demo ke/gama ke/wexto ke/tawo ke/siro ke (...da, ...de, ...dîği zaman, ...dîği zaman)

de (artık)

de endi (*êdî*) (artık)

beno ke/belkî (ola ki, belki)

eger nê/eke nê (yoksa, değilse)

eger hen nê/eke hen nê (yoksa, öyle değilse)

eger hen nîyo/eke hen nîyo (*ke winî nîyo*) (yoksa, değilse, öyle değilse)

endî (artık)

ge... ge (kah..., kah)

ge... ge kî (bazan da)

ge-gane..., ge-gane (bazan..., bazan)

ge-gane..., ge-gane kî (bazan..., bazan da)

hala/ala (hele)

hama (ama, fakat, ne var kî)

hata (hatta)

hata ke (...medikçe, madıkça)

heyfê to (ey/aye/şima/ma/înan)ke (... yazıklar olsun ki)

hem... hem (hem... hem)

hem... hem kî/jî/zî (hem... hem de)

hona/hewna (hala, ama)

hona ke/hewna ke (daha, henüz...iken)

ke (...en, ...üğün, ...iğın, ...iğın)

kotî (nerede)

kotî mend ke (nerede kaldı ki)

kuya a roje (hani nerede o günler, nerede o olanak)

kuyo (hani)
 kuyo ke (hani, nerede)
 labelê/labrê (fakat, ne var ki)
 lakin (lakin)
 feqet (fakat, ne var ki, ama)
 madem/madem ke (madem/madem ki)
 ma kuyo (hani)
 ne... ne kî (ne... ne de)
 ne... ne (ne... ne)
 nêvana ke (*nêvanê ke*) (demiyorsun ki)
 o kî/o zî/o jî (o da)
 O kî bes nîyo (o da yetmez, o da yetmezmiş gibi)
 peynîye de/penîya peyêne de/axirî/welhasıl (velhasıl, sonuç itibariyle, niha-
 yet)
 qe ke nê/qe nêbo (hiç değilse)
 radiyo ke (...ya doyamıyor, ...ye doyamıyor)
 reyna ke (meğer ki)
 rinde a ya/wa ke (iyisi o ki)
 seba ke/seva ke (...sı için)
 se ke (nasıl ki)
 se ke.....hen (nasıl..., öyle de)
 ser o kî (üstelik, dahası)
 tenya/tek-tenya/xora (sadece)
 tı nêvana ke/meğer ke (demiyorsun ki, meğer ki)
 ti vana (acaba, dersin)
 ti vana/*ti vanê* (dersin ki, sanki)
 ti vana yanê (acaba, dersin yani)
 uyo ke (mademki, o ki)
 û (ile)
 vajîme ke/ma vajîme/mesela (mesela)
 va/wa (olsun, ne olursa olsun)
 wazena..... wazena/wazenê... (ister.... ister/istersen..... istersen)
 ya(n)..., ya(n) (ya..., ya)
 ya... nê (ya..., değil)
 ya ke (ya, peki)
 yanê (yani)
 yanê ke (yani ki)
 yoxro ke (meğer ki)

*Yukarıda **italik** olarak yazılmış bağlaçlar, güney ağzında yer alan varyantlardır.

Ornek cümleler:

ancîya/oncîya (yine)

Ti ke dot ra ama ancîya linga xo ra ma fiye. (O yandan geldiğinde yine bize uğra.)

ancîya kî/oncîya kî (yîne de)

Ez zanen karê to zaf o hama ancîya kî ma xo vîrî ra meke. (Biliyorum işin çok ama yine de bizleri unutma.)

axirî (ne de olsa)

“Îvis... vano:

“To hîrê ordî ontê ma ser,
Axirî dîn îslam o,
Destê Heqî ra dame pêro,
ordîyê to ra nefer nêverdame.”

Türkçesi:

Îvis diyor:

“Üç orduyla kuşatmışsın bizi,
nede olsa islam dinindeniz,
Tanrının izniyle döğüşür,
nefer bırakmayız ordudan.”

Laç Deresî türküsünden bir bölüm, Munzur Çem, Tayê Kilamê Dêrsimî, Stockholm, s.163) 'den naklen.

aye ra kî dot (daha da ötesi)

Dewê ma rindek ê, bax û baxçeyî te de zaf ê, aye ra kî dot hamnanî honik ê. (Köylerimiz güzel, bağ bahçeleri çok, daha da ötesi yazın serindirler.)

aye ra kî xirab/xirav (ondan da kötüsü)

Eskerîya rayî girewtê, rew rew kontrol esto, aye ra kî xirav çîyê werdene kerdo qarne, merdim nêşkîno ke goreye wastena xo bihêrîno. (Askeriye yolları tutmuş, sık sık kontrol var, daha kötüsü herşeyi karneye bağlamışlar, insan istediği şeyleri satın alamıyor.)

beno ke/belkî (ola kî, belkî)

Keye (çê)de nîyo, mekteb de kî çîno, beno ke park de bifeteliyo. (Evde değil, okulda da değil, ola ki parkda dolaşıyordur.)

beso ke (yeter ki)

Çi wazena dan to, beso ke pêsrê mi raverde. (Ne istersen veririm, yeter ki yakamı bırak.)

cok a/cok ra (onun için)

Polîsî raye ro ma birnê, her çi hurdî hurdî kontrol kerd, cok a/cok ra herey kewtime. (Polis yolumuzu kesti, her şeyi inceden inceye kontrol etti, ondan geciktik.)

cok a/cok ra kî (onun için de)

Eke ez se vajîne goş ro mi nênano, cok a kî to ra van. (Ne desem kulak as-mıyor, onun için de sana söylüyorum.)

çi... çi (ha... ha/ister... ister)

Çi naca/naza çi uca/uza, kar û azadiye ke çinebiye heyat çinayî rê beno? (İster bura ister ora (ha bura ha ora), iş ve özgürlük olmadıktan sonra hayat neye yarar?)

çi fêyde (ne fayda)

Her di hetî kî heşar bî, mabênê xo de şer û xiraviye vindarnê hama çi fêyde ke hata a roje xeylê zerar dîbî. (Her iki taraf da uyandı, aralarında kavga ve kötülüğü durdurdular ama ne fayda ki o güne kadar hayli zarar görmüşlerdi.)

çike (çünkü)

O nêşkîno dest bido to, çi ke hêza xo nêmenda. (O sana yardım edemez, çünkü gücü kalmamış.)

çike (çünkü)

O nêşkîno verva zulimkara vejîyo, çike bi xo zulimkar o. (O zulümkarlara karşı çıkamaz, çünkü kendisi zulümkardır.)

çiqas... honde (ne kadar.... o kadar)

Ti çiqas qesê xo de vinderê, qiymetê to honde beno zêde. (Sözünde ne kadar durursan, değerini o ölçüde artar.)

çiqas ke... honde (ne kadar.... o kadar)

Ti çiqas ke vazê kî pere nêkeno, o peynîye de sey vatena xo keno. (Ne kadar söylesen de para etmez, o sonunda bildiği gibi yapar.)

Çiqas ke biwanê, honde zêde misena. (Ne kadar okursan, o kadar çok öğrenirsin.)

Çiqas ke zêde raye şîya, honde bena nêzdî. (Ne kadar çok yol alırsan, o derece yaklaşmış olursun.)

çiqas ke (her ne kadar, rağmen, ...da)

Nêweşîya xo çiqas ke giran a kî, moralê xo xirav nêkeno. (Her ne kadar hastalığı ağır ise de moralini bozmuyor.)

No polîtîivan çiqas ke bi ziwano nerm qesey keno kî, zerre de kîn kemî nê-beno. (Bu politikacı her ne kadar yumuşak dille konuşuyorsa da, içinde kin

eksik olmuyor.)

çiqas ke (ne kadar, her ne kadar)

Cînika feqîre çiqas ke qîrê kî pere nêkerd, cenderman kaş kerde berde. (Zavallı kadın ne kadar bağırdıysa da para etmedi, jandarmalar sürükleyip götürdüler.)

Çiqas ke dez dano to kî peyser game mÊrze, xo ver bide. (Her ne kadar sana acı veriyorsa da geri adım atma, diren.)

çira ke (nedir ki, çünkü)

Çi waxto ke mi ra heredan o, “çi ra ke mi vato ti karê nêkena, berdoş berdoş fetelîna.” (Ne zamandır bana küskün, nedir ki kendisine “sen bir iş yapmıyor, berduş berduş dolaşıyorsun” demişim.)

çira ke (... diye, çünkü)

Mamoste kar ra esto, çira ke vato “ez kurd a.” (“Kürdüm” dedi diye öğretmeni işten atmışlar.) Mi de qesey nêkeno, çira ke mi peryê ci nêdê. (Benimle konuşmuyor, çünkü kendisine para vermedim.)

çira ke (... diye, ne ki)

Dadgehî ceza dê ci, Universîta kî kar ra vet, çi ra ke vato “neheqiye ro kurda bena.” (“Kürtlere haksızlık ediliyor” dedi diye mahkeme ceza verdi, üniversite de işine son verdi.)

çitur bibo (nasıl olsa)

Mevindê ma şîme, o çitur bibo nîno. (Durmayın gidelim, o nasıl olsa gelmez.)

çitur bibo (ne de olsa)

Çîyê nîya qiskekî ser o qesa xiravine mevaze, çitur bibo şima cîran ê. (Böyle basit şeyler yüzünden kötü söz söyleme, ne de olsa komşusunuz.)

çitur ke (nası ki)

Roza tenge de çitur ke ey hetkarîya to kerde, ti kî nika ê ey (dey)bike. (Dar günde o nasıl sana yardım ettiyse, sen de şimdi ona et.)

Peşmergeyî leşkerê kolonyalîstan de nîya da, o ra dime kî cêra ra hevalanê xo ser “metersê çitur ke amê hen kî şonê” vat. (Peşmerge sömürgecilerin askerlerine baktı, ondan sonra da arkadaşlarına döndü ve “korkmayın, nasıl geldiyse öyle de giderler,” dedi.)

çitur ke... hen (nasıl... öyle de)

No kar çitur ke to rê nêbeno, mi rê kî hen nêbeno. (Bu iş sana nasıl uygun değilse bana da öyle değil.)

çunke (çünkü)

A kemaliste nîya, çike azadîye û birayîye wazena. (O kemalist değil, çünkü özgürlük ve kardeşlik istiyor.)

de (artık)

Çi bîyo bîyo, de endî ravaje/raurze ra xo ser. (Olan olmuş, haydi kalk artık.)

de endi (artık)

Hata key ax û wax kena dana xo ro, de endî beso. (Ne zamana kadar ah vah edip dövüneceksin, yeter artık.)

dêma ke

Dere bîyo lêl, dêma ke koyan ra şilîye varena. (Dere bulanık akıyor, demek ki dağlarda yağmur yağıyor.)

Mi vatê ti bextê xo nêriznena raste vana, dêma ke ti kî sey (zê) înan a. (Sen vicdansızlık etmez doğruyu söylersin diye düşünüyordum, demek ki sen de onlar gibisin.)

eke (şayet)

Ek êna bê, nîna kî vaje ma waxt vîndî mekerîme. (Geleceksen gel, gelmeyeceksen söyle de zaman kaybetmeyelim.)

eke henî yo (öyle ise)

Eke henî yo çayê nêşîya têy qesey nêkerd? (Öyle ise neden gidip kendisiyle konuşmadın?)

ha... ha (ha... ha)

Ha ez ha ti, ferqê ma çık o? (Ha ben ha sen, farkımız ne?)

Ha kerro lal, ha lalo ker. (Ha sağır dilsiz, ha dilsiz sağır.)

hen...ke * (öylesine)

Awa çemê Mizurî hen zelal a ke, merdim qayîlo tey nîyadone. (Munzur nehrinin suyu öylesine berak ki, insan bakmaya doyamıyor.)

hen ke (öylesine, o kadar)

Sungê koyanê ma hen ke weş ê, merdim ci ra mird nêbeno. (Dağlarımızın mantarlarının tadı o kadar güzel ki, insan yemeye doyamıyor.)

Hen şî ke to vatêne qersun a. (Öylesine hızlı gitti ki, zannederdin kurşundur.)

Hen weno ke ti wena vergo veşan o. (Öyle yiyor ki dersin aç kurttur.)

---

* *Güney ağzında "hende ke."*

Hen qizlixîye keno ke, ti vana qa Serra Vêsanîye ra mendo. (Oyle açgözlük ediyor ki, dersin Açlık Yılı'ndan kalmadır.)

hen (öyle, ondan sonra)

Bê ara xo bike hen şo. (Gel kahvaltımı yap öyle git.)

Deynê xo bide, hen çîyo newe bihêrîne. (Borcunu ver ondan sonra yeni şeyler satın al.)

Didananê xo bişuye hen rakuye. (Dişlerini yıka öyle yat.)

eger nê/eke nê (yoksa, değilse)

Ez van emşo (esmo)bibe mêymanê mi, eger/eke nê, to rê oxir bo. (Bu gece konuğum olmanı istiyorum, olmayacaksan sana uğurlar olsun.)

eger hen nê/eke hen nê (yoksa, değilse)

Dersa xo rind biwane, mekteb biqedene, eke hen nê karê bivêne bixebetîye. (Dersini çalış, okulu bitir, değilse bir iş bul, çalış.)

eger hen nîyo/eke hen nîya (yoksa, değilse, öyle değilse)

Ez van ma bi qeseykerdiş nê problemî hal bikerîme, eke hen nîyo xo rê herkes şime keyê xo. (Konuşarak bu sorunu hal edelim diyorum, değilse (öyle değilse herkes evine gitsin.)

çi nîyadîne (ne bakayım)

Mi reyê sarê xo dard we nîyada ke çi nîyadîne, eskerî dorme ro ma girewto. (Başımı kaldırıp baktım ki ne bakayım, asker etrafımızı sarmış.)

çi bivênîne (ne göreyim)

Xişîye ke amê mi fireqet nîyada ke çi bivênîne, mîyî hayê verê çengeli der ê, di vergî kî dot ra ênê. (Hışırtı duyunca baktım ki bir de ne göreyim, koyunlar kayanın dibindeler, iki kurt da öteden yaklaşıyorlar.)

ge... ge (bazan... bazan, kah.... kah)

Ge huyîno ge berbeno, merdim nêzaneno ke se bikero. (Kah ağlıyor kah gü-lüyor, ne yapacağını kestiremiyor insan.)

ge... ge kî (kah... kah da)

Ge berbeno, ge kî huyîno. (Bazan ağlıyor, bazan da gülüyor.)

Ge a bi xo nan pojena, ge kî kêna xo. (Bazan kendisi ekmek pişiriyor, bazan da kızı.)

ge-gane... ge-gane (bazan... bazan)

Karê nê mamostayî belu nêbeno, ge-gane êno, ge-gane nîno. (Bu öğretmenin işi belli olmuyor, bazan geliyor, bazan gelmiyor.)

Cîranîya ma her tim rind (rinde)nîya, ge-gane dame pêro, ge-gane ême hurê*. (Komşuluğumuz her zaman iyi değil, bazan kavga ediyoruz, bazan barışıyoruz.)

ge-gane... ge-gane kî (bazan... bazan da)

Ge-gane zaf rind o, ge-gane kî beno har. (Bazan çok iyidir, bazan da kuduruyor.)

Merdimê hukmatî ge-gane nîya vanê ge-gane hen, labelê her tim wazenê ke pê ma bixapnê. (Hükümet adamları bazan böyle söylüyor, bazan öyle, ancak her zaman bizi kandırmak istiyorlar.)

hem kî (hem de)

Nisto ro qesey keno hem kî hen rehet qesey keno ke ti vana qe sucêde xo çîno. (Oturmuş konuşuyor hem de öylesine rahat konuşuyor ki sanki kendisinin hiç bir suçu yok.)

A, cînîkêda çeker a, hem kî baqil a. (O, becerekli, hem de akıllı bir kadındır.)

hem... hem kî/zî (hem...hem de)

Verg o, hem to ra vano bira hem ki to weno. (Kurttur, hem sana kardeş diyor hem de seni yiyor.)

demo ke/gama ke/waxto ke/tawo ke/siro ke (.....de, zaman)

Gama ke to karê xo qedena, a kî dîyar de vejîye. (Sen işini birtirdiğinde/birtirdiğin zaman o da diyarda gözüküverdi.)

ha... ha (ha... ha)

O/u yo ke hukmat ma nefî keno, ha ewro ha meste, çi ferq keno. (Hükümet bizi sürgüne yolladıktan sonra, ha bugün ha yarın, ne farak eder.)

Ha vato ha nêvato, mi rê çi? (Ha söylemiş ha söylememişsin bana.)

Ha lajo ha pîyo, ferqê xo çik o? (Ha baba ha oğul, farkı ne?)

Ha to mi rê neheqiye kerda ha cîranê mi rê, ferq çik o? (Ha bana haksızlık etmişsin ha komşuma, fark eden ne?)

hama (fakat, ne var ki)

Ez to ra çiyê van hama kes mehesno. (Sana bir şey söyleyeceğim fakat kimse duymasın.)

Ma zaf vat, labelê/hama ancîya kî nêvinct şî. (Çok söyledik ne var ki kalmadı gitti.)

* Güney ağzında "hurê" "werey" olarak söylenir ("Ma yenê werey")

hata (hatta, dahi)

Herkesî wast ke xêxîya ey ra îstîfade bikero, hata pîyê to kî. (Her kes onun saflığından yararlanmak istedi, hatta baban bile.)

hata (...dek, ...kadar)

To ra ke xebere nêgirewte (gurete)hewn çimanê kesî nêkewt, pîyê to hata şodir nîst ro. (Senden haber almayınca kimsenin gözüne uyku girmedi, baban sabaha dek oturdu.)

Şona se kena, naca vinde hata ke vewre (vare/vore)varê. (Gidip ne yapacaksın, kar yağana kadar kal burada.)

Hata o meyêro, ez tîya ra cayê nêşon. (O gelmedikçe buradan bir yere gitmem.)

hata ke (...medikçe)

Cînîke vat “hata ke polîs kêna mi rameverdo, ez hetê ser nêşon.” (Kadın, “polis kızımı bırakmadıkça bir yere gitmem” dedi.)

tenya/tek-tenya/xora (sadece)

Keyf keyfê înan o, veyveyî rê tenya hîrê rojî mendê. (Keyf onların keyfidir, düğüne sadece üç gün var.)

Ey xo ra yew (ju)rayê Kerkuk dîyo. (O sadece bir kez Kerkük’ü görmüş.)

çi hêf ke (ne yazık ki)

Alîşêr bi Zerîfe ra miletê xo rê zaf xizmete kerde, çi hêf ke dişmenî ê pcy-nîye de bi destê kirmancan dayî kîstene. (Alîşer ile Zarife kendi halkına çok hizmet ettiler fakat ne yazık ki düşman sonunda onları Kürtler eliyle katletti.)

hêfê to (ey/aye/şima/ma/înan) ke (yazıklar olsun ki)

Di eskerî dîyê se recefîno, hêfê to ke to şitê a maye lito. (İki asker görmüş nasıl da titriyor, yazıklar olsun ki o annenin sütünü emmişsin.)

hala/ala (hele)

Çimê mi rind nêvênenê, hala reyê nîyade tawayê kes aseno. (Gözlerim iyi görmüyor, bak hele kimse gözüküyor mu?)

hem... hem (hem... hem)

Sey Qazîyê Gemike hem mürşîd bî, hem kî şaîr. (Gemike’li Sey Qazî hem mürşiddî, hem de şaîr.)

Hem kar vazeno hem nêwazeno, bi xo kî nêzane ke se keno. (Hem çalışmak istiyor hem istemiyor, ne istediğini kendisi de bilmiyor.)

hem... hem kî/jî/zî (hem... hem de)

Hem heqa karkeran ci nêdano hem kî (zî/jî)têpîya o hêrs beno. (Hem işçilerin hakkını vermiyor hem de yine o kızıyor.)

Mela Ahmedê Xasê hem mela (mile)bî hem kî şaîr. (Mela Ahmedê Xasê hem din adamıydı, hem de şair.)

bîle (bile)

Hona ke ey çiyê nêvato, eke çi wazeno mi te de vet bîle. (Daha o birşey söylemeden, ne demek istediğini çıkardım bile.)

Domanî bîle zanenê ke wastena şima çik a. (Çocuklar bile ne istediğinizi biliyorlar.)

Hona/homa (hala, ama)

Ti nameyê ey ra nîya hen vana hama hona o bi (ve)xo nêamo. (Sen onun adına öyle böyle diyorsun ama kendisi hala gelmemiş.)

Hemê Civê Kejî ve Hesê Gewa Qerî ra ke pul ra meterris girewt, esker hona nêamebi. (Hemê Civê Kejî ile Hesê Gewa Qerî tepede mevziye girdiklerinde, asker hala gelmemişti.)

hona/homa (öyle, ondan sonra)

Nonê xo biwere (bure), hona/homa şo. (Yemeğini ye, öyle git.)

Deleverge nîyada ke tawayê ra dest nêkuno, hona kewte durî. (Dişi kurt baktı ki eline bir şey geçmeyecek, ondan sonra uzaklaştı.)

Tîjî ke vejîye duya kena, hona dest kena bi karo bîn. (Güneş doğduğunda dua ediyor ondan sonra öteki işlere başlıyor.)

hona ke (daha, henüz...iken)

Lerze bikerê hona ke kes nêamo, ma şîme mêydanê mîtingî de cayêde rind bigêrîme. (Acele edin henüz kimse gelmemişken gidip miting meydanında iyi bir yer kapalım.)

hona kî (hala da)

No senê mileto nîyanêno, honde neheqîye û zulim vêneno, hona kî zulimkaran dime şono. (Bu nasıl halk böyle, onca zulüm ve haksızlığa uğruyor, hala da zulümkarların peşinden gidiyor.)

honde ke (kadar ki, ...dukça, ...dikçe, ...çe)

Honde ke ru mi de bî, herdê bav û kalanê xo terk nêken. (Yaşadığım sürece ata toprağını terk etmem.)

Mi honde ke vat, endî tuk gilê zonê mi de rowa. (O kadar söyledim ki dilimde tüy bitti.)

hondo ke... honde vêşêrî (o kadar... olsun)

Hondo ke mi vato, honde vêşêrî. (O kadar çok söyledim ki o kadar olsun.)

ke (ki)

Yanê mîyanê şarî de şî qurvetîye ke pere qezenc bikero. (Sözümona gurbete gitti ki para kazansın.)

Ti ke izne bidê bêrê to bivêno, zaf şa beno. (Gelip seni görmesine izin verirsen çok sevinir.)

Çend serrî yo ke ma yewbînî (jubînî) pers nêkeme. (Kaç yıldır ki birbirimizi sormuyoruz.)

ke (eke..)..., nê ke(eke) (şayet, yok eğer)

Eke karê kena bike, nê eke nêkana kî ero mane megêre. (Bir iş yapacaksan yap, yok eğer yapmayacaksan bahane peşinde koşma.)

ma ke (eke) henî yo (öyle ise, ya öyle ise)

Ma ke henî yo asteng çîno, karê ma şono ser. (Öyle ise engel yok, işimiz hal olur.)Ma ke henî yo a çinayî ser o vineta, qey nêşona keye? (Ya öyle ise ne diye duruyorsun, niye eve gitmiyorsun?)Birayê mi, eke henî yo çîyo ke ma hal bikerîme çino, urze ra raya xo ra şo. (Öyleyse halledecek bir şey yok kardeşim, kalk yoluna devam et.)

ger/eger

(Eger to ra ke êno dest bide ra ma, hen nêkena vengê xo meveze (Eğer elinden geliyorsa bize destek ol, olmuyorsan sesini çıkartma)

eger... ke/eke (eger... –san/değilse)

Destebera to ra êna bê, eke bese nêkena nîna kî canê to weş bo. (Elinden geliyorsa gel, yok elinden gelmiyor ve gelemiyorsan da canın sağ olsun.)

eger... ke (eger)

Eger êna sifte mi pers bike. (Eğer geleceksen önce beni sor.)

nê eger/ke/eke nê (yok, yok eğer)

Dewlete va heqanê ma rê hurmet bikero, nê eger/ke/eke nêkena, qe ke nê pê ma mexapno. (Devlet haklarımıza saygı gösterebilirsin, yok yapmıyorsa hiç değilse bizi oyalamasın.)

nê eger ke (yok, yok eğer)

Ciwananê kurdan serekwezîrî ra nîya vat: Eke birayîye wazena ganî ma her het ra sey (zê)yewbînî (jubînî)bîme, nê ke eke nêwazena kî pê ma mexapne, şima raya xo ra şêrê, ma kî ê xo ra. (Kürt gençleri Başbakana şöyle söylediler: Kardeşlik istiyorsanız her yönden eşit olmamız gerekir, yok eğer istemiyorsanız bizi aldatmaya çalışma, siz kendi yolunuza gidin, biz de kendi yolumuza.)

nê eke (yok eğer)

Nonê xo bure, nê ke nêwena ravaje (rawurze)ma şîme. (Yemeğini ye, yok

eğer yemiyeceksen kalk gidelim.)

...ke, eke... (...diğinde, ...diğında, ...zaman)

Sêy Rizayî vat “Nonê hokmatî kewtê vêrê to biko, merdimî ke nonê hokmatî werd, aqilê xo vurrîno.” (Sey Rıza “Hükümetin ekmeği senin midene girmiş yavrum, hükümetin ekmeğini yiyince, insanın aklı da değişir,) dedi.

Germê perojî ke ame kar nêkeme. (Öğlen sıcağı bastırduğında çalışmayız.)

Ke (eke)germê perojî ame kar nêkeme. (Öğlen sıcağı bastırduğında çalışmayız.)

Ma ke dewe terk kerde, herbî hona devam kerdêne. (Biz köyü terk ettiğimizde savaş hala devam ediyordu.)

Aşme ke vejîye ma kî kume ra raye. (Ay doğunca biz de yola düşeriz.)

O ke ame ma kî şome. (O gelince biz de gideriz.)

ke/eke... (...zaman, ...diğında)

Eke polisî venga to da, bê xebera avukatî meşo. (Polis seni çağırdığında, avukatın haberi olmadan gitme.)

Hala tever ra nîyade, ke (eke)vareno, ma meşêrîme (Hele dışarıya bak, yaşıyorsan gitmeyelim.)

Kekil ke maya xo ra ame dinya ti çar serre bîya. (Kekil doğduğunda sen dört yaşındaydın.)

ke (eke.)..., ...ke (eke) (...ise, ...se)

Ju ke nêame, ayê binî nêşkîne şêrê. (Biri gelmezse, ötekiler gidemezler.)

Roj ke şî ko ro, dawulan da piro û veyveyî dest pêkerd. (Güneş batınca, davullar çalındı ve düğün başladı.)

Eke/ke merdim biwazo neheqîye bikero, ci rê mane diyene zor nîya. (Kişi haksızlık yapmak isterse, bahanesini bulmak zor değil.)

Eke/ke ti nêbîyêne, mêymanî ewro veşan mendêne. (Sen olmasaydın konuklar bugün aç kalırlardı.)

Eke zimistan derg bone, hêywanî veşanîye ra mirenê. (Kış uzun olursa, hayvanlar açlıktan ölürler.)

ke/eke (eğer, şayet)

Eke/ke ez bêrîne, halêta to tey an. (Eğer ben gelirim, hediyeni birlikte getiririm.)

Bu bağlaç ile yapılan cümlelerde vurgunun var olup olmaması ve bulunduğu yer, cümlede anlam değişikliğine yol açacağı için önemlidir. Örneğin yukarıdaki cümlede özel olarak herhangi bir kelime üzerinde vurgu yok. Sözü söyleyen kişi, söz konusu eylemi yapıp yapmayacağından henüz emin değil. Şayet eylem gerçekleşirse, yani söz konusu işi yaparsa, öteki iş de yapılacak. Bizim cümlemize göre konuşan kişi giderse, karşın tarafın hediyesini de götürecektir.

Oysa vurgunun bulunduğu şu cümlede farklı bir durum söz konusudur.

Eke **ez** berîne, halêta to tey an. (Şayet ben gelirim/gelen kişi ben olursam, hediyeni getiririm.)

Burada, ben anlamına gelen “ez” vurgulu olarak söylenmektedir. Bu cümle-
lenin bir öncekinden anlam olarak farklı yanı şu: Burada eylem (cümlemize
göre gitme eylemi) gerçekleşecek, bu konuda herhangi bir tereddüt yok. Ne
var ki gidecek kişinin kim olduğu (sözü söyleyen kişi olup olmadığı) belli
değil. Eğer gidecek kişi o olursa, sözü edilen eylemi gerçekleştirecek ve he-
diyeyi götürecektir demektir.

Bir örnek daha verelim:

Eke hukmat qerar **bido**, xeylê girewteyî hepîsxane ra vejînê. (Hükümet
karar verirse, epeyce tutuklu hapisneden çıkacak.)

Burada karar verecek organ belli; bu hükümdür. Ne var ki hükümetin bek-
lenen kararı verip vermeyeceği henüz kesinlik kazanmış değil.

Eke **hukmat** qerar bido, xeylê girewteyî hepîsxane ra vejînê. (Eğer kararı
hükümet verirse, hayli tutuklu hapisneden çıkacak.)

Burada da eylemin kendisi bellidir, yani af için karar verileceği belli, ama
kararı verecek olan organın hangisi olduğu hala belli değil. Hükümet de ola-
bilir, başkası da. Şayet kararı veren organ hükümet olursa, olacak şey de bel-
lidir; çok kişi aftan yararlanacak demektir.

ke, sayê ke (...ki sanki, dersin ki)

Hen qesey keno ke, saye ke xebera xo çiyê ra çîna. (Öyle konuşuyor ki sanki
hiç bir şeyden haberi yok.)

Hen hareket bike ke sayê ke qe ma yewbînê (jubînê)de qesey nêkerdo. (Öyle
davran ki sanki aramızda herhangi bir şey konuşmuş değiliz.)

Şilîye hen varena ke sayê ke asmên lone biyo ra. (Yağmur o kadar şiddetli
yağıyor ki, sanki gökyüzü delinmiş.)

ke..., hona (...diğinde, ...duğunda, sonra)

Azadîye ke amê welat, ez hona peyser cêren ra. (Ülkeye özgürlük geldikten
sonra geri dönerim.)

Birayê mi ke hepîsxane ra vejîya, hona veyveyê xo kenîme. (Kardeşim ha-
pishaneden çıktıktan sonra düğünümüzü yaparız.)

kuyo/ma kuyo (hani)

To vat ma pîya ême, ma kuya xanima to. (Birlikte geliriz dedin, ya hani ha-
nımın.)

Kuyo birayê to, o qey nêaseno? (Hani kardeşin, o neden gözüküyor?)

ke... (...ınca, ...ığında, sonra)

Nîreyê kolonyalizmî ke şikîya, welat beno azad. (Sömürgeci boyunduruk
kırıldığında, ülke özgürleşir.)

Mamostayî ke derese qedenê, şî bajar. (Öğretmen dersi bitirdikten sonra şehre gitti.)

ke... (...en, ...üğün, ...iğın)

Kela rindeka ke asena, kela Wanî ya. (Görünen güzel kale Van kalesidir.)

Ma xêlê raye şîme, ke/eke ma vejîyayîme ro şuya berze ser, Qesra Îshak Paşayî hona asê. (Bir hayli yol gittik ancak yüksek sırta çıktığımızda Îshak Paşa Sarayı o zaman gözüktü.)

...ke ya kî... (... mi yoksa...)

Ti wazena ke tib biwanê, ya kî huquq? (Tıp mi okumak istiyorsun sen, yoksa hukuk mu?)

De endi qerarê xo bide, ti ma de êna ya ke leweyê maya xo de manena? (Kararını ver artık, bizimle gelecek misin, yoksa annenin yanında mı kalacaksın?)

kotî (nerede)

Çêvesaye, vanê “Kerge awe wena xoser o Heqî de nîyadana,” ti koti, o koti! (Evi yanası, “Tavuk su içir başının üzerinde Tanrıya bakar” derler, sen nerede, o nerede!)

kam (kim)

Ti kam o kam, ti ça xo bena rasnena dustê ey? (Sen kim o kim, kendini neden onun düzeyine çıkartıyorsun?)

kotî mend ke (nerede kaldı ki)

Bese nêkeno xo mird kero, kotî mend ke tomofile bihêrîno! (Karnını doyu-ramıyor, nerede kaldı otomobil satın alması!)

labelê/çi esto ke/lakin/feqet (fakat, ne var ki, ama)

Domanê kurda kî sey her kesî wazenê ke bi zıwanê xo biwanê, tarîx û kulturê xo bimisêne labelê dewlete nêverdana. (Kürt çocukları da herkes gibi kendi dillerinde okumak, tarih ve kültürlerini öğrenmek istiyorlar fakat devlet bırakmıyor.)

Şopê mi fikir kerd ke ez keyeyê xo bar kerî şêrî, lakîn peyê coy texeliya, welatê xo de menda. (Bir ara evimi yükleyip göç etmek istedim lakin sonradan vazgeçtim, ata toprağında kaldım.)

Hevalanê xo ci ra vat (vake)”vîramayîşê xo binivîsne”, çi esto ke ey qebul nêkerd, “hona rew o” vat. (Arkadaşları “anılarını yaz” dediler ne var ki o kabul etmedi, “henüz erken” dedi.)

madem, madem ke (madem, madem ki)

Madem besenêkena ça soz dana pê şarî xapnena? (Madem yapamıyorsun, neden söz verip başkalarını aldatıyorsun?)

Madem ke nêzanene, qesey meke! (Madem bilmiyorsun, konuşma!)

nêvana ke (demiyorsun ki)

Ma şime ke ci ra di-rê qurişî deyn biwazîme, ti nêvana ke ey kî no ro xover ke ma ra biwazo. (Birkaç kuruş borç versin diye yanına gittik, demiyorsun ki o da bizden istemeyi düşünüyormuş.)

ne... ne (ne... ne)

Vatenêda pî û kalikan esta, vane “Hemgên o posteyê kutikî der o, ne werîno ne erzîno.” (Bir atasözü var, “Bal olmasına bal ama köpek postunda duruyor, ne yeniliyor ne atılıyor” derler.)

Lajê mi vîst serre ra zêde yo Almanya der o, ne o şikîno bêro, ne ez beseken şêri lewe. (Oğlum yirmi yıldan fazladır Almanya’dadır, ne o gelebiliyor, ne ben yanına gidebiliyorum.)

ne... ne kî (ne... ne de)

Na kêneke bê qerar asena, xortî ra ne vana ya, ne kî nê. (Bu kız çok kararsız gözüküyor, delikanlıya ne evet diyor, ne de hayır.)

o kî (o da)

Ancax rojêna tîya (îta)vinden, o kî seba xatirê şima. (Ancak bir gün daha burada kalabilirim, o da sizin hatırlığınız için.)

o kî bes nîyo (yetmezmiş gibi)

Ez bi neheqîye kar ra vetane, o kî bes nîyo heredîno ke mi qey itiraz kerdo. (Beni haksız yere işten çıkardı, o da yetmezmiş gibi itiraz ettim diye kızıyor.)

**peynîye de/peynîya peyêne de/axirî/welhasıl
(nihayet, sonunda, velhasıl)**

Ma kerd ey kerd, peynîya peyêne de ma qan kerd nêşî. (Biz ettik o etti, en nihayet ikna ettik, gitmedi.)

Maya xo zaf xorî ci ra heredîyabî, ma cêrayîme ver o, cêrayîme ser o, axirî peynîye de tey amê hurê. (Annesi çok derinden küsmüştü, yalvardık yakardık, sonunda nihayet kendisiyle barıştı.)

Ey nabî ro xo ver ke romanê xo bi kirmanckî binuşno, axirî peynîye de kewt ser, nivîsna. (Romanını kırımca yazmayı önüne hedef olarak koymuştu, sonunda nihayet başarıya ulaştı ve yazdı.)

Welhasıl peynîye de her çi sey vatena aye bî. (Velhasıl sonunda her şey onun istediği gibi oldu.)

qe ke nê (hiç değilse)

Xora ti bi xo derse nêwanena, qe ke nê vinde va a biwano. (Kendin zaten ders çalışmıyorsun, hiç değilse dur da o çalışsın.)

qe ke nê (hiç değilse)

Eke waxtê to çîno, emšo (esmo)tîya nêvîndena kî qe ke nê ronîşe çayê bi-şime. (Zamanın yok da bu gece burada kalmıyorsan da, hiç değilse otur bir çay iç.)

qe nêbo (hiç değilse)

Xora heqêda ma rê hurmet nêkenê, qe ke nê nameyê dewanê ma mevurnê. (Zaten hiç bir hakkımıza saygı göstermiyorlar, hiç değilse köylerimizin adlarını değiştirmesinler.)

Ti qurvetîye canêverdana nîna, qe ke nê ma rê mektube birusne. (Gurbeti bırakıp gelmiyorsun, hiç değilse bize mektup yaz.)

radîyo ke (...doyamıyor)

Awa derî hen weş xuşena, merdim radîyo ke goş bidone ser. (Dere suyu o kadar güzel hışırdıyor ki, insan dinlemeye doyamıyor.)

Genimêde hen rindek bî ke, merdim radî bî ke tey nîyadone. (Öylesine güzel bir buğdaydı ki, insan bakmaya doyamıyordu.)

rinde a ya/wa ke (iyisi o ki):

No lajek nêwaneno, rinde a ya ke şêro kurs, rojê ra avê bibo wayîrê senatê. (Bu çocuk okumuyor, iyisi o ki bir an önce kursa gitsin de bir meslek sahibi olsun.)

reyna ke (mğr ki)

Mi va ez şêri mamostayî de qesey bikerî, reyna ke lajek ve maya xo ra mi ra avê şîyê qesey kerdo. (Gideyim de öğretmenle konuşayım diye düşündüm, mğr ki oğlanla annesi benden önceden gitmiş konuşmuşlar.)

seba/seva ke (için)

Seba ke merdim (mordem)ser kuyone, gani dest bido yewbînî (jubînî.) (Başarıya ulaşabilmek için elele vermek gerekir.)

Se ke... hen (nasıl... öyle de)

Se ke ti nêwazena ziwane û kulturê to vîndî bo, ez kî hen nêwazen ke ê mi vîndî bo. (Sen dil ve kültürünün kaybolmasını nasıl istemiyorsan, ben de öyle benimkinin kaybolmasını istemiyorum.)

se ke (nasıl ki, ...lir ...mez)

Se ke înan xoverda bîyî azad, şima kî hen bibê (Onlar nasıl ki direnip özgürleştyseler, siz de öyle alın.)

Seke ame, nêvînet hama şare dewe da arê, tey qesey kerd. (Gelir gelmez durmadı, köy halkını topladı, kendileriyle konuştu.)

ser o kî (üstelik, dahası)

Bîyayîşê ma înkâr kenê, ma wayîrê heqanê demokratîk û kulturî nîyîme, ser o kî nêverdanê ke vajîme neheqîye ro ma bena. (Varlığımızı inkâr ediyorlar, demokratik ve kültürel haklarımız yok, üsetlik bırakmıyorlar ki bize haksızlık edildiğini söyleyelim.)

ti vana (acaba)

Juyê hawa dot ra êna, ti vana Xaskar a? (Biri öteden bu yana geliyor, acaba Haskar mı?)

ti vana (dersin ki, sanki)

Ê xo kerdo serbest, ê ma yasaq o, ti vana ke ê înan nasname yo, ê ma nîyo. (Kendilerinininki serbest, bizimkisi yasak, dersin ki (sanki) onlarınki kimlik de bizimkisi değil.)

Ti vana yanê (acaba) Mîrzayî xebere rusna meşte êno tîya, ti vana yanê yardım dano ma çik o? (Mirza haber yollamış yarına buraya geliyor, acaba bize yardım mı edecek?)

ti nêvana ke/meger ke (demiyorsun ki, meğer ki)

Ma ro ci fetelîyayîme, peynîye de dî, ti nêvana ke o kî hata şan ero ma fetelîyo. (Kendisini aradık, sonunda da bulduk, demiyorsun ki o da akşama kadar bizi aramış.)

uyo ke (mademki, o ki) Uyo ke çend serrî to nas û dost nêardo ra xo vîrî, lazim nîyo, nika kî mîya. (Madem kaç yıldır eşi dostu aklına getirmemişsin, lazım değil, şimdi de getirme.)

û (ile/ve)

Sêy Usê vano “Sêy Rizayî ra vazê/rojî qedîyê, mendê deqe û saatî. (Sey Usê “Sey Rıza`ya söyleyin, günler bitmiş, dakika ve saatler kalmış” diyor.)

Sêy Usê türküsünden, Çem, Munzur, Tayê Kilamê Dêrsimî, s. 159)

O het ra Kalferat û pîyê xo, na het ra kî Qemer û Bakil şî. (Karşı taraftan Kalferat ile babası, bu taraftan ise Kamer ile Bakıl gittiler.)

Domani serê şodirî de şîyê mekteb û şan de peyser amê. (Çocuklar sabaha karşı okula gitmiş, akşama geri gelmişler.)

Maye û pî, rojbîyena Bêrivane de ci rê kitabê, qelemê û citê postalî hêrinayî. (Anne ve babası, Berivan`a doğum gününde bir kitap, bir kalem ve bir çift ayakkabı satın aldılar.)

Bi bestoxê “û”yî çend nimûneyî

bav û kal (atalar)

der û cîran (kolu komşu)

waye û birayî (bacı ve kardeşler)

maye û pî (anne-baba)

qom û qevîle (akrabalar)
kemer û kuç (taşlık-kayalık)
veng û vaz (haber-havadis)
xeber û hewadîs (haber ve havadis)
Teyr û tûr (kuşlar)
velg û vaş (ot ve ağaç yaprağı)
pûk û xedev (fırtına)
kelek û gemî (kelek ve gemiler)
mij û duman (sis ve duman)
sîs û duman (sis ve duman)
derd û kul (yara-bere)
lek û pek (ilişki)
dek û dolab (hile)
hîle û xurde (hile ve hurda)

va (olsun, ne olursa olsun)

Cînîke kesretêda xorîye ante we û “Miletê mi bindestîye ra raxelesîyêne, welatê mi azad bîyêne, va her di çimê mi deverdiyêne” vat. (Kadın derin bir iç çekti ve “Ülkem kurtulsaydı, halkım özgürleşeydi de iki gözüm kör olaydı” dedi.)

vajîme ke/ma vajîme/mesela (mesela)

Vajîme ke mi xo şaş kerd, karêde xiravin kerd, ganî ti kî bikerê? (Diyelim ki ben şaşkırdım da kötü bir iş yaptım, senin de mi yapman gerekir?)

wazena..., wazena (ister..., ister/istersen..., istersen)

Wazena şime tîyatroya, wazena keye de ronîşime biwanîme. (İster tiyatroya gidelim, istersen evde oturup kitap okuyalım.) Wazena pîyê xo ra vaze va o bêro, wazena ti bi xo şo. (İster babana söyle o gelsin istersen sen kendin git.)

ya... nê (ya... değil)

Qese naca haca mÊrze, merdim ya hetê milletê xo der o, ya nê. (Sözü oraya buraya atma, kişi ya halkından yanadır, ya değil.)

ya(n.)... ya(n) (ya... ya)

Çi uca (uza)bîya kemera huşke vineta, ya bê, ya şo. (Nedir orada öyle taş gibi durmuşsun, ya gel, ya git.)

Ya lajek ya kêneke. (Ya oğlan ya kız)

Ya rinde ya xirave. (Ya iyilik ya kötülük)

Ya vajo mi ra qederî kes esto, ya çîno. (Ya benden başka kimse yok desin, ya var desin.)

Ya herro ya merro. (Ya olur ya olmaz.)

ya(n.)... ya(n) kî (ya... ya da)

Ya ti bi xo şo pers bike, ya kî meke ez şêrîne. (Ya kendin git sor, ya da bırak da ben gideyim.)

ya ke (ya, peki şayet)

Mi ra vano şo, ez to dima êna, ya ke nêame! (Bana sen git ben arkandan gelirim diyor, ya gelmezse!)

ya ke (ya, peki) Alişêr cêra ra şarê der û dorê xo ser û bi vengêde berz: “Tirkî vanê ‘Nika herb esto ma roza tenge der îme, vengê xo mekerê, ma ke na tenge ra xelesîyayîme ra, hêqanê şima pêroyîne rê hurmet keme,’ ma ke nêkerd! O waxt dame zonîyanê xo ro hama beno ke herêy bo,” vat. (Alişêr etrafındakilere baktı ve yüksek bir sesle: “Türkler ‘Şimdi savaş var, dar gündeyiz sesinizi etmeyin, bu zor durumu aştıktan sonra haklarınıza saygı gösteririz’ diyorlar. Ya yapmazlarsa! O zaman dizimizi döveriz ama geç kalmış oluruz,” dedi.)

yanê (yani/yani ki)

Xebera ey (dey) no mesele ra çîna aye ra çîyo şaş vano, yanê ez nê waya mi şîye bajar. (Onun haberi yok bu işten, o yüzeden de yanlış şey söylüyor, yani şehre ben değil kız kardeşim gitti.)

yanê ke (yani ki)

Çîyo ke ti vana, vatena ey o mane de nîya, yanê ke ey bi xo nuştoxî de qesey nêkerdo, nê qeseyî şarî ra hesnê. (Onun söyledikleri senin belirttiğin anlama gelmiyor, yani ki yazarla kendisi konuşmamış, bu sözleri başkasından duymuş.)

Yanê ke ey bi xo nê, birayê xo na komputure hêrîna. (Yani ki kendisi değil, kardeşi bu bilgisayarı satın almış.)

yoxtro ke (meğêr ki)

Mi va yanê dosto kan o, dest dano ra ma, yox ro ke o kî bin de bêçike tano. (Eski dosttur, bize destek verir diye düşündüm, meğêr o da alttan alta fesatlık yapıyor.)

ÜNLEM (İNTERJEKSİYON)

Şaşkınlığı, hayreti, sevinci, üzüntüyü ve isteklerimizi canlı bir tarzda ifade etmeye yarayan kelimelere ünlem denir.

Ünlemler, cümlenin değişik yerlerinde yer alabilecekleri gibi, aynı ünlemin cümle içerisindeki yeri de değişebilir. Genellikle, ünlemden sonra onun ifade ettiği duygu ve düşünceyi açıklayan bir cümle gelir.

Örnekler:

Ox! Awa serdine çiqas weş a! (Oh! Soğuk su ne kadar güzeldir!)

Wey! Heqe şikir ke mi reyna ti dîya. (Vay! Tanrıya şükürler olsun ki seni bir kez daha gördüm!)

Bu iki cümlede, ünlem cümlenin başında yer almaktadır. Oysa ünlemin yeri cümlenin sonu da olabilir:

De endi xo ro mede, haydê! (Daha fazla dövünmeyi bırak, haydi!)

Zaf qesey meke, of! (Çok konuşma, öf!)

Nê qurvetî goş kerrikê ma berdî, wiy! (Bu geveze kulağımızı götürdü, oy!)

Ünlemler, dildeki öteki kelimelerden farklı bir tonla söylenirler. Önemlice bir bölümü tek heceli olmakla birlikte birden çok heceli olanları da vardır. Diyelim ki, *ax*, *ox*, *wey*, *wiy*, *pe*, *be* tek heceli ünlemlere; *toho*, *pehe*, *haydê*, *pehpeh*, *eywax* ise çok heceli ünlemlere örneklerdir.

1. Asıl ünlemler (İnterjeksiyonê eslî):

Bunlar heyecan, üzüntü, sevinç, şaşkınlık vb. durumlarda kullanılan ve esas itibariyle öteki kelimelerden farklı söyleniş tarzına sahip bulunan ünlemlerdir.

Örnekler:

Aha! (Aha!)

Aha, tîyare ha wo vejîya! (Aha, uçak odur gözükte!)

Aha, biliskî kuya pira! (Aha yıldırım çarptı!)

Aha, to dî se bî? (Aha ne oldu gördün mü?)

Aferîn! (Aferin!)

Afêrin to rê! (Aferin sana!)

Afêrin kêna mi rê! (Aferin kızıma!)

Aferîn, rind ke şima hen kerd! (Aferin, iyi ki öyle yaptınız!)

Ax! (Ah!)

Ax bi miro bo! (Ah, toprak başıma!)

Ax, virus kewto komputura mi! (Ah, bilgisayarıma virus girmiş!)

Ax, şî ma dest ra vejîya! (Ah, kaçtı elimizden kurtuldu!)

Xidê Alê Îsme verê xo çarna ra rîyê asmênî, vat "Ax, roja kirmancîye peyser bîyamêne! (Ah, Kürde yeniden gün doğsaydı!)"

Ax, a roje rêyê bîyamêne! (Ah, o gün bir gelseydi!)

Ax leminê! (Ah be, way halime!)

Ax leminê dayê! (Ah be anne!)

Ax laminê bira! (Ah be kardeş!)

Ax leminê, ma reyê dest bidêne yewbînî, pîya bikewtêne meydan! (Ah be, şöyle bir elele verseydik te meydana birlikte çıksaydık!)

Ax leminê, pî reyê bivatêne ya û Xaskare bidêne mi! (Ah be, babası bir kez evet deseydi de Haskar'ı bana verseydi!)

Ax leminê ax! (Ah be ah, vay halime!)

Ax leminê ax, pêsekena, roje roja zaliman a! (Ah be ah, ne yapacaksın, gün zalimlerin günüdür!)

Ax leminê ax, feqîrîye linge ro vilê ma ser nênêne! (Ah be ah, yoksulluk boy-numuzu bükmeseydi!)

Çênê! (Hey, kız!)

Eril cins için yukarıda örneklerle açıklanan "lawo" nun dişil cins için kullanılan karşılığıdır.

Çênê ti kam a? (Hey/kız kimsin sen?)

Çênê o çik o? (Hey/kız o ne?)

Yeri gelmişken bir karşılaştırma yapacak olursak, kuzey ağzında eril cins için geçerli "Lawo ti kam a?" soru cümlesi, güney ağzında "Lawo ti kamê," dişil cins için geçerli "Çênê ti kam a?" cümlesi ise "Kênê ti kam a" şeklindedir.

De! (Yok canım! Haydi be, haydi!)

De, nê ti kî êna? (Yok canım, sen de mi geliyorsun?)

De, şîma kar qedena! (Haydi be, işi bitirdiniz mi?)

De, birayê to hepis ra vejîya! (Yok canım, demek kardeşin hapisten çıktı!)

De ravaje/rawurzê! (Haydi kalkın!)

De ravajê ma ra raye kume! (Haydi kalkın yola düşelim!)

De hayderê! (Haydin yallah!)

De hayderê/haydê mevindê! (Haydin, kalkın durmayın!)

Deh! (Haydi, yok canım!)

Deh hala nîyade! (Yok canım, bak hele!)

Deh, çîyo henê beno! (Yok canım, öyle şey olur mu?)

Deh deh deh, hala nîyade! (Bak bak bak, bak hele!)

Deh, hala bêrê min û na bêtere! (Bak hele, gelin de şu acayıpliğe bakın!)

Deh, qey ti ve qaydî kewta! (Bak hele, delirdin mi sen?)

Er! (Öf!)

Er, dayê bawo! (Öf, anne baba!)

Er, weyê (guweyê) leminê! (Öf, vay be!)

Er, maşalah! (Öf, maşallah!)

Er, hala nîyade çi hekin o! (Öf, bak hele ne güzel ekin!)

Er, se pêt wanena! (Öf, nasıl da hızlı okuyor!)

Ê lê lê! (Oho, oh oh!)

(dişil cins için)

Ê lê lê, çi çêker a! (Oho, ne de hamarattır!)

Ê lê lê lê, çi xort o! (Oho, ne delikanlıdır!)

Guneka! (Yazık!)

Guneka nê domamanan! (Yazık bu çocuklara!)

“Waştîyê xo dust ra nîyo, guneka na çeneke! (Nişanlısı yaşıtı değil, yazık bu kıza!) -Hıdır Akgün, “Oy Fadikê” türküsünden-

Gunekê, çiqas kî feqir aseno! (Yazık, ne kadar da yoksul gözüküyor!)

Gunekê, çi kênêkêda rind a! (Yazık, ne kadar da iyi bir kız!)

Ha! (Ha!)

Hen(î) ha! (demek öyle!)

Dêma ke hen ha! (Demek ki öyle!)

Ha, hen(î)! (Ha, öyle mi?)

Ha, henî yo? (Ha, öyle midir?)

Ha, nê na ra kî hen! (Ha, bu kez de öyle mi!)

Ha, nê na ra kî hen bî! (Ha, bu kez de öyle mi oldu?)

Hah! (Ya, yok be, öyle mi, tamam)

Hah, rast vana? (Ya, sahi mi söylüyorsun?)

Hah, key bîyo? (Yok be, ne zaman olmuş?)

Hah, kotî yo ke? (Yok be, nerede ki?)

Hah, de endî beso! (Tamam, yeter artık!)

Hah, nika hona ke ma hal kerd! (Tamam, şimdi hallettik işte!)

Hah, mevaze! (Yok be, deme!)

Hah, bawer nêken! (Yok be, inanmam!)

Hahu! (Oho!)

Hahu, heyfê to! (Oho, yazık sana!)

Hahu, qeso ke ti vana! (Oho, söylediğin şeye bak!)

Hahu, halo ke no kewto ci! (Oho, şunun düştüğü hale bak!)

Hayde! (Haydi!)

Haydê, ma şîme! (Haydi, gidelim)

Haydê, mevindê! (Haydi, durmayın!)

Haydê, şîme govende! (Haydi, halaya gidelim!)

Da haydê, haydê! (Haydi, haydi!)

Hela hela! (Allah allah, yok be, deme!)

Hela hela, nê ti rast vana! (Yok be, sahi mi söylüyorsun?)

Hela hela, nê rast! (Allah allah, sahi mi?)

Hela hela, hela, hala bê min û na bêtere! (Allah allah, şu betere bak hele!)

Hela hela, bêtera ke nê çêrijâyayî arda xo sare! (Allah allah, evi yıkılasıcanın kendi başına getirdiği betere bak!)

Hela hela, ti vana yanê heni yo? (Deme, öyle mi diyorsun?)

Hew! (Yok be!)

Bu ünlem sözcüğü, tew (têw) kelimeleri ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

Hewar! (İmdat!)

Hewar, hewar! (İmdat, imdat!)

Hey! (Hey!)

Hey, lawo! (Hey, oğul!)

Hey, çênê! (Hey, kız!)

Hey lajê pîyê xo! (Hey, babasının oğlu!)

Hey! (Hey, behey!)

Hey, bomo! (Hey, deli!)

Hey, lajê camêrda! (Hey yiğitoğlu!)

Heyf! (Yazık!)

Heyf, heder bî şî (Yazık, telef oldu gitti!)

Heyf, merdimêde çînebîyaye bî! (Yazık, bulunmaz bir adamdı!)

Heyfê...! (Yazık...!)

Heyfê to! (yazık sana!)

Heyfê to ke ti kî canik a! (Yazık ki sen de yiğitsin! -kadın-)

Heyfê to ke ti kî camêrda! (Yazık ki sen de yiğitsin! -erkek-)

Heyfê ê pîyî (pî) ke ti lajê ey a! (Yazık o babaya ki onun oğlusun sen!)

Heyfê na veyvike! (Yazık şu geline!)

Heyfê hemegê ma! (Yazık emeğimiz!)

Heyhat! (Heyhat! yazık, ne yazık!)

Heyhat, a roje vêrde ra! (Yazık, o gün geçti!)
Hêyhat, haştıye vindi kerd! (Ne yazık, barış kaybetti!)
Hêyhat, welatê ma kewto binê destê zorbaza, pêsekena! (Heyhat, ÷lkemiz zor-
baların eline geçmiş, ne yaparsın!)

Heywax! (Eyvah, ah yazık!)

Heywax hey! (Eyvah!)
Heywax, ez nika xort bîyêne! (Yazık, şimdi genç olacaktım ki!)
Heywax, nika roja kirmancıye bîyêne! (Ah, Kùrtlerin hakim dönemi olacaktı
ki!)
Hêywax, xortıye şıye endî pêsekena! (Eyvah, gençlik elden gitti ne yaparsın!)
heywax hey! (Eyvah ey, yazık, çok yazık!)
Heywax hey, xortıya mi peyser bîyamêne! (Eyvah, gençliğim geri geleydi!)
Hey wax hey, feqîrıye mîyanê ma sikito! (Eyvah/yazık, yoksulluk belimizi bük-
müş!)

Hey wax hey, juyo zê dey verê dêsan de bimano! (Çok yazık, onun gibi elaleme
muhtaç duruma düşsün!)

Lawo! (Hey, ulan, oğul!)

Lawo ti kam a? (Hey kimsin sen?)
Lawo ti kam a, çi wazena? (Hey kimsin, ne istiyorsun?)
Lawo ti tıya (íta) se kena? (Hey burada ne arıyorsun?)
Lawo o çık o? (Hey o nedir?)
Lawo o çi haylemo? (O ne gürültü patırtıdır oğul?)
Lawo ti kam a? (Hey kimsin sen?)
Ti kam a lawo? (Hey kimsin sen?)
Lawo ti û çeke! (oğul sen ve silah!)
Lawo şima û ticaret! (Oğul siz ve ticaret!)
Lawo o çık o lawo? (Oğul o nedir oğul!)
Lawo o çi vengo! (O ne sestir oğul!)

Lemin! (Wah be, vah başıma gelen, vay halime!)

Lemin lemin (Vah halime vah!)
Lemin dayê bawo! (Vay başıma annem babam!)
Lemin lemin, vara ke vara (Vay başıma, şu yağan kara bak!)

Leminê! (b. lemin!)

Lê! (Hey!)

(dişil cins için)
Lê, dayê! (Hey, anne)
Lê dayê (hey anne!)
Lê, kênê (çênê)! (Hey, kız!)

Lo! (Hey!)

(eril cins için)

Lo xorto! (Hey, delikanlı!)

Lo, bawo! (Hey, baba!)

O lo lo! (Oho! oh oh!)

O lo lo, çi rind çi delal! (Oho, ne iyi ne hoş!)

O lo lo, keyf keyfê tu yo! (Oho, keyf senin keyfin!)

Ox! (Oh!)

Ox, çiqas weş o! (Oh, ne kadar da hoştur!)

Ox çi rind çi delal! (Oh ne hoş ne güzel)

Ox, xojîvê to bo! (Oh, ne mutlu sana!)

Ox, xojîvê to bo! (Oh, ne mutlu sana!)

Ox, wile keyf keyfê tu yo! (Oh, vallahi keyf senin keyfin!)

Ox, wile to qolaye dîya! (Oh, Vallahi kolay yolu bulmuşsun sen!)

Ox ox! (oh oh!)

Ox ke ox! (Oh ki oh!)

Ox bo to rê! (Oh olsun sana!)

Peh! (peh!)

Peh, qeso ke vano! (Peh, söylediği söze bak!)

pah! (peh)

pif! (peh! oho!)

Pif, çiyê henên beno? (Peh, öyle şey mi olur?)

çuş! (çüş!)

çu çu! (deh, deh!)

hoşt! (köpek!)

tay tay! (hey inek!)

deh! (yok be!)

ho! (hey!)

oha! (Oha!)

hu! (hey, heyt)

Piso! (pısırık, işe yaramaz!)

Piso, qey dest xo vera nêkena piso! (Pısırık, neden direnmiyorsun!)

Piso, nê to rê sebîyo! (Sana ne olmuş pısırık!)

Teh! (Tuh!)

Teh, otobus vêrd ra! (Tuh otobüs geçti!)

Tew! (Gerçekten, yok be!)

Tew! Key amo? (Yok be! Ne zaman gelmiş?)

Tew! Merdo! (Allah allah! Ölmüş mü?)

Tew! Rast? (Yok be! Sahi mi?)

Tew! Şima reqesîyayî? (Gerçekten! Dans ettiniz mi?)

Tew, qeseyo (qeso) ke ti kewta ra dime! (Oho, senin de arkasına düştüğün şey!)

Tew, keyfo ke veyvike ve zamayî ra kerd! (Oho, gelin ile damad öyle bir keyf ettiler ki!)

Tew, şa bîyena ke maye şa bîye! (Oho, annesi öyle bir sevindi ki!)

Tew, hala nîyade! (Oho, bak hele!)

Tu! (Tuh, yazıklar olsun!)

Tu, naletme! (Tuh, lanetlik!)

Tu, nîya nêbîyêne ganî hama pê sekena bî! (Tuh, böyle olmamalıydı ama ne yaparsın ki oldu!)

Tu tu tu! (Tuh tu tuh!)

Tu, qeso ke vano! (Tuh, söylediği söze bak!)

Tuh! (Tuh! yazıklar olsun!)

Tuh, trêne şîye! (Tuh, tren gitti!)

Tuh, heyfê bira Bakilî! (Tuh, yazık Bakıl kardeşe!)

Tuh, to dî bêtera ke vejîye! (Tuh, nasıl bir felaket geldi. gördün mü?)

Tuh, her çî newe ra beno baha! (Tuh her şey yeniden pahallılaşıyor!)

Uf! (Öf!)

Uf, çiqas germ o! (Öf, ne kadar da sıcak!)

Uf, çiqas şîrên a! (Öf, ne kadar da tatlıdır!)

Uf, destê mi deja! (Öf, elim ağrıdı!)

Uf, mêşe da mi de! (Öf, arı soktu beni!)

Uf, dej kewt mîyanê bêrikanê mi! (Öf, kulunçlarıma ağrı girdi!)

Uf, na cînike çiqas bîya tenge! (Öf, bu kadın ne kadar da sabırsız olmuş!)

Uf, goş kerrikê mi berdî! (Öf, kulağımı götürdü!)

Uf, çiqas tuj o! (Öf, nasıl da acıdır!)

Uf, zaf qurvetîye meke! (Öf, çok gevezelik etme!)

Uf uf uf! (Öf öf öf!)

Uş! (Oy!)

Uş, mîyanê mi! (Oy, belim!)

Uş, hermeyê mı! (Oy, kolum)

Uş, bi/ve mi ro bo! (Oy, başıma!)

Uş, qal meke! (Oy, bahsetme!)

Xojivê... (Ne mutlu...)

Xojîvê to bo ke ti bi/ve zar û zeçê xo ra pîya rê! (Ne mutlu sana ki çoluk çocuşunla birliktesin!)

Xojîvê aye bo ke merdene ra avê, azadiya welatê xo dîya! (Ne mutlu ona ki ölümünden önce ülkesinin azgürlüğünü görmüş!)

Virro! (Korkak, kaypak!)

Virro/e, eke hewla ça remena! (Korkak, yiğitsen niye kaçyorsun?)

virro, eke hewla bê ti birrame! (Kaypak, yiğitsen gel sen sür!)

virrê/d, to honde xo goynêne, çitur a? (Korkak, o kadar kendini övüyordun, nasılmış gördün mü?)

Virto/virtê! (Korkak! kaypak!)

Virto, eke camêrda hala bê tever! (Korkak, yiğitsen dışarıya çık!)

Ti uca se kena virtê? (Orada ne arıyorsun korkak!)

Wax wax! (Vah, vah!)

Wax ke wax! (Vah ki vah!)

Wax ke wax, heyfê mi bêro ve to rê! (Vah ki vah, üzgünüm senin için!)

wax! (Vah! vay!)

Wax, çêvesaye! (Vah, evi yanasıca!)

Wax, ucaxkor! (Vay, ocağı batasıca!)

Wax, çiqas girs o! (Vay, ne kadar da büyük!)

Wax, hala nîyade! (Vay bak hele!)

Wax, hala nîyade na bêtere! (Vah, şu betere bak hele)

wax leminê, se (zê) heşî yo! (Vay başıma, ayı gibi!)

Wax leminê, heşêde senen o! (Vay, nasıl da iriyarı, ayı gibi!)

Wax leminê, qatirêde senên o! (Vay, nasıl da iriyarı, katır gibi!)

Wax leminê bi/ve mi ro bo! (Way başıma gelen, toprak başıma!)

Wax, hala reyê têt nîyadêne! (Vay, şuna bakın hele!)

Way! (Vay!)

Way way! (Vay vay!)

Way way way! (Vay vay vay!)

Way way, mevaze! (vay vay, deme!)

Way, guneke! (Vay, yazık!)

Way way, heyfê mi bêro to rê! (Vay vay, yazık sana!)

Way way way, heyfê Qemerî! (Vay vay vay, yazık Kamere!)

Way way way, heyfê to ke ti camêrd a! (Vay vay vay, yazık sana ki sen de erkeksin!)

Way lemin! (Vay halime!)

Vay leminê, dayê bawo! (Vay halime, annem babam!)

Way leminê! (Vay halime!)

Wey! (Vay, vay be, vah, yok be!)

Wey, biko! (Vay yavrum!)

Wey, çêveşên wey! (vay, evi şen olasıca vay!)

Wey, çêvesaye! (Yok be, evi yanasıca!)

Wey, çêrijîyaye! (Vay, evi yıkılasıca!)

Wey! Nê se bîyo? (Vay! Ne olmuş!)

Wey leminê (Vay halime!)

Wey leminê wele bi/ve mi ro bo! (Vay toprak başıma!)

Wey leminê, mewaze! (Vay halime, deme!)

Wey, o senê qeseyo ti vana! (Vay, o nasıl söz sen söylüyorsun!)

Weyê! (Ya ne, Allah Allah, deme, vay be!)

Weyê, hen pêt rameno ke! (Ya ne, öyle hızlı sürüyor ki!)

Weyê, nika hona mi dî! (Ya ne, daha yeni gördüm!)

Weyê, tomofilê ke no bajar de estê! (Vay be, bu kentte ki otomobil miktarı!)

Weyê, hala nîyade kam amo! (Vay, bakın kim gelmiş hele!)

Weyê, nê pîrê mi tîya! (Vay be, pirim sen misin?)

Weyê, nê o pîyê to/tu ye hen hurdí hurdí êno! (Allah allah, öyle ağır ağır gelen senin baban mı?)

Weyê, hala qeso ke vano! (Vay be, söylediği söze bak!)

Wey lo! (Oho, oh!)

Wey lo lo lo (Oh oh oh!)

Wey lo, çi xort o? (Oho, ne delikanlı!)

Wey lo, hala reyê tey nîyadê! (Oh be, bakın hele!)

Wîş! (Oy, üf, vah!)

Wîş, biko! (Oy, yavrum –erkek-)

Wîş, dikê! (Oy, yavrum -kız-)

Wîş, wele bi/ve miro bo! (Oy, toprak başıma benim!)

Wîş, destê mı wêşa. (Üf, elim yandı.)

wîy! (way!)

Wîy, bi/ve miro bo! (Way toprak başıma!)

Wîy leminê! (Vay başıma gelen!)

Wîy leminê dayê bawo! (Vay anne, vay baba, başıma gelen!)

Wîy! (Vay!)

Wîy lemin! (Vay halime!)

Wîy, vergî mîye werde! (Vah, kurt koyunu yedi)

Wîy hermê mi! (Vay kolum!)

Wîy, tiyare gineno war ro! (Vay, uçak düşüyor!)

Wîy, helî zerence pêgirewte! (Vay kartal keklîği yakaladı!)

Wiy, nê no birayê min o! (Vay, şu -gözüken- benim kardeşim!)
Wiy, Heq qeda ra mi ser kero! (Vay Tanrı kadasını bana versin.)
Wiy leminê dayê bawo! (Vay başıma gelen anne baba!)

Zirto/zirtê! (Palavracı, kaba)

Zirto/e, to dî! (Palavracı, gördün mü?)

Zirtê/d, ti fiya se kena! (Palavracı, sen burada ne arıyorsun?)

Zirto, o çik o to kerdo hayleme? (Zirto, nedir ortalığı velveleye vermişsin?)

Zirto! Ti û serekîya sendîka! (Palavracı! Sen, sendika başkanlığı!)

Zirto xêr a, nîya şona kotî? (Hayrola palavracı, böyle nereye?)

2. Ünlem olarak kullanılan diğer kelimler

2.1. Kimi isimler belirli hallerde ünlem haline gelirler.

Örnekler:

Embaz/heval! (arkadaş!) bira! (kardeş!-erkek için-) wayê! (bacı!) bawo!
(baba!), dayê! (anne!), bakîlo! (babacığım!), dakîlê! (anacığım!) dikê! (kızım, ev-
ladım!) biko! (evladım!), Keko! (abi), ...

**2.2. Acı, keder, hayret ve sevinç ifade eden sıfatlar ünlemlere özgü tonla söy-
lendiklerinde ünlem olurlar.**

Örnekler:

Heqo! (Allah!), xirav! (kötü!), merdene! (ölüm!), berbat! (berbat!), rindek!
(güzel!), neçar (çaresiz!), feqîr! (fakir!), bêçare! (çaresiz!), bulo! (kambur!), tulo!
(kambur!), ...

Bu cins ünlemler, bazan da karşıdakini aşağılamaya, yüceltmeye, kutlama ya
da kinamaya yarayan yargılama ünlemleri halindedirler.

Örnekler:

Şêro/e (aslan) şêrê/d! (aslan!), serfirazîye! (başarılar!), bextweşîye! (mutluluk-
lar!), serkewtene! (başarılar!), rindî û weşîye! (iyilik güzellik!), xayîn! (hain!), bê-
bext! (kalleş!), bextesîya! (bahtıkara!), çêveşên (evi şen olasıca!), çêvêsaye! (evi
yanasıca!) bêaqil! Bomo/e (akılsız!), xêxo/e (budala), Bomo/d (akılsız!), gonewer!
(zalim, kanemici!), zalim! (zalim), maşallah! (maşallah!), inşallah! (inşallah!),
mêrxas! (yiğit!), ...

**2.3. Bazı adlar da var ki bunlar esas olarak gerçek anlamlarını yitirmiş olup sa-
dece ünlem anlamında kullanılmaktadırlar.**

Örnekler:

Heyf! (yazık!), guna! (günah!), guneke! (yazık!), aferîn! (aferin!), ...

2.4. Soru ve işaret zamirleri ile bazı zarflar da ünlem tonuyla söylenir, ünlem rolü oynarlar:

Örnekler:

İşte! (işte!), nah! (nah!), nika! (şimdi!), naye de! (hemen, şimdi!), bêguman! (tabiki, kuşkusuz!)

2.5. Emir kipleri ünlem şeklinde de kullanılırlar:

Örnekler:

Ravaje/rawurze! (kalk!), mereme! (kaçma!), vinde (dur!), nîyade! (bak!), rawirze! (kalk!), meşo! (gitme!).

SAYILAR (HÛMARNAMEYÎ)

“Sayma, ölçme, tartma gibi işlerin sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu anlatan söz.” (TDK)

Sayılar dörde ayrılırlar:

1. Asal sayılar (hûmarnameyê bingeyî)
2. Kesir sayılar (hûmarnameyê kesîrî)
3. Sıra sayılar (hûmarnameyê rêzkî)
4. Zarfsal sayılar (hûmarnameyê zerfkî)

1. Asal sayılar (hûmarnameyê bingeyî)

Bu sayıları birler (yewî/juyî), onlar (desî), yüzler (seyî), binler (hezarî), milyonlar (mîlyonî) vb. gruplara ayrılırlar.

1.1. Birler (yewî/juyî, yewan/juyan)

fekê bakûrî	fekê başûrî
0 sifir	sifir
1 ju/zu	yew/jew/ju
2 di	di
3 hîrê	hîrê
4 çar/çor	çar
5 panc/ponc	panc/punc
6 şeş/ses	şeş
7 howt/hot	hewt
8 heşt	heşt
9 new	new

Bu çalışmanın yazarının da içerisinde olduğu Vate dergisi çevresinin meyli (tercihi) ise şöyledir: **sifir, yew, di, hîrê, çar, panc, şeş, hewt, heşt, new, des.**

(10-19)

10 des	des
11 des û zu/ju	yewendes
12 des û di/didi	diwês
13 des û hîrê	hîrês
14 des û çar	çarês

15	des û panc	pancês
16	des û şeş	şîyês
17	des û hewt	hewtês
18	des û heşt	heştês
19	des û new	newês

Bu sayıların yukarıda sayılanlar dışında sırasıyla; des û jew, yondes, duyês, des û çihar, des û çor/poncês, pûncês, pancês/poncês, des û ses, des û hot, hotês, heştes gibi varyantları var.

Yukarıda bahsi edilen Vate dergisi çevresinin meyli 2. grupta yer alan formun tercih edilmesi yönündedir.

(20-29)

21	vîst û ju	vîst û yew
22	vîst û di	vîst û di
23	vîst û hîrê	vîst û hîrê
24	vîst û çar/çor	vîst û çar/çihar
25	vîst û panc/ponc	vîst û panc/pûnc
26	vîst û şeş/ses	vîst û şeş
27	vîst û hewt/hot	vîst û hewt
28	vîst û heşt	vîst û heşt
29	vîst û new	vîst û new

(30-39)

31	hîris û ju	hîris û yew
	hîris û heşt	hîris û heşt
	(...)	

(90-99)

91	neway û ju	neway û yew
92	neway û di (didi)	neway û di
93	neway û hîrê	neway û hîrê
94	neway û çar (çor)	neway û çar
95	neway û panc (ponc)	neway û panc
96	neway û şeş (ses)	neway û şeş
97	neway û hewt (hot)	neway û hewt
98	neway û heşt	neway û heşt
99	neway û new	neway û new

1.2. Onlar (desî/desan)

10	des
20	vîst
30	hîris

40 çewres
50 pancas
60 şeştî
70 hewtay
80 heştay
90 neway

1.3. Yüzler (seyî/seyan)

100 se
200 di sey
300 hîrê sey
400 çar sey
500 panc sey
600 şeş sey
700 hewt sey
800 heşt sey
900 new sey

101 se û yew (ju)
110 se û des
114 se û çarês/se û des û çar
119 se û newês/se û des û new
120 se û vîst
122 se û vîst û di
130 se û hîris
133 se û hîris û hîrê
137 se û hîris û hewt
140 se û çewres
145 se û çewres û panc
150 se û pancas
230 di sey* û hîris
248 di sey û çewres û heşt
250 di sey û pancas
259 di sey û pancas û new
260 di sey û şeştî
270 di sey û hewtay
301 hîrê sey û yew(ju)
405 çar sey û panc
504 panc sey û çar

603 şeş sey û hîrê
707 hewt sey û hewt
802 heşt sey û di
909 new sey û new

1.4. Binler (hezarî/hezaran)

1000 hezar
2000 di hezarî*
3000 hîrê hezarî
4000 çar hezarî
5000 panc hezarî
6000 şeş hezarî
7000 hewt hezarî
8000 heşt hezarî
9000 new hezarî

1001 hezar û yew
1010 hezar û des
1011 hezar û yewendes/hezar û des û ju
1017 hezar û hewtês/hezar û des û hewt
1030 hezar û hîris
1031 hezar û hîris û yew

2003 di hezarî û hîrê
2010 di hezarî û des
2013 di hezarî û hîrês/di hezarî û des hîrê
2060 di hezarî û şeştî
2065 di hezar û şeşt û panc

3003 hîrê hezarî û hîrê
3033 hîrê hezarî û hîris û hîrê
3333 hîrê hezarî û hîrê sey û hîris û hîrê

4444 çar hezarî û çar sey û çewres û çar

5456 panc hezarî û çar sey û pancas û şeş
5555 panc hezarî û panc sey û pancas û panc

6666 şeş hezarî û şeş sey û şeşt û şeş
6777 şeş hezarî û hewt sey û hewtay û hewt

---

* Konuşma dilinde çoğul sufiksi olan "î" genellikle söylenmez.
Örnek: 3500 (hîrê hezar û panc sey) vajîno.

7007 hewt hazar û hewt

7017 hewt hazar û hewtês/hewt hazar û des û hewt

7117 hewt hazar û se û hewtês/des û hewt

8888 heşt hezarî û heşt sey û heştay û heşt

9999 new hezarî û new sey û neway û new

10001 des hezarî û yew

10011 des hezarî û yewendes/des û ju

10111 des hezarî û se û yewendes/des hezarî û se û des û ju

11111 yewendes hezarî û se û yewendes/des û ju hezarî û se û des û ju

99999 neway û new hezarî û new sey û neway û new

100001 se hezarî û yew

100011 se hezarî yewendes/des û ju

100033 se hezarî û hîris û hîrê

300003 hîrê sey hezarî û hîrê

300033 hîrê sey hezarî û hîris û hîrê

300333 hîrê sey hezarî û hîrê sey û hîris û hîrê

303333 hîrê sey û hîrê hezarî û hîrê sey û hîris û hîrê

333333 hîrê sey û hîris û hîrê hezarî û hîrê sey û hîris û hîrê

888888 heşt sey û heştay û heşt hezarî û heşt sey û heştay û heşt

1000001 mîlyon û yew/ju

1000011 mîlyon û yewendes/des û ju

10000022 des mîlyonî û vîst û di

10000222 des mîlyonî û di sey û vîst û di

10002222 des mîlyonî û di hezarî û di sey û vîst û di

10022222 des mîlyonî û vîst û di hezarî û di sey û vîst û di

10222222 des mîlyonî û di sey û vîst û di hezarî û di sey û vîst û di

12222222 diwes (des û di) mîlyonî û di sey û vîst û di hezarî û di sey û vîst û di

4000000004 çar mîlyarî û çar

4000000044 çar mîlyarî û çevres û çar

(...)

1000 000 mîlyon*

100 000 000 se mîlyonî

600 000 000 şeş sey mîlyonî

* *Konuşma dilinde "mîlyonê", "mîlyarê", "katırlıyonê" (bir milyon, bir milyar, bir trilyon, bir katırlıyon) şeklinde de söylenir.*

1000 000 000 mîlyar
10 000 000 000 des mîlyarî
100 000 000 000 se mîlyar
700 000 000 000 hewt sey mîlyarî

1000 000 000 000 trîlyon
10 000 000 000 000 des trîlyonî
100 000 000 000 000 se trîlyon

1000 000 000 000 000 katirlîyon

Asal sayıların kullanılışlarına dair örnekler:

Yew/ju kitab (bir kitap)

Çar kitabî (dört kitap)

Yew/ju roje (bir gün)

Hîrê rojî (üç gün)

Yew/ju cînîke (bir kadın)

Des cînîkî (on kadın)

Yew/ju lajek êno. (Bir çocuk geliyor.)

Yew/ju kênekê (çênekê) şona. (Bir kız gidiyor.)

Yew/ju lajek ame. (Bir çocuk geldi.)

Yew/ju kêneke (çêneke) şîye. (Bir kız gitti.)

Çar lajekî ênê. (Dört erkek çocuk geliyor.)

Şeş kênekî (çênekî) şonê. (Altı kız gidiyor.)

Çar lajekî ameyî. (Dört erkek çocuk geldi.)

Şeş kênekî şî (şîyî.) (Altı kız gitti.)

O hîrê kitabî hêrînenno. (O üç kitap satın alıyor.)

A di mektuban nivîsnena. (O iki mektup yazıyor)

Ê çar nanan wenê. (Onlar dört ekmeği yiyorlar.)

Ey hîrê kitabî hêrînayî. (O üç kitap satın aldı.)

Aye di mektubî nivîsnayî. (O iki mektup yazdı)

Înan çar nananî werdî. (Onlar dört ekmeği yediler.)

Eq 23 serrî yo ke nêşkîna şêrî welatê xo. (Ben 23 yıldır ülkeme gidemiyorum.)

A hîrê serrî yo şona mekteb. (O üç yıldır okula gidiyor.)

Di qelemê aye estê. (Onun iki kalemi var.)

E wayîrê hîrê domanan ê. (Onlar üç çocuk sahibiler.)

Ê ma xora yew kêna ma esta. (Bizim sadece bir kızımız var.)

Mîyanê çar-panc serran de 3-4 mîlyonî kurdî ameyî nefikerdene. (Dört-beş yılda 3-4 milyon kürt sürgün edildi.)

No millet di sey serra ke seba azadîye xover dano. (Bu halk ikiyüz yıldır ki özgürlük için çaba harcıyor.)

Kara firma ma emser 201 mîlyonî dolar a. (Firmamızın bu yılki karı 201 milyon dolardır.)

No lajek hîrê serrî yo tîya yo. (Bu oğlan üç yıldır buradadır.)

15 rojî ra zêde yo ma naca xebeftîme. (15 günden fazladır burada çalışıyoruz.)

Saetê ra zêder o ke amo. (Bir saatten fazladır gelmiş.)

Fîrma ke ez tede gureyena kî 25 mîlyonî Euro kare kerde. (Benim çalıştığım firma da 25 milyon Euro kar etti.)

O yew/ju serre tîya gureya. (O burada bir yıl çalıştı.)

Mi des reyî dubare kerd hama aqilê mi nêkuwno. (On kez tekrarladım ama aklına girmiyor.)

A, hîrê serrî na ra avê şîbî Çolemerg. (O, bundan üç yıl önce Çolemerg'e (Hakkari'ye) gitmişti.)

Dersxana ma de des û panc kênekî û des û hîrê lajekî estê. (Bizim sınıfta 15 kız ile 13 erkek var.)

1.5. Asal sayıların sonuna “-emêna”, “-emîne” ve “an/yan” soneklerinin gelmesiyle oluşan sayısal ifadeler (îfadeyê hûmarkîyê ke peyê hûmarnameyê bingeyî ameyîşê suffîksanê “-emêna”, “-emîne” û “an/yan” ra virazînê)

Asal sayıların sonuna yukarıda belirtilen ekler gelmek suretiyle sayısal ifadeler oluşur. Bu şekilde türemiş sayı sözcükleri duruma göre hem özne ve nesnenin yerini alarak zamir, hem de özne ya da nesne ile birlikte cümlede yer alarak sıfat rolü görürler.

a) -emêna, -imêna

hîremêna (her üçü)

çaremêna (her dördü)

desemêna (her onu)

des û çaremêna (on dördü)

vîstemêna (yirmisi)

hîrisemêna (otuzu)

herdimêna (her ikisi)

Bu form, yanî “-imêna” ekî sadece iki sayısı için söz konusudur. Yani bir is-

tisnayı teşkil ediyor. Dersim yöresinde bunun yerine yaygın olarak kullanılan form "hurdemêna"dır.

-emêna ve -imêna sonekleri:

a) geçişsiz fiillerin bütün zamanları,

b) geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarında kullanılırlar.

b) -emîne, -imîne

hurdemîne (her ikisi)

hîremîne (her üçü)

çaremîne (her dördü)

desemîne (her onu)

des û çaremîne (her on dördü)

vîstemîne (her yirmisi)

hîrisemîne (her otuzu)

herdimîne*: Herdimîne birayan nan werd. (Her iki kardeş yemek yediler.)

her diyan (hewr ikisi)

her çaran (her dördü)

Her vistan (her yirmisi)

Bu ekler, yanî **-emîne ve -imîne** ekleri geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında kullanılırlar.

**1.5.1. Öznenin yerine geçen zamirler olarak
(zemîrê ke hurendîya kerdoxî gênê se/jê înan)**

1.5.1.1. Geçişsiz fiil ile (bi karo întansîtfîf)

1.5.1.1.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zamanda

(demo nikayîn, hîra û ameyox)

Herdimêna êne. (İkisi geliyorlar.)

Çaremêna şonê. (Dördü gidiyorlar.)

Hewtemêna hewn der ê. (Yedisi uykudalar.)

Şeşemêna şonîme. (Altımız gidiyoruz.)

Çaremêna kî nêne. (Dördü de gelmiyorlar.)

Hîrêmêna berbenê/bermenê. (Her üçü ağlıyorlar.)

1.5.1.1.2. Geçmiş zamanlarda (demanê vîyarteyan de)

Herdimêna ameyî. (İkisi geldiler.)

Çaremêna şîyê. (Dördü gitmişler.)

* Bu form sadece iki sayısı için kullanılır.

Heştemêna hewn de bî. (Sekizi uyuyorlardı/uykudaydılar.)
Şeşemêna pîya şîme. (Altımız birlikte gittik.)
Çaremêna nêameyî. (Dördünüz gelmediler.)
Hîrêmêna merdîbî. (Üçü ölmüştüler.)
Desemêna gureyabî. (Onu çalışmıştılar.)
Pancemêna hewn ra şîyê. (Beşi uyumuşlar.)

1.5.1.1.3. Emir ve istek formu olarak (formê ferman û waştîşî)

Herdimêna bêre! (İkiniz gelin!)
Pancemêna şêrê! (Her beşi gitsinler!)
Heştemêna bêrê tîya! (Her sekizi buraya gelsinler!)

1.5.1.2. Geçişli fille (bi karo transîtif)

1.5.1.2.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zamanda

Herdimêna wanenê. (İkisi okuyorlar.)
Çaremêna hêrînenê. (Dördü satın alıyorlar.)
Hewtemêna pird virazenê. (Yedisi köprü yapıyorlar.)
Hîremêna yo bar bikerîme. (Üçümüz yükleyeceğiz/göç edeceğiz.)
Desemêna yo biwanêne. (Onu okuyacaklar.)
Pancemêna yo derman bikerê. (Beşi tedavi edecekler.)
Şeşemêna yo biwanîyê. (Altısı okunacak.)
Hîrêmêna yo bişikîyê. (Üçü kırılacak.)
Çîremêna yo bêrê werdene. (Dördü yenilecek.)

1.5.1.2.2. Emir ve istek formu

Hewtemêna biwanê! (Yedisi okusun!)
Herdimêna virazê!* (İkiniz yapın!)
Şeşemêna rakerê! (Üçü açsınlar!)
Desemêna kay bikerê! (Onu oynasınlar!)

1.5.1.2.3. Geçmiş zamanlarda (demanê vîyarteyan de)

Herdimîne kitabî wendî. (İkisi kitapları okudular.)
Çaremîne hêrînayî. (Dördü satın aldılar.)
Hewtemîne virastîbî. (Yedisi yapmıştılar.)
Heştemîne şikitîbî. (Sekizi kırmıştılar.)
Desemîne kar kerdo. (Onu işi yapmışlar.)
Şeşemîne ardîbî. (Altısı getirmiştiler.)

* Güney ağzının konuşulduğu bazı yörelerde aynı anlamda "wirna virazê," formu kullanılır.

1.5.1.2.4. Emir ve istek formunda (Formê ferman û waştîşî de)

Herdimîne biwendêne. (İkisi okusaydılar.)

Pancemîne bivirastêne. (Beşi yapsaydılar.)

Hîremîne biruşnê! (Üçünü yollayın!)

Şeşemîne bihêrînêne! (Altısını satın alın!)

1.5.2. Hem özne hem de nesnenin yerini almaları hali

(hem hurnedîya kerdoxî hem ê çîyî ke bigêrêne)

Doğal olarak bu durum sadece geçişli fiiller için söz konusu olur.

1.5.2.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zaman

(dema nikayin, hîra û aneyox)

Herdimêna (hurdemêna), hîremîne hêrînenê. (İkisi üçünü satın alıyorlar/satın alırlar/satın alacaklar.)

Herdimêna, herdimîne nuşnenê. (İkisini, ikisini yazıyorlar/yazarlar/yazacaklar.)

Hîremêna, pancemîne nuşneme. (Üçümüz, beşini yazıyoruz/yazarız/yazacaklar.)

Çaremêna, çaremîne wanenê. (Dördü, dördünü okuyorlar/okurlar/okuyacaklar.)

Çaremêna, hewtemîne wanenê. (Dördü, yedisini okuyorlar/okurlar/okuyacaklar.)

Hewtemêna, hiremîne tamîr kenê. (Yedisi, üçünü onarıyorlar/onarırlar/onaracaklar.)

Çaremêna, vistemîne nanê de. (Dördü, yirmisini dikiyorlar/dikerler/dikecekler.)

1.5.2.2. Geçmiş zamanlar (demê vîarteyî)

Çaremîne, çaremêna hêrînenê. (Dördü, dördünü satın almışlar.)

Herdimîne, herdimêna werdî. (İkisi, ikisini yediler.)

Heştemîne, newemêna hêrînebî. (İkisi, dokuzunu satın almışlar.)

Hewtemîne, herdimêna virastîbî. (Yedisi, ikisini yapmışlar.)

Hîremîne herdimêna awe dayî. (Üçü, ikisini suladılar.)

1.5.2.3. Emir ve istek formu (formê ferman û waştîşî)

Herdimêna, herdimîne berê! (İkisi, ikisini götürsünler.)

Newemêna, heştemîne bihêrînê! (Dokuzunu sekizini satın alsınlar.)

Desemêna, hewtemîne, virazê! (Onu, yedisini yapsınlar.)

1.5.3. Belirtme sıfatı olarak (sey sifetê nîşandayene)

1.5.3.1. Geçişsiz fiillerle (bi karanê întansîtfan)

1.5.3.1.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zaman

(demo nikayin, hîra û ameyox de)

Herdimêna (hurdemêna) domanî ênê. (Her iki çocuk geliyorlar.)

Çaremêna cînîyî şonê. (Her dört kadın gidiyorlar.)

Hewtemêna kênekî kuwnê ra. (Her yedi kız yatıyorlar.)

Ê hîremêna domanî ênê. (-O- her üç çocuk geliyorlar.)

Ê desemêna lajekî gureyenê. (-O- her on erkek çocuk çalışıyorlar.)

Ma desemêna ciwîyîme. (Biz onumuz yaşıyoruz.)

Şima şesemêna tîya rakuwne. (Siz altınız burada yatıyorsunuz.)

1.5.3.1.2. Geçmiş zamanlar (demê vîyarteyî)

Hewtemêna merdimî ameyî. (Her dört adam geldiler.)

Çaremêna cînîyî şîyê. (Her dört kadın gitmişler.)

Hewtemêna kênekî kewtîbî ra. (Her yedi kız yatmıştılar.)

Ê hîremêna lajekî ameyî. (-O-er üçü erkek çocuk geldiler.)

Nê desemêna domanî gureyayî. (Bu -her- on çocuk çalıştılar.)

Ê heştemêna xort û kênekî pîya fetelîyayî. (-O- her sekiz delikanlı ve kız birlikte dolaştılar.)

1.5.3.2. Geçişli fiillerle (bi karanê transîtfan)

1.5.3.2.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zaman

(demo nikayin, hîra û ameyox)

Herdimêna şagirdî derse wananê. (Her iki öğrenci ders çalışıyorlar.)

Çaremêna kênekî kitabın hêrînenê. (Her dört kız kitap satın alıyorlar.)

Hewtemêna firmayî awbend virazenê. (Her yedi firma baraj yapıyorlar.)

Hîremêna domanî gozan şiknenê. (Her üç çocuk cevizleri kırıyorlar.)

Ê hîremêna domanî gozan şiknenê. (-O- her üç çocuk cevizleri kırıyorlar.)

Desemêna cînî û camêrdî zaf kar kenê. (Her on kadın ve erkek çok çalışıyorlar.)

Nê desemêna cînî û camêrdî kî qe çîyê nêkenê. (Bu on kadın ve erkek ise hiç bir şey yapmıyorlar.)

O, hîremêna kutikan ano. (O, her üç köpeği getiriyor.)

A, pancemêna kemeran şiknena. (O, her beş taşı kırıyor.)

Ma, şesemêna murîyan wenîme/weme. (Biz, her altı armudu yiyoruz.)

1.5.3.2.2. Geçmiş zamanlar (demê vîyarteyî)

Herdimêna kênekan derse wende. (Her iki kız ders çalıştılar.)

Çaremêna şagirdan kitabî hêrînenê. (Her dört öğrenci kitap satın almışlar.)

Hewtemêna hostayan pird virastîbî. (Her yedi usta köprüyü yapmışlardı.)

Ê hîremêna camêrdan kemerî şikitîbî. (Her üç erkek taşları kırmıştılar.)

Nê desemêna karkeran kar kerdo. (Her on işçi iş yapmışlar/çalışmışlar.)

Ey, hîremêna kutikî ardîbî. (O, her üç köpeği getirmişti.)

Aye, pancemêna kemerî gir kerdê. (O, her beş taşı yuvarlamış.)
Ma, şeşemêna murîyî werdî. (Biz, her altı armudu yedik.)

1.5.3.3. Özne ile nesne birlikte cümlede yer alırsa (kerdox û çî/obje ke pîya cumle de ca bigêrê)

Doğal olarak bu durum, yani subjekt ile birlikte objenin (nesnenin) de cümlede yer alması sadece geçişli fiillerde söz konusudur.)

1.5.3.3.1. Şimdiki, geniş ve gelecek zaman (demo nikayîn, hîra û ameyox)

Herdimêna hîremêna qeleman hêrînenê. (Her ikisi, her üç kalemi satın alıyorlar/alırlar/alacaklar.)

Çaremêna, çaremêna kitabana wananê. (Her dördü, her dört kitabı okuyorlar/okurlar/okuyacaklar.)

Hewtemêna, herdimêna pirdan tamîr kenê. (Her yedisi, her iki köprüyü onarıyorlar/onarırlar/onaracaklar.)

Ê hîremêna, hîremêna baxçeyan awedanê. (-Onlar- her üçü, her üç bahçeyi suluyorlar/sularlar/sulayacaklar.)

Nê şeşemêna, şeşemêna mektubana nivîsnenê. (-Bunlar- her altısı, her altı mektubu yazıyorlar/yazarlar/yazacaklar.)

Şima pancemêna, hewtemêna kemerana gir kenê. (Siz beşiniz, her yedi taşı yuvarlıyorsunuz/yuvarlarsınız/yuvarlıyacaksınız.)

Ma çaremêna, şeşemêna nonana wenîme. (Biz dördümüz, her altı ekmeği yiyoruz/yeriz/yiyeceğiz.)

1.5.3.3.2. Geçmiş zamanlar (demê vîyarteyî)

Herdimîne, herdimêna kitabî wendî. (Her ikisi, her iki kitabı okudular.)

Çaremîne, çaremêna defterî hêrînenê. (Her dördü, her dört defteri satın almışlar.)

Hewtemîne, herdimêna pirdî virastîbî. (Her yedisi, her iki köprüyü yapmışlar.)

Înan hîremîne, şeşemêna banî virastê. (Onlar her üçü, her altı binayı yapmışlar.)

Înan desemîne, herdimêna pirdî virastî. (Onlar her onu, her iki köprüyü yaptılar.)

Ma Hîremîne, çaremêna brîndarî (dirvetinî) tedavî kerdî. (Biz üçümüz, her dört yaralıyı tedavi ettik.)

Şima pancemîne, hewtemêna kemerî şikitî. (Siz beşiniz, her yedi taşı kırdınız.)

Ma çaremîne, şeşemêna nanî werdîbî. (Biz dördümüz, her altı ekmeği yemiştik.)

1.6. Zaman ölçü birimleri (yewekê peymeyê demî)

1 yew/ju roje (bir gün)	rojê
1 yew/ju deqa (bir dakika)	deqê
1 yew/ju saniye (bir saniye)	saniyê
1 yew/ju saete (bir saat)	saetê
1 yew/ju hefte (bir hafta)	hefteyê
1 yew/ju heşte (bir hafta)	heşteyê
1 yew/ju aşme (bir ay)	aşmê
1 yew/ju şewe (bir gece)	şewê

İlgili bölümde de üzerinde durulduğu gibi “ê” belli durumlarda belirsizlik önekidir. Yukarıdaki örneklerde, ikinci sırada verilen zaman dilimleri aynı zamanda “belirsiz” olan zaman dilimleridirler. Örneğin, “rojê” hem 24 saatten oluşan bir günlük bir zaman dilimidir, hem de “günün biri” ya da “herhangi bir gün” anlamındadır.

Örnekler:

- Yew lajek (bir çocuk)
- Lajekê (bir çocuk, çocuğun biri)
- Lajekê êno. (Bir çocuk geliyor.)
- 1 yew saye (bir elma)
- Sayê (bir elma, elmanın biri)
- Kênekê/çênekê (bir kız, herhangi bir kız)
- Merdimê (bir adam, herhangi bir adam)
- Keyeyê/çêyê (bir ev, evin biri, herhangi bir ev)
- Hêgayê (bir tarla, herhangi bir tarla)
- Kardîyê (bir bıçak, herhangi bir bıçak)
- Cînîkê (bir kadın, herhangi bir kadın)

2. Kesirler (kesîrî)

“Payda olarak 10 veya 10'un herhangi bir kuvvetini alan kesirli sayılar” -TDK

2.1. Kesir sayılar (hûmarnameyê kesîrî)

Kırmancca da kesîr sayılar, “de” ve “ra” edatları yardımıyla, iki ayrı şekilde ifade edilirler.

“Ra” edatı yardımıyla (bi ardimê edatê “ra”yî)

Form-I

- 1/1 yewinera yew (birde bir)
- 1/2 diyinera yew (ikide bir)
- 2/3 hîreyinera di (üçte iki)
- 3/4 çarinera hîrê (dörtte üç)
- 4/10 desinera çar (onda dört)

8/64 şeşt û çarinera heşt (altmış dörtte sekiz)
12/72 hota û diyinera diwês (yetmiş ikide on iki)
11/101 se û yewinera yewendes (yüz birde on bir)

Form-II

1/1 yewra yew (birde bir)
1/2 dira yew (ikide bir)
2/3 hîrêra di (üçte iki)
3/4 çarra hîrê (dörtte üç)
4/10 desra çar (onda dört)
8/64 şeşt û çarra heşt (altmış dörtte sekiz)
12/72 hota û dira diwês (yetmiş ikide on iki)
11/101 se û yew/se û ju ra yewendes (yüz birde on bir)

“De” edatı yardımıyla (bi ardimê edatê “de”yî)

Form-I

1/1 yewinede yew/jude ju (birde bir)
1/2 diyinede yew (ikide bir)
2/3 hîreyinede di (didi) (üçte iki)
3/4 çarinede hîrê (dörtte iki)
4/10 desinede çar (onda dört)
8/64 şeşt û çarinede heşt (altmış dörtte sekiz)
12/72 hotay û diyinede diwês/des û didi (yetmiş ikide on iki)
11/101 se û yewinede yewendes/des û ju (yüz birde on bir)

Form-II

1/1 yewde yew (birde bir)
1/2 dide yew (ikide bir)
2/3 hîrêde di (üçte iki)
3/4 çarde hîrê (dörtte iki)
4/10 desde çar (onda dört)
8/64 şeşt û çarde heşt (altmış dörtte sekiz)
12/72 hotay û dide diwês/des û didi (yetmiş ikide on iki)
11/101 se û yewinede yewendes/des û ju (yüz birde on bir)

Örnek cümleler:

Hîrêyiner a yew para min a. (Üçte biri benim payımdır.)
Hîrêminera yew para min a. (Her üçünden bir tanesi benim payımdır.)
Hîreyinera yewê/juyê hêywanan merd. (Hayvanların üçte biri öldü.)
Hîrêminera yewê/juyê hêywanan merd. (Her üç hayvandan biri/bir tanesi öldü.)
Meterse, ma raye nême kerda. (Korkma, yolu yarılanmış durumdayız.)
Çar reyî sede vîst û panc kenê se. (Dört kez yüzde yirmi beş yüz eder.)

Dide yewê desî keno panc. (Onun ikide biri beş eder.)
Diyinede yewê desî keno panc. (Onun ikide biri beş eder.)
Pancinede yewê desî keno di. (Onun beşte biri iki eder.)
Pancinera yewê çewresî keno heşt. (Kırkın beşte biri sekiz eder.)
Çewresra yewê heştayî keno di. (Seksenin 40'ta biri iki eder.)
Desra yewê hîrisî keno hîrê. (Otuzun onda biri üç eder.)
Desra hîreyê hîrisî keno new. (Otuzun onda üçü dokuz eder.)
Sera hîrêyê hîrisî keno sifir vîrgul new. (Otuzun yüzde üçü sıfır virgöl dokuz eder.)

Ma milkê xo sey yewbînî (jê jubînî) pêra pare kerd. Ma panc wayî û birayî me, her kesî pancinera yew pare girewte. (Arazimizi eşitçe paylaştık. Biz kız ve erkek olarak beş kardeşiz, her birimiz beşte birini aldık.)

Ma hona nêmeyê serre der îme, labelê enflasyon nika ra rest %40 (sede çewres.) (Henüz yılın yarısındayız, ne var ki enflasyon şimdiden %40'ı buldu. Sede desê heştayî keno çiqas? (Seksenin yüzde onu ne eder?)

-Heşt. (Sekiz.)-Sede desê heştayî keno heşt. (Seksenin yüzde onu sekiz eder.)

Sede yewê pereyê mi hezar Euro yo, pereyê mi pêro çiqas o? (Paramın yüzde biri bin Euro'dur, toplamı ne kadar eder?)

-Se hezar. (Yüzbin.) Ya da-Perê to pêro keno se hezar Euro. (Paranın hepsi yüz bin Euro eder.)

-Perê to pêro se hezar Euro yo. (Paranın hepsi yüz bin Euro'dur.)

2.2. Ondalık kesirler (kesîrê desrayînî)

"Paydası 10 veya 10'un herhangi bir kuvveti olan kesir" -TDK

"Ra" edatı yardımıyla (bi ardîmê edatê "ra"yî)

0, 2 desra di (onda iki)

0, 5 desra panc (onda beş)

0, 9 desra new (onda dokuz)

0, 20 sera 20 (yüzde yirmi)

0, 56 sera pancas û şeş (yüzde elli altı)

0, 007 hezarra hewt (binde yedi)

0, 048 hezarra çewres û heşt (binde kırk sekiz)

%1/0, 01 sera yew (yüzde bir)

%3/0, 03 sera hîrê (yüzde üç)

%10/0, 10 sera des (yüzde on)

%11/0, 11 sera yewendes (des û ju) (yüzde on bir)

%55/0, 55 sera pancas û panc (yüzde elli beş)

%100/0, 100 sera se (yüzde yüz)

%115/0, 115 sera se û des û panc (yüzde yüz on beş)

%300/0, 300 sera hîrê sey (yüzde üç yüz)

%03/0, 003 hezarra hîrê (binde üç)
%003/0, 003 des hezarra hîrê (on binde üç)
%0007/0, 0003 se hezarra hîrê (yüz binde üç)

“De” edatı yardımıyla (bi ardimê edatê “de”yî)

0, 2 desde di (onda iki)
0, 5 desde panc (onda beş)
0, 9 desde new (onda dokuz)
0, 20 serde 20 (yüzde yirmi)
0, 56 serde pancas û şeş (yüzde elli altı)
0, 007 hezarde hewt (binde yedi)
0, 048 hezarde çewres û heşt (binde kırk sekiz)

% 1/0, 01 sede yew/u/zu (yüzde bir)
% 10/0, 10 sede des (yüzde on)
% 11/0, 11 sede yewendes (yüzde on bir)
% 55/0, 55 sede pancas û panc (yüzde elli beş)
% 100/0, 100 sede se (yüzde yüz)
% 115/0, 115 sede se û des û panc (yüzde yüz on beş)
% 300/0, 300 sede hîrê sey (yüzde üç yüz)

%03/0, 003 hezarde hîrê (binde üç)
%003/0, 003 des hezarde hîrê (on binde üç)
%0007/0, 0003 se hezarde hîrê (yüz binde üç)

2.3. Parça bildiren bazı terimler (tayê termê ke parçeyan nîşan danê)

Çêregê (çeyrek)
Nêm (yarım)
Nême (yarı)
Nêmeyê (bir yarım, yarısı)
Hîrê çêregî (üç çeyrek)
Panc rey çêreg (beş kere çeyrek)
Di nêmeyî (iki yarım)
Di rey nême (iki kere yarım)
Hîrê nêmeyî (üç yarım)
Hîrê rey nême (üç kez yarım)
Panc rey nême (beş kez yarım)

3. Sıra sayılar (hûmarnameyê rêzkî)

Sıra sayılarında üç farklı durum söz konusudur:

- Sıralama, şeyin (kişi, hayvan ya da nesne) kendisiyle ilgili olabilir,
- Sıralama, şeyin bulunduğu yer ile ilgili olabilir,

c) Sıralama, şeyin ait olduğu şey ((kişi, hayvan ya da nesne) ile ilgili olabilir.

3.1. Öznenin sırasını ya da yerini gösteren sayılar (hûmarnameyê ke rêza ya kî ca yê kerdoxî nîşan danê)

3.1.1. Geçişsiz fiillerin bütün zamanları ile geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarında (demanê karanê înransîtîfan pêroyîne û demo nikayin, hîra û ameyox ê karanê transîtîfan de)

Eril tekil

Yewin/juyin (ilk, birinci, ilk sıradaki)

Yewin (dokuzuncu, dokuzuncu sıradaki, dokuzuncu gruptaki)

Desin (onuncu, onuncu sıradaki, onuncu gruptaki)

Yewendesin/des û yewin (on birinci, on birinci sıradaki, on birinci gruptaki)

Des û juyin (on birinci, on birinci sıradaki)

Seyin (yüzüncü, yüzüncü sıradaki, yüzüncü gruptaki)

Hezar û vîstin (bin yirincinci, bin yirincinci sıradaki, bin yirincinci gruptaki)

Se hezarin (yüz bininci, yüz bininci sıradaki, yüz bininci gruptaki)

Dişil tekil

Yewine/juyine (ilk, birinci, ilk sıradaki)

Newine (dokuzuncu, dokuzuncu sıradaki, dokuzuncu gruptaki)

Desine (onuncu, onuncu sıradaki, onuncu gruptaki)

Yewendesine/des û yewine (on birinci, on birinci sıradaki, on birinci gruptaki)

Seyine (yüzüncü, yüzüncü sıradaki, yüzüncü gruptaki)

Hezar û vîstine (bin yirincinci, bin yirincinci sıradaki, bin yirincinci gruptaki)

Se hezarine (yüz bininci, yüz bininci sıradaki, yüz bininci gruptaki)

Çoğul

Yewinî/juyinî (ilk olanlar, birinciler, ilk sıradakiler)

Newinî (dokuzuncular, dokuzuncu sıradakiler, dokuzuncu gruptakiler)

Desinî (onuncular, onuncu sıradakiler, onuncu gruptakiler)

Yewendesinî/des û yewinî (on birinciler, on birinci sıradakiler, on birinci gruptakiler)

Seyinî (yüzüncüler, yüzüncü sıradakiler, yüzüncü gruptakiler)

Hezar û vîstinî (bin yirinciler, bin yirincinci sıradakiler, bin yirincinci gruptakiler)

Se hezarine (yüz bininciler, yüz bininci sıradakiler, yüz bininci gruptakiler)

3.1.2. Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında (demanê vîyarteyanê karanê transîtîfan de)

Eril

Yewinî cite kerde. (Birincisi/ilk olanı/ilk sıradaki çift sürdü.)

Vist û yewinî hevalê xo pîroz/firaz nêkerdî, şî nêgirewte. (Yirmi birinci arkadaşlarını kutlamadı, gitti.)

Dişil

Şeşine, embaza xo ya serkewtîye pîroz kerde. (Altıncı/altıncı sırada duran, kazanan arkadaşını kutladı.)

Maraton de hezarine gulî dayî şarî. (Bininci, maratonda halka gül verdi.)

Çoğul

Desinan, her çîyê xo roto. (Onuncular/onuncu sıradakiler her şeylerini satmışlar.)

Hewtinan vergî pernayî. (Yedinciler kurtları kovaladılar.)

3.2. Nesnenin sırasını ya da yerini gösteren sıra sayılar (hûmarnameyê rêzkî yê ke rêza ya kî ca yê çîyî nîşan danê)

3.2.1. Geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarında (demo nikayin, hîra û ameyoxê karanê transîtfan de)

Lajekê yewinî/juyinî (ilk erkek çocuğu, ilk sıradaki erkek çocuğu)

Heliyê çarinî (dördüncü kartalı)

Peşmergeya pancine (beşinci peşmergeyi)

Cînîka hîrêyine (üçüncü kadını)

Kitabanê desinê (onuncu kitapları)

Örnekler:

O lajekê diyinî de qesey keno. (O ikinci erkek çocukla konuşuyor.)

O kitabê yewinî waneno. (O ilk/birinci kitabı okuyor.)

A mektuba diyine nushnena. (O ikinci mektubu yazıyor.)

Ê peşmergeya pancine zîyaret kenê. (Onlar beşinci peşmergeyi ziyaret ediyorlar.)

Ê komputuranê çarine hêrînenê. (Onlar dördüncü/dördüncü sırada bulunan bilgisayarları satın alıyorlar.)

3.2.2. Geçişli fiillerin geçmiş zamanlarında (demanê vîyarteyanê karanê transîtfan de)

kitabo yewin (ilk kitap/ilk sıradaki kitap)

defterê diyine (ilk defter/ilk sıradaki defter)

mektuba diyine (ikinci mektup)

xortê çarinî (dördüncü, dördüncü sıradaki gençler)

Örnekler:

Ey kitabo yewin wend. (O ilk/birinci kitabı okudu.)

Ey kitabê yewine wend. (O ilk/birinci kitabı okudu.)

Aye mektuba diyine nushte. (O ikinci mektubu yazdı.)

İnan domananê çarinan de qesey kerd. (Onlar dördüncü olan/dördüncü sıradaki çocuklarla konuştular.)

Aye komputurê çarinê xebebnayî. (O dördüncü/dördüncü sırada bulunan bilgi-sayarları çalıştırdı.)

3.2.3. İsmın yerını zamıre bırakması halı (Name ke ca yê zemırî bigêro)

3.2.3.1. Zamır subjektın yerını alırsa

(zemîr ke cayê kerdoxî bigêro)

Oyo yewın/juyın (ilk olan, baştaki, birincisi)

Aya/awa diyine (ikincisi, ikinci olan, ikinci sıradaki)

Êyê/ayê çarinê (dördüncüler, dördüncü olan, dördüncü sıradakiler)

Örnek cümleler:

a) Geçişsiz fiillerle yapılan cümleler

Oyo/awo yewın êno. (İlk/birinci olan geliyor.)

Aya/awa diyine şona. (İkincisi/ikinci olan gidiyor.)

Êyê/ayê hîrêyınî gureyenê! (Üçüncüler/üçüncü olanlar çalışıyorlar!)

Oyo/awo yewın ame. (İlk/birinci olan geldi.)

Aya/awa diyine şıye. (İkincisi/ikinci olan gitti.)

Êyê/ayê yewınî gureyayî. (Üçüncüler/üçüncü olanlar çalıştılar.)

Oyo/awo yewın bêro! (İlk/birinci olan gelsin!)

Aya/awa diyine şêro! (İlk/birinci olan gitsin!)

Êyê/ayê yewınî bigureyê! (İlk/birinci olanlar çalışsınlar!)

b) Geçişli fiillerle yapılan cümleler

Ayo/awo yewın (ilk, birinci olan)

Aya/awa yewine (ilk, birinci olan)

Ayê/êyê yewine (ilk olanlar, birinci olanlar)

Örnek cümleler:

Ayo yewın ano. (İlki/birinci olan getiriyor.)

Aya/awa diyine bena. (İkinci/ikinci olan götürüyor.)

Êyê hîrêyınî gurênenê! (Üçüncü/üçüncü olanlar çalıştırıyorlar!)

Ayê yewınî ard. (İlk/birinci olan getirdi.)

Aya/awa diyine berde. (İkinci/ikinci olan götürdü.)

Êyê/ayê hîrêyınan gurênayî! (Üçüncüler/üçüncü olanlar çalıştırdılar!)

Ayo yewın bîyaro! (İlk/birinci olan getirsin!)

Aya/awa diyine bero! (İkinci/ikinci olan götürsün!)

Eyê/ayê hîrêyinî bigurênê! (Üçüncüler çalıştırsınlar!)

Konuşma dilinde ağırlıklı olarak kullanılan formlara örnekler:

a) Geçişsiz fiillerle yapılan cümle örnekleri

Ê yewine êno. (İlk/birinci olan geliyor.)

Ê diyine şona. (İkincisi/ikinci olan gidiyor.)

Ê hîrêyine gureyenê! (Üçüncüler çalışıyorlar!)

Ê yewine ame. (İlk/birinci olan geldi.)

Ê diyine şîye. (İkincisi/ikinci olan gitti.)

Ê hîrêyine gureyayî. (Üçüncüler çalıştılar.)

Ê yewine bêro! (İlk/birinci olan gelsin!)

Ê yewine şêro! (İlk/birinci olan gitsin!)

Ê hîrêyine bigureyê! (Üçüncüler çalışsınlar!)

b) Geçişli fiillerle yapılan cümle örnekleri

Ê yewine ano. (İlk/birinci olan getiriyor.)

Ê diyine beno. (İkinci/ikinci olan götürüyor.)

Ê hîrêyine gurênenê! (Üçüncüler/üçüncü olanlar çalıştırıyorlar!)

Ê yewine ard. (İlki/birinci olan getirdi.)

Ê diyine berde. (İkincisi/ikinci olan götürdü.)

Ê hîrêyine gurênayî! (Üçüncüler/üçüncü olanlar çalıştırdılar!)

Ê yewine bîyaro! (İlk olanı/birinci olanı getirsin!)

Ê diyine bero! (ikinci olan götürsün!)

Ê hîrêyinî bigurênê! (üçüncüyü/üçüncü olanı çalıştırın!)

3.2.3.2. Zamir objektin (nesnenin) yerini alırsa

(zemîr ke cayê çîyî bigêro)

Bu form sadece nesnesi olan, başka bir deyişle geçişli fiillerle yapılan cümlelerde söz konusu olur.

Ayê yewinî ano. (İlk/birinci olanı getiriyor.)

Aya/awa diyine beno. (İkincisini/ikinci olanı götürüyor.)

Êyê hîrêyine gurênenê! (Üçüncüleri/üçüncü olanları çalıştırıyorlar!)

Ayo yewin ard. (İlk/birinci olanı getirdi.)

Aya/awa diyine berde. (İkincisini/ikinci olanı götürdü.)

Êyê hîrêyinî gurênayî! (Üçüncüleri/üçüncü olanları çalıştırdılar!)

Ayê yewine bîyaro! (İlk/birinci olanları getirsin!)

Aya/awa diyine bero! (İlk/birinci olan götürsün!)

Eyê hîrêyine bigurênê! (üçüncüleri, üçüncü olanları çalıştırsınlar!)

3.2.3.3. İsim tamlaması şeklinde (Sey îzafeya nameyî)

3.2.3.3.1. Geçişsiz fiillerin bütün zamanları ile geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanlarında (demanê karanê întansîtîfan pêroyîne û demo nikayin, hîra û ameyox ê karanê transîtîfan de)

Lajeko yewin/juyin (ilk çocuk)
Helîyo çarin (dördüncü kartal)
Peşmergeyo pancin (beşinci peşmerge)
Kitabo desin (onuncu kitap)
Cadeyo diyin (ikinci cadde)

Örnekler:

a. Geçişsiz fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanları (demo nikayin, hîra û ameyox ê karanê transîtîfan)

Lajeko yewin êno. (İlk/birinci erkek çocuk geliyor.)
Kêneka yewine şona. (Birinci kız gidiyor.)
Domanê yewinî gureyenê. (İlk/birinci çocuklar çalışıyorlar.)

b. Geçişsiz fiillerin geçmiş zamanları (demo vîyarte yê karanê întansîtîfan)

Lajeko yewin ame. (İlk/birinci erkek çocuk geldi.)
Kêneka yewine şîye. (Birinci kız gitti.)
Domanê yewinî gureyayî. (İlk/birinci çocuklar çalıştılar.)

c. Geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanları (demo nikayin, hîra û ameyoxê karanê transîtîfan)

Lajeko yewin kitab waneno. (İlk/birinci erkek çocuk kitap okuyor.)
Kêneka yewine mektube nushnena. (Birinci kız mektup yazıyor.)
Domanê yewinî komputuran virazenê. (İlk/birinci çocuklar bilgisayar yapıyorlar.)

3.2.3.3.2. Geçişli fiillerin geçmiş zamanları (demo vîyarte yê karanê) transîtîfan

Lajekê yewinî
Kêneka yewine
Domananê yewinan

Örnekler:

Eril (nêrî)

Lajekê yewinî kitab wend. (İlk/birinci erkek çocuk kitap okudu.)
Kêneka yewine mektube nushte. (İlk/birinci kız mektup yazdı.)

Domananê yewinan komputurî virastî. (İlk/birinci çocuklar bilgisayar yaptılar.)

Dişil (makî)

Geçişli ve geçişsiz fiillerin bütün zamanları için aynıdır.

Kêneka/çêneka yewine (birinci kız)

Waya hîreyine (üçüncü kız kardeş)

Dara çarine (dördüncü ağaç)

Serra şeşine (altıncı yıl)

Aşma heştine (sekizinci ay)

Çoğul (zafhûmar)

Lajekanê yewinan kitab wend. (İlk/birinci erkek çocuklar kitap okudular.)

Kênekanê diyinan mektube nushte. (İlk/birinci kızlar mektup yazdılar.)

Estaranê hîrêyinan rind/baş vaz da. (Üçüncü atlar iyi koşular.)

Kırmanccada bazı kelimelerin tekil formları yok, bunlar her zaman çoğul formda telaffüz edilirler. Örneğin, şalwarî, pantolî, burîyî...

3.2.3.4. Sıra sayılar hem subjekt hem de objekt yerini alırsa (hûmarnameyê rêzkî ke hem cayê kerdoxî hem kî cayê çîyî bigêrêne)

3.2.3.4.1. Şimdiki zamanda

(demo nikayin de hûmarnameyê rêzkî)

Yewin yewinî ra hêrînenê. (Birinci birinciden satın alıyor.)

Yewin dano diyine. (Birinci ikinciye veriyor.)

Yewin hîrêyinan de qesey keno. (Birinci üçüncülerle konuşuyor.)

Yewin roşeno diyine. (Birinci ikinciye satıyor.)

Diyine yewinî ra gêna. (İkinci birinciden alıyor.)

Hîrêyînî yewinî de qesey kenê. (Üçüncüler birinciyle konuşuyorlar.)

Hîrêyînî çarinan de qesey kenê. (Üçüncüler dördüncülerle konuşuyorlar.)

3.2.3.4.2. geçmiş zamanda

(demo vîyarte de hûmarnameyê rêzkî)

Yewinî yewinî ra hêrîna. (Birinci birinciden satın aldı.)

Yewinî da diyine. (Birinci ikinciye verdi.)

Yewinî hîrêyinan de qesey kerd. (Birinci üçüncülerle konuştu.)

Yewinî rot diyine. (Birinci ikinciye sattı.)

Diyine yewinî ra hêrîna. (İkinci birinciden satın aldı.)

Hîrêyinan yewinî de qesey kerd. (Üçüncüler birinciyle konuştular.)

Hîrêyinan çarinan ra vat. (Üçüncüler dördüncülere söylediler.)

İstek formu (formê waştîşî)

Yewin yewinî ra bihêrîno! (Birinci birinciden satın alsın!)
Yewin bido diyine! (Birinci ikinciye versin!)
Yewin hîrêyinî de qesey bikero! (Birinci üçüncüyle konuşsun!)
Yewin cewabê hîrêyinan bido! (Birinci üçüncülere yanıt versin!)

Yewin biroşo diyinî! (Birinci ikinciye satsın!)
Diyin yewinî ra bigêro! (İkinci birinciden alsın!)
Hîrêyinî yewinî de qesey bikerê! (Üçüncüler birinciyle konuşsunlar.)
Yewinî hîrêyinan ra vajê! (Birinciler üçüncülere söylesinler.)

Emir formu (formê fermanîye)

Yewin, yewinî ra bihêrîne! (Birinci, birinciden satın al!)
Yewin, bide diyinî! (Birinci, ikinciye ver!)
Yewin, hîrêyinan de qesey bike! (Birinci, üçüncülerle konuş!)
Hîrêyinî, çarinan bivênê! (Üçüncüler, dördüncüleri görün!)

3.2.3.4.5. İsmın yerını şahıs zamirı alırsa (cayê nameyî ke zemîrê kesî bigêro)

Yeri gelmişken bu formun da yine iki tür sayı sıralamasını ifade ettiğini belirtim. Bunlardan bir tanesi, söz konusu nesnenin bulunduğu yeri ya da sırasını belirtir. Örneğin “ê diyine (ikinci)” dediğimiz zaman nesnenin sırasının ikinci olduğunu ya da ikinci sıradaki nesneyi kastettiğimiz anlaşılır.

İkincisi ise nesnenin ait olduğu şeyin/kişinin sıralamsıdır ki bu durumda yukarıdaki “ê diyine” örneğini şekline kullandığımız zaman ait olunan şey ya da kişinin bulunduğu sırayı dile getirmiş oluruz.

Örneğin, “No telefon ê kamcî cînîke yo? (Bu telefon hangi kadınındır?)” sorusuna şu yanıtlardan biri verilebilir:

- Ê aya hîrêyine yo. (Üçüncünündür, üçüncü sırada olanındır.)
- Ê aya rêza hîrêyine yo. (Üçüncü sıradakinindir.)
- Ê cînîka hîrêyine yo. (Üçüncü sıradaki kadınındır.)
- Ê cînîka rêza hîrêyine yo. (Üçüncü sıradaki kadınındır.)
- Ê hîrêyine yo. (Üçüncünündür.)
- Ê hîrêyine. (Üçüncünün, üçüncü sırada olanın.)

Eriş

- Ê yewine/juyine (birinci, birinciye ait)
- Ê diyine (ikinci, ikinciye ait)
- Ê desine (onuncu, onuncuya ait)
- Ê yewendesine/des û juyine (on birinci, on birinciye ait)
- Ê des û hewtine (on yedinci, on yedinciye ait)
- Ê vîstine (yirminci, yirminciye ait)

E seyine (yüzüncü)

Ê se û pancine (yüz beşinci, yüz beşinciye ait)

Ê hezarine (bininci, bininciye ait)

Ê hezar û vîstine (bin yirminci, bin yirminciye ait)

Ê des hezarine (on bininci, on bininciye ait)

Ê mîlyonine (milyonuncu, milyonuncuya ait)

Dişil için

Ê yewine (juyine) (birinci, birinciye ait)

Ê des û yewine (on birinci, on birinciye ait)

Ê des û hîreyine (on üçüncü, on üçüncüye ait)

Ê heştayine (sekseninci, sekseninciye ait)

Ê di seyine (iki yüzüncü, iki yüzüncüye ait)

Ê hezarine (bininci, bininciye ait)

Ê se hezarine (yüz bininci, yüz bininciye ait)

Çoğul için

Eril formdaki gibidir. Cümle içerisinde, ikisi arasındaki fark fiilde ortaya çıkar.

Örneğin,

“Kitabê Bertalî sur o” ya da “Ê Bertalî sur o” dediğimizde, “olmak” (bîyene) fiilinin çekimi olan “o”, üçüncü eril tekile işaret eder. Bunlar karşılık aynı cümleyi çoğul yaptığımızda; yani “Kitabê Bertalî sur ê” ya da “Ê Bertalî sur ê” dediğimizde ise “olmak” (bîyene) fiili olan “ê”, söz konusu nesnenin çoğul olduğunu ortaya koyar. Bir görüşe göre ise çoğul formda ait olunan şeyin (nesne) yerini alan “e” zamiri aslında “ê” değil “ên”dir, ne var ki konuşma dilinde son-daki “n” düşmüş. Bu noktayı bir varsayım olarak göz önünde tutmak gerekir.

Örnek cümleler:

Eril

Mi kitabo diyin girewt. (Ben ikinci kitabı aldım.)

Mi o yo diyin girewt. (İkinci olanı/ikinciye aldım.)

Mi kitabê diyine girewt. (Ben ikinci kitabı aldım.)

Mi ê diyine girewt. (Ben ikinciye aldım.)

No kitabê hîreyine yo (wo) ez herinen. (Bu üçüncü kitaptır satın alıyorum.)

No kitab, ê hîreyine yo ez herîna. (Bu, satın aldığım üçüncü kitaptır.)

Mi o yo hîreyin herîna. (Ben üçüncü olanı aldım.)

Bu cümlede söz konusu olan kitabın sırası ya da bulunduğu yerdir. Satın alan, üçüncü sırada bulunan kitabı almış oluyor.

Mi ê hîreyine herîna. (Ben üçüncüyü aldım.)

No kitabo diyino mi girewto. (Bu almış olduğum ikinci kitaptır.)

No kitabê diyine yo mi girewto. (Bu almış olduğum ikinci kitaptır.)

Üstteki son iki cümle kelime kelime tercüme edilirse şöyle olur: Bu ikinci ki-

taptır satın almışım.

Mi ê hîreyine herîna. (Ben üçüncüyü/üçüncü sırada olanı aldım.)

No, ê/âyê diyine yo ez hêrîna. (Bu, ikincidir satın alıyorum ya da satın aldıklarımın ikincisidir.)

No, ê/âyê desine yo a hêrîna. (Bu, onuncudur o satın alıyor ya da bu onun satın aldıklarının onuncusudur.)

Mi oyo hîreyin herîna. (Ben üçüncüyü aldım.)

Mi ê hîreyine herîna. (Ben üçüncü olanı aldım.)

Ya da

Ben üçünsünü de aldım. (Daha önce iki tane almış, son aldığı üçüncüsü oluyor.)

Mi ê/ayê hîreyine herîna. (Ben üçüncü olanı aldım.)

Dişil

Mi qelesa hîreyine girewte. (Ben üçüncü kalemi aldım.)

Burada söz konusu olan kalemin bulunduğu yer ya da başka türden pozisyonudur. Örneğimizde alıcı üçüncü sırada bulunan ya da numarası üç olan kalemi satın almış oluyor.)

Mi qelesa hîreyine girewte. (Satın aldığım üçüncü kalemdir.)

Burada söz konusu olan ise kaçınıcı kezdîr kalem satın aldığıdır. Örneğimizde, alıcı daha önce iki kez kalem satın almış. Yeni aldığı ise üçüncü oluyor.)

Na qelesa hîreyin a ez herinen. (Bu üçüncü kalemdir alıyorum.)

Mi ê/aya hîreyine herînê. (Ben üçüncü olanı/üçüncü sırada bulunanı aldım.)

Na qelesa diyin a mi girewta. (Bu almış olduğum ikinci kalemdir.)

Na qelesa, ê diyin a mi girewta. (Bu kalem, almış olduğum kalemlerin ikincisidir.)

Mi, ê hîreyine herînê. (Ben üçüncüyü aldım.)

Na, ê diyin a. (Bu, ikincidir.)

Na, ê diyin a ez hêrîna. (Bu, satın aldıklarımın ikincisidir.)

Ê/aya şeşine bide na kêneke. (Altıncıyı bu kıza ver.)

Çoğul

Mi kitabê diyine girewtî. (Ben ikinci/ikinci grup ya da sıradaki kitapları aldım.)

Nê kitabê hîreyine yê ez hîrîna. (Bu üçüncü grup kitaptır satın alıyorum.)

Mi ê/ayê hîreyine herînê. (Ben üçüncü olanları almışım.)

Nê kitabê diyine yê mi hêrîna. (Bunlar almış olduğum ikinci parti kitaptır/Bunlar ikinci sırada ya da grupta bulunan kitaplardır satın alıyorum.)

Nê kitabî, ê/ayê diyine yê mi hêrîna. (Bu kitaplar, satın almış olduğum ikinci parti kitaplardır.)

Mi hîreyinî herînayî. (Ben üçüncüleri aldım.)

Nê, ê diyine yê. (Bunlar, ikincilerdir.)

Nê, ê diyine yê ez hêrîna. (Bunlar, satın almış olduğum ikinci parti ya da gruptur.)

Nê, ê desine yê (Bunlar, onuncudurlar/onuncu olanlardır.)

Başka bazı örnek cümleler:

Cînîka yewine dêka min a. (İlk kadın ninemdir.)

Ê/aya rêza hîreyine kî ê mîn a. (Üçüncü sıradaki de benimdir.) Mordemeko ke sıra diyine de, en pey der o dedê Kalî yo. (İkinci sırada, en arkada olan adam Kalî'nin dedesidir.) Vîstî yewinî ê min ê. (Yirmi birinciler benimdir.) Nêweso dî-yesin (des û diyin) ez bîyane. (12. Hasta bendim.) Aşma hîreyine de bê lewê/leweyê mi. (Üçüncü ayda yanıma gel.)

Roja yewine nê, ê diyine nê, ê hîreyine nê, ê çarine de dênê xo dano. (Birinci gün değil, ikinci gün değil, üçüncü gün değil, dördüncü günde borcunu ödeyecek.)

Verenîyera kitabo çarin ê Mamosta yo. (Önden dördüncü kitap öğretmenindir.) Lajê Feratî ê heştine yo. (Ferhad'ın oğlu sekizincidir.)

A îmtîhan de kewta ser, sira yewine der a labelê birayê xo bîyo vîstin. (O imtihanı kazanıp birinci sıraya girmiş, fakat kardeşi yirminci olmuş.)

Tomofila mi aya yewin a, a diyine kî ê birayê min a. (Benim arabam birinci olandır, ikinci olan da kardeşiminkidir.)

Trîya rêza newine tenêna şîrêna. (Dokuzuncu sıranın üzümü biraz daha tatlıdır.)

Defterê rêzanê hîrê û çarine ê Fîraze yê. (Üç ve dördüncü sıralardaki kalemler Firaz'ındır.)

Serserra desine ya qırkerdişê Halepçe de şima se kerd? (Halepçe katliamının onuncu yılında ne yaptınız?)

3.2.3.4. Sıra sayılarında bazı özel kelimeler: verên/virên

(ilk, birinci, öndeki)

Mêriko verên (öndeki adam) Cînîka verêna (öndeki kadın) Domanê verênî (öndeki çocuklar)

Eril

No, merdimo verên o. (Bu öndeki/evvelki/ilk adamdır.)

No merdim, oyo verên o. (Bu, önde olan adamdır.)

Merdimo verên êno. (Öndeki/ilk adam geliyor.)

Merdimo verên ame. (Öndeki/ilk adam geldi.) Merdimo verên kitab waneno. (Öndeki adam kitap okuyor.)

Merdimê verênî kitab wend. (Öndeki adam kitap okudu.)

Ez merdimê verênî vênena. (Ben öndeki adamı görüyorum.)

Mi merdimo verên di. (Ben öndeki adamı gördüm.)

DışılNa, cînîka verên a. (Bu, öndeki/evvelki/ilk kadındır.)
Na cînîke, aya verên a. (Bu kadın, önde olan kadındır.)
Cînîka verêne êna. (Öndeki kadın geliyor.)
çînîka verêne amê. (Öndeki kadın geldi.)
Cînîka verêne kitab wanena. (Öndeki kadın kitap okuyor.)
Cînîka verêne kitab wend. (Öndeki kadın kitap okudu.)
Ez cînîka verêne vênena. (Ben öndeki kadını görüyorum.)Mi cînîka verêne diye. (Ben öndeki kadını gördüm.)

Çoğul

Nê, merdimê verên ê. (Bunlar öndeki/baştaki adamlardır.)
Nê merdimî ayê verên ê. (Bu adamlar önde olanlardır/Bunlar önde olan adamlardır.)
Merdimê verênî ênê. (Öndeki adamlar geliyorlar.)
Merdimê verênî amê. (Öndeki adamlar gelmişler.)
Merdimê verênî kitab wanenê. (Öndeki adamlar kitap okuyorlar.)
Merdimanê verênan kitab wend. (Öndeki adamlar kitap okudular.)
Ez merdimanê verênan vênena/vîna. (Ben öndeki/ilk olan adamları görüyorum.)
Mi merdimê verênî di(yî). (Ben öndeki adamları gördüm.)

Peyên (son, sununcu, arkadaki)

xorto peyên (arkadaki delikanlı)
kêneka peyêne (arkadaki kız)
xort û kênekê peyênî (arkadaki delikanlılar ve kızlar.)

4. Zarfsal sayılar (hûmarnameyê zerfkî)

4.1. Tekrarlanan sayılar (hûmarnameyê tekrarkerdeyî)

4.1.1. Sayının kendisiyle tekrarlanan sayılar (hûmarnameyê ke bi xo ênê tekrarkerdene)

Yew -yew (birer birer)
Hîrê-hîrê (üçer üçer)
Hewt -hewt (hot hot) (yedişer yedişer)
New -new (dokuzar dokuzar)
Des-des (onar onar)
Hîrês-hîrês/des û hîrê des û hîrê (on üçer on üçer)
Hewtês-hewtês/des û hewt des û hewt (on yedişer on yedişer)
Vist-vist (yirmişer yirmişer)
Vîst û çar-vîst û çar (yirmi dörder yirmi dörder)
Çewres -çewres (kırkar kırkar)
Neway- neway (doksana doksana)
Se-se (yüzer yüzer)

Se û pancas-se û pancas (yüz ellîşer yüz ellîşer)
Hîrê sey-hîrê sey (üç yüzer üç yüzer)
Hezar-hezar (biner biner)
Des hezar -es hezar (on biner on biner)
Se hezar-se hezar (yüz biner yüz biner)
Mîlyon-mîlyon (milyonar milyonar)
Mîlyar-mîlyar (milyar milyar)

4.1.1. “Bi” edatı kullanılarak tekrarlanan sayılar (hûmarnameyê ke bi raya edatê “bi”yî reynayînê/ênê tekrarkerdene

Yew bi* yew (birer birer)
Di bi di (ikişer ikişer)
Çar bi çar (dörder dörder)
Des bi des (onar onar)
Hîrê bi hîrê (on üçer on üçer)
Des û hîrê bi des û hîrê (on üçer on üçer)
Vîst û çar bi vîst û çar (yirmi dörder yirmi dörder)
Hîris bi hîris (otuzar otuzar)
Neway bi neway (doksinar doksinar)
Se bi se (yüzer yüzer)
Se û pancas bi se û pancas (yüz ellîşer yüz ellîşer)
Hîrê sey bi hîrê sey (üç yüzer üç yüzer)
Hezar bi hezar (biner biner)
Des hezar bi des hezar (on biner on biner)
Se hezar bi se hezar (yüz biner yüz biner)
Mîlyon bi mîlyon (milyonar milyonar)
Mîlyar bi mîlyar (milyar milyar)

4.2. Karşılaştırma (pêveronayîş/têversanayîş)

Örnekler:

Form-I: “Ra” edatı ile

Dara çarine dara hîrêyine ra derg a. (Dördüncü ağaç üçüncü ağaçtan daha uzundur.)

Manga beleke manga sîyaye ra gird a. (Benekli inek siyah inekten daha büyüktür.)

Bu örneklerde verilen form, Kırmanccanın kuzey ağzında yaygın olarak kullanılan formdur.

* *Dersim yöresinde, “bi” yerine genellikle “ve, eve”, kimi yerlerde ise “be, ebe” kullanılmaktadır.*

From-II: Sifat sözcüğünde değişiklik yapmak suretiyle

Dara çarine dara hîrêyine ra dergêr a. (Dördüncü ağaç, üçüncü ağaçtan daha uzundur.)

Manga beleke manga sîyaye ra girdêr a. (Benekli inek siyah inekten daha büyüktür.)

Bu from ise Kırmancanın güney ağzında yaygın olarak kullanılır. Kanıma göre bu form daha doğrudur ve kişisel tercihim de bunun esas alınmasından yanadır.

Form-III: "Tayêna" ya da bu anlamı veren öteki kimi sözcüklerle

Dara çarine dara hîrêyine ra **tayêna** derg a. (Dördüncü ağaç bir miktar daha uzundur.)

Manga beleke manga sîyaye ra **tayêna** gird a. (Benekli inek siyah inekten biraz daha büyüktür.)

Burada tayêna yerine **tenêna**, **pîçê**, **pîçikê**, **hebê/hevê**, **hebikê/hevikê**, **vîçê**, **vîçikê** sözcükleri ya da bunların **pîçêna**, **pîçikêna**, **hebikêna/hevikêna**, **vîçêna**, **vîçikêna** formu kullanılabilir. Bunlar, azıcık, birazcık anlamına gelir ve aradaki farkın az ya da çok az olması durumunu ifade ederler.

4.3. Alt ve üst sınırları bildiren sayılar

(hûmarnameyê ke sîndorê ser û binî nîşan danê)

4.3.1. Ra/bi/be/ve... edatları ile

Form I

Yew ra bi des/ju ra ve des (birden ona kadar)

Şeş ra bi/ve/be hezar û şeş (altıdan bin altıya kadar)

1967 ra bi 1971 ey üniversite de wendêne. (1967'den 1971'e kadar o üniversitede okuyordu.)

Herbê Cîhanî yê Verênî 1914 ra bi/ve 1918 ramit. (Birinci Dünya Savaşı 1914'ten 1918'e kadar sürdü.)

Form II

Hîrêyine ra bi des û heşt (üçten on sekize kadar)

Şeşine ra bi hezar (altıdan bine kadar)

1925ine ra bi 1950 sürginde bî. (1925'den 1950'ye kadar sürgündeydi.)

4.3.2. Ra hata...

Form I

Hîrê ra hata vîst (üçten yirmiye kadar)

Xoverdayişê Agirî 1926 ra hata 1930 ramit. (Ağrı direnişi 1926'dan 1930'a kadar sürdü.)

1993ine ra hata ewro kêna mi wanena. (1993'tan bugüne kadar kızım okuyor.)

Form II

Rêza hîrêyine ra hata rêza newine leyî mi nê de. (Üçüncü sıradan tut dokuzuncu sıraya kadar fidanları ben diktim.)

4.3.3. Ra ... nat

Form I

Saete 8 ra nat xebetînê. (Saat 8'den bu yana çalışıyorlar.)

1923 ra bi nat welat binê bandure der o, millet azad nîyo. (1923'ten bu yana ülke boyunduruk altında, ulus özgür değil.)

Form II

Hîrêyine ra hata desîne ê to bê. (Üçten ona kadar senin olsun.)

Saete çarine ra hata peyê perojî qet nêvînetî, xebetîyayî. (Saat dörtten öğleden sonraya kadar hiç durmadan çalıştılar.)

4.3.4. Ra bi/ve ewro

Form I

1992 ra bi ewro parçeyêde welatê mi azad o. (1992'den bugüne kadar ülkemin bir parçası özgürdür.)

Form II

Roja çarine ra bi/ve ewro qe kar nêşîyo. (Dördüncü günden bu yana hiç işe girmemiş.)

4.3.5. Ra bige/bize hata ...

Form I

Hirê ra bige hata hewt (üçten tut yediye kadar/üçten yediye kadar)

Panc serre bize hata 70 serre millet pêro gureya. (Beş yaşından tut, 70 yaşına kadar herkes çalıştı.)

Desine ra bize hata 22ine bize, pêro ê min ê/Des ra bize, hata 22 bige pêro ê min ê. (Ondan başlayarak 22'ye kadar olanların hepsi benimdir.)

Form II

Hîrêyine ra bige hata hewt (üçüncüden yediye kadar/üçten yediye kadar)

Çarine ra bige hata yewendesine ê ma nîye. (üçüncüden on birinciye kadar olanlar bizim değiller.)

4.4. Zaman birimlerine ilişkin sayılar

(hûmrnameyê ke yewekanê demî nîşan danê)

4.4.1. Gün ve ayları gösteren tarih bildirme sayıları

(hûmarnameyê demî yê ke roje û aşme/mange nîşan danê)

Aşma/manga yewine/juyine (birinci ay)

Aşma/manga desine (onuncu ay)

Roja yewine (ilk gün)

Yewê (juyê) gulane (1 Mayıs)

1ê gulane (1 Mayıs, mayısın biri)

Hîrêyê (3yê) hezîrane (3 Haziran, haziranın üçü)

Vîst û çarê (24ê) temmuze (24 Temmuz, Temmuzun yirmi dördü)

Yewê/juyê êlule (1 Eylöl, Eylölün biri)

9ê êlule (Eylölün 9u)

Serê serre (yılbaşı)

Serê aşme (aybaşı)

Peyê serre (yılsonu)

Peyê aşme (aysonu)

Peyê hefteyî (hafta sonu)

Mabênê/ortê hefteyî (hafta içi) Aşma çarine (dördüncü ay)

Aşma yewendesine (onbirinci ay)

Newê/9ê na aşme (bu ayın dokuzu)

Hewtês/des û hotê aşma peyêne (son ayın on yedisi)

Vîst û hîrêyê/23yê aşma vera (verva) ma. (önümüzdeki ayın 23ü)

Hîrêyê aşma heştine (sekizinci ayın üçü)

Hîris û yewê/juyê marte (martın otuz biri)

Vîst û heştê aşma heştine (sekizinci ayın ikisi)

Örnek cümleler:

1yê Gulane roşanê karkeran o. (1 Mayıs işçilerin bayramıdır.)

O 16ê aşma payîzî ya wertî de maya xo ra biyo. (O 16 Ekimde doğmuş.)

Roja biyena aye kî hîrêyê Nîsan a. (Onun doğum günü de 3 Nisandır.)

Lajekê ma serê serre de bî. (Oğlumuz yılbaşında doğdu.)

Mi ke serê aşme de pere girewt, to rê postalan hêrînen. (Ay başında para aldığımda, sana ayakkabı satın alırım.)

Nika şo, diyê aşma desine de bê. (Şimdi git, onuncu ayın ikisinde gel.)

Ma maaşê xo serê aşme de gênîme/cênîme. (Biz maaşımızı aybaşında alıyoruz.)

Pere senik danê ma, hata peyê aşme ame ke canê ma şono. (Az para veriyorlar, ay sonunu getirene kadar canımız çıkıyor.)

Ez 20ê/vîstê oktobre hezar û new se û çewres û panc de amane dinya. (Ben 20 Ekim 1945 günü dünyaya gelmişim.)

Ya da

Ez 20ê aşma 10ine/vîstê aşma desine hezar û new sey û çewres û panc de amane dinya/maya xo ra biyane.) (Ben 20 Ekim 1945 günü dünyaya gelmişim.)

O 21yê aşma 9ine/vîst û yewê aşma newine ya 1960î de amo dinya.

Ya da

O 21ê (vîst yewê) êlule ya 1960 (hezar new sey û şeşt) de bîyo.

(O 1960 yılı Eylül ayının 21inde doğmuş.)

Sêy Riza bi/be/ve şeş dêsmijanê bînan ra 17ê aşma 11ine ya 1937 de ameyî dardekerdene.

Ya da

Sêy Riza bi şeş dêsmijanê bînan ra hewtêsê/des û hewtê aşma yewendese/des û juye ya hezar û new sey û hîris û hewt de ameyî dardekerdene.

(Seyit Riza ve öteki altı Dersimli 17 Kasım 1937'de idam edildiler.)

Esker, 21ê/vîst û yewê aşma hewtine 1938 de kewt Dereyê Laçî

Ya da

Esker, 21ê/vîst û yewê aşma hewtine ya 1938î de kewt Dereyê Laçî. (Asker, 1938 yılının 7. ayının 21'inde Lac Deresine girdi.)

30ê/hîrisê aşma 6ine 1995 de ey mekteb qedena. (1995 yılının 6. ayının 30'unda o okulu bitirdi.)

4.4.2. Günler ve günlerin sıralamasını gösteren sayılar (hûmarnameyê ke roj û rêza rojan nîşan danê)

Şeme/semi (cumartesi)

Yewşeme/bazar (pazar)

Dişeme (pazartesi)

Sêşeme (salı)

çarşeme (çarşama)

Pancşeme (ponçşeme) (perşembe)

Îne (êne) (cuma)

Şemeyo yewin (ilk cumartesi)

Dişemeyo hîreyin (üçüncü pazartesi)

Bazaro verên (virên) (ilk pazar/geçen pazar)

Bazaro vîyarte (geçen pazar)

çarşemeyo peyên (son çarşamba)

No îne (êne) nê, êneyo bîn (bu cuma değil öteki cuma)

Örnek cümleler:

Ez pancşemeyo verên de amane. (Ben ilk perşembe/geçen perşembe günü geldim.)

Mi di îneyî na ra avê pereyê xo girewt. (Bundan iki cuma önce paramı aldım.)

No dişeme nê, dişemeyo bin dest keno bi kar. (Bu pazartesi değil, bir daha ki pazartesi işe başlıyor.)

Ewro dişemeyê hîreyine yo domanî şonê mekteb. (Bugün üçüncü pazartesidir çocuklar okula gidiyorlar.)

Çarşemeyê hîreyine de fabrika biye ra. (Üçüncü çarşambada fabrika açıldı.)

Bazaro şîyaye de şîlye zaf varê. (Geçen pazar yağmur çok yağdı.)

Sima şemeyo peyên de se kerd? (Son salı günü ne yaptınız?)

Roja dişemîye bê! (pazartesi gel!)

Juyê aşma gulane, hezar û new sey û neway û heşt de, roja çarşemîye ma uca bîyîme. (1998 yılı, 1 Mayıs çarşamba günü oradaydık.)

Çarşemê vera ma şono Dîyarbekîr. (Önümüzdeki çarşamba Diyarbakır'a gidiyor.)

Di çarşemeyî na ra avê ke ti bîyamêne (biamêne), karê to hal bîyêne. (İki çarşamba bundan önce gelseydin, işin hal olurdu.)

4.4.3. Hafta ve haftaların sırasını gösteren sayılar (hûmarnameyê ke hefte û rêza hefteyan nîşan danê)

hefte-n

Hefteyê (bir hafta)

Heştê (bir hafta)

Hefteyo verên/virên (ilk hafta, geçen hafta)

Hefteyo vîyarte (geçen hafta)

Hefteyo peyên (son hafta)

Hefteyê mîyanî/orteyî (ortanca hafta)

Hefteyê na ra avê (bir hafta bundan önce)

Di hefteyî na ra dime (iki hafta bundan sonra)

Hefteyê yewine (ilk hafta)

Hefteyê yewine de linga xo ra ma fiye. (İlk hafta uğra bize.)

No hefte ra hefteyê hîreyîno ke ma ti nêdîya. (Bu hafta ile birlikte üç haftadır ki seni görmemişiz.)

Hefteyê çarîno veng cira nevejîno. (Dödrüncü haftadır kendisinden haber yok.)

4.4.4. Aylar ve aylara ilkişkin tarihleri gösteren sayılar (hûmarnameyê ke aşme û rêza aşman nîşan danê)

Çele-n (ocak)

Gujîge-m (gucîge), sibate (şubat)

Adare-m, marte-m (mart)

Nisane-m (nisan)

Gulane-m (mayıs)

Hezîrane-m (haziran)

Temuze-m (temmuz)

Tebaxe-m (ağustos)

Êlule-m (eylül)

Oktobre-m* (ekim)

Teşrîne-m (kasım)

Kanune-m, çeleyo qiz (aralık)

Kırmanccanın kuzey ağzında bazı aylar için kullanılan öteki isimler ise şöyle-

dir:

- Aşma hamnanî/amnanî ya verêne-m (haziran)
- Aşma hamnanî ya wertîye-m (temmuz)
- Aşma hamnanî ya peyêne-m (ağustos)
- Aşma payîzî ya verêne-m (eylül)
- Aşma payîzî ya wertîye-m (ekim)
- Aşma payîzî ya peyêne-m (kasım)
- Aşma zimistanî ya verêne-m (aralık)

Juyê çeleyî (bir ocak)

Pancêse aşma gulane (Mayıs ayının onbeşi)

Hîreyê gucige (üç şubat ya da Şubatın üçü)

21ê adare Newroz a. (21 Mart Newroz'dur.)

Tayê cayan de şarê Dersimî 9ê (newê) adare ra "Qere çarşeme" ya ki "Newroza Martî" vanê. (Bazı yörelerde, Dersim halkı Mart'ın 9'una "Qere Çarşeme" ya da "Mart Newrozu" diyor.)

Juyê gulane tatîl o. (1 Mayıs tatildir.)

23yê tebaxe de domanî şonê Yewnanîstan tatîl. (23 Ağustos'ta çocuklar Yunanistan'a tatile gidiyorlar.)

18ê tebaxe de bê leweyê ma. (18 Ağustosta yanımıza gel.)

4.4.5. Mevsimler ve mevsimlerin sırasını gösteren sayılar (hûmarnameyê ke demser û rêza demseran nîsan danê)

Wisar-n (ilkbahar)

Hamnan/amnan/amnon-n (yaz)

Payîz-n (sonbahar)

Zimistan-n (kış)

Zimistano şîyaye-n (geçen kış)

Hamnano verên-n (ilk yaz)

Payîzê diyine-n (ikinci sonbahar)

Wisarê vera/verva ma-n (önümüzdeki ilkbahar)

Wisarê vera/verva ma de şome qurvetîye. (Önümüzdeki ilk baharda gurbete girderiz.)

4.4.6. Yılla ilgili bilgi veren sayıları gösteren cümle örnekleri:

Herbê Cîhanî yê verênî 1914 de (hezar û new sey û çarês de) dest pêkerd. (Birinci dünya Savaşı 1914 de başladı.)

---

* Halk arasında Ekim ayına ya da onun bir bölümüne denk düşen zaman dilimine "çirpoze-m", "keleverdan-n" da denilir. "Çirpoze" aynı zamanda o günlerde sürülen çiftin "Keleverdan" ise keçilerin çiftleşme döneminin adıdır.

1925 de kurdan vat “Pirodê hukmat çîno!” û sere dard we. (1925 de Kürtler “Vurun hükümet yok!” dediler ve baş kaldırdılar.)

1938 (hezar û new se û hîris û heşt) seba ma serrê da tarî ya. (1938 bizim için karanlık bir yıldır.)

Ma nika serra di hezar û yew/ju der îme. (Biz şimdi 2001 yılındayız.)

Emser serra diyine ya ma ameyîme Almanya. (Bu yıl Almanya’ya gelişimizin ikinci yılıdır.)

Serra yewine de nê, ê diyine de nê, ê hîreyine de karê ma tenê bî rind. (Birinci yılda değil, ikinci yılda değil, üçüncü yılda işimiz biraz düzeldi.)

Herbê Cîhanî yê Diyine 1945 (hazor û new sey û çewres û panc) de qedîya. (İkinci Dünya Savaşı 1945 yılında bitti.)

4.4.7. Saati gösteren sayılar (hûmarnameyê ke saete nîşan danê)

Saete-m (saat)

Deqa-m (dakika)

Sanîya-m (sanîye)

Salîsa-m (salise)

Hîrêyê peyê perojî (öğleden sonra üç)

Diyê serê şodirî (sabaha karşı iki)

Heştê şodirî/sodirî (sabahın sekizi)

Newê verê perojî (öğleden önce dokuz)

çarê peyê perojî (öğleden sonra dört)

Heştê şanî (akşamın sekizi)

Şeşê vereşanî (akşam üzeri altı)

Danê şanî-n (öğleden sonra)

Cemê şanî-n (öğleden sonra)

Danê şodirî-n (öğleden önce)

Cemê şodirî-n (öğleden önce)

Saete di de bê. (Saat ikide gel.)

Ez çi wext berî? (Ne zaman geleyim?)

Saate vist û hîrê de. (Saat yirmi üç te.)

Saete yew/ju de. (Saat birde.)

Saate nê m de. (Saat yarımda.)

Saate vist de. (Saat yirmi de.)

Peyê perojî di de. (Öğleden sonra ikide.)

Perojî ra têpiya çar de. (öğleden sonra dörtte.)

Perojî ra dime des de. (Öğleden sonra onda.)

Verê perojî new û çêreg de. (Öğleden önce dokuz çeyrekte.)

Perojî ra avê des de. (Öğleden önce onda.)

Vereşan panc û çewres û panc de. (Akşam üzeri beş kırk beş de.)

Serê şodirî çar kem des de. (Sabaha karşı dörde on kala.)

Saete çend/çond a? (Saat kaç?)
 Saete yew a/ju ya. (Saat birdir.)
 Saate nê m a. (Saat yarım dır.)
 Saete des û nê m a. (Saat on buçuktur.)
 Saete yew û çêreg a. (Saat bir çeyrektir.)
 Saete yewine rê çêreg vêreno ra. (Saat biri çeyrek geçiyor.)
 Saete çarês (des û çarî) rê 10 derbaz beno. (Saat 14ü 10 geçiyor.)
 Saete vîst û diyine rê panc vêrenê ra. (Saat yirmi ikiyi beş geçiyor.)
 Saete şiyês/des û şeş a. (Saat on altıdır.)
 Saete vîst û di û des a. (Saat yirmi iki ondur.)
 Saat çar û vîst a. (Saat dört yirmidir/dördü yirmi geçiyor.)
 Saete new û çêreg a. (Saat dokuz çeyrektir.)
 Saete newine rê çêreg vêreno ra. (Saat dokuzu çeyrek geçiyor.)

Bunların rakamla yazılışı ise şöyledir:

Saete 1 ya. (Saat 1'dir.)
 Saete 13 ya. (Saat 13'tür.)
 Saate 00.30 a. (Saat 00.30'dur.)
 Saete 10.30 a. (Saat on buçuktur.)
 Saete 1 û 45 a. (saat 1.45'tir.)
 Saete 1 û 15 a. (Saat 1.15'tir.)
 Saete 14 û 10 a. (Saat 14.10'dur.)
 Saete 22 û 05 a. (Saat 22.05'tir)

Saete hîrêyê peyê perojî ya. (Saat öğleden sonra üçtür.)
 Saete didiyê vera/verva şodirî ya (Saat sabaha karşı ikidir.)
 Saete newê verê perojî ya. (Saat öğleden önce dokuzdur.)
 Saate çarê serê sodirî rê des vêrenê ra. (Saat sabaha karşı dördü on geçiyor.)
 Saete pancê veraşanî rê hîrê estê. (Saat akşam üzeri beşe üç var.)
 Saete hewtê şanî rê vîst û panc wazena. (Saat akşam yediye yirmi beş var.)
 Saate heştê şanî kem heşt a. (Saat akşam sekize sekiz var.)
 Saate hîrêyê danê şanî rê des estê. (Saat öğleden sonra üçe on var.)

4.5. Öteki ölçü birimlerine ilişkin sayılar (derheqa yewekanê peymeyanê bînan de hûmarnameyî)

4.5.1. Uzunluk ölçüleri (peymeyê dergîye)

Mîlîm-n (milim, milimetre)	mîlîmê (bir milimetre)
Mîlîmetre-n (milimetre)	mîlîmetreyê (bir milimetre)
Santîm-n (santim)	santîmê (bir santim)
Santîmetre-n (santimetre)	santîmetreyê (bir santimetre)
Desîmetre-n (desimetre)	desîmetreyê (bir desimetre)

Metre-n (metre)	metreyê (bir metre)
Kîlometre-n (kilometre)	kîlometreyê (bir kilometre)
Vîzoye-m (karış)	vîzoyê (bir karış)
Game-m (adım)	gamê (bir adım)
Linge-m (ayak)	lingê (bir adım)
Virare-m (kucak genişliği)	virarê (bir kucak)
Çape-m (baş ve işaret)	çapê (bir "çap")
Parmak uzunluğu)	

Nêm metre (yarım metre)
 Nêm kîlometreyê (bir yarım kilometre)
 Nêm santîm/santîmetre (yarım santimetre)
 çêreg santîm/santîmetre (çeyrek santimetre)
 çêreg kîlometre (çeyrek kilometre)
 çêreg metreyê (bir çeyrek metre)
 çêreg desîmetre (çeyrek desimetre)
 Di metreyî (iki metre)
 Des santîmî (on santim)
 12 santîmetreyî (12 santimetre)
 55 mîlimî (55 milim)
 67 milimetreyî (67 milimetre)
 Heşt kilometreyî (sekiz kilometre)

Yew santîm (bir santim)
 Yew mîlim (bir milim)
 Yew mîlîmetre (bir milimetre)
 Yew metre (yarım metre)
 Yew kîlometreyê (yarım kilometre)

Hîrê metre û nêm pazen bide mi. (Bana üç buçuk metre pazen ver.)
 Ey di metre û nêm dîvîtin hêrîna. (O iki buçuk metre divitin satın aldı.)
 Ma a roje peya 65 kilometre raye şîyîme. (O gün yaya 65 kilometre yol gittik.)
 Yew metre de des desîmetre û se santîmetre estê. (Bir metrede on desimetre ve yüz santimetre var.)

Metreyê (mêtroyê) hezar mîlîmetre yo/mîlim o. (Bir metre 1000 milimetredir/milimdir.)

Metreyê des qatê desîmetre yo. (Bir metre, desimetrenin on katıdır.)

Yew desîmetre kî des qatê santîmî/santîmetreyî yo. (Bir desimetre de santimetrenin on katıdır.)

Se ra yewê metreyî yew santîm o/santîmetrê yo. (Metrenin yüzde biri bir santimdir/santimetredir.)

Se ra yewê metreyî keno yew/ju santîm/santîmetre. (Metrenin yüzde biri bir

santim/santimetre eder.)

Se ra juyê kîlometreyî kî yew desîmetre yo.

Ya da,

Se ra juyê kîlometreyî kî desîmetreyê yo. (Bir kilometrenin yüzde biri de bir desimetredir.)

Metreyê, hezar ra yewê kîlometreyî yo. (Bir metre, kilometrenin binde biridir.)

Yew santîm/santîmetre, se hezar ra yewê kîlometreyî yo. (Bir santim/santimetre, kilometrenin yüz binde biridir.)

Kîlometreyê, se hezar qatê santîmî, hezar qatê metreyî yo. (Bir kilometre, santimetrenin yüzbin, metrenin ise bin katıdır.)

Dewa ma ra bi bajar şeşt kîlmetre yo. (Köyümüzden şehre kadar altmış kilometredir.)

Mîyanê Dîyarbekir û Hewlêrî panc sey kîlometre ra zêde nîyo. (Diyarbakır ile Hewler'in arası beşyüz kilometreden fazla değil.)

Qe vîzoyê herdê xo nêrosen. (Bir karış toprağımı satmam.)

Zêde durî nîyo, gamê ca yo. (Çok uzak değil, bir adımlık yerdır.)

NOT: Yukarıdaki uzunluk ölçü birimleri konuşma dilinde çoğunlukla "mêtro", "santîm", "mîlim" olarak kullanılırlar.

4.5.2. Ağırlık ölçüleri (peymeyê giranîye)

Gram-n* (gram)

Mîlîgram-n (miligram)

Kîlo-n (kilo)

Hoqqa-n (okka)

Lîter-n (sekiz kiloluk ağırlık birimi)

Ton-n (ton)

Yew kîlo (bir kilo)

Kîloyê (bir kilo)

Di kîloyî (iki kilo)

Nêm kîlo (yarım kilo)

Çar kîlo ê nêm (dört buçuk kilo)

Çêreg kîlo (çeyrek kilo)

Kilo û çêregê (Bir kilo 250 gram)

Kîloyê hezar gram o. (Bir kilo bin gramdır.)

Ez lîterê ron hêrînen. (Ben bir liter -sekiz kilo- yağ satın alırım.)

Ey hîrê hoqayî ron rot mi. (O bana üç okka yağ sattı.)

Mi no hêga ra panc tonî genim girewt. (Bu tarladan beş ton buğday aldım.)

Qevda (tutam)

* Konuşma dilinde "xiram" olarak da söylenir.

Qevdê (bir tutam)

Her vêşan o, qevdê vaş berze ver. (Eşek açtır, önüne bir tutam ot atıver.)

4.5.3. Hacim ölçüleri (peymeyê hacimî)

Kup-n, mîkab-n (küp)

Metrekup-n, metremîkab-n (metreküp)

Litre-n (litre)

Desîlitre-n (desilitre)

Santîlitre-n (santilitre)

Mîlîlitre-n (mililitre)

Hektolitre-n (hektolitre)

Çape-m (çap)

Çarîge-m (dörtte bir ölçeklik bir kap)

Lape-m (avuç)

Lapê (bir avuç)

Olçeg/welçeg-n (ölçek)

Olçegê/welçegê paloyî -n (Palu ölçeği)

Sepete-m (sepet)

Selike-m (sepetçik)

Uskîra-m (tas)

Tase-m (tas)

Darên-n (ağaçtan bir cins hamur teknesi ve ölçü birimi)

Kod-n (“darên”in biraz daha ufağı)

Kodik-n (“kod”un ufağı)

Kewçike-m/Koçike-m (kaşık)

Kundêz-n (kepçe)

Biroş-n (stil)

Xizik-n (stilin küçüğü)

Qusqane-n (kuşkane, küçük tencere)

Tencik-n (tencere)

Lê-n (büyük tencere)

Bardax-n (bardak)

Mesef-n (madeni su bardağı)

Şuşe-n (şişe)

Gepe-m (yudum)

Metrekupê (bir metreküp)

Kupê (bir küp)

Lître (litre)

Litreyê (bir litre)

Desîlitrê/desîlitrêyê (bir desilitre)

Santîlitrê/santîlitrêyê (bir santilitre)

Mîlîlîtrê/mîlîlître (bir mililitre)
Hektolîtrê/hektolître (bir hektolitre)
Litreyê şit (bir litre süt)
Di metrekupî awe (iki metrekup su)
Des desîlître (on desilitre)
Çapê genim (bir çap buğday)
Olçegê cew (bir ölçek arpa)
Sepetê zilv (bir sepet gübre)
Selikê tuyî (bir sepetçik dut)
Olçegêde Paloyî (Bir Palu ölçegi)
Di olçegê Paloyî korek. (İki Palu ölçegi darı.)
Uskirê (bir tas)
Tasê (bir tas)
Darênê (bir tekne)
Kodê (bir tekne)
Koçikê (bir kaşık)
Biroşê (bir stil)
Xizikê (bir stil)
Qusqanê (bir kuşkane, bir küçük tencere)
Tencikê (bir tencere)
Lêyê (bir büyük tencere)
Bardaxê (bir bardak)
Mesefê (bir metal bardak)
Şuşeyê (bir şişe)
Gepê (bir yudum)

Yew/ju litre awe (bir litre su)
Yew/ju çape genim (bir çap buğday)
Yew/ju welçeg çewdere (bir ölçek çavdar)
Yew/ju sepet zilv (bir sepet gübre)
Yew/ju selike tuyî (bir sepet dut)
(...)

Qalib/qaliv-n (kalıp)
Qalibê sabun (bir kalıp sabun)
Qalibê vaş (bir kalıp ot)
Yew/ju qalib (bir kalıp)

Mi gepê awe şimite. (Bir yudum su içtim.)
Bêriwane nê m saete de di biroşî şit dit. (Süt sağıcı yarım satte iki stil süt sağdı.)
Metrekupê de 1000 litre esta. (Bir metreküpte 1000 litre var.)
Desîlître santîlître ra zêder o. (Desilitre santilitreden fazladır.)

Hala xêrê pîyê xo uskirê doyo tirş bide mi. (Hele baban hayrına bana bir tas ekşi ayran ver.)

Mi non berd areye de rîd ra, hîrê welçegî genim heqa afsancî dê. (Zahireyi de-ğirmene götürüp öğüttüm, üç ölçek buğdayı değırmencinin hakkı olarak verdim.)

Tasê awe dana mi? (Bir tas su verir misin?)

Di tencikî mast mi kerdo meşke ke bikerine do. (Ayran yapmak için tulumu iki tencere yoğurt doldurmuş bulunmaktayım.)

Di-rê koçikî germî ra qederî çîyê nêwerd. (Birkaç kaşık çorba dışında bir şey yemedi.)

Wayîrê keyeyî/çêyî, nonî ra avê sepetê tuyî ardî ma ver de nayî ro. (Ev sahibi, yemekten önce bir sepet dut getirip önümüze koydu.)

Mi danê sodirî 10 qalibî vaş çînit. (Öğleden önce 10 kalıp ot biçtim.)

4.5.4. Yüzey ölçüleri (peymeyê rîverîye)

Donim-n (dönüm)

Donimê (bir dönüm)

Donimê-di donimî (bir-iki dönüm)

Dî-rê donimî (birkaç dönüm)

Mi emser (esmer) heşt donimî cew ramit. (Bu yıl sekiz dönüm arpa ektim.)

Santîmetrekare-n (santimetrekare)

Desîmetrekare-n (desimetrekare)

Metrekare-n (metrekare)

Dekar-n (dekar)

Kîlometrekare-n (kilometrakare)

4.5.5. Çiftleri bildiren sayılar

(hûmarnameyê ke çutan/citan nîşan danê)

çuta-m, cita-m, cite-m, zewnce-m (çift)

Çutê, citê, zewncê (bir çift)

Citê gayî (bir çift öküz)

Citê postalî (bir çift ayakkabı)

Di citî pantolî (iki çift pantolon)

Zewncê (bir çift)

Zewncê kutikî (bir çift köpek)

Zewncê vosnê Xinisî (bir çift Hınıs koçu)

4.5.6. Tekrarlanan sayı sözcükleri (hûmarnameyanê tekrarkerdeyî)

4.5.6.1. Reyê (bir kez)

Reyê (bir kez)

Reyê (bir kez)

Reyê-di reyî (bir-iki kez)

Yew/ju raye (bir kez)

Di reyî (iki kez)
Çend reyî (birkaç kez)
Reyê-di reyî (bir iki kez)
Di-rê reyî (iki-üç kez)
Çar-panc reyî (beş altı kez)
Hewt-heşt reyî (yedi sekiz kez)
Pancas reyî (elli kez)
Pancas û çar reyî (elli dört kez)
Se reyî (yüz kez)
Hezar reyî (bin kez)
Se hezar reyî (yüz bin kez)

4.5.6.2. Geyîm (kez, defa)

Ju geyîm (bir kez/kere)
Geyîmê (bir kez/kere)
Di geyîmî (iki kez)
Geyîmê-di geyîmî (bir iki kez)
Di-rê geyîmî (bir iki kez)
Çend geyîmî (birkaç kez)
Şeş geyîmî (altı kez)
Hîris geyîmî (otuz kez)
Pancas geyîmî (elli kez)
Pancas û çar geyîmî (elli dört kez)
Heştay geyîmî (seksen kez)
Se geyîm (yüz kez)

4.5.6.3. Defê (kez, kere)

Defê (bir kez)
Di defeyî (iki kez)
Heşt defeyî (sekiz kez)
Vîst defeyî (yirmi kez)
Pancas defeyî (elli kez)
Şeşt û şeş defeyî (altmış altı kez)
Se defeyî (yüz kez)

Konuşma dilinde ya da pratikte genellikle tekil formlar “ju raye”, “ju geyîm”, “yew defa” şeklinde değil, “reyê”, “geyîmê” ve “defê” şeklinde söylenirler. Bazıları, çoğul hallerde bu sözcüklerin arkasına “î” çoğul sufiksini getirmez, “rey”, “geyîm” ve “defa” şeklinde yazarlar ki kanımca bu doğru bir yazılış değil. Konuşma dilinde her zaman net olarak belli olmasa da çoğul soneki olan “î” kelimelerin sonunda vardır ve yazılması gerekir.

Örnek cümleler:

Hala reyê nê hetî ser êna! (Bu tarafa doğru gelir misin?)
To ewro çend (çond) reyî non werd? (Bugün kaç yemek yedin?)
Reyê.
Geyîmê.
Defê.
Di reyî.
Di geyîmî.
Di defeyî.

Na ra hîrê rey o lajek berbeno/bermeno. (Bu üçüncü kezdir oğlan ağlıyor.)
Ti di geyîmî şîya eynî film, qey? (Aynı filme iki kez gittin, neden?)
Pancas defeyî to no qese vato, endî bes o. (Elli kez bu sözü söyledin, yeter
ratık.)

Hala defê nîyadana? (Hele bir bakar mısın?)
Na raye endî ganî mesele hal bibo. (Bu sefer için hal olması gerekir.)
Reyê nê, di rey. (Bir değil, iki kez.)
Defê-di defeyî ame, ma dî. (Bir iki kez geldi, gördük.)
Geyîmê-di geyîmî çimê xo kerdî we. (Bir iki kez gözlerini açtı.)
Reyê-di reyî wast ke vazo, peyê cû/peyê co texelîya. (Bir iki kez söylemek is-
tedi, sonradan vaz geçti.)

4.5.6.4. Reyna, geyîmêna, defêna (bir daha, bir kez daha)

Bira hala o qesê xo reyna vaze. (Kardeş hele o sözünü bir kez daha söyle.)
Defêna meyê, çimê mi ra to mekuyê. (Bir daha gelme, gözüm görmesin seni.)
Hala a lawike geyîmêna vaze. (Hele o türküyü bir kez daha söyle.)
Bolçikijê kokimî Mîreyî de nîyada, veng vîsta ra xo û vat:
“Ma ser o sono ko
Ma bîyîme topî ameyîme kewtîme çê Mîrê xo
Na dîna Sultan Silemenî kî dê arê kerde virara xo
Peynîye de nê ro.”
Naye ser o Mîreyî bolçikijî de nîyada, vat:
“Bolçikê mi hala o qesê xo reyna vaze.”

Türkçesi:

Bolçıklı ihtiyar Mire baktı, sesini yükselterek şöyle dedi:
“Yanımızda yükselir dağ
Toplanıp geldik mirimizin konağına
Sultan Süleyman da bu dünyayı kucakladı,
Ancak sonra da bıraktı.”
Bunun üzerine bu kez de Mir bolçıklıya baktı ve:
“Bolçıklım hele o sözünü bir kez daha söyle” dedi.

4.5.6.5. Reyêda bîne, geyîmêde bîn, defêda bîne (bir daha, bir kez daha)

O reyê şî peyser ame, reyêda bîne kî nêşî. (O bir kez gitti döndü, bir kez daha da gitmedi.)

Reyêda bine na xeta meke! (Bu hatayı bir kez daha yapma!)

Ma û piyê to defêda bîne ênê dîyarê to? (Annen ve baban bir kez daha seni ziyarete gelirler mi?)

Pule wazena geyîmêde bîn bikuyo weçînitene. (Pule, bir kez daha seçime girmek istiyor.)

4.5.7. Diğêrleri (êyê/ayê bînî)

Qat (kat, kez)

Qatê (bir kat)

Di qatî (iki kat)

Des qatî (on kat)

Se qatî/qat (yüz kat)

Bu sözcük “durî”, “nêzdî”, “xorî”, “sivik”, “giran”, “qalind”, “tenik”, “zêde”, “kem”, “ciraameye”, “camêrd/ciwamêrd”, “ciwanik”, “rind”, “xirab/xirav” gibi sıfatlarla birlikte kullanılır. Örneklerde de görüleceği gibi sözcüğün tekil formu “qat”, çoğul formu “qatî”dir.

Örnek cümleler:

Raya mi qatê raya to ra zêde ya. (Benim yolum seninkinden bir kat fazladır.)

Ya da

Raya mi diqatê raya to ya. (Benim yolum seninkinin iki katıdır.)

Kitabê ey di qatê kitabânê tu yê. (Onun kitapları seninkinin iki katı kadardır.)

Na quye aya bîne ra di qatî xorî ya. (Bu kuyu ötekenden iki kat daha derindir.)

Banê înan hîrê qatê banê ma ra va yo/baha yo. (Onların evi bizimkinin iki katı kadar pahalıdır.)

No lajek vêreher o, hîrê qatê mi nan weno. (Bu oğlan oburdur, benim üç katım yemek yiyor.)

Bindestîya welatî des qatê to dez dana mi, labelê se bikerî, naye de mi dest ra çiyê nîno. (Ülkenin boyunduruk altında olması, senden on kat fazla bana acı veriyor, fakat ne yapayım, şu an elimden bir şey gelmiyor.)

Çekerîya aye des qatê ê tu ya. (Onun hamaratlığı seninkinin on katıdır.)

Qumaşê kinacanê ey, ê mi ra di qatî tenik o. (Onun giysisinin kumaşı benimkinden iki kat daha incedir.)

4.5.8. Bazı matematik terimleri (tayê termê matematîkî)*

Arîtmetîk-n (aritmetik) (arîtmetîk-n)

zêdek-n (artı)

nîşanê zêdekî-n (artı işaretî)
kesîro sade-n (bayağı kesir)
nîşanê kêmekî-n (çıkarma işaretî)
xêze-m (çizgi)
çar kirarî, çar operasyonî (dört işlem)
çar kirarîyê bingeyinî (dört temel işlem)
kêmek-n (eksi)
gemometrî-n (geometri)
hesab-n (hesap)
hesabkerdiş-n (hesaplama)
hesab kerdene (hesaplamak)
kirarî-m, operasyon-n (işlem)
matematîk-n (matematik)
pareker (bölen)
parekerdiş-n (bölme)
kirarîya parekerdişî-m (bölme işlemi)
parekerdene (bölmek)
parek-n (bölü)
xêza parekî-m (bölü çizgisi)
nîşanê parekî-n bölü işaretî)
pare-m (bölüm)
parebîyaye (bölünen)

reykîker-n (çarpan)
reykî-n (çarpı)
nîşanê reykî-n (çarpı işaretî)
reykîbîyaye-n (çarpılan)
reykîye-m (çarpım)
reykîkerdiş (çarpma)
reykî kerdene (çarpmak)

vejîyaye-n (çıkan)
vete-n (çıkarılan)
ameyene vetene (çıkarılmak)
vetiş-n (çıkarma)
nîşanê kêmekî -n (çıkarma işaretî)
vetene (çıkarmak)
vejîyayene (çıkarmak)

---

* Daha geniş bilgi için *Vate* dergisinin 20. sayısında, *Derheqê Kirmanckî de Kombîyayîşê Yewendesine, Stockholm, 13.04.2003-18.04.2003* başlıklı bölüme bakabilirler.

kome-m (toplama)
komkerdiş-n (toplama)
nişanê komkerdişî, zêdek (toplama işareti)
kom kerdene (toplamak)
kombîyaye-n (toplanan)
kom bîyene (toplanmak)
komekar-n (toplayan)

TAMLAMA (İZAFE)

Kırmanccada tamlama, tamlananın sonuna gelen sonekler (sufiksler) vasıtasıyla yapılır. Bu sonekler eril tekil kelimelerde “ê”, dişil tekil kelimelerde “a”, çoğullarda ise yine “ê”dir. Sesli harfle biten kelimelerde “y” bağlantı harfi olarak araya girer ve yukarıdaki sonekler “yê”, “ya” şeklini alırlar. Tamlayan yönünden ise durum şöyledir: Eril-tekil olan tamlayan “î”, dişil tekil olanlar “e”, çoğul olanlar ise “an” soneklerini alırlar. Yine burada da kelime sesli harfle bittiği takdirde “y” araya bağlama harfi olarak girer ve söz konusu sonekler “yî”, “ye” ve “yan” şekline bürünürler.

1. İSİM TAMLAMASI (ÎZAFEYA NAMEYÎ)

1.1. Tamlanan isim dişil olursa (nameyo temambîyaye ke makî bo)

1.1.1. “a” ile biten dişil isim + dişil isim (nameyo makîyo ke bi “a” qedîno + ameyo makî)

Örnek: *manga, lamba, fanîla*

Tekil (yewhûmar)

Manga cînîke (kadının ineği)

Lamba dunîke (mutfağın lambası)

Çoğul {zafhûmar}

a. Tamlanan çoğul, tamlayan tekil: mangayê cînîke (kadının inekleri)

b. Tamlayan çoğul, tamlanan tekil: manga cînîyan/cînîkan (kadınların ineği)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: mangayê cînîyan/cînîkan (kadınların inekleri)

Görüldüğü gibi “a” ile biten dişil isimler söz konusu olduklarında, tamlanan isim tamlama soneki almaz, yalnız haldeki gibi kalır. Bir görüşe göre, aslında bu gruba giren isimler de sonek alırlar. Yani örneğimizdeki isimlerin “mangaya mordemekî, mangayê cînîke, lambayê dunike vs. şeklinde olmaları gerekir. Ne var ki doğru ya da yanlış olması bir yana, bu yazma şekli kelimeyi hantallaştırmaktadır ki sırf bu nedenle de olsa bu şekilde yazılmasından yana değilim. Burada alınan form, konuşma dilindeki formdur. Yani bu çalışmada mangayê cînîke değil, mangayê cînîke şeklindeki yazılış esas alındı.

1.1.2. “a” ile biten dişil isim + eril isim (nameyo makîyo ke bi “a” qedîno + nameyo nêrî)

Örnek: *fanîla, lamba*

Tekil (yewhûmar)

Fanîla xortî (gencin fanılası)
Lamba keyeyî (çeyî) (evin lambası)

Çoğul (zafhûmar)

- Tamlanan çoğul, tamlayan tekil: fanîlayê gencî (gencin fanılası)
- Tamlayan çoğul, tamlanan tekil: fanîla xortan (gençlerin fanılası)
- Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: fanîlayê xortan (gençlerin fanılası)

1.1.3. “e” ile biten dişil isim + dişil isim (nameyo makîyo ke bi “e” qedîno + nameyo makî)

Örnek: *waye, dare, qeleme, çiçege*

Tekil (yewhûmar)

Waya Dîlane (Dilan’ın kız kardeşi)
Vara/vewra adare (mart karı)
Qelema lajekî (oğlanın kalemi)
Çiçega sayêre* (elma çiçeği)
Dara gozêre (ceviz ağacı)

Çoğul (zafhûmar)

- Tamlanan çoğul tamlayan tekil: wayê veyvike (gelinin kız kardeşleri),
- Tamlayan çoğul tamlanan tekil: waya veyvikan (gelinlerin kız kardeşi)
- Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: wayê veyvikan (gelinlerin kız kardeşleri)

1.1.4. “e” ile biten dişil isim + eril isim (nameyo makîyo ke bi “e” qedîno + nameyo nêrî)

Örnek: *kêneke, vilike, komputere, mudire*

Tekil (yewhûmar)

Kêneka Ferhadî (Ferhad’ın kızı)

---

* Kirmanccanın kuzey ağzında meyve ağaçlarının isimleri ile meyvenin kendisi aynı formla söylenirler. Örneğin, “saye” denildiğinde hem meyve olarak, hem de ağaç olarak elma ifade edilir. Meyve ağacını ifade etmek için kullanılan ikinci bir form ise tamlama şeklindeki formdur. Örneğin, “dara saye (elma ağacı)”, “dara tuye (dut ağacı)” vs. Güney ağzında ise meyvenin kendisi ile meyve ağacı iki ayrı formla söylenirler. Örneğin, saye (elma, yani elma meyvesi) sayêre (elma ağacı), tuye (dut meyvesi), tuyêre (dut ağacı) vs. Ancak güney ağzında meyve ağaçları için kullanılan bu form kuzey ağzında tümüyle kaybolmuş da değil. Özellikle yer isimlerinde buna sıkça rastlamak mümkün. Örneğin, Vîyalêre (Dersim’de bir köy ismidir), Sévzêrike, Derê Gozêrû, Suya Gozêre, Kemera Gozêre, rastlanılan bu türden yer isimlerine örneklerdir.

Vilika wisarî (bahar çiçeği)

Komputura şagirdî (-erkek- öğrencinin bilgisayar)

Mudira mektebî (okul'un müdürü)

Çoğul (zafhûmar)

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: kênêkê Ferhadî (Ferhad'ın kızları)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: vilika baxçeyan (bahçelerin çiçeği)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: komputurê şagirdan (öğrencilerin bilgisayarları)

1.1.5. “î” ile biten dişil isim + dişil isim

(nameyo makîyo ke bi “î” qedîno + nameyo makî)

Örnek: kardî, hengazî

Tekil (yewhûmar)

Kardîya Bêrîvane (Berivan'ın bıçağı)

Hengazîya citkare (çiftçinin karasabanı)

Çoğul (zafhûmar)

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: kardîyê Bêrîvane (Berivan'ın bıçakları)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: kardîya bêrîvanan (Süt sağıcı kadınların (berivan) bıçağı)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: kardîyê bêrîvanan (Süt sağıcı kadınların bıçakları)

1.1.6. “î” ile biten dişil isim + eril isim

(nameyo makîyo ke bi “î” qedîno + nameyo nêrî)

Tekil (yewhûmar)

Goçênîya goşkarî (kunduracının çuvaldızı)

Hengazîya citkarî (çiftçilerin karasabanları)

Çoğul (zafhûmar)

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: goçênîyê goşkarî (kunduracının çuvaldızları)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: goçênîya goşkaran (kunduracının çuvaldızı)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: goçênîyê goşkaran (kunduracıların çuvaldızları)

1.2. Tamlanan isim eril olursa (nameyo temambîyaye ke nêrî bo)

1.2.1. “a” ile biten eril isim + eril

(nameyo nêrîyo ke bi “a” qedîno + nameyo nêrî)

Ornek: *hêga, va, ga, la*

Tekil (yewhûmar)

Hêgayê Hesênî (Hasan'ın tarlası)

vayê vakurî (kuzey rûzgarı)

Gayê misoneyî (harman öküzü)

Layê postalî (ayakkabı bağı)

Çoğul (zafhûmar)

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: *layê postalî* (ayakkabının bağları)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: *layê postalan* (ayakkabıların bağı)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: *layê postalan* (ayakkabıların bağları)

1.2.2. "a" ile biten eril isim + dişil isim

(nameyo nêrîyo ke bi "a" qedîno + nameyo makî)

Tekil (yewhûmar)

Hêgayê Zere (Zere'nin tarlası)

Gayê cite (çift öküzü)

Layê meşke (tulum bağı)

Çoğul (zafhûmar)

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: *layê meşke* (tulumun bağları)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: *layê meşkan* (tulumların bağı)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: *layê meşkan* (tulumların bağları)

1.2.3. "e" ile biten eril isim + eril isim

(nameyo nêrîyo ke bi "e" qedîno + nameyo nêrî)

Örnek: *cele, pençere, cade*

Tekil (yewhûmar)

Celeyê Memedî (Mehmed'in sap yığını)

Pençereyê* mektebî (okulun penceresi)

Çoğul {zafhûmar}

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: *pençereyê mektebî* (okulun pencereleri)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: *bexçeyê mekteban* (okulların bahçesi)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: *pençereyê mekteban* (okulların pencereleri)

1.2.4. "e" ile biten eril isim + dişil isim

(nameyo nêrîyo ke bi "e" qedîno + nameyo makî)

* *pencere bazı yörelerde dişildir.*

Örnek: *cade, mele*

Tekil (yewhûmar)

Cadeyê Üniversite (Üniversite caddesi)

Meleyê Afrîka (Afrika çekirgesi)

Çoğul (zafhûmar)

- a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: cadeyê Unîversîte (Üniversite caddeleri)
- b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: cadeyê Unîversîteyan (Üniversitelerin caddesi)
- c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: cadeyê Unîversîteyan (Üniversitelerin caddeleri)

1.2.5. “o” ile biten eril isim + eril isim

(nameyo nêrîyo ke bi “o” qedîno + nameyo nêrî)

Örnek: *ko, çekçeko, do, lenglengo*

Tekil (yewhûmar)

Çekçekoyê serra vêsaniye (açlık yılının çekirgesi)

Koyê Marî (Yılan Dağı)

Doyê payîzî (sonbahar ayranı)

Lenglengoyê lajekî (erkek çocuğun birdirbir oyunu)

Çoğul (zafhûmar)

- a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: koyê marî (yılan dağları)
- b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: koyê maran (yılanların dağı)
- c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: koyê maran (yılanların dağları)

1.2.6. “o” ile biten eril isim + dişil isim

(nameyo nêrîyo ke bi “o” qedîno + nameyo makî)

Tekil (yewhûmar)

Koyê dewe (köyün dağı)

Doyê mîye (koyun ayranı)

Çoğul {zafhûmar}

- a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: koyê dewe (köyün dağları)
- b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: Koyê dewan (köylerin dağı)
- c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: Koyê dewan (köylerin dağları)

1.2.7. “u/û” ile biten eril isim + eril isim

(nameyo nêrîyo ke bi “u/û” qedîno + nameyo nêrî)

Örnek: *çu, cû, du*

Tekil (yewhûmar)

Çuyê destî (el sopası)

Duyê komirî (kömür dumanı)

Cuyê merdimî (adamın hayatı)

Çoğul (zafhûmar)

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: çuyê şuwaneyî (çobanın sopaları)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: çuyê şuwaneyan (çobanların sopası)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: çuyê şuwaneyan (çobanların sopaları)

1.2.8. “u/û” ile biten eril isim + dişil isim

(nameyo nêrîyo ke bi “o” qedîno + nameyo makî)

Tekil (yewhûmar)

Çuyê raye (yol sopası)

Duyê lozine (baca dumanı)

Cûyê cînîke (kadının hayatı)

Çoğul (zafhûmar)

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: çuyê raye (yol sopaları)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: çuyê rayan (yolların sopası)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: çuyê rayan (yolların sopaları)

1.2.9. Sessiz harf ile biten eril isim + eril isim

(nameyo nêrîyo ke bi herfa bêvenge qedîno + nameyo nêrî)

Örnek: *ber, dês*

Tekil (yewhûmar)

Berê keyeyî/çêyî (evin kapısı)

Dêsê mektebî (okulun duvarı)

Çoğul (zafhûmar)

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: berê keyeyî/çêyî (evin kapıları)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil: berê keyeyan/çêyan (evlerin kapısı)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: berê keyeyan/çêyan (evlerin kapıları)

1.2.10. Sessiz harf ile biten eril isim + dişil isim

(nameyo nêrîyo ke bi herfa bêvenge qedîno + nameyo makî)

Tekil (yewhûmar)

Berê markete (marketin kapısı) Biroşê* Bêrîvane (Berivan'ın stili)

Çoğul (zafhûmar)

a. Tamlanan çoğul tamlayan tekil: berê markete (marketin kapıları)

b. Tamlayan çoğul tamlanan tekil berê marketan (marketlerin kapısı)

c. Tamlayan ve tamlanan birlikte çoğul: berê marketan (marketlerin kapıları)

2. SIFAT TAMLAMASI (ÎZAFEYA SIFETÎ)

2.1. Dişil isim + sıfat (nameyo makî + sıfat)

2.1.1. “a” ile biten dişil isim + sıfat

(nameyo makîyo ke bi “a” qedîno + sıfat)

Örnek: *manga, fanîla, marula*

Tekil (yewhûmar)

Manga bore (boz inek)

Fanîla rêşine (yünlü fanila)

Marula gewre (gri kertenkele)

Çoğul (zafhûmar)

Mangayê borî (boz inekler)

Fanîlê rêşinî (yünlü fanilalar)

Marulê gewrî (gri kertenkeleler)

2.1.2. “e” ile biten dişil isim + sıfat

(nameyo makîyo ke bi “e” qedîno + sıfat)

Örnek: *vilike***, *dare, kêneke, tasike, tomofile, avukate*

Tekil (yewhûmar)

Vilika kewîye (yeşil çiçek)

Berfina porzerde (sarı saçlı Berfin)

Zera barîye (ince Zere)

Dara derge (uzun ağaç)

Kêneka azebe (bekar kız)

Tasika sêmine (gümüş tas)

Tomofila sure (kırmızı otomobil)

Avûkata kurde (Kürt avukat)

Çoğul (zafhûmar)

vilikê keweyî (yeşil çiçekler)

Darê dergî (uzun ağaçlar)

* “Biroş” bazı yörelerde “biros” şeklinde telaffuz edilir.

** Bazı yörelerde “vilike” olarak telaffuz edilir.

Tomofilê surî (kırmızı arabalar)

**2.1.3. “î” ile biten dişil isim + sıfat
(nameyo makîyo ke bi “î” qedîno + sıfat)**

Örnek: *kardî, sirsî, goçenî*

Tekil (yewhûmar)

Kardîya tuje (keskin bıçak)

Sirsîya newîye (yeni saban demiri)

Goçenîya bariye (ince çuvaldız)

Çoğul (zafhûmar)

Kardîyê tujî (keskin bıçaklar)

Sirsîyê neweyî (yeni saban demirleri)

Goçenîyê barîyî (ince çuvaldızlar)

2.2. Eril isimler + sıfat (nameyê nêrî + sıfat)

**2.2.1. “a” ile biten eril kelime + sıfat
(nameyo nêrîyo ke bi “a” qedîno + sıfat)**

Örnek: *hêga, va, pêya, la*

Tekil (yewhûmar)

Hêgayo gird (büyük tarla)

vayo serdin (soğuk rüzgar)

Pêyayo nandar (konuksever kişi)

Layo/lawo barî (ince ip)

Çoğul (zafhûmar)

Hêgayê girdî (büyük tarlalar)

Pêyayê nandarî (konuksever kişiler)

**2.2.2. “e” ile biten eril kelime + sıfat
(nameyo nêrîyo ke bi “e” qedîno + sıfat)**

Örnek: *cele, çele, cade, cerde, dere*

Tekil (yewhûmar)

Celeyo gird (büyük sap yığını)

Çeleyo serdin (soğuk kış ortası)

Cadeyo verin (geniş cadde)

Kelîmeyo nêrî (eril sözcük)

Cerdeyo rût (çıplak dağ yamacı)

Dereyo pîl (büyük dere)

Çoğul (zafhûmar)

Celeyê girdî (büyük sap yığınları)

Caddeyê verinî (geniş caddeler)

Kelîmeyê nêrî (eril sözcükler)

**2.2.3. “î” ile biten eril isim + sıfat
(nameyo nêrîyo ke bi “î” qedîno + sifet)**

Örnek: *hênî, hêlî, cêvî, pî*

Tekil (yewhûmar)

Hênîyo sipî (beyaz çeşme)

Kaliyo qij (küçük Kali)

Hêlîyo belek (benekli kartal)

Cêvîyo xorî (derin vadi)

Pîyo rind (iyi baba)

Çoğul {zafhûmar}

Hênîyê sipîyî (sipêyî) (beyaz çeşmeler)

Hêlîyê belekî (benekli kartallar)

Cêvîyê xorî(yî) (derin vadiler)

**2.2.4. “o” ile biten eril isim + sıfat
(nameyo nêrîyo ke bi “o” qedîno + sifet)**

Örnek: *ko, çekçeko, lenglengo*

Tekil (yewhûmar)

Koyo vewrin/varin (karlı dağ)

Çekçekoyo hurdf (küçük çekirge)

Çoğul (zafhûmar)

Koyê vewrinî/varinî (karlı dağlar)

Çekçekoyê hurdf (küçük çekirgeler)

**2.2.5. “u/û “ ile biten eril isim + sıfat
(nameyo nêrîyo ke bi “u/û” qedîno + sifet)**

Örnek: *çu, du*

Tekil (yewhûmar)

Çuyo qalind (kalın sopa)

Duyo barî (ince duman)

Çoğul (zafhûmar)

Çuyê qalindî (kalın sopalar)

Duyê barî/barîyî (ince dumanlar)

2.2.6. Sessiz harfle biten eril kelime + sıfat (nameyo nêrîyo ke bi herfa bêvenge qedîno + sifet)

Örnek: *bir, kemer, ban, nan, dês, keyber, merdim*

Tekil (yewhûmar)

Birro kewe (yeşil orman)

Kemero sert (sert taş)

Qemero hêrdîsin (Sakallı Kamer)

Merdimo xort (delikanlı adam)

Bano diqat (iki katlı bina)

Çoğul (zafhûmar)

Kemerê sertî (sert taşlar)

Banê diqatî (iki katlı binalar)

NOT: Grup teşkil eden şeyleri ifade eden kelimelerin çoğul ve tekil formları aynıdır.

Dikkat edilirse sıfat tamlamalarında, tamlanan isim eril tekil ise **o**, dişil tekil ise **a**, çoğul ise **ê** soneki alır. Yine burada da kelime sesli harfle bittiği takdirde, araya bağlantı harfi olarak “y” girer ve **o**, **a**, **ê** sırasıyla “yo”, “ya” ve “yê” halini alırlar.

Sıfatlara gelince; bunlar:

- Tanımladıkları isim eril tekil ise sıfatın eril yalın formunu,
- Tanımladıkları isim dişil tekil ise sıfatın dişil yalın formunu,
- Tanımladıkları isim çoğul ise eril dişil farketmeksizin “î” sonekini alırlar.

Örnek: *gayo bor/e, hero gewr, manga bore/d, dara derge, gayê borî, mangayê borî*

3. ÇEKİMDE TAMLAMA (ANTIŞ DE ÎZAFE)

Çekimde tamlamayı;

1. Niteleme sıfatı olarak (sey sifetê danasnayîşî),

2. Yüklemlî (bi kardar),

Olmak üzere iki başlık altında örneklerle açıklamaya çalışalım.

3.1. Niteleme sıfatı olarak (sey sifetê danasnayîşî)

Sona gelen harf esas alınarak yapılan isim gruplandırmasına örnekler:

lamba

- a. lamba keske (yeşil lamba)
- b. lamba kesk a. (Lamba yeşildir.)

awe

- a. awa germe (sıcak su)
- b. Awe germ a. (Su sıcaktır.)

kardî

- a. Kardîya tuje (keskin bıçak)
- b. Kardî tuj a. (Bıçak keskindir.)

ga

- a. gayo/gawo sîya (siyah öküz)
- b. ga sîya yo. (Öküz siyahtır.)

dere

- a. dereyo derg (uzun dere)
- b. Dere derg o. (Dere uzundur.)

kolî

- a. kolîyo huşk (kuru/sert odun)
- b. Kolî huşk o. (Odun kurudur/serttir.)

ko

- a. koyo honik (serin dağ)
- b. Ko honik o. (Dağ serindir.)

du

- a. duyo barî (ince duman boğumu)
- b. Du barî yo. (Duman boğumu incedir.)

nan

- a. nano teze (taze ekmek)
- b. Nan teze yo. (Ekmek tazedir.)

pes

- a. peso nêweş (hasta davar)
- b. Pes nêweş o. (Davar hastadır.)

3.2. Yüklemlî (bi kardar)

3.2.1. Geçişsiz fiil ile yapılan çekim (antiş bi karo întansîfîf)

3.2.1.1. Dişil özne (kerdoxo makî)

- a. Şimdiki zaman-I (demo nikayin-I)

Kêneka sportmene yo vaz dana. (Sporcu kız koşuyor.)

**b. Şimdiki zaman-II/geniş zaman/gelecek zaman
(demo nikayin-II, demo hîra, demo ameyox)**

Kêneka sportmene vaz dana. (Sporcu kız koşar/koşuyor/koşacak.)

c. Dili geçmiş zaman (demo vîarteyo dîyar)

Kêneka sportmene vaz da. (Sporcu kız koştu.)

d. Mişli geçmiş zaman (demo vîarteyo nedîyar)

Kêneka sportmene vaz do. (Sporcu kız koşmuş.)

3.2.1.2. Eril özne (kerdoxo nêrî)

a. Şimdiki zaman-I (demo nikayin-I)

Xorto sportmeno vaz dano. (Sporcu delikanlı koşuyor.)

**b. Şimdiki zaman-II/geniş zaman/gelecek zaman
(demo nikayin-II, demo hîra, demo ameyox)**

Xorto sportmen vaz dano. (Sporcu delikanlı koşuyor/koşar/koşacak.)

c. Dili geçmiş zaman (demo vîarteyo dîyar)

Xortê sportmenî vaz da. (Sporcu genç koştu.)

d. Mişli geçmiş zaman (demo vîarteyo nedîyar)

Xortê sportmenî vaz do. (Sporcu genç koşmuş.)

3.2.2. Geçişli fiil ile çekim (bi karê transîtifî antiş)

3.2.2.1. Dişil özne (kerdoxo makî)

a. Şimdiki zaman-I (demo nikayin-I)

Eril nesne

Kêneka sportmene ya kitabî hêrîna. (Sporcu kız kitap satın alıyor.)

Dişil nesne

Kêneka sportmene ya qeleme hêrîna. (Sporcu kız kalem satın alıyor.)

**b. Şimdiki zaman-II/geniş zaman/gelecek zaman
(demo nikayin-II, demo hîra, demo ameyox)**

Eril nesne

Kêneka sportmene kitabî hêrîna. (Sporcu kız kitap satın alır.)

Dişil nesne

Kêneka sportmene qeleme hêrîna. (Sporcu kız kalem satın alır.)

c. Dili geçmiş zaman (demo viyarteyo dîyar)

Eril nesne: Kêneka sportmene kitab hêrîna. (Sporcu kız kitap satın aldı.)

Dişil nesne: Kêneka sportmene qeleme hêrîne. (Sporcu kız kalem satın aldı.)

d. Mişli geçmiş zaman (demo viyarteyo nedîyar)

Eril nesne: Kêneka sportmene kitab hêrîno. (Sporcu kız kitap satın almış.)

Dişil nesne: Kêneka sportmene qeleme hêrîna. (Sporcu kız kalem satın almış.)

3.2.2.2. Eril özne (kerdoxo nêrî)

a. Şimdiki zaman-I (demo nikayin-I)

Eril nesne:

Xorto sportmeno kitab hêrîneno. (Sporcu genç kitap satın alıyor.)

Dişil nesne: Xorto sportmeno qeleme hêrîneno. (Sporcu genç kitap satın alıyor.)

b. Şimdiki zaman-II/geniş zaman/gelecek zaman

(demo nikayin-II, demo hîra, demo ameyox)

Eril nesne: Xorto sportmen kitab hêrîneno. (Sporcu genç kitap satın alıyor/alır/alacak.)

Dişil nesne: Xorto sportmen qeleme hêrîneno. (Sporcu genç kitap satın alıyor/alır/alacak.)

c. Dili geçmiş zaman (demo viyarteyo dîyar)

Eril nesne: Xortê sportmenî kitab hêrîna. (Sporcu genç kitap satın aldı.)

Dişil nesne: Xortê sportmenî qeleme hêrîne. (Sporcu genç kalem satın aldı.)

d. Mişli geçmiş zaman (demo viyarteyo nedîyar)

Eril nesne: Xortê sportmenî kitab hêrîno. (Sporcu genç kitap satın almış.)

Dişil nesne: Xortê sportmenî qeleme hêrîna. (Sporcu genç kalem satın almış.)

4. BELİRTİSİZ TAMLAMA (ÎZAFEYA NEDÎYARE)

4.1. Belirtisiz isim tamlaması (îzafeya nameyî ya nedîyare)

4.1.1. Tekil (yewhûmar)

4.1.1.1. Dişil tekillerde (makîya yewhûmare de)

a. isim tek başına

Qelemê (bir kalem, herhangi bir kalem)

Darê (bir ağaç, herhangi bir ağaç)

b. Tamlanan belirtisiz tekil, tamlayan belirtili tekil

Kênekêda cînîke (kadının bir kızı)

Burada kadın biliniyor, belirtilidir ancak kız bilinmiyor yani belirtisizdir.

c. Tamlanan ve tamlayan belirtisiz tekil

Kênekêda cînîkê (herhangi bir kadının herhangi bir kızı) Burada hem kız ve hem de kadın belirtisizdir.

d. Tamlanan belirtili tekil, tamlayan belirtisiz tekil

Kêna cînîkê (bir kadının kızı) Burada kız belirtili, kadın belirtisizdir.)

4.1.1.2. Eril tekillerde (nêrîyo yewhûmar de)

Lajekê (bir oğlan çocuğu, herhangi bir oğlan çocuğu) Banê (bir ev, herhangi bir ev)

a. Tamlanan belirtisiz tekil, tamlayan belirtili tekil

lajekêde mêrdekî. Mordemekê (herhangi bir adamın herhangi bir oğlu/bir adamın bir oğlu) Mektubêda xortî (delikanlının bir mektubu)

b. Tamlanan ve tamlayan belirtisiz tekil

Lajekêde mêrdekê/mordemekê (herhangi bir adamın herhangi bir oğlu)

Mektubêda kênekê (bir kızın herhangi bir mektubu)

c. Tamlanan belirtili tekil, tamlayan belirtisiz tekil

kêneka mêrdekê/mordemekê (herhangi bir adamın kızı)

4.1.1.3. Çoğulda (zahûmarî de)

a. isim yalnız başına (name xoser)

Kırmancki de belirtisiz çoğul, ismin önüne “tayê (bir miktar)” sözcüğü getirilmek suretiyle ifade edilir.

Tayê domanî (birkaç çocuk –belirtisiz-)

Tayê kitabî (bir miktar kitap –belirtisiz-)

b. Tamlanan belirtili çoğul, tamlayan belirtili tekil

Domanê mêrdekî/merdimekî (adamın çocukları)

Peçereyê banî (evin pencereleri)

c. Tamlanan belirtisiz tekil, tamlayan belirtili çoğul

Hêgayêde cîranan (komşuların herhangi bir tarlası)

Vergêde çolan (yabanların herhangi bir kurdu)

d. Tamlanan belirtisiz çoğul, tamlayan belirtili tekil

tayê nêweşîye(n) hamnanî (yaz mevsiminin kimi hastalıkları)
tayê domanê cîranî (komşunun bazı çocukları)

e. Tamlanan belirtisiz çoğul, tamlayan belirtili çoğul

tayê domanê cîranan (komşuların bazı çocukları)
tayê kitabê mamostayan (öğretmenlerin kimi kitapları)
tayê çiçegê daran (ağaçların kimi çiçekleri)

f. Tamlanan ve tamlayan belirtisiz çoğul

tayê domanê **tayê** cîranan (bazı komşuların bazı çocukları)
tayê karê **tayê** kesan (kimi kişilerin kimi işleri)

g. Tamlanan belirtili tekil, tamlayan belirtisiz çoğul

awa **tayê** golan (bazı göllerin suyu)
hêgayê **tayê** cîranan (bazı komşuların tarlası)
pîrê **tayê** êzdîyan (bazı Ezdîlerin piri)

4.2. Belirtisiz sıfat tamlaması (îzafeya sîfetî ya nedîyare)

Belirtisiz sıfat tamlamasında sıfat yalın halde kalır, isim ise isim tamlamasındakiyle aynı şekilde değişime uğrar. Yani belirtisiz eril tekillerde ismin sonuna -**êde**, dişil tekillerde -**êda** ekleri gelir çoğullarda ise ismin önünde **tayê** sözcüğü yer alır. Sesli harfle biten isimlerde araya bağlantı harfî olarak **y** girer ve söz konusu **êde** ve **êda** belirtisiz tamlama ekleri, “**gayêde**” ve “**kardîyêda**” örneklerinde de görüldüğü gibi -**yêde** ve -**yêda** şeklini alırlar.

Örnekler:

4.2.1. Tekil isimlerde

4.2.1.1. İsim eril-tekil olursa (eke name nêrîyo yewhûmar bo)

gayêde sîya (siyah bir öküz)
merdimêde kal (yaşlı bir adam)
caddeyêde hîra (geniş bir cadde)
parkêde girs (büyük bir park)
çemêde zela (berrak bir nehir)
xortêde dilsoz (sadık bir genç)
Doxtorêde xebatkar (çalışkan bir doktor)
Hakîmêde adîl (adil bir hakim)

4.2.1.2. İsim dişil-tekil olursa (eke name makîyo yewhûmar bo)

Cînîkêda kokime (yaşlı bir kadın)
Veyvikêda rindeke (güzel bir gelin)
Compîturêda newîye (yeni bir bilgisayar)

Doxtorêda xebatkare (çalışkan bir doktor)
Hakîmêda adîle (adil bir hakim)
Avukatêda zanaye (bilgili bir avukat)
Gulêda sure (kırmızı bir gül)
Mangayêda bore (boz bir inek)
Lambêda qijkeke (küçük bir lamba)
Kardîyêda tuje (keskin bir bıçak)
Goçenîyêda çewte (eğri bir çuvaldız)

4.2.1.3. Çoğullarda (zafhûmaran de)

Tayê cînîkê kokimî (yaşlı bazı kadınlar)
Tayê domanê bêkesî (kimsesiz bazı çocuklar)
Tayê kompîturê neweyî (yeni bazı bilgisayarlar)
Tayê gulê surî (kırmızı bazı güller)
Tayê kitabê bahayî (pahalı bazı kitaplar)
Tayê kênekê azebî (bekar bazı kızlar)
Tayê rojnameyê hefteyinî (haftalık bazı gazeteler)

5. ZAMİRLE YAPILAN TAMLAMA (ÎZAFEYA KE BI ZEMÎR VIRAZÎNA)

Zamirler kırmanccada, Kurmanccada olduğu gibi hem tamlayan ve hem de tamlanan olabilirler. Tamlamanın bu türünde, yani zamirle yapılan tamlamalarda, zamirin bükümlü hali kullanılır.

5.1. Eril-tekil isimle (bi nameyê nêrîyê yewhûmarî)

Keyeyê/çeyê şima (sizin eviniz)
aqilê to (senin aklın)
Mêrdeyê to (senin kocan)
Lajê aye (onun oğlu)
Kalîkê ey (onun dedesi)
Dedê ma (bizim amcamız)
Şehîdê înan (onların şehidi)
Koyê şima (sizin dağınız)

5.2. Dişil-tekil isimle (bi nameyê makîyê yewhûmarî)

Xuya şima (sizin huyunuz)
Pîrîka înan (onların ninesi)
Çîtîka aye (onun baş örtüsü)
Çîcega mi (benim çiçeğim)
Şiira ey (onun şiiiri)

Kovara ma (bizim dergimiz)
Komela înan (onların derneği)

5.3. Çoğul isimlerle (bi nameyanê zafhûmaran)

vilikê mi (benim çiçeklerim)
Dedê to (senin amcaların)
Xalê ma (bizim dayılarımız)
Pîrîkê înan (onların nineleri)
Kovarê şima (sizin dergileriniz)
Pirtukê ey (onun kitapları)
Domanê aye (onun çocukları)

5.4. Birden çok isimle (bi yew ra vêşêrî nameyî)

Wa û biryê ma (bizim erkek ve kız kardeşlerimiz)
Dere û cêvîyê şima (sizin dere ve vadileriniz)
Dest û payê mi (benim ellerim-kollarım)
Der û dormeyê to (senin etrafın) Nat û dotê aye (onun sağ-solu)
Deşt û koyê ey (onun ova ve dağları)
Dek û dolabê înan (onların hile ve oyunları)

5.5. Diğer zamîrlerle (bi zemîranê bînan)

demê xo (kendi zamanı)
yewbînî/jubînî: destê yewbînî/jubînî (birbirlerinin eli)
ney/n: pisinga neyî (bunun kedisi)
naye/m: kutikê naye (bunun köpeği)
nînan/zh: hêyanê nînan (bunların hayvanları)
ey: kitabê ey (onun kitabı)
aye: qelema aye (onun kalemi)
înan: mamostayê înan (onların öğretmenleri)
çiyî: werdê çiyî? (neyin yiyeceği?)
çikî: hêgayê çikî (ne tarlası)
çinayî: dermanê çinayî (neyin ilacı)
kamî: dewa kamî (kimin davası)
kamcî(yî): gula kamcî(yî) (hangisinin gülü)
kamcîye: yarê kamcîye (hangisinin yarı)
kamcîyan: embazê kamcîyan (kimlerin arkadaşları)
kotî: zerdalîyê kotî (nerenin zerdalileri)
yewî/juyî/n: (karê yewî (juyî) (birinin işi)
yewe/juye/m: telaşeyê yewe (juye) (birinin telaşı)
kesî: heqa kesî (birinin hakkı)
kesê: vengê kesê (herhangi birinin sesi)
kesan: qîrîna kesan (birilerinin çılgılığı)

tayê kesan: para tayê kesan (bazı kişilerin payı)
herkesî: neheqîya herkesî (herkesin haksızlığı)
qe kesî: heça qe kesî (hiç kimsenin hakkı)
qe kesê: rêça qe kesê (herhangi bir kimsenin ayak izi)
her yewî/her juyî: gureyê heryewî (her birinin işi)
her yewe/her juye: çekerîya heryewe (herbirinin hamaratlığı)
filankesî: şanika filankesî (falan kişinin hikayesi)
ewk/n: niklîya ewkî (şeyin gagası)
ewke/m: perrê ewke (şeyin kanadı)
ewkan/zh: romanê ewkan (şeylerin romanı)
emin/n: lawika eminî (şeyin türküsü)
emine/m: lorika emine (şeyin ninnisi)
eminan/zh: bêbextîya eminan (şeylerin kalleşliği)
çîyî: tûrikê çîyî (şeylerin torbası)
Tayê kesî: hêvîya tayê kesî (bazı kimselerin umudu)
Tayê kesan: persa tayê kesan (bazı kimselerin soruları)

5.6. Tamlanan ve tamlayanın birlikte zamir olması (temambîyaye û tamamkerdox ke pîya zemîr bê)

Hem tamlanan ve hem de tamlayanın zamir olması durumunda tamlanan zamir yalın halini korur, tamlayan zamir bükümlü olur.

Örnekler:

Eza to (senin olan ben)
Tiya mi (benim olan sen)
aya ey (onun olan o)
Oyê aye (onun olan o)
Oyê ma (bizim olan o)
Şimayê ma (bizim olan siz)
ayê înan (onların olan o)
Şimayê înan (onların olan siz)
Mayê to (senin olan biz)

Eza xo (kendimin olan ben)
Tîya xo (kendinin olan sen)

aya ney(î) (bunun olan o)
Êyê ney(î) (bunun olan onlar)

Oyê naye (bunun olan o)
Oyê ney (bunun olan o)

Oyê înan (onların olan o)
ayê înan (onların olan o)

Kamcîyê/e kamcîye/d (hangisinin hangisi)
Kamcîya/d kamcîyî/e (hangisinin hangisi)
Kamcîya/d kamcîyan/ç (hangilerinin hangisi)
Kamcîyê/e kamcîyan/ç (hangilerinin hangisi)
Kamcîyê/ç kamcîyan/ç (hangilerinin hangileri)

çiyê kamcîye/d (hangisinin şeyi)
çiyê kamcîyî/e (hangisinin şeyi)
çiyê kamcîyan/ç (hangilerinin şeyi)
çiyê kamcîyan/ç (hangilerinin şeyleri)

Çiyê kotî (nerenin nesi)
Çiya kotî (nerenin nesi)
Çiyê kotî (nerenin neleri)

Çikê kotî (nerenin nesi)
Çika kotî (nerenin nesi)
Çikê kotî (nerenin neleri)

Çiyê herkesî (herkesin şeyi/nesi)
Çiya herkesî (herkesin şeyi)
Çiyê herkesî (herkesin neleri)

Çikê herkesî (herkesin şeyi/nesi)
Çikê kamî (kimin nesi)
Çika şima (sizin neyiniz)
Çikê înan (onların neleri)

6. ZİNCİRLEME TAMLAMALAR (ÎZAFEYÊ RÊZILKÎ)

Zincirleme tamlamalar, tamlananı, tamlayanı ya da her ikisi birden, birden fazla kelimededen oluşan tamlamalardır.

6.1. Tamlananı birden çok kelimden oluşan tamlamalar

(îzafeyê ke temambîyayeyê xo yew ra zafêrî/vêşêrî çekuyan ra virazîyo)

Der û dorê dewe (köyün çevresi)

Bav û kalê ma (bizim atalarımız)

Ma û pîyê domanan (çocukların anne ve babaları)

verg û kutikê yabanî (yabanın kurdu köpeği)

Pîl û qiz û cênî û camêrdê dewe (büyük küçük, kadın erkek köydeki herkes)

Dikkat edilirse burada tamlanan birden fazla kelimededen meydana geliyor ve

son kelime tamlama takısı alırken ondan önceki tamlama kelimesi ya da kelimeleri herhangi bir ek ya da takı almazlar.

6.2. Tamlayanı birden çok kelimden oluşan tamlamalar (îzafeyê ke tamamkerdoxê xo yew ra zafêrî çekuyan ra virazîyo)

Govenda pil û qizî (büyük küçük herkesin halayı)
ala kesk û sur û zerde (yeşil, sarı ve kırmızı bayrak)
Dewa girse û rindeke û bexçeyine (büyük, güzel ve bahçeli köy)
Maya Ferhat û Kalî û Zinar û Bervîvane (Ferhat, Kali, Zinar ve Berivan'ın anesi)

6.3. Tamlayanda birden çok yeni tamlama olması (temamkerdox de ke yew ra zêder îzafeya newîye bo)

Partiya Demokrat a Kurdîstanê Îranî (İran Kürdistan Demokrat Partisi)
Dara sayanê suran (Kırmızı elmaların ağacı)
Genimê hagayê girdê zilvinî (büyük, gübreli tarlanın buğdayı)
Komela Cînîyanê Demokratanê Kurdîstanî (Kürdistan'lı Demokratların Karı-larının Derneği- Burada demokrat olan kadınların kocalarıdır.)
Komela Cînîyanê Demokratan ê Kurdîstanî (Kürdistnali Demokrat Kadınlar Derneği- Burada demokrat olan kadınların kendileridir.)

Kêna birayê qijî (küçük kardeşin kızı-burada küçük olan babadır.)
Kêna birayî ya qije (kardeş küçük kızı- burada küçük olan kızın kendisidir)
Kêna birayê qijî ya qije (küçük kardeşin küçük kızı)

6.4. Hem tamlananın hem de tamlayanın birden çok kelimedden oluşması (hem temambîyaye hem kî tamamkerdox ke yew ra zêderî çekuyan ra virazîyo)

Pençere û berê (çêverê) keyeyê berzî (yüksek evin kapı ve pencereleri)
Wa û birayê veyva pile (büyük gelinin erkek ve kız kardeşleri)
Defter û qelemê şagird û mamostayan (öğrenci ve öğretmenlerin defter ve ka-lemleri)

6.5. Yalın halde zincirleme sıfatlar (sifetê rêzilkîyê xoserî)

Eril (nêrf)

1. Gayê Ferhadê dergî yo belek (Uzun Ferhad'ın benekli öküzü)
Gayê Ferhadê dergî yo beleko kokim (Uzun Ferhad'ın benekli, yaşlı öküzü)
Gayê Ferhadê dergî yo beleko kokimo zar (Uzun Ferhad'ın benekli, yaşlı, zayıf öküzü)

(NOT: “Dergî” sözcüğü burada Ferhad'ı nitelendiren bir sıfat olarak kullanıl-

miş. Eğer “derg” Ferhad’ın ismi ya da isim yerine geçen bir lakabı olsaydı, bu kelime bir özel isim olarak büyük harfle başlamış olacaktı.)

2. Keyeyê (çêyê) înan o gird (onların büyük evi)
Keyeyê înan o girdo diqat (onların büyük ikikatlı evi)
Keyeyê înan o girdo diqato sipî (onların büyük, ikikatlı, beyaz evi)

Dişil (makî)

3. Vareka Xaskare ya beleke (Haskar’ın benekli kuzusu)
Vareka Xaskare ya beleka rindeke (Haskar’ın benekli, güzel kuzusu)
Vareka Xaskare ya beleka rindeka zare (Haskar’ın benekli, yaşlı, güzel, zayıf kuzusu)

4. Kardîya şima ya difeke (iki ağızlı bıçağınız)
Kardîya şima ya difeka tuje (iki ağızlı, keskin bıçağınız)
Kardîya şima ya difeka tuja polate (iki ağızlı, keskin, çelik bıçağınız)

Çoğul (zafhûmar)

- Gayê Ferhadê dergê kokimî (uzun, yaşlı Ferhat’ın öküzleri)
Gayê Ferhadê dergî yê belekî (uzun Ferhat’ın benekli öküzleri)
Gayê Ferhadê dergê kokimî yê belekî (uzun, yaşlı Ferhat’ın benekli öküzleri)
Gayê Ferhadê dergê kokimî yê belekê kokimî (uzun, yaşlı Ferhat’ın benekli, yaşlı öküzleri)
Gayê Ferhadê dergî yê kokimê belekê zarî (uzun Ferhat’ın benekli, yaşlı, zayıf öküzleri)

- Varekê Xaskare yê belekî (Haskar’ın benekli kuzuları)
Varekê Xaskare yê belekê pirçinî (Haskar’ın benekli, yünlü kuzuları)
Varekê Xaskare yê belekê pirçinê zarî (Haskar’ın benekli, yünlü, zayıf kuzuları)

- Varekê Xaskara rindeke yê belekî (güzel Haskar’ın benekli kuzuları)
Varekê Xaskara rindeka şîrîne yê belekî (güzel, şirin Haskar’ın benekli kuzuları)

- Varekê Xaskara rindeka şîrîne yê belekê rindekî (güzel, şirin Haskar’ın benekli, güzel kuzuları)

Görüldüğü gibi zincirleme niteleme sıfatlarının yalın halde yer aldığı cümlelerde:

a. Eril tekil isimlerde, ismin kendisi izafeyi tanımlayan “ê” ile biterken (gayê, banê), birbirini izleyen sıfatların sonuna “o” gelir, en sondaki sıfat ise yalın halini korur.

b) Dişil isimlerde, ismin kendisi izafe göstergesi olan “a” ile biterken birbirini izleyen öteki sıfatların sonuna “a” gelir, en sondaki sıfat yine yalın halde durur.

c. Çoğul isimlerde, ismin kendisi izafe göstergesi olan “ê” ile biter, öteki sıfatlar yine “ê” alır, en sondaki sıfatın sonuna ise “î” gelir.

6.6. Zincirleme tamlamalara örnek cümleler (izafeyanê rêzilkîyan rê sey cumleyê nimûneyî)

6.6.1. Şimdiki zaman (demo nikayin)

Eril (nêrî)

Gayê Ferhadê dergî vaş weno. (Uzun Ferhad'ın öküzü ot yiyor.)

Gayê Ferhadê dergi **yo** belek vaş weno. (Uzun Ferhad'ın benekli öküzü ot yiyor.)

Gayê Ferhadê dergê kokimî vaş weno. (Uzun, yaşlı Ferhad'ın öküzü ot yiyor.)

Gayê Ferhadê dergî **yo** belek^o kokim vaş weno. (Uzun Ferhad'ın benekli, yaşlı, ihtiyar öküzü ot yiyor.)

Gayê Ferhadê dergê kokimê zarî vaş weno. (Uzun yaşlı, zayıf Ferhad'ın öküzü ot yiyor.)

Gayê Ferhadî **yo** dergo kokimo zar vaş weno. (Ferhad'ın uzun, yaşlı, zayıf öküzü ot yiyor.)

Dişil (makî)

Vareka Xaskare vaş wena. (Haskar'ın kuzusu ot yiyor.)

Vareka Xaskara keje vaş wena. (Kumral Haskar'ın kuzusu ot yiyor.)

Vareka Xaskara keja derga bariye vaş wena. (Kumral, uzun, ince Haskar'ın kuzusu ot yiyor.)

Vareka Xaskara keje **ya** beleka kokime vaş wena. (Kumral Haskar'ın be-nekli yaşlı kuzusu ot yiyor.)

Vareka Xaskara keje **ya** beleka kokima zare vaş wena. (Kumral Haskar'ın be-nekli, yaşlı, zayıf kuzusu ot yiyor.)

Çoğul (zafhûmar)

Gayê Ferhadê dergî vaş wenê. (Uzun Ferhad'ın öküzleri ot yiyorlar.)

Gayê Ferhadê dergî **yê** belekî vaş wenê. (Uzun Ferhad'ın benekli öküzleri ot yiyorlar.)

Gayê Ferhadê dergê kokimî vaş wenê. (Uzun, yaşlı Ferhad'ın öküzleri ot yiyorlar.)

Gayê Ferhadê dergî **yê** belekê kokimî vaş wenê. (Uzun Ferhad'ın benekli, yaşlı öküzleri ot yiyorlar.)

Gayê Ferhadê dergî **yê** belekê kokimê zarî vaş wenê. (Uzun Ferhad'ın benekli, yaşlı, zayıf öküzleri ot yiyorlar)

Varekê Xaskare **yê** belekî (Haskar'ın benekli kuzuları)

Varekê Xaskare **yê** belekê kokimî (Haskar'ın benekli, yaşlı kuzuları)

Varekê Xaskare yê belekê kokimê zarî (Haskar'ın benekli, yaşlı, zayıf kuzuları)

6.6.2. Dili geçmiş zaman (demo vîyarteyo dîyar)

Eril (nêri)

Gayê Ferhadê dergî vaş wîrd. (Uzun Ferhad'ın öküzü ot yedi.)

Gayê Ferhadê dergî yê belekî vaş werd. (Uzun Ferhad'ın benekli öküzü ot yedi.)

Gayê Ferhadê dergê kokimî vaş werd. (Uzun, yaşlı Ferhad'ın öküzü ot yedi.)

Gayê Ferhadê dergî yê belekê kokimî vaş werd. (Uzun Ferhad'ın benekli, yaşlı öküzü ot yedi.)

Gayê Ferhadê dergî yê kokimê zarî vaş werd. (Uzun Ferhad'ın benekli, yaşlı, zayıf öküzü ot yedi.)

Dişil (makî)

4. Vareka Xaskara keje vaş werd. (Kumral Haskar'ın kuzusu ot yedi.)

Vareka Xaskare ya beleke vaş werd. (Haskar'ın benekli kuzusu ot yedi.)

Vareka Xaskara keja derge vaş werd. (Kumral, uzun Haskar'ın kuzusu ot yedi.)

Vareka Xaskare ya beleka kokime vaş werd. (Haskar'ın benekli yaşlı kuzusu ot yedi.)

Çoğul (zafhûmar)

Gayanê Ferhadê dergî vaş werd. (Uzun Ferhad'ın öküzleri ot yediler.)

Gayanê Ferhadê dergî yê belekan vaş werd. (Uzun Ferhad'ın benekli öküzleri ot yediler.)

Gayanê Ferhadê dergê kokimî vaş werd. (Uzun, yaşlı Ferhad'ın öküzleri ot yediler.)

Gayanê Ferhadê dergî yê belekanê kokiman vaş werd. (Uzun Ferhad'ın benekli, yaşlı öküzleri ot yediler.)

Varekanê Xaskara keje vaş werd. (Kumral Haskar'ın kuzuları ot yediler.)

Varekanê Xaskara keje yê belekan vaş werd. (Kumral Haskar'ın benekli kuzuları ot yediler.)

Varekanê Xaskara keja derge vaş werd. (Kumral Haskar'ın benekli kuzuları ot yediler.)

Varekanê Xaskara keje yê belekanê kokimanê zaran vaş werd. (Kumral Haskar'ın benekli, yaşlı, zayıf kuzuları ot yediler.)

Burada nesne, yanê “vaş” erildir. Dişil olsa, o taktirde öznenin eril tekil ya da dişil tekil olması farketmez, fiil “**werd**” yerine “**werde**,” her ikisinin çoğulunda ise “**werdî**” şeklini alır.

Örnek:

Gayê Ferhadî fige werde. (Ferhad'ın öküzü fig yedi.) Burada "Fig" sözcüğü dişildir ve fiil formu da "werde"dir)

Înan yew (ju) raye de des nanî werdî. (Onlar bir kerede on ekmek yediler.) Burada yenen ekmek sayısı ondur (şudur), o nedenle de fiilin sonuna "î" gelmiş, "werdî".)

CÜMLE (CUMLE)

“Bir yargı bildirmek tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi.” (Türk Dil Kurumu Sözlüğü -TDK)

1. CÜMLE ÇEŞİTLERİ (ÇÊŞİDÊ CUMLE)

1.1. İHTİVA ETTİĞİ KELİME SAYISI BAKIMINDAN (GOREYÊ HÛMARA ÇEKUYAN)

1.1.1. Tek kelimededen oluşan cümle (cumleya ke yew çekuye ra virazîna)

1.1.1.1. Tek isimden oluşan cümle (cumleya ke yew nameyî ra virazîna)

Daha çok diyalog anında, karşı tarafa mesaj iletilir ya da yanıt verilirken kullanılır.

Örnek:

Kamî kompîture hêrînê? (Kim bilgisayar satın aldı?)

Rojhatî. (Rojhat.)

1.1.1.2. Tek zamirden oluşan cümle (cumleya ke yew zemîrî ra virazîna)

Kam nê kitabî wazeno? (Bu kitabı kim istiyor?)

O. (O.)

Kamî tomofile ramite? (Otomobili kim sürdü?)

Mi. (Ben.)

Kamcî bonê şima yo? (Hangisi sizin evinizdir?)

No. (Bu.)

1.1.1.3. Tek sıfattan oluşmuş cümle (cumleya ke yew sifetî ra virazîna)

Kamcî qeleme ê to ya? (Hangi kalem senindir?)

Sure. (Kırmızısı.)

Mamosta çend serre yo? (Öğretmen kaç yaşındadır?)

Hîris. (Otuz.)

1.1.1.4. Tek fiilden oluşan cümleler (cumleya ke yew karî ra virazîna)

Méymanê Ap Mîrzalî şiyê? (Mirzalî amcanın konukları gitmişler mi?)

Nêşiyê. (Gitmemişler.)

Piyê to amo? (Baban gelmiş mi?)

Nêamo. (Gelmemiş.)

1.1.1.5. Tek edattan oluşan cümle (cumleya ke yew edatî ra virazîna)

Şilanê ewro şîye mekteb? (Şilan bugün okula gitti mi?)

Nê. (Hayır.)

Şima perojîya xo werda? (Öğlen yemeğini yemiş misiniz?)

Ya. (Evet.)

1.1.1.6. Tek zarftan oluşan cümle (cumleya ke yew zerfe ra virazîna)

Ti kêy ama? (Ne zaman geldin?)

Perêy. (Geçen sene.)

To key mekteb qedena? (Okulu ne zaman bitirdin?)

Perarey. (Mi perarey mekteb qedena.) (Önceki günden önceki gün)

1.1.1.7. Tek ünlemden oluşan cümle

(cumleya ke yew înterjeksiyonî ra virazîna)

No layek nêweş o? (Bu erkek çocuk hastadır.)

Guneke! (Yazık!)

Radyoyê ma bî xirave. (Radyomuz bozuldu.)

Heyf! (Yazık!)

1.1.2. Birden çok kelimedden oluşan cümle

(cumleya yew ra vêşêrî/zêder çekuyan ra virazîna)

Cümlelerin unsurlarından birden fazlasının, ya da birden çok sözcüğün yer aldığı cümledir.

Kursê kirmanckî ewro salonê kîlîse de dest pêkeno. (Kırmancca kursu bugün kilise salonunda başlıyor.)

2. CÜMLENİN ÖĞELERİ (UNURÊ CUMLE)

Cümlede temel ve yardımcı olmak üzere iki türlü öge mevcuttur.

2.1. Temel öğeler (unsurê bingeyî)

2.1.1. Özne (kerdox)

“Bir cümlede bildirilen işi yapan veya yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey” -TDK

Görüldüğü gibi özne, bir işi ya da eylemi yapan, yerine getiren veya bir şey olan ögedir.

Kêneke/çêneke kompîture hêrînê. (Kız bilgisayar satın aldı.)

Burada işi yapan kişi, yani özne (kerdox) **kêneke** (kız)'dır.

Özne, bir sıfat ile birlikte de olabilir.

Örnek:

Cînîka kokime derman werd. (Yaşlı kadın ilaç aldı.)

Burada eylemi yapan yani özne **cînîka kokime**'dir. "Cînîke" isim, "kokime" ise onu niteleyen sıfattır.

Kêneke bi/ve **birayê xo** ra kompîtur hêrfîna. (Kız ile erkek kardeşi bilgisayar satın aldılar.)

Bu cümlede özne, **kêneke** ve **birayê xo**'dur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, öznenin isim ile isim tamlamasından oluşmuş olmasıdır.

2.1.1.1. Aktif cümlede özneyi bulma (cumleya aktîfe de dîyayîşê kerdoxî)

Herhangi bir cümlede özneyi bulabilmek için:

a) Geçişsiz fiillerin bütün zamanları için **kam, kame, çi, çike, çiyî, çikî** soruları sorulur ve alınan yanıt özneyi ortaya çıkarır.

b. geçişli fiillerin şimdiki, geniş ve gelecek zamanları için **kam, kame, çi, çike, çikî** geçmiş zamanları için ise **kami, kame, çikî, çiyî, çike, çikan** soruları sorulur. Alınan yanıt yine öznedir.

Örnek cümleler:

1-Geçişsiz fiil, geniş zaman (karo întansîf, demo hîra)

Kam êno/n? (Kim gelir/e?)

Serkan êno. (Serkan geliyor.)

Serkan öznedir.

Kame nêweş a/m? (Kim hastadır?)

Elife nêweş a. (Elif hastadır.)

Elife öznedir.

Çi gir beno? (Ne yuvarlanıyor -eşya ve hayvan için-?)

Ga gir beno. (Öküz yuvarlanıyor.)

Ga öznedir.

Çike gir bena? (Ne yuvarlanır -eşya ve hayvan için-?)

Loxe gir bena. (Loğ taşı yuvarlanıyor.)

Loxe öznedir.

Çikî/çiyî gir benê? (Neler/ne yuvarlanıyor -eşya ve hayvanın çoğulu için-?)

Kemerî gir benê. (Taşlar yuvarlanıyorlar.)

Kemerî öznedir.

* Yukarıdaki sorular teorik olarak var olmalarına karşın, konuşma dilinde özneyi bulmak amacıyla sorulan asıl sorular, **kam** ve **çi**'dir.

.Eylemde bulunan ya da ondan doğrudan etkilenen kişi ve şeylerin cinsi veya

miktarı bilinmesine rağmen, bu şeylerden hangisinin ya da kimin eylemin içeri-
sinde olduğu ortaya çıkartılmak istendiğinde **kame**, **çike**, **çikî/çiyî** soruları sorulur.

Diyelim ki bir eve herhangi bir konuk geldiğinden haberdarız ama onun cinsi-
yeti konusunda bilgi sahibi değiliz. O taktirde soru normal olarak **kam**, ile sorulur.
Eylemde bulunan şeyler, eşya veya hayvan ise soru sözcüğü bu kez **çı**'dır. Buna
karşılık, gelen konuğun dişi cinsten biri; yani bir kız ya da kadın olduğu belli,
ancak kim olduğu bilinmiyor ve biz de sorumuzu bunu açığa çıkartmak için soru-
yorsak o zaman **kame** deriz. (Kame amê çê şima? (Evinize kim geldi?) Eşya ve
hayvan (dişil) söz konusu olduğunda **çike**, çoğullarda ise **çikî** (bazı yörelerde ise
çiyî) diye sorulur.

2. Geçişsiz fiil, dili geçmiş zaman (karo întansîtf, demo vîyarte)

Kam ame? (Kim geldi?)

Hesen ame. (Hasan geldi.) Özne **Hasan**'dır.

Kame bîye nêweş? (Kim hasta oldu?)

Burada hasta kişinin kadın ya da kız olduğu belli, soruyu soran, onun kim ol-
duğunu öğrenmek istemektedir.

Çi gir bî? (Ne yuvarlandı?)

Çike gir bîye? (Ne yuvarlandı?) (Yuvarlanan şeyin dişil olduğu biliniyor.)

Çikî gir bî? (Neler yuvarlandı?)

Yuvarlanan şeylerin çoğul oldukları biliniyor, kimliklerini ortaya çıkartmak için
soruluyor.)

3. Geçişli fiil, geniş zaman (karo transîtf, demo hîra)

Kam nan weno-n? (Kim ekmek yiyor-e?)

Kame derman gêna-m? (Kim ilaç alıyor-d?)

Çi dare koçeno-n? (Ağacı ne kemiriyor-e?)

Çike dare koçena-m? (Ağacı ne kemiriyor-d?)

Son cümlede ağacı kemirenin dişil cins tekil bir şey olduğu biliniyor fakat kim-
liği saptanmaya çalışılıyor.)

Çikî/çiyî dare koçenê-zh? (Ağacı ne kemiriyor-çoğul?)

Ağacı kemirenlerin çoğul oldukları biliniyor.

4. Geçişli fiil, dili geçmiş zaman (karo transîtf, demo vîyarte)

Kamî awe şimite-e/d? (Suyu kim içti?.)

Çikî dare kote -e? (Ağacı ne kemirdi?.)

Çike dare kote -d? (Ağacı ne kemirdi?.)

2.1.1.2. Kelime cinsine göre özne (cinsê kelîmeyî ra gore kerdox)

Özne, duruma göre isim, sıfat, zamir, fiil, edat, bağlaç, ünlem, ek ya da tamlama
olabilir.

a. İsim özne (kerdoxo name)

Tîjî tanî dana. (Güneş ısı veriyor.)
Manga qorrena. (İnek böğürüyor.)
Tîjî (güneş) ve **manga** (inek) öznendirler.

b. Sıfat özne (kerdoxo sifet)

Kesk rengê velg û vaşî yo. (Yeşil, ot ve yaprak rengidir.)
Sur rengê adirî û nîşanê xoverdayîşî, zerd kî rengê tîjî yo. (Kırmızı ateş rengi ve direniş sembolü, sarı ise güneş rengidir.)
Burada özne **Sur** (kırmızı) ve **zerd** (sarı) öznendirler.

c. İsim tamlaması özne (kerdoxo îzafeya nameyî)

Maya domanan her şewe ci rê şanikan vana. (Çocukların annesi her akşam kendilerine masal anlatıyor.)
Perrê dare bîyê zerdî. (Ağacın yaprakları sararmış.)
Maya domanan û **perrê dare** öznendirler.

d. Sıfat tamlaması özne (kerdoxo îzafeya sifetî)

Saya zerde şîrêne bîye. (Sarı elma tatlıydı.)
Cînîka kokime zaf weş qesey kena. (Yaşlı kadın çok hoş konuşuyor.)
Saya zerde ile **cînîka kokime** öznendirler.

e. Zamir özne (kerdoxo zemîr)

Ey hetkarîya mi kerde. (O bana yardım etti.)
Ez ve to ra pîya şome. (Ben ve sen birlikte gideriz.)
Ey, ez û **to** öznendirler.

f. Fiil özne (kerdoxo kar)

Kerd, karê kerdene de yewhûmarê kesê hîreyîne yo. ("Kerd" "kerdene" (yapmak) fiilinin 3. tekil şahıs formudur.)
Bê, kirmanckî de kîpêde fermanî yo. ("Bê", kırmanccada bir emir kipidir.)
Burada özne **kerd** ve **bê**'dir.

g. Zarf özne (kerdoxo zerfe)

"Par" pêrarî ra dime êno. "Par" (geçen yıl) "pêrar" (bir önceki yıl) dan sonra gelir.)
Par burada öznendir.

h. Edat özne (kerdoxo edat)

"Ya" edatê pozîtifîye, "nê" kî edatê negatîffîye yo. ("Ya" olumluluk, "nê" ise olumsuzluk edatıdır.)
"Ya" ve "nê" öznendirler.

i. Bağlaç özne (kerdoxo bestox)

"Labelê" çekuyêda bestox a. ("Labelê" bir bağlaç sözcüğüdür.)

Labelê öznedir.

j. Ünlem özne (kerdoxo înterjeksiyon)

“Wey!” çekuyêda nîşanê xebera nêrind a. (“Wey” kötü haberi işaret eden bir kelimedir.)

Wey öznedir.

2.1.1.3. Pasif cümlede özne (cumleya passîfe de kerdox)

Pasif cümlelerde özne, eylemin üzerinde uygulandığı şeydir.

Örnekler:

Awe şimîye. (Su içildi.)

Mayîne ramîye. (Kısrak sürüldü.)

Genim çînîno. (Buğday biçiliyor.)

Kar êno kerdene. (İş yapılıyor.)

Con/cuyin darîyabî we. (Harman kaldırılmıştı.)

Kitabxane amêne virastene. (Kütüphane yapılıyordu.)

Yukarıdaki cümlelerde **awe**, **mayîne**, **genim**, **kar**, **con/cuyin** ve **kutubxane**, üzerinde eylemin uygulandığı şeylerdir ve cümlelerin öznesini oluşturmaktadırlar.

2.1.1.4. Gizli Özne (kerdoxo nimite)

Bazı cümlelerde özne her zaman gerçek haliyle yer almaz, gizli kalır.

Tı şona kotî (Nereye gidiyorsun?)

Bu cümleye iki türlü yanıt verilebilir:

a. Ez şona Keye/çê. (Ben eve gidiyorum.)

b. Şona keye. (Eve gidiyorum.)

Dikkat edileceği gibi ilk yanıtta zamir özne **ez** var, diğer bir deyişle özne açıktır. İkinci cümlede bu kalkmış durumdadır, yani özne gizlidir. Fiilin sonudaki **a** özne sinyalini veriyor.

2.1.2. Yüklem (kardar)

“Tümcedede oluş, iş ve hareket bildiren sözcük ya da sözcük grubu.”-TDK.

Yüklem, tümce (cümle) de eylem öğedir. Bu eylemle bir sonuca varılır.

Örnek cümleler:

Şilîye **varena**. (Yağmur yağıyor.)

Kêneke kitab **wend**. (Kız kitap okudu.)

Lawikî resîm **virast**. (Erkek çocuk resim yaptı.)

Kalmemî dare **lul kerde**. (Kalmem ağacı aşıladi.)

Domanan kincê xo girewtî pira/dayî xo ra. (Çocuklar giysilerini giydiler.)

**2.1.2.1. Yüklem ve cümlede birlikte yer aldığı kelime cinsleri
(kardar û çekuyê ke bi kardarî ra pîya cumle de ca gênê)**

Yüklem cümlede içerisinde değişik kelime cinsleriyle birlikte yer alır.

**2.1.2.1.1. İsimle birlikte yüklem
(kardar bi nameyî ra)**

Ma kurd îme. (Biz Kürdüz.)

Na çaya şilanî ya. (Bu kuşburnu çayıdır.)

Burada kurd ile şilan isim, îme ve ya ise bîyene (olmak) fiilidirler.

**2.1.2.1. 2. Sıfatla birlikte yüklem
(kardar bi sifetî ra)**

Rengê ala kurdan kesk û sur û zerd o. (Kürt Bayrağının renkleri sarı, kırmızı, yeşildir.)

Layek derg o. (Oğlan uzundur.)

Emser genim ve cewî ra erzan ê. (Buğday ve arpa bu yıl ucuzlar.)

Burada kesk û sur û zerd, derg ve erzan sıfat, o ve ê ise biyene (olmak) fiilidirler.

**2.1.2.1. 3. İsim tamlaması ile birlikte yüklem
(kardar bi îzafeya nameyî ra)**

Mêrdeko/merdemeko herdîsin nuştoxê kitabî yo. (Sakallı adam kitabın yazarıdır-)

Nuştoxê kitabî isim tamlaması, yo ise fiildir.

Maye ra dime, kewanîye veyva pîl a. (Anneden sonra evin iç işlerinin sorumlusu büyük gelindir.)

**2.1.2.1. 4. Sıfat tamlaması ile birlikte yüklem
(kardar bi îzafeyê sifetî ra)**

Welatê ma de, Ferat çemê girdê- girdan o. (Fırat ülkemizdeki en büyük nehir- dir.)

Ede Dêresim de, Mircan koyo en berz o. (Dersim'de Mercan en yüksek dağ- dır.)

Ayê ke herdê pî û kalikan ra ameyî nefikerdene bi milyonan kurdî bî. (Ata toprağından sürülenler, milyonlarca Kürt'tü.)

**2.1.2.1.5. Zamir ile birlikte yüklem
(kardar bi zemîrî ra)**

Kam a ez?

Ez a ê Kardox Xaldêwê kanî

Ez a o Mîtan, Nayrî û Sobar

Ez a o Lolo

(Cigerxwîn, Kî Me Ez?, Diwanê Hirêyîne ra çarnayox M. Çem.)
Burada **kam** zamir, **a** fiildir)

2.1.2.1.6. Zarf ile birlikte yüklem (kardar bi zerfe ra)

Zerfan ra mîsalê “**par**” o. (Yüklemlere bir örnek “**par**” dır.)

2.1.2.1.7. Edat yüklem (kardaro edat)

Edatanê negatîfan ra yew kî/zî “**nê**” yo. (Olumsuzluk edatlarından biri de “**ne**” dir.)

2.1.2.1.8. Bağlaç yüklem (kardaro bestox)

Bestoxo ke mana “feqetî” dano, “**labelê**” yo. (Fakat anlamını veren bağlaç “**la-belê**” dir.)

2.1.2.1.9. Ünlem yüklem (kardaro înterjeksiyon)

Çekuya “**a**” ya ke sey çekuya “**heyf**”î nîşana înterjeksiyonî ya, “**gelo**” nîya “**hawar**” a. (“**Heyf**” sözcüğü gibi ünlem olan “**gelo**” değil “**hawar**” dır.)

2.1.2.2. Yükleme göre cümle (kardarî ra gore cumle)

Yükleme göre cümle, isim cümleleri ve fiil cümleleri olmak üzere ikiye ayrılırlar.

2.1.2.2.1. Fiil cümleleri (cumleyê karî)

Yüklemi çekimli olan cümlelere denir.

Bêrivane **şona** unîversîte. (Berivan üniversiteye gidiyor.)

Şilîyê nê torge **varena**. (Yağmur değil dolu yağıyor.)

Generalan xêr û weşîye nê, pûk xedevo gird **ard**. (Generaller hayır ve esenlik değil, fırtınanın beterini getirdiler.)

Tirkîya de rîyê fikrê merdimî ra merdimî **kenê** mekum. (Türkiye’de düşüncesi yüzünden kişiyi mahkum ediyorlar.)

2.1.2.2.2. İsim cümleleri (cumleyê nameyî)

Yüklemi isim ya da sıfat, zamir, zarf gibi isim soyundan bir kelime olan cümleye isim cümlesi denir. No **nan o**. (Bu ekmeğdir.) Ma no çik o? (Ya bu nedir?) O **toraq o**. (O çökelektir.) A Berna ya. (O Berna’ dır. Weyê, nê no **lajê xal Bese yo**. (Vay be, bu Bese halanın oğludur.) Desta Muşî **destêda hîra ya**. (Muş Ovası, geniş bir ovadır.) Nê **koy ê** (Bunlar dağlardır.)

2.1.2.3. Yüklemsiz cümleler (cumleyê bê kardarî)

Kırmanccada, cümle bazı hallerde yüklemsiz olabiliyor.

Ti çi wanena? (Ne okuyorsun?)

Kitab. (Kitap.)

Kitab derheqa çinayî der o? (Kitap ne hakkındadır?)

Derheqa tarîxî de. (Tarih hakkındadır.)

Bi texmînê to key qedenena? (Tahminine göre ne zaman bitirirsin?)

Meşte nê bîrro. (Yarın değil öbür gün.)

2.2. Yardımcı öğeler (unsurê hetkarî)

2.2.1. Nesne (çî/obje)

Nesne, öznenin yaptığı eylemden doğrudan doğruya etkilenen, diğer bir deyişle eylemin üzerinde gerçekleştiği cümle öğesidir. Geçişsiz fiillerle yapılan cümlelerde nesne bulunmaz. Çünkü bunlarda, yapılan işin (eylem) etkilediği kişi ya da şey, öznenin kendisidir. Ayrıca bir nesnesi yok. Nesne, geçişli fiillerle yapılan cümlelerde bulunur.

Örnek cümleler:

Alişêr Efendî konferansî dayî. (Alişêr Efendi konferanslar verdi.)

Alişêr Efendî özne, konferansî nesne, dayî yüklemidir.

Ana Gulsume cem girêda. (Ana Gulsume cem yaptı.)

Burada Ana Gulsume özne, cem nesne, girêdayene yüklemidir.

Îdare Îvrayîm Axayî est qereqolî ser, leşker Amutka ra kerd tever peyser ruşnayî Xarpêt. (İdare İbrahim Ağa Amutka karakolunu bastı, askeri Elazığ'a geri yolladı.) Burada İdare Îvrayîm Axa özne, leşker nesne, peyser ruşna ise yüklemidir. Azad nan weno. (Azad ekmeğe yiyor.) Burada da yine nesne var. Azad özne, nan nesne, weno ise yüklemidir.

2.2.2. Tümleç (temamker)

"Genellikle fiilin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan, herhangi bir isim durumunda bulunan, edat alan isim veya tamlama, meful." -TDK

Görüldüğü gibi tümleç, cümleyi anlam bakımından tamamlayan (tamamlayıcı) ögedir. Onu, cümlenin özne, yüklem ve nesne dışındaki kısmı diye tarif etmek de mümkündür.

Örnek cümleler:

Duzgin Bava Dêrsim der o. (Duzgin Bava Dersimde'dir.)

Qelema to to rê lazim bena. (Kalemin sana lazım olur.)

Alî, Deştâ Xarpêtî de baxçe hêrîna. (Ali, Elazığ Ovası'nda bahçe satın aldı.)

Kitabî masa ser o yê. (Kitaplar masanın üzerindedirler.)

Çemê Dîcle kaleka Dîyarbekirî ra, Cemê Muradî kî Mûş û Çewlig ra vêreno ra. (Dicle nehri Diyarbakır'ın yanından, Murat nehri ise Muş ile Çewlig (Bingöl)'den geçer.)

Mele Ahmedê Xasîyî serra 1898î de, ede Dîyarbekîr de Mewlûdê Kirdkî nuşt.

(Mele Ahmedê Xasî 1898 yılında, Diyarbakır'da Mewlûdê Kirdki (Kırmancca Mevlüt)'yi yazdı.)

Veyvike **verê banî de**, zama kî **serê banî der** o. (Gelin evin önünde, damat ise damdadır.)

Kalik Çik **çarşî der** o. (Çik Dede çarşıdadır.)

Mêyman, **oda mêymanan de** ronîşte yo. (Konuk, konuk odasında oturmuş durumdadır.)

Mizgîne şîbî **ware**. (Mızgin yaylaya gitmişti.)

Warê ma **verê koyê Sulvisî der** o. (Yaylamız Sulvîs dağının dibindedir.)

Tekkeya Erdebîlî **Kurdîstano Rojhelat de Hewraman der** a. (Erdebil Tekkesi, Doğu Kürdistan'da Hewraman bölgesindedir.)

2.2.2.1. Tümleç çeşitleri (çêşîdê temamkarî)

2.2.2.1.1. Zarf tümleçleri (temamkerê zerfe)

2.2.2.1.2. Edat tümleçleri (temamkerê edatî)

Zarf tümleçleri de yine kendi içlerinde çeşitli gruplara bölünürler:

2.2.2.1.1.1. Zaman tümleçleri (temamkerê demî)

Ez **çar serrî ra avê** amane Berlin. (Ben dört yıl önce Berlin'e geldim.)

O **vîzêrî nê perey** şî mintîqa Biradostî. (O dün değil evvelki gün Biradost bölgesine gitti.)

Şar **payî bi payiz** şono areye. (Halk sonbaharları değirmene gidiyor.)Pîrika mi **şodirane rew** heşar bena. (Ninem sabahları erken kalkıyor.)

Demo ke ti çêverde kewta zerre, aye nan potêne. (Kapıdan içeriye girdiğinde, o ekmeği pişiriyordu.)

2.2.2.1.1.2. Yer ve yön tümleçleri (temamkerê ca û hefî)

Rêwîyê hêcayî trêne bena nêzdî, keremê xo tenê **peyser şêrê!** (Sayın yolcular, tren yaklaşıyor, lütfen biraz geriye çekilin!)

Zimistan ame, kutikî **tever** ra meverde! (Kış geldi, köpeği dışarda bırakma!)

Wisar amo, **dor û ber** bi gul û çiçegan neqêşîyo. (İlkbahar gelmiş, etraf gül ve çiçeklerle süslenmiş.)

Tank û topan **ver û pey** ro şarîstanî girewto. (Tank ve toplar dört bir yandan kentin yollarını tutmuşlar.)

Torge varena mîyan bere **zerre**. (Dolu yağıyor, koyunları içeriye götür.)

2.2.2.1.1.3. Durum gösteren tümleçler

(temamkerê ke halî nîşan danê)

Binê tîjî de **pîştserkî** merredîyo ra. (Güneş altında sırtüstü uzanmış.)

Bêbextîye meke, to rê nêmanena. (Kalleşlik etme, yanına kar kalmaz.)

Rind ronîşe **rind** rawirze, namuşê kesî de **xirav** nîya mede! (Doğru otur, doğru kalk, kimsenin namusuna kötü gözle bakma!)

Merdimo baqil **rastîye û çewtîye** têmîyan nêkeno. (Akıllı kişi eğri ile doğruyu

birbirine karıştırmaz.)

2.2.2.1.1.4. Miktar tümleçleri (temamkerê çiqasıye)

Eke **hondê** to pereyê mi bibêne, na dewe de mektebê virazen. (Senin kadar param olsa, bu köyde bir okul yaparım.)

Şilîye nêvarê, halê ma emser **zaf** xirav o. (Yağmur yağmadı, halimiz bu sene çok kötüdür.) No cazim/cacim **zêde** verin o. (Bu kilim çok enlidir)

Pereyê ke patron dano ma **kemê keman ê**. (Patronun bize ödediği paralar azın azıdır.)

2.2.2.1.1.5. Soru şeklinde cümleyi tamamlayan tümleçler (temamkarê ke bi pers cumle kenê tamam)

Sîyasetvanê kurdî, wezîrê Tirkî ra perskerd: “Derdê şima **çik** o, ma ra **çi** wa-zenê?” (Kürt politikacı Türk bakana sordu: “Derdiniz ne, ne istiyorsunuz bizden?”)

To **çitur** a leya rindeke birnê? (O güzel fidanı nasıl kestini?)

Domanî **çi waxt** şonê tafîl? (Çocuklar ne zaman tatile gidiyorlar/gidecekler?)

Hona **çiqas** raya me esta? (Daha ne kadar yolumuz var?)

2.2.2.1.1.6. Edat tümleçleri (temamkerê edatî)

Hondo ke ez zanen mabênê Dîyarbekîr û Dêrsimî de raya trêne çîna. (Bildiğim kadarıyla Diyarbekir ile Dersim arasında demiryolu yoktur.)

Unîversîta qedena **cok** a keyf kena. (Universiteyi bitirmiş, ondan keyifleniyor.)

Tenya o besekeno nê meseleyî hal keno. (Sadece o bu işi hal etmeyi becerebilir.)

Goş ro kesî nênano, **xoser** hereket keno, **cok a** karê xo nêsono ser. (Kimseye kulak asmıyor, kendi başına hareket ediyor, o yüzden başarıya ulaşamıyor.)

Kurdî **ancax** ke yewîye virazêne kuwnê ser. (Kürtler ancak birlik yaparlarsa başarıya ulaşırlar.)

Hona doman hesabîna, 14 serrî de **ancax** esta. (Daha çocuk sayılır, 14 yaşında ancak var.)

Naye xo vîrî ra meke, **ancax** ti şîkîna ey îqna kena. (Şunu unutma, ancak sen onu ikna edebilirsin.)

Ma **kuyo**, to gereke mi rê telefon bikerdêne? (Hani bana teleyon açacaktın?)

Kuyo mamoste kotî yo? (Hani öğretmen nerededir?)

Kuya maya to, a qey nêamê? (Hani annen, o neden gelmedi?)

Zobîna ke kes çine bî kî **qe ke nê** to tey qese bikerdêne. (Başka kimse yoktuysa, hiç değilse sen konuşsaydın.)

Beno ke Serpîle şan de telefon bikero. (Serpil akşama telefon açabilir.)

Hala bê tîya. (Hele buraya gel.)

De hala bê, to ke çî dîyo mi rê qesey bike. (Gel hele, ne gördüysen anlat bana.)

Hala şewe ravêro, şodir bêro, halê keme. (Hele gece bitsin, sabah olsun, bir şeyler yaparız.)

Qa hala nîyadê, kutik qey laweno? (Hele (bir) bakın, köpek neden havlı-yor?)

Qe qeseyê xeverê çîna? (Herhangi bir haber havadis yok mu?)

De hala bê ma şîme. (Haydi gel gidelim.)

De endî mevinde, honde rakewtena to bes a. (Durma artık, bu kadar uyuman yeter.)

De bê ke bawer bike. (Gel de inan.)

Dêma ke o birayê to bî televizyon de qesey kerdêne ha! (Demek televiz-yonda konuşan senin kardeşindi ha!)

Her çî bîyo baha/va **cok a** ma vêsanîme. (Her şey pahahlılaşmış ondan açız.)

Heya, her çi tamam o. (Evet, her şey tamamdır.)

Heya, en penîye de ma henî vafîbî. (Evet, en sonunda öyle demiştik.)

Eke henî yo, no kitab tam goreyê min o. (Öyleyse, bu kitap tam bana göredir.)

Pers ke, eke kar çino bê sebeb ma meşîme. (Sor, iş yoksa boşuna gitme-yelim.)

Eger to xover bidêne, hen nêbîyêne. (Eğer direnseydin, öyle olmazdı.)

Eger ke taliyê to bigureyo, rastê polisê Tirkî nîna. (Şansın yaver giderse, Türk polisine rast gelmezsin.)

Cira vajê **va bêro.** (Kendisine söyle, gelsin.)

Tabayê/tawayê nêbeno, ti kî bê. (Bir şey olmaz, sen de gel.)

Va bo, ti ki bure. (Birşey olmaz, sen de ye.)

Layekî werd **şî**, qedîya. (Çocuk yedi bitti.)

Layekî werd **şî**, çi wazena? (Çocuk yedi bitti, artık ne istiyorsun?)

Goya ganî rew bîyamêne, dest bidêne ma. (Güya erken gelip yardım edecekti bize.)

Saye ke tenya karê min o. (Sanki sadece benim işimdir.)

Ti vana ke tenya ez no keye de nîşena ro. (Dersin ki bu evde yalnız ben oturuyorum.)

Saye ke vano ma û pîyê mi estê çik o? (Sanki annem babam mı var diyor?)

A to rê dermanê derdê to. (İşte sana derdinin dermanı.)

Aha ti, aha o, se kenê bikerê. (Aha sen, aha o, ne yaparsanız yapın.)

Rinde a ya/wa ke to bi xo şêrê bivênê. (İyisi o ki sen kendin git gör.)

Xirabe a ya/wa ke waye birayî rê zêder hêrsin a. (Kötü olan o ki kız kardeş erkek kardeşten daha sinirlidir.)

Ma kam azadiye nêwazeno! (Ya kim özgürlüğü istemez!)

Ewro hurendîya mi de ti xizmeta kalikî bike. (Bugün yerime sen dedenin hizmetini gör.)

Temam, ez bikerîne. (Tamam ben göreyim.)

Baş o, ez bikerîne. (İyi, ben göreyim.)

Rind, de eke henî yo ti şo. (İyi, öyleyse sen git.)

Rind o, ez bikerîne. (İyi, ben göreyim.)

Rind o delal o, ez bikerîne. (İyi güzel, ben göreyim.)

To kî harîge girewta? (Sen de mi nezle oldun?)

Ma çi, mi kî girewta. (Ya ne, ben de oldum.)

To ki leyî nayî de? (Sen de fidan diktin mi?)

Weyî! (Tabi, olmaz olur mu?)

Weyî, ma se kerd, mi kî nayî de. (Tabi, ya ne yaptım, ben de diktim.)

Ma çi, mi kî nayî de. (Ya ne, ben de diktim.)

Ma ça denênayî, mi kî nayî de. (Ya niye dikmedim, ben de diktim.)

Ma çira denênayî, mi kî nayî de. (Ya niye dikmedim, ben de diktim.)

Cendermeyan bonê ma veşnayî, her çiyê ma şî, yanê qe çiyê ma dest de nê-mend. (Jandarmalar evlerimizi ateşe verdiler, her şeyimiz gitti, yani elimizde hiç bir şey kalmadı.)

Yanê to kî wertê şarî de ma rê qisa/qesa qesey kerde*. (Yani sen de güya el alem içinde söz söyledin.)

3. CÜMLEDE ÖĞELERİN DİZİLİŞİ

3.1. İsim cümlesinde (cumleya nameyî de)

Bu gruba giren, yani esas öğelerle (özne ve yüklem) yapılan cümlelerde önce özne, sonra da yüklem gelir.

Cînîke ciraameyî ya/jêhatî ya. (Kadın beceriklidir.)

Rukene doxtor a. (Ruken doktordur.)

Ko berz o. (Dağ yüksektir.)

3.2. Cümlede temel öğelerin yanısıra yardımcı öğelerin yer alması durumunda, öğelerin dizilişi (Ieweyê/kişta unsuranê bingeyîyan de ke unsurê hetkarî kî cumle de ca bigêrê, rêzbîyayîşê unsuran)

Özne + tümleç + yüklem (kerdox + tamamker + kardar)

Cînîke hetê karî ra ciraameyî ya. (Kadın işten yana beceriklidir.)

Azad dewa xo de Mamosta yo. (Azad kendi köyünde öğretmendir.)

Dewe seba mi rindek a. (Köy benim için güzeldir.)

Tümleç + özne + yüklem (temamker + kerdox + kardar)

Hetê karî ra cînîke ciraameyî ya. (İşten yana kadın beceriklidir.)

Dewa xo de Azad Mamoste yo. (Kendi köyünde Azad öğretmendir.)

Seba mi dewe rindek a. (Benim için köy güzeldir.)

Özne + yüklem + tümleç (kerdox + kardar + tamamker)

Cînîke ciraameyî ya Hetê karî ra. (Kadın beceriklidir işten yana.)

Azad Mamoste yo dewa xo de. (Azad öğretmendir kendi köyünde.)

* "Qisa" sözcüğü kimi yerlerde dişildir. Dersim'de bunun yaygın olarak kullanılan formu "qese" olup erildir. Burada dişil form alındı.

Dewe rindek a seba mi. (Köy güzeldir benim için.)

NOT: Esas öğelerin (özne + yüklem) yanısıra yardımcı öğelerin de yer aldığı cümlelerde, temel cümle dizimi **Özne + tümleç + yüklem** dizimidir. Bunun dışındaki cümleler “devrik cümleler”dir ve normal cümle diziminden bir ayrılmayı (sapmayı) ifade eder, daha çok şiirsel ve edebi dilde ya da hitapta söylenirler.

3.3. Geçişsiz fiillerle yapılan cümleler (cumleyê ke bi karanê întansîtfan virazînê)

a. Cümle esas öğelerle yapılıyorsa, sıralama **özne + yüklem**’dir.

Sêy Riza veng dano. (Seyid Riza sesleniyor.)

Varek bî. (Kuzu doğdu.)

Mîlçike firdana. (Serçe uçuyor.)

b. Cümlede esas öğelerin yanısıra yardımcı öğeler de bulunuyorsa, yan öğeler cümle içerisinde:

a) Özne ile yüklem arasında

b) Öznenin önünde

c) Yüklemden sonra, yer alabilirler.

Özne + tümleç + yüklem (kerdox + temamker + kardar)

Sêy Riza Dêrsim ra vengdano. (Sey Rıza Dersim’den sesleniyor.)

Varek gome de bi. (Kuzu komda doğdu.)

Kêneke/çêneke park de kay kena. (Kız çocuğu parkta oynuyor.)

Tümleç + özne + yüklem (temamker + kerdox + kardar)

Dêrsim ra Sêy Riza veng dano. (Dersim’den Sey Rıza sesleniyor.)

Gome de varek maya xo ra bi. (Komda kuzu doğdu.)

Park de kêneke kay kena. (Parkta kız çocuğu oynuyor.)

Özne + yüklem + tümleç (kerdox + kardar + temaker)

Sêy Riza veng dano Dêrsim ra. (Sey Rıza sesleniyor Dersim’den.)

Varek bi gome de. (Kuzu doğdu komda.)

Kêneke kay kena park de. (Kız çocuğu oynuyor parkta.)

Yüklem bir den fazla kelimed en oluşması halinde, nesne yüklem olan sözcüklerin arasında, onlardan önce veya sonra yer alabilir.

Örnekler:

Bêrîvane veng a embazê xo dana. (Berivan arkadaşına sesleniyor.)

Burada yüklem “veng dayene” (veng + dayene)’dir, nesne olan “embazî” ikisinin arasına girmiş.

Eke senê xort o, bi pîyê xo karê xo dano kerdene. (Nasıl gençse, babasına kendi işini yaptırıyor.) Bu cümlede yüklem “dayene kerdene” (dayene + kerdene), nesne ise “pîyê xo”dur.

Feratî 1000 Euro deyn da mi. (Ferhat bana 1000 Euro borç verdi.)
Yüklem “deyn dayene” (deyn + dayene), nesne “1000 Euro”dur.

3.4. Geçişli fiillerle yapılan cümleler (cumleyê ke bi karanê transîtifan virazînê)

Bu fiillerle yapılan cümlelerde temel öğelerin yanısıra nesne vardır. Nesnenin yeri, esas olarak özne ile yüklem arasındır, ancak yüklemden sonra da gelebilir.

Örnek cümleler:

Özne + nesne + yüklem (kerdox + çi/obje + kardar)

Şagird derse waneno. (Öğrenci ders çalışıyor.)

Leglege halên virast. (Leylek yuva yaptı.)

Ez to ra vana. (Sana söylüyorum.)

Özne + tümleş + yüklem (kerdox + tamamker + kardar)

Ez na dewe terk kena. (Bu köyü terk ediyorum.)

Layek mekteb ra vejîya şî. (Çocuk okuldan çıktı gitti.)

Şuwane ko ra şono. (Çoban dağ boyunca gidiyor.)

Özne + yüklem + tümleş (kerdox + kardar + tamamker)

Herkes bêro hurendîya xo. (Herkes yerine gelsin.)

Roj şono ko ro. (Güneş batıyor.)

Çewres espar şî ververê çemî ro. (Nehir kıyısından yukarıya 40 suvari gitti.)

4. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER (MANA RA GORE CUMLEYÎ)

4.1. Olumlu cümle (cumleya pozîtîfe)

Olumlu cümlelerden bazıları hem biçim (yapılış) ve hem de anlam bakımından olumludurlar:

Örnek:

Yado qehremanêde namdar o. O, bi serran koyan ra fetelîya, seba azadîye da pêro. (Yado ünlü bir kahramandır. O, yıllarca dağları dolaştı, özgürlük için savaştı.)

Hemşîra birîne (dirvetî) derman kena. (Hemşire yaraya ilaç sürüyor.)

4.2. Olumsuz cümle (cumleya negatîfe)

Hem anlam ve hem de biçim itibarıyla olumsuz olan cümleler:

Ornek:

O mamosta nîyo. (O öğretmen değil.)

Kalferat karê nêkeno. (Kalferat bir iş yapmıyor.)

Mal û milkê mi çîno. (Malım-mülküm yok benim.)

Ajda ewro nêna/nîna çê. (Ajda bugün eve gelmiyor.)

Maye ve pî ra nînê dîyarê keyna (çêna) xo. (Anne ve baba kızını ziyarete gelmiyorlar.)

4.3. Biçimi ile anlamı birbirine ters olan cümleler

4.3.1. Biçim olarak olumlu, anlam itibariyle olumsuz cümleler

“Tarix otuz sekîz o

(...)

Naver bovera têde dewî vêsne

Wertelix îp o, way qomo îsiz o”

Türkçesi:

“Tarih otuz sekizdir (...)

Öte yakada bu yakada yakmışlar tüm köyleri

Ortalık ıvıssızdır vah.” (*Dengbêj Usêno Areyîz, Usênê Seykalî türküsünden, aktaran M. Çem, Tayê Kilamê Dêrsimî, S. 171*)

- Ne kes ey pers keno, ne kî o şono leweyê kesî. (Ne kimse onu soruyor, ne de kimse onun yanına gidiyor.)

- Ne bî xo êna, ne kî kitabanê mi rusnena. (Ne kendisi geliyor, ne de kitaplarımı yolluyor)

4.3.2. Anlam itibariyle olumlu, biçim olarak olumsuz cümleler

- Ne ke mal û milkê mi to ra zêder nîyo. (Malım-mülküm seninkinden fazla değil anlamına gelmez.)

- Ne ke ez fam nêken ke ti çinayî dime ra. (Senin neyin peşinde olduğunu bilmiyor değilim.)

Ne ke maye lajê xo ra hes nêkerdêne. (Anne oğlunu sevmiyor değildi.)

4.3.3. Biçim olarak bir bölümü olumlu bir bölümü olumsuz, anlamı ise olumsuz olan cümleler

Dîşmenî rê vile na ro, labelê ancîya kî ranêxelesîya. (Düşmana boyun eğdi, ancak yine de kurtulamadı.)

4.3.4. Bir bölümü olumsuz bir bölümü olumlu, anlam itibariyle olumlu olan cümleler

Bê kav kêyeyê xo de nîşt ro, labelê ancîya talî ci rê bî yaver, aşitî (çixî) tabayê pê nêkerd. (Tedbirsiz olarak evinde oturdu ama yine de şans yardım etti, çığ bir şey yapamadı kendisine.)

5. SORU CÜMLESİ (CUMLEYA PERSÎ)

Kırmanccada, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki türlü soru cümlesi mevcuttur. Soru cümlesi yapma yöntemleri şunlardır:

- 1) Cümlenin söz diziminde herhangi bir değişikliğe gitmeden, onda yer alan kelimelerden biri üzerine vurgu yapılmak suretiyle.
- 2) Soru edatlarıyla
- 3) Soru zamirleriyle
- 4) Soru sıfatlarıyla

5.1. Vurgu yoluyla soru cümlesi yapma (bi accent/şîdenayîş virastîşê cumleya persî)

Cümlenin söz diziminde herhangi bir değişikliğe gitmeden, onda yer alan kelimelerden biri üzerine vurgu yapılmak suretiyle.

Olumlu soru cümlelerine örnekler:

- Serkan ewro şono kar. (Serkan bugün işe gidiyor.-düz cümle)
Serkan ewro **şono** kar? (Serkan bugün işe gidiyor mu?)
Meryeme ewro kar kena. (Meryem bugün çalışıyor. -düz cümle)
Meryeme ewro **kar kena**? (Meryem bugün çalışıyor mu?)
Pitike cizikê maya xo lîna. (Bebek annesinin memesini emiyor. -düz cümle)
Pitike cizikê maya xo **lîna**? (Bebek annesinin memesini emiyor mu?)
Keko şono doxtorî. (Keko doktora gidiyor. -düz cümle)
Keko **şono** doxtorî? (Keko doktora gidiyor mu?)
Gulcane karo giran kena. (Gülcan ağır iş yapıyor.)
Gulcane karo giran **kena**? (Gülcan ağır iş yapıyor mu?)
Maye awe **kena** domanan ro? Anne çocukları yıkıyor mu?
Ti ke ama, a **şîbî** mekteb? (Sen geldiğinde, o okula gitmiş miydi?)

Olumsuz soru cümlelerine örnekler:

- Serkan ewro kar nêşono. (Serkan bugün işe gitmiyor)
Serkan ewro kar nêşono? (Serkan bugün işe gitmiyor mu?)
Şîlane hona unîversîte nêqedena. (Şilan henüz üniversiteyi bitirmemiş.)
Şîlane hona unîversîte nêqedena? (Şilan henüz üniversiteyi bitirmemiş mi?)
Keko nêşono doxtorî. (Keko doktora gitmiyor.)
Keko doxtorî nêşono? Keko doktora gitmiyor mu?)
Gulcane kar nêkena. (Gülcan çalışmıyor.)
Gulcane kar nêkena? (Gülcan çalışmıyor mu?)
Maye awe domanan ro nêkena. (Anne çocukları yıkamıyor.)
Maye awe domanan ro nêkena? (Anne çocukları yıkamıyor mu?)
Ti ke ama, a hona mekteb nêşîbî. (Sen geldiğinde o hala okula gitmemişti.)

5.2. Soru cümlelerinde vurgu yoluyla anlam değiştirme

(cumleyan persî de bi raya accentî/şîdenayîşî vurnayîřê mana)

Soru cümlelerinde, cümle unsurlarını ve unsurların yerini değiştirmeden, vurgunun yerini değiştirmek suretiyle anlam değişiklikleri yapılabilir.

Örnek:

Gulcane ewro bi kompîtur mektube nivîsnena. (Gülcan bugün bilgisayarla mektup yazıyor), cümlesini vurguyu değiştirerek farklı anlamları olan soru cümlelerine dönüştürelim:

Gulcane ewro bi kompîtur mektube nivîsnena? (Gülcan mı bugün bilgisayarla mektup yazıyor?)

Gulcane **ewro** bi kompîtur mektube nivîsnena? (Gülcan **bugün** mü bilgisayarla mektup yazıyor?)

Gulcane ewro bi **computur** mektube nivîsnena? (Gülcan bugün **bilgisayarla** mi mektup yazıyor?)

Gulcane ewro bi computur **mektube** nivîsnena? (Gülcan bugün bilgisayarla **mektup** mu yazıyor?)

Gulcane ewro bi computur mektube **nivîsnena?** (Gülcan bugün bilgisayarla mektup **yazıyor** mu?)

5.3. Soru edatlarıyla soru cümlesi yapma

(bi edatanê persî virastiřê cumleya persî)

ça/çayê: Ti ça/çayê nêama kombîyayîş? (Toplantıya neden gelmedin?)

Ti nêama kombîyayîş, **ça/çayê?** (Toplantıya gelmedin, neden?)

çira: Çira tawayê nêwena, nêřimena? (Neden birşeyler yiyip içmiyorsun?)

çinayî rê: Çinayî rê ti hen bêveng a? (Neden öyle sessizsin?)

çinayî ser o: Çinayî ser o şima lej/lez kenê? (Ne yüzünden/neden çekişiyorsunuz?)

ma: Ma ti nîna kursê ziwani? (Peki sen dil kursuna gelmiyor musun?)

qey: Qey ti hen vileçewt a? (Neden öyle boynu büküksün?)

ma qey: Ma qey xebera to çine bîye ke mêymanê ma êne? (Konuklarımızın geleceğinden haberin yok muydu?)

ma qey: Heqî xirava xo arda ke ez zerar dana cîrananê xo? (Niye, Tanrı beni şaşkınlığa mı uğrattı ki komşularıma zarar vereyim?)

kuya/m: Kuya maya to? (Hani annen?)

Maya to **kuya?** (Annen hani?)

kuyo/n: Kuyo pîyê to? (Hani baban?)

pîyê to **kuyo?** (Baban hani?)

kuyê/zh: Kuyê domanî? (Hani çocuklar?)

Domanî kuyê? (Çocuklar hani?)

yan/ya... nê:

Min û to na ra avê yewbin (jubinî) diyo yan nê? (Sen ve ben daha önce birbirimizi görmüş müyüz ya değil/görmemiş miyiz?)

Yukarıda sayılan edatlardan “**ma**” dışındakiler kendi başlarına soru cümlesi oluşturabilirler. Bu, karşı taraf tarafından dile getirilen bir işin, bir eylemin nedeneğini öğrenmek söz konusu olduğunda söylenir.

Ez meste nêşona kar. (Yarın işe gitmiyorum)

ça (çira, çayê, qey, çinay rê, çinay ser o?) (neden, niçin, ne yüzünden?)

Bu edatların her biri kendi başlarına soru şeklinde karşı tarafa yöneltiler. Garrana vergan hawa dot ra wertê birri ra vejîye. (Kurt sürüsü öteden, ormanın arasından çıktı.)

kuya: (Hani, hani nerede?)

Heşê hawo dot ra êno? (Bir ayı öteden geliyor.)

kuyo: (Hani, nerede?)

Tayê cînî û camerdî hayê cer ro vejîyayî?

kuyê. (Hani, neredeler?)

Yukarıdaki edatların önüne “**ma**” edatı gelebilir ve birlikte soru cümlesi oluşturabilirler.

Hîrê rojî yo ez nêweş a labelê nêşiya toxtorî?

Ma ça (ma çayê, ma qey, ma çira, ma çinayî rê, ma çinayî ser o?)

Bunlarda her birini ayrı ayrı sorular olarak sorabiliriz. Soru cümlesi oluşturan bu edatlar, yukarıda belirtildiği şekilde kendi başlarına duracakları gibi, soru cümlesinin parçası şeklinde de olabilirler.

Örnekler:

Ez meşte nêşona kar. (Ben yarın işe gitmiyorum.)

Ma qey? (Peki neden?)

Ma qey nêşona? (Peki neden gitmiyorsun?)

Ma çira nêşona? (Peki neden gitmiyorsun?)

Kalî (Kalîyî) seba rojbîyena to, to rê kitabê ard. (Kali, doğum günün için sana bir kitap getirdi.)

Ma kuyo, kotî yo kitabê mi? (Peki hani nerede kitabım?)

Feratî seba rojbîyena to to rê qelemêda rindeke arde. (Ferhat sana doğum günün için güzel bir kalem getirdi.)

Ma kuya, kotî ya? (Hani nerede?)

Ferhadî seba rojbîyena to to rê citê solî/postalî ardî. (Ferhat doğum günün için sana bir çift ayakkabı getirdi.)

Ma kuyê, şima kotî nê ro? (Hani nereye koydunuz?)

5.4. Soru sıfatlarıyla soru cümlesi yapma (bi sifetanê persî virastişê cumleya persî)

Soru cümleleri **kamcî, çitur, senên, çend (çond), çiqas** soru sıfatları sa-yesinde de yapılabilirler.

Örnek cümleler:

Kamcî dewe ê şima ya? (Hangi köy sizinkidir?)

Kamcî çaket ê tu yo? (Hangi ceket senindir?)

Kamcî qelemî ê tu yê? (Hangi kalemler senindir?)

Karêde senên wazena? (Nasıl bir iş istiyorsun?)

Çenteyêde çitur wazena?/m (Nasıl bir çanta istiyor?)

Kitabêde senên wazeno?/n (Nasıl bir kitap istiyor?)

Çend rojî ceza to menda? (Kaç gün cezan kaldı?)

Çiqas raya ma menda? (Ne kadar yolumuz kaldı?)

Çiqas pere lazım o? (Ne kadar para gereklidir?)

5.5. Soru zamirleriyle soru cümlesi yapma (bi zemîranê persî virastişê cumleya persî)

kam-n: Kam şima de êno? (Kim sizinle geliyor?-e)

kame-m: Kame nan bipojone? (Kim ekmeğe pişirsin?- d)

kamî

O keyeyê (çêyê) kamî yo?-n (O kimin evidir?)

Ti be kamî ra şonê? (Kimle gidiyorsun?)

Ti kamî vênena? (Kimi görüyorsun?)

To kamî ra vat? (Kime söyledin?)

çi Çi kewt ra şima dest? (Elinize ne geçti?)

çi Mîye **çi/çiyî/çikî/çinayî** lawnena? (Koyun neyi emziriyor?)

çi Varekî **çi/çike** lawnena? (Kuzuyu ne emziriyor?)

çikê/çiyê Hesên çikê tu yo (Hasan senin neyindir?)

a) Serdar çiyê Sorgule yo? (Serdar Sorgul'un nesidir?)

b) Zere çiyê Sorgule ya? (Zere Sorgul'un nesidir?)

c) Domanî çiyê Sorgule yê? (Çocuklar Sorgul'un nesidir?)

çitur: Ti çitur wanena? (Nasıl okuyorsun?)

se Ti se gureyena? (Nasıl çalışıyorsun?)

çi tore A bi çi tore gureyena? (O nasıl çalışıyor?)

şima Şima kotî ra yê? (Siz nerelisiniz?)

kamcî Kamcî keye (çê) ê tu yo? (Hangi ev senindir?)

kamcîye Kamcîye amika şîma ya? (Hangisi halanızdır?)

kamcî(yî) Kamcîyi domanê Gulîzare û Kalî yê? (hangileri Gülizar ile Kalî'nin çocuklarıdır?)

kamî Waya Bextiyarî kamî de şîye? (Bahtiyar'ın kızkardeşi kiminle gitti?)

kotî

O kotî yo? (O nerededir?-e)

A kotî ya? (O nerededir?-d)

kotî ra A kotî ra êna? (O nereden geliyor?)

key O key êno? (O ne zaman geliyor?)

kata? kotî? (nereye?):

Ti kata şona? (Nereye gidiyorsun?)

A şona kotî? (O nereye gidiyor?)

key? (ne zaman?)

O key êno? (O ne zaman gelir?)

A key êna?)O ne zaman gelir?)

Kırmanccanın kuzey ağzında dişil cins (kadın) isimleri, istisnalar olmakla birlikte kural olarak “e” ile bitenler (Şilane, Bêrîvane, Gulcane, Sorgule, ...) Bu gruba giren özel isimlerden sonra “bîyene” fiili geldiğinde, ismin bürüneceği form ile ilgili olarak iki farklı yaklaşım var.

Bunlardan bir tanesi, bu grup isimler özel oldukları için herhangi bir değişiklik yapmaksızın yazılmaları gerektiği şeklindedir. Örneğin: Na Şilane ya. (Bu Şilan'dır.) Na qelema Bêrîvane ya. (Bu Berivan'ın kalemidir.) No kitabê Gulîstane yo (Bu Gulistan'ın kitabıdır.)

Diğer bir görüşe göre ise bu yazım tarzı doğru olmakla birlikte, hantalcadır, cümleyi uzatıyor ve konuşma dilindeki telaffuza da uymuyor. İsimden sonra gelen olmak (biyene) fiili cinsiyeti açığa çıkarttığı için, ismin sonunda yer alan ve cinsiyeti işaret eden “e” sonekini yazmaya gerek yok. Örneğin: Na Şilan a. (Bu Şilan'dır.) Na qelema Bêrîvan a. (Bu Berivan'ın kalemidir.) No kitabê Gulîstan o. (Bu Gulistan'ın kitabıdır.)

6. UNLEM CUMLELERİ (CUMLEYE INTERJEKSİYONİ)

Ünlem cümleleri, olaylar karşısında duyulan şaşkınlığı ya da hayreti, sevinci, üzüntüyü ifade eden cümlelerdir.

Örnekler:

- Ma mi çi zana ke ti honde jêhatî ya? (Bu kadar becerikli olduğunu nereden bilebilirdim?)
- Wey, ma to qey nan nêwerd? (Vay, peki niye yemek yemedin?)
- Pehe, qeso ke ti vana! (Ohoo, söylediğin söze bak!)
- Hêf ke ti kî camerd a! (Yazık ki sen de erkeksin!)
- Çi hêf ke o firsend verd ra şî! (Ne yazık ki o fırsat kaçtı, gitti!)
- Serê/sare û çîman ser bira! (Baş göz üstüne kardeş!)
- Hona kî şîma tîya rê? (Halen burada mısınız?)
- Mevaze, o senê qeso henên o! (Deme, o nasıl söz öyle!)
- Wîyy, day bawo! (Vah anam-babam!)
- Wîy wele ve mi ro bo! (Vah toprak başıma benim!)
- Wîşş! (Oy!)
- Wîşşş, o çik o ti hen xirave dime ra? (Oy, o nedir sen öyle kötülük peşindesin?)
- De endî beso, to xo kîşt. (Yeter artık, öldürdün kendini)
- Uff, fekê mi veşna! (Uff, ağzımı yaktı?)
- Too, karo ke şîma kerdo! (Vayy, sizin de yaptığınız iş!)
- Errr! (vay be! Öf be!)
- Errr, çîqas vare vara! (Vayy be, ne kadar kar yağmış!)
- Errr, no kî çîqas berzo! (Öff, bu dağ ne kadar da yüksek!)
- Errr çi camêrd o! (Way be, ne yiğitmiş!)
- Hirrr! (Ooooha, çüşş!)
- Ê, nêbo bisimê! (Yok canım, olmaya ki içesin!)
- Hey loo, hala nîyadê se qeseykeno? (Ohoo, bakın nasıl konuşuyor hele!)
- Way be! (Vay be!)
- Def be! (Defol!)
- Def be şo lewê mi ra! (Defol git yanımdan!)
- Xwezila mi rizagarîya welatê xo bidîyêne! Va a roze bîyamêne, ez vêsan bi-mendêne! (Keşke ülkemin kurtuluşunu görseydim! O gün gelseydi de aç kalsaydım!)
- Kuyo ke Heq a roze mîsneno ra mi! (Nerede, Tanrı bana o günü gösterse bir!)
- Ma a kî cînî ya? (O da kadın mı?)
- Wele bi (ve) to ro bo, ti kî camêrd a? (Toprak başına, sen de erkek misin?)
- Dilê mi bo, maya mi nawa êna! (Oh, ne mutlu bana, annem –budur- geliyor!)
- Tupirrr, şîma karê canikan dî! (Heyt, yiğitlerin (dişil cins) neler yaptığını gördünüz mü?)

7. YAPILARINA GORE CUMLELER (AWANKERDIŞÎ RA GORE CUMLEYÎ)

7.1. Basit cümleler (Cumleyê sadeyî)

Bu tür cümleler, içerisinde sadece bağımsız yargının bulunduğu cümlelerdir.

Örnekler:

Agirî, Kurdîstan de berzê-berzan ko yo. (Ağrı Kürdistan'da en yüksek dağdır.)
Çemê Mizurî, binê Koyê Mizurî de sare keno tever. (Munzur Nehri, Munzur Dağı'nın dibinden doğar.)

Azadîxwazan herme û boji semernê we, xo verdanê. (Özgürlük isteyenler, kolları sıvamış, direniyorlar.)

Kerem bike (kerem ke) bê sifreyî ser. (Sofraya buyur/Buyur sofraya gel.)

Domanî şonê mekteb. (Çocuklar okula gidiyorlar.)

Hemşîra lajekî terpîn kena. (Hemşire oğlan çocuğu aşıyor.)

7.2. Bileşik cümleler (Cumleyê pêrabesteyî)

Bunlar, cümle ile dile getirilen temel tümcenin yanısıra, bir ya da birden çok yan (yardımcı) tümceler ihtiva eden cümlelerdir.

Örnekler:

Ez ke uca bîya (yan tümce –cümle-), mi bi çimanê xo dî ke eskerî dewî se veş-nayî (temel tümce.) (Ben orada iken, askerlerin köyleri nasıl yaktıklarını gözle-rimle gördüm.)

Eke merdim bî her (yan tümce), barkerdox peyda beno (temel tümce.) (Kişi eşek olduktan sonra, yük yükleyen bulunur.)

Eke ez rew bişîyêne ((yan tümce), mi kar pêyda kerdêne (temel tümce.) (Erken gitseydim, iş bulurdum.)

Depe xo pey de verdena tayê şona ((yan tümce), henîyê Yadoyî vîyarnena ra (yan tümce), dereyê Mendoyî de şona cêr (yan tümce), deste de resena (Çewlig (temel tümce.) (Karakoçanı geride bırakıp bir süre gider, Yado çeşmesini geride bırakır, Mendo deresinden aşağıya doğru inersin, düzlükte Çewlig'e (Bingöl) ula-sırsın.)

Mi ke adir kerd we (yan tümce), ti ra raye kuyê bê! (temel tümce), (Ben ateş yakınca, yola düş gel!)

7.3. Sıra cümleler (cümleyê rêzkî)

Bazı cümlelerde birden fazla tümce (cümle) var ki bunlara sıra cümleler denir.

Örnekler:

“Xelkê nê welatî cemed de cûyînê (yan tümce); kincê înan posteyê hêywananê kovîyan ê (temel tümce); hacetê kêyanê (çêyanê) înan çerme û astikê masîyan ê

(temel tümce.)” (Bavê Cêşîd- Ronahî) Türkçesi: (Bu ülkenin insanları buzda yaşar, elbiseleri vahşi hayvan derilerindedir, ev eşyaları balık deri ve kemiklerindedir.)

Mûrad Ciwan, Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi, s. 219’dan naklen. Kurmanciden Kırmancaya çeviri Munzur Çem)

Kaynakça/çimeyî

- Banguoğlu, Tahsin**, Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, 1986, Ankara
- Baran**, Dersên Zimanê Kurdî/Türkçe İzahlı Kürtçe Dil Dersleri, Weşanên Deng, 2010, İstanbul
- Bingöl, Aydın**, Tekstê Kursê Kirmanckî yê Înstîtutê Ziwan û Kulturê Kirmanckî, 2001, Berlin
- Ciwan, Mûrad**, Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dil Bilgisi, Kurmanc Lehçesi, Jîna Nû Yayınları, 1992, Balinge, İsveç
- Ciwan, Mûrad**, Nivîsa Lerzan Jandîl û Zamîrên Kirmanckî, kovara kulturî Vate, 9. sayı
- Çeko**, Rêzarê Dımilki/ Türkçe Açıklamalı Zazaca Gramer,
- Çeko**, Cem û Cemat, kovara kulturî Vate, 11. sayı
- Çeko**, Tekstê Kursê Kirmanckî yê Înstîtutê Ziwan û Kulturê Kirmanckî, 2001, Berlin
- Çelker, Firat**, "Zon", Vate: kovara kulturî, sayı: 4, Stockholm
- Çem, Munzur**, Ferhengê Kurdî-Tirkî (Zazakî)/Kürtçe-Türkçe Sözlük (Zazaca), Stockholm
- Çem, Munzur**, Tayê Kilamê Dêrsimî, Stockholm, 1993
- Çem, Munzur**, Kulê 38'î, Weşanên KOMKAR, 1998, Köln
- Çem, Munzur**, Hotay Serra Usivê Qurzkizî, çapa diyîne, Weşanên Deng, 2002, İstanbul
- Çem, Munzur**, "Tertelê 38î ra Ma kî Bara xo Gurete", kovara Kulturî Vate, 3. sayı, Stockholm
- Çem, Munzur**, "Fekê Dêrsimî de Antişê Karan (Fîilan), kovara Kulturî Vate 12. sayı, Stockholm
- Çem, Munzur**, "Di Şêrê Kurdîstanî Alîşêr û Zerîfa", kovara Kulturî Vate 16 ve 17. sayılar, Stockholm
- Darêz, Memo**, Standardîzekerdişê Kirdkî Ser o Çend Vateyî, kovara kulturî Vate, 6. sayı
- Derheqê Rastnuştina Kirdkî (Kirmanckî) de Kombîyayîşê Stockholmî, 2-4ê Tebaxe 1996 (broşur)
- Derheqê Rastnuştina Kirdkî (Kirmanckî) de Kombîyayîşê Stockholmî, 28-31ê Adare, 1997 (broşur)
- Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombîyayîşê Hîrêyine, kovara kulturî vate, 2. sayı

- Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombîyayîşê Çarine, kovara kulturî vate, 4. sayı
- Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombîyayîşê Pancine, kovara kulturî vate, 5. sayı
- Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombîyayîşê Şeşine, kovara kulturî vate, 9. sayı
- Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombîyayîşê Hewtine, kovara kulturî vate, 11. sayı
- Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombîyayîşê Heştine, kovara kulturî vate, 13. sayı
- Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombîyayîşê Newine, kovara kulturî vate, 15. sayı
- Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombîyayîşê Desine, kovara kulturî vate, 18. sayı
- Derheqê Kirmanckî (Kirdkî) de Kombîyayîşê Yewendesine, kovara kulturî vate, 20. sayı
- Diljên Haydar**, Nuştox, Ziwan û Şexsiyeto Neteweyî, kovara kulturî Vate, 1. sayı
- Diljên, Haydar**, Programandê Partîyandê Kurdan di Persa Ziwanî, kovara kulturî Vate 4. sayı, Stockholm
- Drewş, Memed**, Wenden û Nuştina Kurdî Ser o, kovara kulturî Vate, 4. sayı
- Espar, J. Îhsan**, Beyî Se Bena? kovara kulturî Vate, 2, 3, 4. sayılar
- Espar, J. Îhsan**, Gulê Meltinî, kovara kulturî Vate, 6. sayı
- Espar, J. Îhsan**, Derheqê "Boya Welatî" de, kovara kulturî Vate, 8. sayı
- Farqînî Zana**, Türkçe-Kürtçe Sözlük, İstanbul Kürt Enstitüsü, İstanbul 2000
- Gencan, Tahir Nejat**, Dilbilgisi, TDK Yayınları, 1979, Ankara
- Gülmez, Mehmet**, Dêrsim'ra ve Dare Estene Seyit Riza, Zed, 1996, İstanbul
- Gündüz, Deniz**, Kilama Pepûgî, roman, Vejayîşe Vartanî, çapo jûyin, 2000, İstanbul
- Gündüz, Deniz**, Ferhengê Mesut Özcanî Ser a, kovara kulturî vate 20. Sayı, Stockholm
- Hilkecikî, Memê**, Derheqê Dimilkîya Aksaray de, kovara kulturî Vate, 7. sayı
- Îzolî, D**, Ferheng, Kurdî-Tirkî, Tirkî-Kurdî, Wêşanên Deng, 1992, İstanbul
- Jandîl, Lerzan**, Ziwanê Kurdî (Dîyalekta Kirmanckî) de Zemîrî, kovara kulturî Vate, 8. sayı
- Jandîl, Lerzan**, Rexneyê Mûrad Ciwanî Ser o, kovara kulturî Vate, 11. sayı
- Jandîl, Lerzan**, Kirmanckî de Nameyî, kovara kulturî Vate, 14. sayı
- Jandîl, Lerzan**, Tekstê Kursê Kirmanckî yê Înstîtutê Ziwan û Kulturê Kirmancî, 2001, Berlin
- Karakaş, Hüseyin**, Zewf, kovara kulturî Vate, 19. sayı
- Karakaş, Hüseyin**, Wayîrê Hênîyê Memedî, kovara kulturî Vate, 20. sayı
- Kubilay, Seyfî**, Örneklı, Araştırmalı İngilizce Dil Bilgisi/English Grammar With Examples and Exercises, Remzi Kitabevi, 1974 İstanbul
- Kurij, Seyîdxan**, Xerîb û Nasîb, kovara kulturî Vate 3. sayı

Kurij, Seyîdxan, Mahmut Celayîr: “Ez Wazena E Cenetê Vînbîyayî Hêna Vîni”, kovara kulturî Vate 8. sayı

Kurij, Seyîdxan, Fekê Çewligî ra Antişê Karan, kovara kulturî Vate 17, 18, ve 19. sayılar

Kurij, Seyîdxan, Zerac û Xozane, kovara kulturî Vate 19. sayı

Lezgîn, Yekta, Vateyanê Folklorîkan ê Hetê Lice ra Tayê Nimûneyî, kovara kulturî Vate, s. 20. sayı

Malmîsanij, Zazaca-Türkçe Sözlük, Ferhengê Dimilkî-Tirkî, Weşanên Deng, 1992, İstanbul

Malmîsanij, Kirmanckî (Kirdkî) de Suffiksî, kovara kulturî Vate, 1 ve 12. sayılar

Malmîsanij, Kirmanckîya (Zazakîya) Motkî û Hewêlî ra, kovara kulturî Vate, 6. sayı

Malmîsanij, Lehçeya Hewramkî (Gorankî) ra, kovara kulturî Vate, 7 ve 8. sayılar

Malmîsanij, Ver bi Etîmolojîyê Kirmanckî (Zazakî), kovara kulturî Vate, 11. sayı

Malmîsanij, Şêx Selaheddînê Şêx Seîdî û Beyatname, kovara kulturî Vate, 16. sayı

Oztürk, Hacî Hoca Muhammed Elî, Weqay Kerbelay, kovara kulturî Vate 19. sayı

Özyurt Hamdî, Vîrê Sedefa Welê Bazare ra, kovara kulturî Vate, 9 ve 10. sayı

Paul Ludwîg, Zazaki, Grammatik und Versuch einer Dialektologie, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden 1998

Pîran, Hişyar, “Metersi, Kê Pey Kutîş Çî Nêbenî”, kovara kulturî Vate, 12. sayı

Pîranij, C. Zerduşt, “Derdê Ma Zî O yo Ke Ganîmendîşê Na Lehçe de Wa Tenê Faydeyê Ma Bibo”, kovara kulturî vate, 17. sayı, Stockholm

Pîranij, C. Zerduşt, Adirî Ez Nimnena, kovara kulturî Vate, 19. sayı, Stockholm

Lezgîn, Roşan, Boya Welatî, kovara kulturî Vate, 8. sayı, Stockholm

Lezgîn, Roşan, Bersiv, kovara kulturî Vate, 11. sayı, Stockholm

Lezgîn, Roşan, Xozî Bîyê Zaf, kovara kulturî Vate, 14. sayı, Stockholm

Lezgîn, Roşan, Binê Dara Valêre de, kovara kulturî Vate, 19. sayı, Stockholm

Merdimîn, W.K., “Ti Heta Mîraz Kirî, Şar Patîle Duno Pera” kovara kulturî Vate, 16. sayı

Merdimîn, W.K., “Mi rê Wûnî Yadîn! Xelasê Şima Mi Dest ra Çine ya”, kovara kulturî Vate, 17. sayı

Selcan, Zilfi, Grammatik der Zaza-Sprache, Nord-Dialekt (Dersim Dialekt), W&T Verlag, 1998, Berlin

Sever, A. Heyder, Raya Estemolî Ser o, kovara kulturî Vate, 2. sayı, Stockholm

Sever, A. Heyder, Raya Almanya, kovara kulturî Vate, 11. sayı, Stockholm

Şarikî Xezala, Myerik û Mîrçik, kovara kulturî Vate, 15. sayı

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Cil I ve II, 1988, Ankara

Tekin, Turan, Memed Çapan: “Perê Tirkû Ne Werîno Ne Simîno, Axu yo”, kovara kulturî Vate, s. 12. sayı

Timurlenk, Kazim, Meleka Memedê Xidê Rey: “Qe Diramê Ci ra Nêmend”, kovara kulturî Vate, s. 2. sayı

Turgut, Harun, Veng, Pyec, Zimmeyîş ra Nome û Fîl, kovara kulturî Vate 1. sayı, Stockholm

Unal, Kemal, Sanika Pasay û Hîrê Lazonê xo, kovara kulturî Vate, s. 3. sayı

Uzun Mehmet, Dinya Baxçe, Her Zûn û Kultur Yew Çiçek a, kovara kulturî Vate, 2. sayı

Uzun Mehmet, “Guîn Rişya Arî Nidîyêna, Este Şikyo Pîya Nidûsyenû”, kovara kulturî Vate, 10. sayı

Uzun Mehmet, Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî), kovara kulturî Vate, 18. sayı

Wurzel, Petra, Kurdisch in 15 Lektionen, KOMKAR - Publikation, 1992, Köln

Zengelan, Jêhatî, Xal Memed, kovara kulturî Vate, 15. sayı.

KIRMANCCA (ZAZACA) GRAMER

Şunu açıkça belirtmek gerekir ki Kürt dili ve özellikle de onun Kırmancca lehçesi bugün oldukça büyük güçlüklerle yüz yüze bulunuyor. Dil ve kültürümüz kaybolma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ancak, buna bakarak umutsuzluğa düşmeye de gerek yok. Kürtler, sayısal olarak büyük bir halktır. Kürt dili ve kültürü çok uzun bir geçmişe sahiptir, diğer bir deyişle kökleri oldukça sağlam bir zemine oturuyor. Zaten eğer böyle olmasaydı, yüzyıllık asimilasyon çabaları karşısında, şimdye kadar çoktan eriyip gitmesi gerekirdi. Eğer dilimize gereği gibi sahip çıkar, onun kaybolmaması, yazılı ve sözlü planda daha çok kullanılması için gerekli adımları atabilirsek, asimilasyon çarkının tahrifatlarının önüne geçebilir, gidişatı tersine çevirebiliriz. Bunun için elbet çok ciddi bir uyarı, silkinme ve çalışmaya gereksinmemiz var.

Bu yöndeki çabalara bir katkı olacağı düşüncesiyle hazırlanmış olan elinizdeki çalışmada Kırmanccanın kuzey, yani Dersim, Erzincan, Gıngun (Varto) yöresi ağzı esas alınıyor. Ancak bunu, herhangi bir şekilde bu ağzın çerçevesi dışına çıkılmadığı anlamında da algılamamak gerekir. Gramer ve doğru yazım kuralları bakımından, **Vate** dergisi çevresinden arkadaşların oluşturduğu ve benim de aralarında bulunduğum grup tarafından düzenlenen periyodik toplantılarda bugüne kadar varılmış olan sonuçlar bu çalışma için de temel teşkil etti...

önsöz'den

ISBN 978-975-7011-84-2

